

Dr. HARRIET LERNER

kandırma dansı

VARLIK

Varlık Yayınları, Sayı: 1207
Sertifika No: 10644
Ocak, 2013

Kitabın özgün adı: *The Dance of Deception*
© Dr. Harriet Lerner, 1993 / HarperCollins Publishers, Inc.
Akçalı Telif Hakları / Varlık Yayınları, 1996

ISBN 978-975-434-175-1

Kapak Düzeni: Nazlı Ongan
Dizgi ve Ofset Hazırlık: Varlık Yayınları A.Ş.
Baskı: Özal Matbaası
Emintaş Kazım Dinçol San. Sit. No. 81/39, Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 12024

VARLIK YAYINLARI A.Ş.
Perpa Ticaret Merkezi, B Blok, Kat 5, No. 484 Şişli 34384 İstanbul
Tel: (0212) 221 31 71 – Direkt Tel-Faks: (0212) 320 06 46
E-posta: varlik@isbank.net.tr
www.varlik.com.tr

Dr. Harriet Lerner

KANDIRMA DANSI

'miş' gibi yapma ve doğruyu söylemenin kadın yaşamındaki yeri

Türkçesi:
EZGİ DENİZ

VARLIK

Kadınların suskunluktan hiçbir şey kazanmadığını bize öğreten AUDRE LORDE'un anısına...

İçindekiler

1 Tony ve Marslılar 7
2 Kandırma ve Doğruyu Söyleme 14
3 Doğru Olanı Yapmak 21
4 Mahremiyet Adına 36
5 Deliğe Giderken Garip Bir Şey Oldu 47
6 Anlattığımız Öyküler Neyse Biz de Oyuz 63
7 Ailemizden Kalan Miraslar 76
8 Doğruya Karşı Dürüstlük 92
9 Yalnızca Miş Gibi Yapmak 104
10 Aile Sırları: Ortamdaki Rahatsızlık 120
11 Gizli İlişki Büyük Bir Sırdır 136
12 Beden Doğruyu Araştırır 151
13 Gerçek Ben Ayağa Kalkabilir mi? 171
Sonsöz: Aslan Yazmayı Öğrendiği Zaman 188
Notlar 191

1

TONY VE MARSLILAR

On iki yaşımdayken, sonradan destansı boyutlar kazanacak bir yalan uydurdum. Brooklyn'de, bizim evin karşı sokağında oturan Marla'ya, başka bir gezegenden gelen Tony adlı birinin benimle bağlantı kurduğunu söyledim. İlkokulun birinci sınıfından bu yana, Marla benim en iyi arkadaşımdı.

Marla'ya, Tony'nin bir erkek arkadaş bulmamı istediğini söyledim. Henüz kimse benimle çıkmak istemediği için (isteyeceklerinden de umudumu kesmek üzereydim), Marla hemen bana bir randevu ayarlamalıydı, çünkü Tony aksi halde başıma kötü şeyler gelebileceğini söylemişti. Kafasına koyduğunu mutlaka yapan arkadaşım, her zamanki gibi enerji ve coşkuyla işe sarıldı. Randevu geldi geçti. Tony kalıcı oldu.

Tony'nin kişiliği ve varlığı Marla ile gittikçe derinleşen ilişkimizde belirleyici rol oynamaya başlayınca, aynı gezegenden gelen birkaç ikincil karakterin de oyuna katılması gerekti. Tony iyi yürekli, oyuna düşkün bir tipti ve bana yalnızca Marla'ya söyleyebileceğim, onun ise kimseye söz etmemesi gereken ilginç şeyler anlatıyordu. Diğer kızlar en iyi arkadaşlarını değiştirip dururken, Marla'yla aramdaki özel bağ güvence altındaydı. Tony dostluğumuzu kalıcılaştırmış, arkadaşlık ve bağlılık anlayışımızı güçlendirmişti. Üstelik Tony, ben ve Marla'dan oluşan üçlünün aktif yönetimiyle orkestra şefliğini de üstlenmiştim.

Tony'nin ziyaretlerinin hangi sıklıkta olduğunu ve ne kadar sürdüğünü anımsamıyorum, ama sanırım onu yaşantımızdan çıkarana kadar aradan en azından bir yıl geçmişti. Yıllar sonra, Marla ile California Üniversitesi'nin Berkeley Kampusu'nda son sınıfta

okurken, ona gözyaşları içinde Tony'yi benim uydurmuş olduğumu söyledim. O güne kadar her ikimiz de Tony olayının üstünü örtmüş, konudan hiç söz etmemiş, hatta aklımıza bile getirmemiştik. Marla bu gezegenler arası oyunu didik didik etmeye gerek duymayarak beni ve dostluğumuzu koruma yolunu seçti. Ne de olsa, hayatta her şey mümkündür. Sonuçta, konuşma sırasında tam benim umduğum gibi davrandı ve bizi birbirimize bağlayan uzun süreli arkadaşlığın hatırına açık yürekli ve bağışlayıcı oldu.

70'li yılların başında, klinik psikoloji dalında doktoramı yaparken psikanalize girdim ve Tony öyküsünü itiraf ettim. Şakayla karışık bir edayla, analistimin bana çok kötü ya da çok hasta tanısı koymasından çekindiğimi de ifade ettim. Aslında rahatsızlığımın pek garipsenecek bir yanı yoktu. Yalan söylemek bireysel ve toplumsal yaşam içinde, özellikle politikada yaygın bir yer edinmiş olsa da, kültürümüzde 'yalancı' damgası derin bir suçlamadır, ruh hastalığı ve günah kavramlarını da akla getirir. Kendilerine yalan söyleyen çocuklarını, diğer kötü davranışları karşısında olduğundan çok daha ciddi bir biçimde cezalandıran anne ve babalar tanırım. Bu arada, genelde sakin görünümlü yetişkinlerin, çocuklarına "Sakın *bir daha* bana yalan söyleme!" diye avaz avaz bağırdıklarını bilirim. Amaç ve karakter yapısı hakkında öyle ağır çağrışımlar uyandırır ki, yalanın çocuk ve yetişkinlerin yaşamında oynadığı rolü sevecenlikle, hatta tarafsızca düşünmek zor gelir insana.

Analistim (rastlantı bu ya, onun da adı Tony'ydi), itirafımı her zamanki empatik ve yargılayıcı olmaktan uzak tavrıyla karşıladı. Psikanalizde –yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi– sezgi ve özbilinç, kişinin kendini değersiz gördüğü ya da suçladığı ortamlarda gelişemez. Onunla baş başa vererek, Tony'yi kullanışımı, babamla aramdaki uzak ilişki ve bununla ilgili olan "randevulaşma" konusundaki umutsuzluğum bağlamında inceledik.

Yıllar sonra, 1979'da ikinci oğlumun doğumu ertesinde, sağlık korkusuyla ilgili bir bunalıma girdim ve bu durum beni, on iki yaşımdayken anneme konulan ileri kanser tanısı konusunda daha fazla bilgi edinmeye itti. Ailemle konuşurken, Tony'yi sahneye çıkarışımın, o sıralarda kırk sekiz yaşında olan annemin tahminen bir yıllık ömrü kaldığını öğrendiğim döneme denk düştüğünü kav-

radım. Bu tanının ve sonucunun bilincine varamamış olsam da, eminim ki bilinçaltım her şeyi biliyordu.

O yılı yeniden düşündükçe, gerçekleri hastadan saklayan tıbbi sistem yüzünden annemin yaşadığı yıpratıcı deneyimle birlikte yalanların da baş gösterip birbirini izlediğini anımsadım. Bir türlü tanı konulamayan uzun süreli vajinal kanamalardan sonra ağır bir kanama geçiren annem acil servise alınmıştı. Bu süreç, hiç umulmadık bir biçimde, bilinmeyen bir kanser türünün dokuları sarmış olduğu teşhisiyle noktalandı. Tanı konulamadan ve ihmalle geçirilen uzun dönemin sorumlusu sayılan doktor, babama durumu anlattı ve anneme bir şey söylememesi için yemin ettirdi. İlk müdahaleden sonra annem taburcu olmak için eşyalarını toplarken, "rahim ağzını sıkıştırmak için" ikinci bir ameliyat olmak üzere hastanede bir süre daha kalması gerektiğini öğrendi. Bu belirsiz, gizemli açıklamayı yapan doktor, annemin bilgisi olmadan ve iznini istemeye bile gerek duymadan rahminin tamamını alıverdi. Kadıncağız, narkozun etkisinden şaşkın bir biçimde, nerede olduğunu anlayamadan ve tarifsiz yoğun sancılar içinde uyandı.

Hastaneden taburcu olmak üzereyken ancak yüz yüze görüşebildiği doktoru kendisine radyasyon tedavisi önerince, annem tam teşhisi öğrenmek istedi. Doktor, soruya doğrudan yanıt vermek yerine onun elini tutup yaşamdan ve önündeki bir yıl içinde cinsellikten zevk almasını öğütledi. Kanser sözcüğünü ağzına bile almadı, annem de fazla üstelemedi. Bir parçası bu sözcüğün yüksek sesle dile getirilmesini istememişti belki de. Tıp kurumu dile getirmekten çekinmiş olsa da, annem uzun radyoterapi önerisi dolayısıyla sorununun ne olduğunu anlamıştı herhalde.

Bir sonraki yıl boyunca, aile içinde "kanser" sözcüğü bir kez olsun geçmedi. Annemin sağlık durumundan da hiç söz edilmiyordu. Açıklanması olanaksız ama, annem öngörüldüğü gibi ölmedi, dolayısıyla da kendisine konulan tanıdan sonra geçen yıpratıcı yıl hakkında yetişkin insanlar olarak konuşma olanağına sahip olduk. Konuşmalarımız, Tony'yi başka bir gezegenden dünyaya getirirken kendimi ne kadar çaresiz hissettiğimi daha iyi anlamamı sağladı.

Ailenin duygusal odağı olan annem ölüme yakın görünüyordu. Tek kardeşim Susan, Barnard Koleji'ne girmişti ve kent içinde bir daire kiralamaya hazırlanıyordu. Yuvadan uçuyor, kendi yetiş-

kinlik yaşamı adına beni terk ediyordu. Annem ise sessizce, Brooklyn'in başka bir yakasında oturan erkek kardeşiyle karısının kendisi öldükten sonra beni yanlarına almalarını planlamıştı, çünkü babamın tek başına bana bakamayacağını düşünüyordu. Herkesi yitirmenin eşiğindeydim. Çözülmek üzere olan bu güvenilmez dünyaya, Tony'yi işte böyle getirmiştim.

Anneme konulan tanıyı izleyen yıl boyunca, en önemli ilişkilerimin merkezinde birer yalan vardı. Aile içinde yalan, suskunlukla sürdürülüyordu. Kimsenin sözünü etmediği bir ölüm-kalım sorunu vardı ortada. Gerçeği tek bir kez söze dökmüşüm, nasıl olduğunu anımsamıyorum. Annemin anlattığına göre, radyasyon tedavisi bitip de enerjisiyle keyfi yerine geldikten sonra kötü bir soğuk algınlığıyla hiç alışmadığımız bir biçimde yatağa düşmüş. Bense fırtına gibi odasına dalıp ergenlik çağına özgü alabildiğine öfkeli bir sesle, "Kalk! Sakın ölmeye kalkışma, duyuyor musun beni? Yoksa seni asla affetmem!" diye bağırmışım. Annem, başlamasıyla bitmesi bir olan bu parlamayı, duygularla tehlike sezgisini doğrudan ifade edebilmenin ailemize özgü tek yolu olarak anımsıyor.

Bu tek parlama dışında, annemin hastalığının ve ölecek olursa bana kim bakar sorusunun üstünü örtmekte, her şeyi yadsımakta bulmuştum çareyi. Gerçeği bulabileceğim tek yer olan güncemi yeniden okurken, o yıl boyunca annemin hastalığıyla ya da duyduğum korkuyla ilgili tek bir sözcük bulamıyorum. Sözel ve duygusal bilincimi uyuşturmuştum. Ancak bilinçaltı gerçeği araştırdığı için, okulda sorun yaratarak ve evde karışıklığa neden olarak her yerde duygularımı gösterdim.

En iyi arkadaşım Marla'yla aramdaki yalan ise, susarak değil, konuşarak söylenmişti. Kurguyu oluşturmuş, işlemiş ve hayata geçirmiştim; yazdığım senaryoya kendimi öylesine kaptırmıştım ki, kendimi dışında bırakmayı becerememiştim. Ancak uzun süre sonra bağlamları bir araya getirerek davranışımın mantığını çözebilmiş, anlamı üzerinde daha tarafsızca düşünebilmiştim.

Belki de yakalanmak istiyordum. Bir akşam, kendimi Susan ablamın odasında, ona uzaydan gelen birisiyle dostluk kurduğumu anlatırken buldum. Susan bunu ciddiye alsaydı, Tony ile yüzleşmek isteyebilir, bu ise hepimizi daha derin sorunlara yöneltebilir-

di. Her neyse, Susan öykümü şöyle bir dinledi, belki bir daha aklına bile getirmedi.

Bağlam Üzerinde Düşünmek

Marla konusundaki davranışımı bağlamından, yani koşullar ve çevreden soyutlayarak gözlemleyen birisi, "Yalan söylemiş, çünkü öyle bir kız. Yalancının teki, çocuğun yaratılışı böyle," diyebilirdi. Ya da insan davranışıyla ilgili psikolojik bir yorum yapılabilirdi: "Kendini güvensiz hissettiği için olayları yönlendirip denetlemeye gerek duyuyor; işte bu yüzden yalan söylüyor."

Bağlam yoksa, bazı özel davranışları, aramızdaki karşılıklı dansın birer parçası olarak değil de, içimizde var olan sabit "özellikler" ya da "kişisel vasıflar" olarak değerlendirmeye eğilimli oluruz. Sözgelimi Tony'yi yaratışım, benim yönlendirme, denetim altına alma ve kandırma amacımın kanıtı olarak görülebilir; zaten bu sözcükler, kadınların gücü nasıl kullandıkları konusunda kültürümüzce belirlenen genel tanımlara da uymaktadır. Elbette bunlar —yani yönlendirme, denetim altına alma ve aldatma— benim amaçlarım *idi*; tıpkı sevme, bağlantı kurma, güçlenme, korunma ve hayatta kalma gibi.

Bağlam, yalan söylemeyi —ya da her türlü davranışı— bir perspektife oturtmamızı sağlar. Bakış açımızı genişletirken, daha karmaşık bir gerçeği hesaba katmaya; yalanın nerede başladığı konusuna yanıtlar aramaktan çok, bu konuda sorular sormaya başlarız.

Benim yaşadığım olayda yalan, ergenlik çağındaki ürkek bir kızın, birini yitirme tehdidini uzaklaştırmak için herhangi bir büyü yoluyla en iyi arkadaşına sarılma isteğiyle baş göstermiş olabilir mi?

Yoksa ölüm fermanı gibi beliren korkunç hastalık hakkında birbirleriyle bile konuşmaktan çekinen annem ve babamla mı başladı? Ya da *onların* göçmen Rus Yahudileri olan anneleriyle babalarının katlanmak zorunda kaldıkları büyük acılardan ve kayıplardan söz edememeleriyle mi?

Yoksa yalan ilk kez, ataerkil etki altındaki erkek-egemen tıp sisteminin gerçeği annemden gizlemesiyle, başına gelenleri belirsizleştirip çarpıtarak, en derin sezgilerini yadsıyarak, gerekli bilgilerden "kendi iyiliği için" onu koruyarak, dayanılmaz bir yalnızlık ortamında bırakarak mı başladı? Doktor annemin durumunu sır olarak saklamasını istediği için mi babamın doğruyu söylemesi iyice zorlaşmış, bu yüzden de annem kendisini kolay kolay bağışlayamamıştı?

Ya ölümünden sonra benim bir akraba evine gönderilmem konusunda annemin yaptığı gizli planlara ne demeli? Gelişmekte olan kızını duygusal açıdan yalnız kalmış bir babayla baş başa bırakmanın mantıklı olmadığını bir annenin sezgisel bilgi ya da inancının merkezine yerleştiren, ataerkil sistem (sistemin o sıralarda gizlenen, dile getirilmeyen, yadsınan sonuçları) miydi acaba?

Tony'yi anneme konulan kanser tanısıyla bağdaştırıp yirmi yıl önceki davranışıma yeni bir açıdan bakabildiğimde, otuzlu yaşlarımdaydım. Onun hastanede yaşadıklarını, o sıralarda kültürümüzün her türlü kanser tanısı konusunda nasıl bir sessizlik ortamı yarattığını yine aynı dönemde kavrayabildim. Aldatmaca, bu işin sorumlusu olan özel kişiyi, hatta bütün bir aileyi bile aşan bir konudur. Yalanın nerede başladığından, kimden kaynaklandığından ya da altında yatan çeşitli etkenlerden asla emin olamayız. Yine de yalan söyleme, sır saklama, sessiz kalma ve kandırmaya yönelik eğilimlere bakış açımızı genişletirsek, kendimizi gereğince anlama çabasında ileriye doğru sağlam adımlar atabiliriz.

Tony'yle ilgili bu öykü, bağlamın önemini vurgulayan; ayrıca aile, kültür ve daha nice olguların çerçevesi genişledikçe empati ve anlayışın da nasıl gelişeceğini gösteren bir örnek. Dahası, kendimize de saklasak, itiraf da etsek, en renkli yalanlarımızın mutlaka duygusal yaşamımızın merkezinde yer almadığını ve olanca dikkatimizin üstünde yoğunlaştırılmasının gerekmediğini de gösteriyor. Benim Marla'ya söylediğim yalan tüm ailemizi sarmalayan, insanın elini kolunu bağlayan suskunluğun yaratısıydı. Ailemin suskunluğu ise diğer acı gerçekler gibi kanseri de sözü edilmesi yasaklananlar kapsamına alan bir kültürün belirgin sonucuydu. Başımızı belaya sokan da, adlandıramadığımız ve üretken bir biçimde başkalarına

iletemediğimiz söze dökülmeyenlerdir; yalan ise o belanın yalnızca tek bir ifade şeklidir.

Aslında ben, kendimi bir "yalancı" olarak görmedim. Daha doğrusu, Marla'ya Tony konusunda yalan söylediğimi biliyordum ama, kendi kendime *'miş' gibi yaptığımı* söylüyordum. Belki de hepimiz "miş gibi yapmıştık" –anneme (iyiliği için) bilgi vermeyen doktorlar, bize (bizim iyiliğimiz için) bilgi vermeyen annemle babam ve ben de dahil (tüm ailenin iyiliği için) soru sormamakta inat eden çocuklar. Sonuçta biz de diğerleri gibi, hassas ve güçlü yönleri olan annemizin –bu arada kendimizin de– yaşamı konusunda duyduğumuz yoğun kaygıyla elimizden geldiğince baş etmeye çalışan bir aileydik.

2

KANDIRMA VE DOĞRUYU SÖYLEME

İster bilinçsizce ya da bilinçli yapılsın ister alçakça ya da ilkelce, kandırma gündelik yaşamın bir parçasıdır. Bu yaşamda sayısız kisveye bürünür, sonsuz biçimi ve işlevi vardır. Dilimize bir göz atarsak doğruyu söylemekten uzaklaşıp hileye yönelişimizle ilgili ne çok deyim kullandığımızı anlayabiliriz.

Kadın attı, uydurdu, abarttı, hafife aldı, gerçeği kendine sakladı, deriz.

Beyaz yalan söyledi, anlattıkları kısmen gerçek, lafı dolandırdı, masal okudu, deriz.

Öyküyü kendine göre düzdü, gözümüze perde çekti, deriz.

Sır saklar o (ya da sır saklayamaz), deriz.

Olayların üstünü örttü, örtbas etti, gizledi, aldattı, yanlış bilgilendirdi, yanlış anlam verdi, çarpıttı, tahrif etti, yanlış tanıttı, deriz.

Yapay, kaypak, kaçak oynuyor, kötü niyetli, dolaylı, arkadan vuran, dümenci, oyuncu, güvenilmez, inançsız, sinsi, entrikacı, hesapçı, komplocu, ahlakı bozuk, deriz.

Düzenbaz, aldatıcı, hileci, dürüstlükten uzak, deriz.

İkiyüzlü, dolandırıcı, şarlatan, katı bir yalancı, düzenbaz, deriz.

Anlaşmaya uymadı, kurnazlığa, oyuna başvurdu, sahte tavır sergiledi, yapmacık davrandı, işletti, deriz.

Kendine sıfat yakıştıran, yapay, mikrop, deriz.

'Miş' gibi yapıyor, kılıktan kılığa giriyor, poz yapıyor, taklitçi, gizlisi saklısı var, sahtekârlık yapıyor, zevahiri kurtarmaya çalışıyor, paravan arkasına saklanıyor, deriz.

İtirafta bulunmadı, temize çıkmadı ya da benimle kozlarını paylaşmadı, deriz.

Aklımı karıştırdı, gerçeği bulandırdı, bana ihanet etti, atlattı beni, deriz.

İki ayrı yüzü var; özü sözü bir değil, deriz.

Yalanlar uyduruyor, deriz.

Gerçekle yüz yüze gelemez; hakikati kaldıramaz; kendini kandırır, deriz.

Nasıl da cesurca her şeyi gizledi, olup bitenleri ne kadar akıllıca sakladı, deriz.

Basiretsiz davrandı, deriz.

Gereksiz yere yalan söyledi; birilerinin iyiliği için yalan söyledi, deriz.

Onurlu bir yalan söyledi, deriz.

Dilimiz, doğruyu söylemekten nasıl uzaklaştığımızı tanımlamak için inanılmaz olanaklar sunar bize. Farklı sözcük ve deyimler, kandırma eğiliminin amaç ve nedenlerini açıklayan vurgular getirerek, onu ciddiyeti ve verdiği zarar açısından sınıflandırarak çeşitli şekillerde tanımlar. Bunların bazılarını daha çok kadınlara, bazılarını da erkeklere yakıştırmayı öğrenmiş olabiliriz. Her iki durumda da, birbirimizi kandırma konusundaki nüansları tanımlayan sözcüklerin sayısı, sevgiyi tanımlayanlardan çok daha fazladır.

Kandırma bir "kadın sorunu" hatta yalnızca insanlığa özgü bir olgu değildir. Virüslerden memelilere –hastalığa neden olan mikroplardan Habeş maymunu ve şempanzelere– kandırma sürekli sahnededir: Afrika'da yaşayan bazı böcek türleri birkaç karınca yakalayıp öldürür ve ziyafet çekmek üzere karınca yuvasına fark edilmeden girebilmek için onları bedenine yapıştırır; şempanze bir yiyecek kaynağı bulduğu zaman diğerlerini yanlış yönlere çeker, izleri kaybettirir, ardından geri dönerek her şeyi tek başına yer. Habeş maymunları ve şempanzeler tehlike karşısında göğüslerini şişirerek olduklarından iri görünürler. Kandırmaca, insan yaşamının evriminde önemli bir rol oynamıştır. Kandırma ve "yutturmaca"nın

doğada yer alan tüm türler için bir yaşam tarzı olduğunu düşünmek ilginç geliyor insana. Kandırma –ve kandırıldığını keşfetme– yeteneklerini geliştiremeyen organizmaların hayatta kalmaları daha zordur.

Hesaplı kandırmaca yalnızca insanlara özgü müdür? Uzman hayvan eğiticilere göre bu sorunun yanıtı olumsuzdur. Vicki Hearne'ye göre, eğiticiler atları gruplara ayırırlar; güvenilir olanları ("rahat olun, bu atın iskeleti hileye elverişli değil,") "sinsi"lerden ("telaşlanmayın, yola gelecek, gerçek bir cani değil bu, yalnızca ıslah isteyen bir yavru,") ve hatta "iflah olmaz düzenbaz"lardan ayırt edebilirler. İnsana dönük benzetmelerle ahlaksal bir boyutu olan bu söylem her ne kadar naif, hatta kabul gören kavramlara aykırı diye eleştirilse de, bilimsel düşünceye önem veren eleştirmenler ne yazık ki insanlarla hayvanların karşılaştırıldığı gerçek dünyayla ilgilenmek söz konusu olduğunda, hayvan eğiticilerinin çok daha gerisinde kalmaktadırlar.

Kandırma konusu her iki cinsle yakından ilişkili olsa da, bu kitap doğrudan kadınlara, özellikle de bazı kadınlara sesleniyor. Elbette erkekleri de kitabımı okumaya davet ediyorum, ama yalnızca hayatlarındaki kadınları yakından tanımak için değil, sayfalar arasında kendilerini bulmaları için de. Genelde konumuz "insan türü"; olmadığı yerlerde de, okurun ortak yanlarla farklı olanları saptaması yararlı olacaktır. Doğruyu gizleyerek yanlışı nasıl sergilediğimizi incelemekte hepimiz için yarar var. Sorgulanmayan kandırma olgusu, hayat mücadelemizde bize destek olmaktan çok, köstek olur.

Kandırmayı özel olarak nasıl iş ediniriz?

Benim Marla'ya yaptığım gibi, doğru olmadığını bildiğimiz, kendimizin bile inanmadığı bir konuyu başka birine kabul ettirmek amacıyla düpedüz yalan söyleriz. Kandırmak için kullandığımız deyimler, kandırılan taraf olmakla ilgili duygularımızı yansıtırken, yargılama eğilimlidir. Ancak kandıran kişi bizsek, zarar vermek için değil de zararı engellemek için bu yola başvurduğumuzu düşünmek işimize gelir.

Doğruyu söylemekten, ailemin yaptığı gibi konuşmaktan kaçınarak, sessiz kalarak da vazgeçeriz. Doğruları ortaya çıkarmak için

gereken soruyu sormayız, ya da yorum yapmayız. Başkalarının yaşamında değişiklik yapabilecek bilgileri kendimize saklarız. Hatta, "Sana söylemediğim bazı şeyler var" bile demeyiz.

Ortaya çıkan yalanlara tepki verdiğimiz halde, *gizlenen doğruları* olumsuzca yargılama konusunda işi ağırdan alırız. Ne de olsa hiç kimse sürekli olarak "yalnızca doğruyu" ifade edemez. (Yakınlarda bir dostum, "Hepimiz birbirimizin aklından geçenleri okuyabilseydik dünya nasıl da çekilmez olurdu, düşünebiliyor musun!" demişti.) Suskun kalarak ya da gerçeği kendine saklayarak kandırma, bağışlanabilir; hatta övgüyle bile karşılanabilir: "Babasının asıl yüzünü kendisine açıklamadığım için kızım çok şanslı"; "Doktor, kadına hastalığı konusunda gerçeği söylemeyecek kadar ince bir insandı"; "Bu kadının kendini en kötü hissettiği anlarda bile çocuklarına neşeyle yaklaşması inanılmaz bir şey."

Kendimizle ilgili konularda suskun kalıyor ya da gerçeği kendimize saklıyorsak, bunu "mahremiyetin dokunulmazlığı" olarak nitelendiririz, bizce doğal ve zararsız bir davranıştır bu. Herkese her şeyi söylemek zorunda olmadığımızı hepimiz kabul ederiz, yine de ilişki ne kadar özel ve yakınsa, söyleme olasılığı ve isteği o kadar yüksek; söylememenin doğuracağı duygusal sonuçlar da o kadar büyük olacaktır. Mahremiyetle kandırma birbirinden farklı şeylerdir. Ancak, "Bu konu benden başka kimseyi ilgilendirmez," dediğimiz zaman, sırların ve suskun kalmanın gerçek anlam ve sonuçlarını örtbas edebilir ve böylece, saklanarak sürdürdüğümüz yaşamımızda başkaları tarafından tanınma şansından kendimizi yoksun bırakmış oluruz.

Bir de, benliğimizde baş gösteren yalanlar, sırlar ve suskunluklar vardır. Düşündüklerimiz, hissettiklerimiz ve inandıklarımız konusunda emin olamayız. Önceliklerimiz ve yaşamsal hedeflerimiz bize özgü değildir; davranışımız, değer yargılarımız ve inançlarımızla uyumsuzdur. Önemli konularda bunlardan vazgeçip bir kenara iterek hasır altı ederiz. İçten ve gerçek olduğumuzu hissetmeyebiliriz. "Merkezi olan", "ayağı yere basan" ya da kendine erişebilen biri değilizdir. Sonuçta da, en önemli ilişkilerimizde tam olarak var olmayız.

İnsanoğlunun kendini kandırmaktaki benzersiz becerisi sayesinde, yalan söylediğimizde ya da içten ve gerçek bir biçimde yaşa-

madığımızda, bunun farkına varmayabiliriz. Ne olursa olsun, başkalarına karşı, kendimize karşı olduğumuzdan daha dürüst olamayız.

'Miş' gibi yapmak ve Doğruyu Söylemek

Kadınların yaşantısı hakkında düşündükçe, "miş gibi yapmak" ve "doğruyu söylemek" deyimlerine özel bir ilgi duyma noktasına geldim. Bu deyimler, her türlü hareket ve ilişkimizle olduğu kadar, kim olduğumuz ve kim olabileceğimizle de bağlantılıdır.

"Miş gibi yapmak", zor bir konu üzerinde daha tarafsızca düşünebilmemiz için, neyin iyi ya da kötü, daha iyi ya da daha kötü olduğu hakkındaki ahlaki yargılarımızı askıya almamız için bize yardımcı olabilecek bir deyimdir. Kadınların yaşam dokusuna da gayet iyi uyar. Olduğumuz gibi yaşamak ve doğruyu söylemekteki başarısızlığımızın, kötü ya da sömürücü niyetlerle pek ilgisi yoktur. Tam tersine, miş gibi yapmak, bir şekilde yanlış yönlendirilmiş bir dileği, başkalarını koruma eğilimini ve benliğimizin olduğu kadar ilişkilerimizin de canlı kalabilmesini sağlama isteğini yansıtır. Öte yandan, benliğin daha dolaysızca ve içtenlikle kanıtlanmasına karşı, gerçek ya da sanal derin yasaklamaları da yansıtır. Miş gibi yapmak, kadınların genelde sorgulamadan özümsedikleri, benlik hakkındaki yanlış ve kısıtlı tanımlamalardan kaynaklanır doğal olarak. "Kadınsılık" kavramıyla da yakından bağlantılıdır ve basit bir deyişle, egemen kültürün kadınlara öğrettiği bir şeydir.

Yine de bazı durumlarda, "miş gibi yapma" deyimine haklı olarak temkinle yaklaşacağız, çünkü tıpkı "mahremiyet" sözcüğü gibi, nötr olan ve sözlük anlamının dışına çıkan çağrışımları yüzünden bu deyim, ahlaki yargımızı değilse bile dikkatimizi gerektiren noktaları önemsemeyip üstüne perde çekmemize neden olabilir. Ataerkilliğin egemenliği altındaki kadınlar olarak, yalana sıkça başvurduğumuzu, sevgi, daha temiz bir yaşam ve ayakta kalma uğruna yalan söylemeyi sürdürdüğümüzü söyleyerek durumu sağlıklı kılma çabasının bir yararı yoktur. Zaman zaman "yalan söylemek" gibi haşin bir sözcük yeterli olacaktır.

Ele aldığım konunun can damarını oluşturan doğruyu söylemek ise, kadınların yaşamında gerçek bir çatışma merkezidir. "Doğruyu söylemek" terimi, anlam açısından "dürüstlük" sözcüğünden daha kapsamlı, daha yürekli, daha zengin dokulu gibidir. Yüksek sesle, "doğruyu söylemek" dediğim zaman, gözüpek ve öncü eylemlerin yanı sıra, bu çarpıcı konuyla ilgili canlı tartışmalar gelir aklıma: "Doğru nedir?" "Her birimiz için neyin doğru, neyin gerçek olduğunu kim belirler?" "Kadınların ortaya çıkarılacak, bulunacak ya da bir seçenek olarak yaratılacak 'gerçek bir benlik'leri var mıdır?" "Kimin doğruları geçerlidir?" gibi. Ataerkil toplumda, kadınlar miş gibi yapma ve kandırma konusunda sıkı bir eğitimden geçerler. Bu arada doğruyu söyleme, ya da en azından fısıldama konusunda da olağanüstü bir beceri geliştirmiş durumdayız.

Bu konu üzerinde düşünmek, dünyamızı ikili kategoriler halinde örgütleme eğilimini anımsattı bana: iyi ve kötü, erkeksi ve kadınsı, yin ve yang, eşcinsel ve karşıcinsel ve şimdi de 'miş' gibi yapmak ve doğruyu söylemek. Kuşkusuz insanlar, bizim yarattığımız kutuplaşmalar ve "karşıtlar"dan daha karmaşık ve çok yönlüdür.

Doğruyu söylemek, bir bakıma yaşamlarımızdaki en önemli şeyle yakından bağlantılıdır. Özgünlüğün, kendine saygının, yakın ilişkinin, özü sözü bir olmanın ve sevincin temelinde yer alır. Yakınlaşmak için dürüst olmak gerektiğini, yalanın güveni yıprattığını ve en acımasız yalanların genelde suskun kalarak "söylendiğini" biliriz.

Yine de bu bakış açısı, kuşbakışı görüntünün yalnızca bir parçası. "Gerçek" adına, dostlarımızı ve aile üyelerini incitebilir, üretici olmaktan uzak bir biçimde kaygıyı tırmandırabilir, karşımızdaki kişinin farklı gerçekliğini göz ardı edebilir ve genelde kötü durumu iyice berbat edebiliriz. Terapiye gelenlerin —ve de kendimin— neyin, kime, ne zaman, ne kadar ve nasıl söyleneceği konusunda her türlü hatayı yaptıklarını gördüm. Elbette ki bazı durumlarda içinden geldiği gibi davranmaktansa bir strateji çerçevesinde davranmak çok daha akıllıcadır. Örneğin, Menninger Kliniği'ndeki ilk yıllarımda tek tescilli feminist bendim; her türlü haksızlığa karşı çıkmayı ve meslektaşlarımı da bu konuda bilinçlendirmeyi iş edinmiştim kendime. Başkalarının "doğruyu" anlamalarını sağlamaya çalı-

şırken, kısa süre içinde, söylemem gerekenleri duymalarını olanaksız kılan bir rolün tutsağı oluverdim.

Gerçek dünyada, birbirine aykırı gibi gözüken 'miş' gibi yapma ve doğruyu söyleme eylemleri her zaman "zıt" ya da "ayrı" değildir. Örneğin, 'miş' gibi yapmak, yanlış yönlendirilmiş bir doğrudan kaçış olmaktan çok, doğruya doğru dolaylı bir adım olabilir. Seviyormuş ya da cesurmuş gibi yaparken, gerçekten sevgi ya da cesaretin varlığını fark edebilir; ya da bu konulardaki yeteneğimizi geliştirebiliriz. Kimi zaman 'miş' gibi yapmak, deneyim ve olasılık anlayışımızı genişleten bir deneme ya da taklit biçimidir; kendimiz *olmak* için kendimizi bulma dileğini yansıtır. Bunun yanı sıra, belli bir anda, 'miş' gibi yapmak yaşamsal bir gereklilik olabilir ya da bunun kesinlikle çok önemli olduğunu hissedebiliriz.

Benim amacım, bir yapay kutuplaşma daha yaratmak ya da okuyucuyu 'miş' gibi yapmaktan doğruyu söylemeye doğru ne idüğü belirsiz, düz bir çizgiye itmeye çalışmak değil. "Doğru" hareket yolu hakkındaki değer yargılarım ve inançlarım elbette ki devreye girecek, ancak "yanıtlar", "nasıl yapılır" talimatları ya da güvence vermeyeceğim. Bunu izleyen bölümlerde, yaşamlarımızda son derece önemli kavramlar olan kandırma ve doğruyu söylemenin çeşitli yönleri üzerinde duracağım. İlk önce, ilişkiler üzerinde yoğunlaşacağım; buna kişinin kendisiyle olan ilişkisi de dahil. Hepimizin yalana nasıl başvurduğumuzu incelerken, bana katkıda bulunacağınızı ve dünyanın nasıl bir yer, bizim de nasıl biri olduğumuz sorununun özünde yatan doğruyu söyleme konusuna yaklaşacağınızı umuyorum.

3

DOĞRU OLANI YAPMAK

Dr. Robert Wolk ve Arthur Henley, 1970 yılında *The Right to Lie* (Yalan Söyleme Hakkı) adlı bir kitap yayınladılar, gündelik yaşamda hileye başvurma konusundaki ilk "rehber" kitaptı bu. Yazarlar, yakın ilişkileri mealen güçlendiren çok sayıda "yapıcı" ve "işe yarayan" yalan örneğini gözler önüne seriyorlardı.

Örneğin, bir yıl boyunca hamile kalmaya çalışıp başarısız olduktan sonra kocasıyla birlikte doktora başvuran Evelyn G.'nin durumu da bunlardan biri. Doğurganlık testlerinden sonra, doktoru Evelyn'e telefon ederek onunla yalnız görüşmek istediğini söyler. Ardından, kocasının kısır olduğunu bildirip bunu kendisine söyleyip söylememe konusunu iyice düşünmesini ister. Yazarlar şöyle devam ederler:

> Evelyn derin bir düş kırıklığına uğramıştır. İçinden, kocasına, "Görüyorsun ya, suç bende değil! Kusurlu olan sensin!" demek geçer. Ancak bu sözlerin kocasının kendine olan saygı ve güvenini derinden sarsacağını bilmektedir. Doktoru da onun gibi düşünmektedir, bu tür bir suçlamanın Paul'ü iktidarsızlığa bile sürükleyebileceğini ekler.
>
> Cinsel yaşamını ve kocasının duyarlılığını korumak isteyen Evelyn yalan söylemeye karar verir. Hamile kalamamasının suçunu olduğu gibi üstlenir. Bu, evliliği koruma altına alan "sevecen" bir yalandır. Evelyn'in umduğu gibi kocası ona kendini kötü hissetmemesini, bir evlat edinerek de mutlu olabileceğini söyler. Bu da **onun** sevecen yalanıdır ve sonuçta her ikisi de karşılıklı olarak ilişkiyi güçlendirmek için hileye başvurmuştur.

Yazarlara göre, Evelyn ile Paul'ün söylediği "yapıcı yalanlar" zorunluluk ve nezaketten doğmuş, aralarındaki sevgi bağını da iyice güçlendirmeye yaramıştır. İlginçtir ki, onların öyküsündeki özelliklerle, annemin ilk kanser hastalığına yakalandıktan sonra hastanede yaşadıkları aynı tarihe denk düşüyor. Her şey bir yana, tıbbi gerçeklerin çarpıtılması konusunda eşlerden biriyle işbirliği yapan bir doktorun, görevini kötüye kullandığı için kovuşturmaya uğramaktan çekinmesi gerekirdi. İnsanlar hâlâ, koruyucu amaçlı olacağına ya da iyiliğe hizmet edeceğine inanıyorlarsa, yalanı onaylıyorlar. Değişmiş olan ise kültürel normlar; onlarla birlikte biz de değiştik. Kültür ve bağlamın yaratısı olan "yapıcı yalanlar" hakkındaki inançlar da günün politik ortamıyla birlikte değişime uğramakta.

Kültür ve bağlamın etkisi hakkında uzun uzadıya düşünmeye başlayışım, özellikle 1991'de kongre oturumlarını televizyondan izlerken başladı. Bu oturumlar, Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday gösterilen yargıç Clarence Thomas hakkında doğruyu dile getirmeye çalışan Anita Hill'e yıpratıcı ve acımasızca yapılan saldırılara dönüşmüştü. Onun adına hissettiğim moral çöküntüsü arasında, çeyrek yüzyıldan uzun bir süre önce, 1962 yılında yaşadığım deneyimi anımsadım.

Öğrencisi olduğum Wisconsin Üniversitesi tarafından maliyeti karşılanan bir program dahilinde, üçüncü sınıf öğrenimimi Hindistan'da, Delhi'de görüyordum. Yılın ortalarında, Eski Delhi'deki üniversite yurdu Miranda House'dan ayrılıp yakınlarda bulunan bir otel odasına taşındım. O aralar, hükümetteki üst düzey görevinden emekli olmuş, benden belki kırk yaş büyük seçkin bir Amerikalı da aynı otelde kalıyordu. Kendi deyişiyle o, "son derece önemli bir insan"dı. Gerçekten de, o güne kadar yakından tanıdığım en önemli kişiydi.

Aylar boyu benimle cinsel ilişki kurmak için saldırganca ve yakışık almayan bir biçimde peşime düştü. Bir süre sonra sıtmaya yakalandığımda, aynı programda bulunan ve hastalığım boyunca bana bakan Amerikalı kız arkadaşıma kur yapmaya başladı. İyileştikten sonra, benden çok onun peşinde olduğunu fark ettim ve rahatladım.

Bu adamın tekliflerini hiç hoş karşılamıyor ve rahatsız edici buluyordum. Yine de bir an olsun onca ünlü bir adamın –gördüğüm kadarıyla oldukça güçlü biriydi– istediğini elde etmek için inatla direnmesini sorgulamamıştım. Her zaman için kendi duygularımdan çok onunkilere uyum sağlamış ve ihtiyatla savunmuştum. Yaptığı teklifleri, kız arkadaşım ve ben ancak aramızda konuştuk. Delhi'deki program yöneticisine bu konuda hiçbir şey söylemedik.

Ertesi yıl, Wisconsin'e döndükten sonra, kız arkadaşım ve ben aynı program yöneticisiyle birlikte Öğrenciler Birliği'nin kafeteryasında oturuyorduk. Kısa bir ziyaret için Delhi'den gelmişti ve geri dönmek üzereydi. Birden kısa sohbetimizin dışına çıkıp bir öğrencinin söz konusu adamın cinsel yaklaşımları konusunda kendisine birkaç kez şikâyette bulunduğunu söyledi. Bu saygın beyefendinin asla bu tür bir şey yapmayacağını da ekleyiverdi çabucak. Öğrenci yanlış anlamış olsa gerekti.

"Öyle değil mi?" dedi bize dönerek. Basit bir soruydu belki, ancak ben bunu bir bildiri ya da meydan okuma olarak algıladım. Arkadaşım ve ben, başımızla onayladık ve bu konuda başka hiçbir şey konuşulmadı. Ta 1991'e kadar; o tarihte Anita Hill'in düşmanlarını hayretle izlerken, üzüntü ve güvensizlikle, onaylayışımı ve onu izleyen suskunluğumu düşündüm. Neden o cesur öğrenciyi, dünya karşısında orta yerde, dışlanmış ve ezik bırakmıştım? Adı neydi onun? Gerçeği söylediği için ne gibi bir bedel ödemişti? Neden sesimi çıkarmamıştım? Kendimden utandım; özellikle de o sırada en ufak bir utanç belirtisi hissetmediğim için.

Kuşkusuz ben de, insanların yaygın yalan söyleme nedenlerinin birçoğu yüzünden; daha önceki deneyimimle yakından bağlantılı olan kendimi daha rahat hissetmek, kınanma ve ithamdan kaçmak, kargaşa ve karmaşayı engellemek, kendi heyecanlarımı dizginlemek gibi niyetlerle yalan söylemiştim. Arkadaşımı da, ben de, belki de haklı olarak söyleyeceklerimizin dikkate alınmamasından ya da bize karşı kullanılmasından korkmuştuk. Program başkanımız şefkatli ve akıllı bir adamdı, ancak o günün kültürel ortamı yadsımayı zorunlu kılıyordu.

İşin aslı, kendimce o an *doğru olanı* yapmıştım. O önemli insanın itibarını korumanın bana düşen bir sorumluluk olduğuna inanıyordum. Kim olursa olsun, her kadın böylesi bir durumu idare

edebilirdi. Ancak yüksek düzeydeki yaşlıca bir adamın toplumsal imajı (ve kişisel duyguları) bambaşka bir konuydu. Kocasını incinme ya da iktidarsızlıktan korumak için yalan söyleyen Evelyn G. gibi, ben de yalanımın "yapıcı", hatta saygın olduğuna inanmıştım.

Nasıl böyle düşünebilmiştim? Ya da öyle düşündüğüm halde, bugünkü bakış açım niye bu denli radikal bir değişime uğramıştı? Cömert bir arkadaşım buna, "Açıkçası, bugün çok daha yürekli-sin," diye bir açıklama getiriyor. Cesarete de damak tadı gibi yaş ilerledikçe ulaşıldığı görüşüne katılıyorum. Ancak ben üniversite yıllarımda da yürekliydim ve vicdanımı rahatsız eden telkinlere göz yumacak biri değildim. Hayır, burada söz konusu olan benim kendi cesaretim değildi. Kültürel normları asıl değişime uğratan, başka kadınların cesaretiydi.

İktidarın istismar amaçlı kullanımı konusunda sesini ilk yükselten kişi, özellikle cesur ya da vurdumduymaz biri olmalıydı. Ben üniversitedeyken, "cinsel taciz", "flört tecavüzü", hatta "cinsiyetçilik" gibi terimler henüz icat edilmemişti. "Ataerkil" dünya diye bir sözcük yoktu dağarcığımda. Bu tür şeyleri "yaşam" diye adlandırıyorduk ve ben, kadınların söylem geliştirip sistemleştirmesi gereği ya da olasılığı üzerinde hiç düşünmemiştim. Dağarcığım olmadığı için, içimde ve çevremde olup bitenleri adlandırma, hele hele bunlara karşı çıkma olanağından yoksundum. Bunun yanı sıra, doğruyu söyleyen kadınların sayısı arttıkça, "saygın yalan" kapsamına giren şeylerle ilgili inançlarım değişti ve kimin kimden korunması gerekir sorusunu yeniden gözden geçirmeye başladım. Anita Hill'i izlemek, dünyanın üniversite yıllarımdan bu yana ne kadar çok —ve ne kadar az— değişmiş olduğunu anımsattı bana.

Tek bir kahraman erkek senatör ayağa kalkıp Anita Hill'in taciz edilmesine karşı çıkan soylu bir konuşma yapsaydı, televizyonu izleyen "sıradan yurttaşlar" da belki ataerkil babalarımızın tacizlerini daha iyi görebilme fırsatını yakalayabilirlerdi. Yine de sıra başkalarının gerekçelerini değerlendirmeye geldiğinde, olup bitenlerin tümünü asla bilemeyiz. Bu politikacılar da, Başkan'ın adayını korumak adına onurlu bir yalan söylediklerine ya da soylu bir suskunluğa büründüklerine kendilerini inandırmış olabilirlerdi. Belki "çok önemli bir adamı" —ve erkeklerin ortak kuralını— korumanın önemli bir hizmet olduğuna inanıyorlardı. Belki de "bağlılık" ya da

"dayanışma" gibi üstün ilkeler adına hareket ettiklerini sanıyorlardı.

Ülkemize liderlik eden "şerefli erkekler" arasındaki yalan söyleme, ikiyüzlülük ve sır saklama salgını, acaba özel yaşamımızda kendi doğru yoldan çıkışlarımıza bahane bulmamızı daha mı kolay kılıyor? Çoğumuz kendi yalanlarımızı bir yardımseverlik ışığı altında görürüz. Bu durumda gündelik yaşamın akışı içinde sayısız görünümlere bürünen 'miş' gibi yapmanın herhangi biri için doğru mu, zararsız mı, haklı mı, gerekli mi ya da iyi mi olduğuna nasıl karar verebiliriz? Hatta tek bir gün boyunca kendimizi tarafsızca inceleyip dürüstlük ve doğruluktan uzaklaştığımız anları ne ölçüde saptayabiliyoruz?

Dürüstlük Katsayınız Kaç?

Kısa bir süre önce bir kadın dergisinde, okurları, içtenlikleri konusunda 1 ile 10 arasında bir değerlendirme yaparak, kendi dürüstlük katsayılarını belirlemeye davet eden bir teste rastladım. Kuşkusuz buradaki değerlendirme sonuçları, tıpkı benzerleri gibi, insan deneyiminin ya da gerçek bir insanın tek bir gün boyunca yaşadığı karmaşanın hakkını veremezdi. Gerçek yaşam karmaşık, düzensiz, bağlamlara bağlı, ölçülmesi olanaksızdır, ikilem ve çelişkilerle doludur. Sıradan bir sohbet sırasında, farklılıklara hiç dikkat etmeden içten, içtenlikten uzak ve kısmen içten olabilirim.

Küçük oğlum Ben'le dürüstlüğün önemi hakkında yaptığım konuşmayı izleyen sahneye bir bakalım. Alışveriş merkezinden çıkarken bir video oyun salonunun önünden geçiyoruz ve Ben'in canı oyun oynamak istiyor. Bozuk paramın olmadığını söyleyip onu çıkışa doğru yanımda sürüklüyorum. Üstümde bozuk para olabilir, ama ikimiz de öyle kötü bir günümüzdeyiz ki, kavgayı göze almaktansa bu yola başvurmak daha kolay geliyor bana. Eve geldiğimizde, telefon çalıyor ve Ben sabırsızca, "Beni neden rahatsız edip duruyorsun? Buraya gelmeni istemiyorum!" diye yanıtlıyor. Durumu idare etmekten bu kadar aciz oluşu beni çileden çıkarıyor ve ona, "İşin olduğunu ve bugün arkadaş kabul edemeyeceğini söyleyemez miydin?" diye fısıldıyorum.

Kendimi daha iyi hissettiğim günlerde, daha tutarlı davranırım. Video oyunu için kendisine neden para vermediğimi Ben'e söyler ve göstereceği tepkiyi göze alırım. Telefonda görüşme tarzına ise arkadaşına bir şeyler uydurması için teşvik etmeksizin yaklaşırım. Bu, küçük bir ayrım gibi görünse bile belki de öyle değildir. Gereğince doğru olursam, dürüstlüğümü ya da oğlumla ilişkimi tek bir önemsiz yalan bile zayıflatamaz. Oysa "nazik" ya da toplumsal yalanlar da dahil olmak üzere, uydurmak, yaşamın gündelik bir dokusu haline gelebilir. Çatışmayı ve karmaşayı engelleme tarzı sonunda öyle olağan bir hal alır ki, bu olgunun gerçekliğini ve dürüstlüğümüzle ilişkilerimizi gözle görünmez bir biçimde nasıl yıprattığını fark edemeyiz bile.

Soyut açıdan bakılacak olursa, insanlar neredeyse ittifak halinde dürüstlüğe alkış tutar; halk arasındaki bilgece inanışa göre, "en iyi politika" budur. Bir kişinin "dürüstlük katsayısı"nı gerçekten belirleyebilseydik, hepimiz yüksek dereceye girmek için can atar ve çevremizdeki insanların da on üzerinden yüksek not alanlardan oluşması için çaba harcardık. Dürüstlük, tıpkı içtenlik gibi kültürümüzce en çok tutulan değerlerden biridir. "O, dürüst bir kadın değil," ya da "Bu adam doğruyu söylemiyor," gibi sözler her zaman küçük düşürücüdür. Birisinin dürüstlüğünden ve gerçeğe bağlılığından söz etmek ise her zaman bir övgüdür.

Ancak soyut değerlerden uzaklaşıp gerçek insan yaşamlarındaki belirleyici olaylar üzerinde yoğunlaşırsak ne olur? İşte önümüzde, Evelyn ile Paul'ün kısırlık konusunda karşılıklı olarak dile getirdikleri "sevecen yalanlar"; işte üniversitedeyken "çok önemli bir adam"ı korumak için başını yanlış yönde sallayan ben; ya da yakın bir zamandan örnek alacak olursak, işte Başkan'ın Anayasa Mahkemesi adayını koruyan kırk beyaz, erkek senatör.

Benim mesleğimde psikologlar, yalanların, söylenen kişiye zararı mı yoksa yararı mı dokunduğu konusunu oldukça farklı açılardan ele alırlar. Birkaç yıl önce, *San Francisco Chronicle*'da şu haber çıkmıştı:

> Pazar günü Yosemite Ulusal Parkı'ndaki tepelere çarparak düşen küçük uçağın kalıntıları arasından, dün on bir yaşında solgun, zayıf bir

oğlan çocuğu canlı ve yaralı olarak çıkarıldı. Çocuk, zorlu kar fırtınaları ve 3300 metre yükseklikte geceleri sıfırın altına düşen hava ısısına karşın, karlarla kaplı enkazın en arkasındaki oturma yerinde, bir uyku tulumuna sarınmış bir halde bulundu... Yarı bilinçsiz beşinci sınıf öğrencisi, "Annemle babam nasıllar?" diye sordu. "İyiler mi?" Kurtarıcılar oğlana, yattığı yerden birkaç santim uzakta, uçağın parçalanmış olan kısmındaki koltuklarında hâlâ kemerleri bağlı duran üvey babasıyla öz annesinin ölmüş olduğunu söylemediler.

Psikoloji profesörü ve yalan konusunda uzman olan Dr. Paul Ekman, bu gazete haberini "hedef kişinin yararına olan, kurtarıcılara herhangi bir kazanç sağlamayan insancıl bir yalan" örneği olarak seçmiş. Birçok kişinin bu gerçeği yadsıyacağını da bildirmiş. Ne var ki, benim gibi bir psikolog ve aile terapisti olan kocamla aynı haber kesiti üzerinde tartışırken, bu yalanın kurtarıcıların kendilerini daha rahat hissetmelerini sağladığını ve belki de çocuğa zarar verdiğini düşündük. Oysa sahnede biz yer alsaydık, gerçekleri söylemeye gönüllü olmazdık. Yine de en kötüsünden korkan (ya da bilen) ve ailesi hakkında bilgi edinmek için doğrudan soru yönelten çocuğa kurtarıcıların neler söylemiş olduklarını gözümüzde canlandırmaya çalışırız.

Bu haberi okuduktan dört gün sonra kendimi, çocukla ilgili gerçeğe yapılan saldırı ile onun ileride, yetişkinlerin kendisine doğruyu söyleyeceklerine güvenebilme yeteneği hakkında düşünürken buldum. Daha ayrıntılı bilginin bakış açımı değiştirebileceğini bilsem de, psikolog meslektaşımın alkış tuttuğu yalanı sorguluyordum.

'Miş' gibi yapma ve doğruyu söyleme konusundaki çeşitli örnekler hakkında seslerini yükselten kadınların ahlaki yargılarını dinlemek beni her zaman büyüler. Bazen peşinen paylaşılan tepkiler vardır; örneğin bir meslektaşım, annesiyle babasının Yahudi bir aileyi evlerinde Nazilerden saklamak için bir dizi yalan ve hileye nasıl başvurduğunu anlatırken olduğu gibi. Onun öyküsü, hiç tartışmasız, yüksek bir ideale hizmet etmek için yapılan cesur ve saygın kandırmacalardan biridir.

Ancak ilginçtir ki, çoğunlukla insanların gerçeği serbestçe çarpıtmak ya da saklamak için başvurdukları sayısız yollara ya da gizli olanı açığa çıkarma şekillerine verdiğimiz tepkiler konusunda bir-

birimizden ayrılırız. Bir kadının gerekli bir açıklama olarak gördüğü şeyi, bir başkası yakışıksız bir ifşaat olarak görür. Birisi, "Gerçekleri öğrenmek onun hakkı," derken, bir başkası "gerçeklerden korunması gerekiyor," diye ısrar eder. Bir kadının "gerçek duyguların sağlıklı ifadesi" diye adlandırdığı şeye bir başkası "düşmanca, yakışıksız bir patlama" etiketini yapıştırır.

Hileyi hoş görme, hatta onu davet etme konusuna da farklı açılardan bakarız. Felfeseci Sissela Bok, *Lying* (Yalan Söylemek) adlı kitabında; herkesin, hatta aldatan kişilerin bile aldatılmaktan çekindiğini söylüyor. Yine de bazılarımız ısrarla gerçeği öğrenmek isterken, diğerleri ondan "bağışık kalmak" peşindedir. İkinci seçenekle ilgili birkaç örneğe göz atalım.

Bir üniversite profesörünün karısı bana, "Kocam başka bir kadınla yatıyorsa, bunu bilmek bile istemem," demişti.

Aile terapisi sırasında bir kadın kızının gözünün içine baka baka, "Uyuşturucu kullanıyorsan, sakın bunu bana söyleme. Kaldıramam," dedi.

İki dayısının cinsel tacizine uğramış olan bir kadın, annesiyle birlikte ensest konusunu işleyen bir film izlemiş. Sinemadan çıkarlarken annesi, "Bizim ailemizde bu tür bir şey olsaydı, bilmek istemezdim," demiş.

Bana terapiye gelen biri, erkek kardeşinin intihar edebileceği konusunda kaygı duyduğunu belirtip hemen ardından, "Aslında bilmek istemiyorum. Nasıl olsa elimden bir şey gelmez," diye ekledi.

Kimse aldatılmayı, kullanılmayı ya da oyuna getirilmeyi *istemez*. Ancak belli bir anda, kuşku duyduğumuz ya da bildiğimiz bir şeyle doğrudan yüz yüze gelmeyi kaldıramayacağımızı hissedebiliriz. İdare edemeyeceğimizi düşünüyorsak, ya da acı verme olasılığı bulunan bilginin eninde sonunda güçlendirici olduğuna, ayrıca üretken bir sorun çözümüne, daha fazla bilgiye dayanarak karar vermeye ve ilişkilerde daha sağlam bir benliğe öncülük edeceğine güvenmiyorsak, gerçeği "daha fazla" araştırmakta isteksiz oluruz. Acı verici gerçeklerle yüzleşme yetimiz ve bu gerçeklere doğru ilerlemek için kendimizi hazır ve kararlı hissetme düzeyimiz açısından büyük farklılıklar sergileriz.

Kandırıldığımızı saptama yeteneğimiz ve daha yaygın olarak gerçekliği inceleme ve tanımlama becerimiz konusunda da birbirimizden farklıyız. Hepimiz bastırır, yadsır, yansıtır, çarpıtır, kanal değiştirir ve uyuşukluğa kapılırız. "Gerçek" hakkındaki bilgi ve yorumumuz, en azından kısmi, öznel ve eksiktir. Ancak empati, sezgi, düşünme, özerklik, nesnellik, dürüstlük, olgunluk, açıklık ve yüreklilik açısından farklı kapasitelere sahibiz; bütün bunlar gerek kendimizin gerekse başkalarının içindeki kandırma ve tutarsızlık eğilimini ortaya çıkarma yeteneğimizi artırır.

Kendi yalan söyleme deneyimimiz konusunda da birbirimizden farklıyız. Bir arkadaşım, "Doğruyu söylemediğim zaman, bunun bedenime sindiğini hissediyorum. Dolayısıyla da, kapıda biri var ya da randevuma geç kaldım gibi bahanelerle telefon görüşmemi yarıda kesmiyorum. Cinsellikten zevk alıyormuş gibi yapmak türünden büyük bir yalan uydurmak ise, beni cidden hasta edebilir," diyor bana. Ardından ekliyor: "Kafam bütün bunlardan sıyrılmak istese bile, bedenim dürüst kalmamı sağlıyor."

Bu arkadaş kendini, doğruluk ilkesine "hücresel düzeyde" bağlı olarak tanımlıyor. Konu ne kadar önemsiz ya da etkileşim ne kadar anlamsız olursa olsun, kendini dürüstçe ifade etmeye çalışıyor. Bir başka kadın ise tam tersine, her türlü "sosyal" ve "zevahiri kurtaracak" yalana rahatlıkla başvurduğunu söylüyor. "Kimseyi incitmediği sürece" bu tavrından hoşnut olduğunu bildiriyor.

Kadınların erkeklerden ne denli farklı olduğu konusundaki kültürel vurgu ("karşı cins" deyimini düşünün) yalnızca insanın ortak özelliklerinin değil, aynı zamanda kendi cinsel grubumuzun *içindeki* bir dizi ayrımın da üstünü örter. Elbette ki kadınlar birbirinden farklıdır. Yalnızca vicdan ve ahlaki yargı konularında değil, aynı zamanda doğruyu söyleme felsefemiz ve ilişkilerde neyin üretken olduğu ve gelişmeyi desteklediği hakkındaki inançlarımız açısından da birbirimizden ayrılırız. Bilgiyi doğru algılayıp işlemden geçirme ve gerek kendimizin gerekse başkalarının içindeki kandırma eğilimini ortaya çıkarma yeteneğimiz açısından da farklılıklar sergileriz. Yalan ve doğruyu söylemekle ilgili fikirlerimiz ise doğuştan başlayarak ırk, sınıf, kültür ve benzersiz kişisel geçmişimizle başkalaşır. Yaşamla ilgili tüm deneyimlerimiz neyin doğru

olup olmadığı; doğruyu ne zaman ve nasıl dile getirmemiz gerektiği konusundaki felsefemizi şekillendirmeye katkıda bulunur.

Kandırma ve doğruyu söylemenin, konuşma ve gerçeği kendine saklamanın zengin ve karmaşık boyutlarıyla ilgili değişken felsefelerimizi ne sıklıkta dile getiririz? Yazılı tarihin başlangıcından bu yana, farklı disiplinlerden gelen felsefeciler ve araştırmacılar gerçeğin yapısını olduğu kadar, kandırmanın ve bunu yönlendiren güçlerin moral, etik, hukuksal, psikolojik ve evrimsel yönlerini de tartışmışlardır. Ancak konunun gündelik ve toplumsal yaşam içindeki derinliği, merkeziliği ve ivediliğine karşın, bununla ilgili kişisel inançlarımızı başkalarıyla tartışmaktan kaçınıyor olabiliriz. Belki de bu sür söyleşileri başlatıp sürdürmeliyiz. Ortak özelliklerimize ve farklılıklarımıza açıklık getirmek, yeryüzünde nasıl bir yaşamı yeğlediğimizi ve "doğru olanı yapmak"la ilgili kararları nasıl aldığımızı incelememize yardımcı olur.

Bir Yaşamı Gizlemek

Miami'den Boston'a giden uçağa binen Lena adlı bir avukat, yanında oturan yaşlıca bir hanımla dostça konuşmaya dalmıştı. İşleri konusunda sohbet ettiler, ardından kadın Lena'ya, ilk kez göreceği yeni torununu da içeren bir aile fotoğrafını gösterdi. Uçuş süresinin ortalarında da, "Evli misiniz?" diye sordu ona. Lena, "Hayır, ama beş yıldır bir kadınla birlikte yaşıyorum ve kendimizi evli gibi görüyoruz," diye yanıtladı sıradan bir şey söylüyormuşçasına. Kadın boş gözlerle kendisine bakınca da, "Ben lezbiyenim. Birlikte yaşadığım Maria, bir kadın," diye açıklamada bulundu. Bunun üzerine yolculuk arkadaşı sessizliğe büründü ve kalan yol boyunca gözlerini elindeki dergiden ayırmadı.

Lena, dokuz yıl süren mesafeli, tatmin edici olmayan bir evliliği geride bırakmıştı. Üç yıl sonra lezbiyen olarak ortaya çıkınca da, bir daha asla "sahte bir hayat yaşamamaya" karar verdi. O zamandan bu yana, karşıcinsel görünmek için her türlü dürtüye direnerek, lezbiyenliği konusunda açık tavırlı oldu. Lena'nın birtakım arkadaşları, onun kendini gereksiz yere incinmeye açık hale getir-

diğini düşünüyor, ancak Lena bu seçimini şöyle açıklıyor: "Herhangi bir durum gereği kocamla oğlumdan söz edip de Maria hakkında suskun kalırsam, yaşantım ve sevgim utanılacak ve yanlış bir bir şeymiş gibi davranmış olurum." Lena bu tür biri değil, saklanarak ya da suskun kalıp 'miş' gibi yaparak olduğundan başka türlü görünmeye hiç niyeti yok onun.

Lena'nın ailesi "onu yine de seviyor", bunu topluca ifade etmeleri, yıllardır karşılaştığı eşcinsellik karşıtı tepkilerin en ılımlıca olanları arasında yer alıyor. Doğru sözlü olmaya kendini adayışının çok daha dramatik sonuçları olmuş. Lena'nın arabası lise öğrencileri tarafından tahrip edilmiş, oturduğu semtteki insanların cinsel tacizine uğramış ve şimdi on bir yaşında olan oğlunun velayetini yitirmesine ramak kalmış. Ancak yüz yüze geldiği cehalet ve kin yalnızca daha açık olma konusundaki kararlılığını güçlendirmeye yaramış. Lena, önyargının ıstırabından kurtulmak için bile, zencilerin yurttaşlık haklarını savunan siyahi bir lider beyazmış gibi davranmadan önce, kendisinin de yaşantısını gizlemeyeceğini söylüyor. Sıkı sıkıya sarıldığı bu kandırmacasız ve saydam yaşam tarzı Lena'nın iyi yüreğindeki şefkat dolu duyguları saklamasına izin vermiyor.

Lena, cinsel eğilimi konusunda suskun kalmanın yalan kapsamına girdiğine inanıyor. "Yalandır bu," diyor. "Çünkü heteroseksüeller yalnız açıkça sevme hakkımızı değil, varlığımızı da yadsıyorlar." Elbette ki Lena yolculuk arkadaşına, "Hayır, evli değilim" demekle yetinebilirdi. Ancak bu doğru açıklama, Lena'ya göre yanıltma amaçlı olurdu. "Bir insanın yanlış inancına bile bile kendinizi uyduruyorsanız, suskunluk yalan olur," diye ısrar ediyor. "Bu durumda, yanlış inanç da nüfusun yüzde onunun yaşantısını silip atar ve aşağılar."

Lena ayrıca bana, kişinin olmadığı biri gibi görünmesinin asla tek bir yalandan ibaret olmadığını hatırlatıyor. Birçok kişinin gözlemlediği gibi, yalan söylemek kolay olsa bile tek bir yalanla yetinmek hemen hemen olanaksızdır. İlk yalanın başka yalanlarla örtbas edilmesi gerekebilir. Önemli bir şeyi gizlemek, başka türlü kullanılsa daha yaratıcı sonuçlara hizmet edebilecek bir dikkat ve duygusal enerji ister. "Kendimizi izlemek" zorunda olduğumuzda, hatta bunu kendiliğinden ve çaba harcamaksızın yapsak da, söz

konusu oluşum enerjimizi dağıtır ve dürüstlüğümüzü yıpratır. "Ayrıca rahatsızlık ortamı da yaratır," diyor Lena. "Kendimi açığa vurmadan önce, Maria'yı iş yerindeki partilere götürürdüm ve herkesin arkamdan 'Öyleler mi? Öyle değiller mi?' dediğini bilirdim. Şimdi biliyorlar. Bildiklerini benim bildiğimi de biliyorlar. Bu durum insanı daha az çıldırtıyor."

Uçakta geçen söyleşiyi aramızda tartışırken, Lena küçük, önemsiz şeylerin üst üste bindiğinde nereye vardığından söz ediyor. Kimse, "Ah, birlikte yaşadığım kişi kocanızla aynı işi yapıyor!" demez. Kimse kendine ait bir fotoğrafı çıkarıp göstermez. Kimse, sorulsa bile yolculuk amacının eşcinseller yararına yapılan bir konsere katılmak olduğunu ifade etmez. Kimse uçaktan inip serbestçe sevgilisini kucaklamaz. Kimse bavul beklerken el ele tutuşmaz. Bu kendine saklama, suskunluk, eylemsizlik yollarının herhangi biri önemsiz, ıvır zıvır gibi görünebilir. Ancak bunun sonucu, yarım yaşanmış bir yaşamdır, diyor Lena.

Lena Dürüst mü, Yoksa Deli mi?

Lena'nın arkadaşlarından oluşan bir gruba –hepsi eşcinsel, hepsi bunu belli ediyor, hepsi de eşcinsel karşıtlığıyla savaşmaya kararlı– uçakta geçen olaya tepkilerini sordum. Ortak değer ve politikalara bağlı arkadaşlar arasında son derece değişik görüşler dile getirildi.

HELENE: Hepimiz Lena gibi olsaydık, eşcinsel karşıtlığına karşı en güçlü silahımız bu olurdu. Lena dürüstlük ve cesurlukta azimli, ben de onu bunun için seviyorum. Kendisine teşekkür borçluyum. Adrienne Rich'in dediği gibi, bir kadın doğruyu söylediği anda, çevresindeki doğruluğun artmasına mekân yaratır. Nüfusun yüzde onu her an gözler önünde ve açık olsaydı, toplu gücümüz ne olurdu bir düşünün!

CLARA: Bence sen Lena'nın tavrını romantikleştiriyorsun. Ben uçaklarda yabancılara lezbiyen olduğumu söylemem. Bu onları hiç ilgilendirmez. Kanımca o, şok etkisi yaratmak uğruna yapıyor bunu. Mahremiyete ve gizliliğe de gerek vardır.

ROGER: Bence Lena'nın "dürüstlük" dediği şey, kendini koruma

yetersizliği. Bu resmen delilik. Onun için kaygılanıyorum. Serserinin biri tarafından öldürülebilir. Savaşacağı alanı seçmesi daha saygın olurdu.

ROSA: Lena'nın tavrını onaylamıyorum, çünkü hiçbir olumlu sonuca ulaşmıyor. Yararlı değil. Eşcinselliğim konusunda oldukça açığım, ama ne olduğumu söylemeden insanların beni tanımalarını beklerim. Seninle ilişkiyi onlar başlatırsa, basmakalıp görüşlerinde bir gedik açılmış olur. Senden hoşlanırlarsa yüreklerini açabilir ya da en azından kendi önyargılarına karşı direnebilirler. Ancak doğrudan doğruya eşcinsel olduğunu duyurursan, bu insanlara itici gelir. Asla sana şans tanımazlar. Hatta seni insan yerine bile koymazlar. Stratejik değil bu.

HELENE: Stratejik mi? Yaşam bir satranç oyunu değildir. Öyle zaman olur ki, stratejiye, neyin işe yaradığına ve kimin ne düşüneceğine kafa yormaktan vazgeçersin. "Yeter artık!" demek zorundasın. Kendin olmak zorundasın *şimdi*. Lena'nın çıkış noktası bu. O, gizlenmenin ötesinde. Hepimizin serbest olacağı varsayımsal bir "adil" dünyayı beklemenin ötesinde. O dünyayı, onu şimdi yaşayarak *yaratıyor*.

MIKE: Bence Lena'nın tavrını yargılamaya çalışmamalıyız. Bizim alanımız değil bu. Yaptığı şey kendisi için doğru; Lena için başka bir yol olamaz. Ancak kuşkusuz bu benim için doğru olmazdı. Bence birbirimize yaptığımız en kötü şey bu yargılamalar. Farklılıklarımıza saygı gösterip onları geçerli kılmalıyız. Paylaşabileceğimiz ve başa çıkabileceğimiz şeyler konusunda her birimizin farklı alanlarda olduğunu kabul etmeliyiz.

HELENE: Sana katılmıyorum. Yargılamazsak, moral açıdan çöküntüye uğrarız. Bu dünyada doğru ve yanlış, iyi ve kötü şeyler *var*. Saklamak yanlıştır. Eşcinselliğini belli etmek kötüdür. Birbirimizi suçlamak ya da kınamak zorunda değiliz, sevecen olabilir ve destek verebiliriz. Ancak gerek kendimize gerekse dünyaya yıkıcı etkileri olan gizlenme ve sır saklamaktan vazgeçmek için birbirimizi hâlâ dürtmemiz gerekiyor.

Dürüstlük –kime, neyi, ne zaman, nerede, nasıl ve neden söyleyeceğimiz– karmaşık bir iştir. Genelde birbirine benzer biçimde düşünen küçük bir arkadaş grubu içinde bile, önemli farklılıklar

baş gösteriyor. Clara, Lena'nın gerekçelerinin erdemini sorguluyor, Helene ise Lena'nın saklanmaya karşı çıkışına ancak saygıyla yaklaşıyor. Roger, kişinin kendini korumasının –özellikle de içerdiği riskler düşünüldüğünde– kendini açığa vurmaktan önce geldiğine inanıyor. Rosa için en yüksek değer, strateji; o, sabır ve zamanlamanın yürek ve zihinleri değiştirmenin en iyi yolu olduğuna inanıyor. Helene adaletsizlikle doğrudan, etkin bir biçimde ve derhal yüzleşmeye inanıyor. Mike, farklılıklara saygı duymanın önemini vurguluyor. Helene ise tam tersine "farklılığa saygı"yı sabırsızca, eylemsizliği, seyirci kalmayı mazur göstermenin bir yolu, ya da yüreksizlik ve inançsızlık olarak görüyor.

Ancak Lena'nın arkadaşları, onu "Dürüstlük Katsayısı" ölçeğinin tepesine yerleştirmekte uyuşabilirlerdi belki. (Tabii, dürüstlüğü "kendisi olmak" olarak tanımlıyorlarsa.) Öte yandan, belki de onun açıklığına fazla değer vermiyorlardı. Aslında Lena alabildiğine içten biri; duygularını ve kadın-merkezli yaşamını saklamayı reddederek cesurca "kendisi" gibi davranıyor. Bu arada Lena, arkadaşları ve ailesiyle arasına mesafe koymaya eğilimli ve söylemediği çok şey var. Kendisine yakın olan bu insanlarla korunmasızlık duygularını paylaşmaktan çekiniyor; yardım ve desteğe olan kendi ihtiyacını ender olarak kabulleniyor. Kendisini, başkalarına açılmanın şifa gücüne inanan biri olarak değil de, "kendi işini kendi yapan" bir insan olarak tanımlıyor. En yakın arkadaşı Helene bile Lena'yı sosyal grupları içindeki en "açık" insanlardan biri olarak görmüyor.

İyi ki kendimizi (ya da başkalarını) "Dürüstlük Katsayımızı" ölçen dereceye göre değerlendirmek zorunda değiliz, çünkü yakın arkadaşlarımız ya da meslektaşlarımız bile belirli bir itiraf ya da sırrı aynı açıdan görmeyebilirler. Hatta "doğru" ya da "içtenlik" gibi terimlerin anlamı konusunda aynı görüşü paylaşmak zorunda da değiliz. Zaman zaman, sonsuz gibi görünen açılımlar karşısında çaresiz kaldığım olmuştur.

Yine de, doğruyu söylemek ve kandırmakla ilgili kararların çaresizce öznel, sonsuz derecede karmaşık ve kesinlikle ölçülmez olduğuna inanmıyorum ya da daha doğrusu öyleymiş gibi yaşamıyorum. Tam tersine, bazı insanların ve bazı bilgi kaynaklarının öte-

kilerden daha güvenilir olduğuna gönül rahatlığıyla karar veriyorum. Açık, içten ve gerçek olduklarını düşündüğüm arkadaşları sağlam bir inançla seçiyorum. Hangi bağlamların –toplumsal ya da öznel– bireylere kendi doğrularını ortaya çıkarma, yaratma ve paylaşma olanağını daha çok (ya da daha az) tanıdığı konusunda değerlendirmeler yapıyorum. Bağlamın, anlattığımız öyküleri biçimlendirme ve kısıtlama gücünü gözlemliyorum. Bir başka gözlemim de, bireylerin bağlamı aşıp onu biçimlendirme, yeni öyküler yaratma ve en bunaltıcı koşullarda bile yeni anlamlar bulma gücüyle ilgili. Klinik psikolog ve psikoterapistlik mesleğime bu sağlam inançlar rehberlik ediyor.

Bazen de –televizyonda Anita Hill ve Clarence Thomas'ı izlerken olduğu gibi– neyin haklı, neyin doğru ve neyin gerçek olduğu sorusu, her şeye karşın basit ve apaçık görünüyor.

4

MAHREMİYET ADINA

Arkadaşım iri, yumuşak göğüslerinden nefret ediyor. Bunun o kadar bilincinde ki, kocasının yanında çıplakken bir türlü gevşeyemiyor. Oysa adam onun bedeninden hoşlanıyor ve karısının utandığını ya da kendisiyle birlikteyken bu nedenle hissettiği baskıyı sezinlemiyor sanki. Arkadaşım, "Yataktayken, hatta yalnızca birbirimize sarıldığımızda bile, göğüslerimin sarkmadığından ya da koltuk altlarıma kaymadığından emin olmak istiyorum. Sevişirken, onlara şekil vermek için kollarımı iki yandan sıkıca bastırıyorum. Bunu o kadar uzun süredir yapıyorum ki, düşünmüyorum bile, ama evet, bunun onunla tensel birlikteliğimizi engellediğini biliyorum," diyor.

Kocası, onun duyguları hakkında hiçbir şey bilmiyor. "Bütün bunları ona anlatmanın yararı olmaz," diye açıklıyor arkadaşım, "çünkü o zaman yatakta daha gergin, daha bilinçli ve daha az doğal davranırım." Devam edip daha mantıksız olduğunu bildiği bir başka korkusunu da dile getiriyor. "Sözünü edersem, göğüslerimin gerçekten ne kadar yumuşak ve sarkık olduğunu fark edebilir. Dikkatini çekerek onu kendimden soğutmaktan korkuyorum."

Arkadaşıma, birbirimizden farklı olduğumuzu; kocamdan bu kadar büyük bir sırrı saklayamayacağımı belirtiyorum. Arkadaşım "sır" sözcüğünü seçmeme alınıyor, çünkü evlilik içinde sırların kötü bir şey olduğunu düşündüğümü sanıyor. "Hayır," diye düzeltiyor. "Kocamdan sır saklamıyorum ben. Biz burada özel yaşamdan söz ediyoruz. Ben senden daha özel biriyim." Onun daha özel biri ol-

duğuna katılıyorum, ama yine de kocasından sır sakladığını düşünüyorum.

Konuşmamız, özel olmakla sır saklamak arasındaki farkı kendi zihnimde netleştirmeye sürüklüyor beni. İki kategori arasındaki ayrım, konuşma dilinde belirgin görünüyor. Özel bir yol, gizli bir yol değildir. Bir arkadaş için tasarlamakta olduğum sürpriz parti, özel bir parti olsa da onur konuğundan saklanması gereken bir sırdır. Sevdiğimiz ya da sevmek istediğimiz insanlardan sır saklamak, mahremiyetin korunmasını istemekten farklıdır. Ancak arkadaşımın özel sorun diye adlandırdığı şeyi, ben bir sır sorunu olarak görüyorum. Bu örtüşen ve iç içe geçmiş kavramları özel (gizli olmayan) yaşamımda nasıl ayırt edebilirim?

Mahrem mi ... Yoksa Sır mı?

Mahremiyet (özel yaşam) bir insanlık hakkıdır. Mahremiyet hakkını, doğru ya da yanlış, "kendime" ayırdığım belli bir duygusal ve fiziksel alana ulaşılmasını denetim altına alma hakkımı da içerir. Mahremiyetim beni müdahaleden korur ve bir insan olarak diğerlerinden ayrılığımı güvence altına alır. Mektuplarımın açılmasını, güncemin okunmasını, telefonumun kullanılmasını, davranışımın denetlenmesini, mülkiyetimin araştırılmasını, tıbbi bant kayıtlarımın ya da cinsel öykümün yerel gazetede basılmasını istemem. Evimin, işyerimin, banyomun ve oy kullandığım kabinin kapısını kapatırım. Her gün, insanların benimle konuşmadığı, bana bakmadığı ve benimle ilgilenmediği zamanlarım olsun isterim.

Başkalarını aldatmak ya da kandırıcı eylemlere girişmek amacıyla mahremiyet talep etmem. Tam tersine, öncelikle saygınlığımı ve bir insan olarak nihai ayrılığımı korumak amacıyla talep ederim. Böylece, açıkça "mahremiyet hakkımı" savunmuş olurum. Buna karşın, kendimin ve başkalarının sırlarını saklamaya hakkım olsa da, "gizlilik hakkım" diye bir terim kullandığımı anımsamıyorum. Her zaman gerekçe bekleyen yalanlar gibi, sırlar da gerekçe ister. Mahremiyetimin korunması değil, çiğnenmesi için gerekçe gösterilmesi gerekir.

Mahremiyet hakkım, bedenimi ve onunla ilgili kararları başkalarının müdahalesinden, onların istenmeyen denetimlerinden

koruma hakkımı da kapsar. Yasaların, bebeğimin rahmimden alınması için beni zorlama olasılığı kadar, onu doğurmaya zorlaması da bana dehşet verir. Üreme, sevme ve ölme gibi konularda devlet müdahalesi olmaksızın kişisel seçimler yapmaya yetkim olduğunu sanıyorum. Bedenimi denetlemezsem, yaşantımı da denetleyemem ve kendi doğrularımı araştırma ya da tanımlama konumuna erişemem.

Bedenimin *çevresinde* özel ya da "benim" olarak gördüğüm belirli bir fiziksel alan da vardır. Bu alana tecavüz eden birisiyle birlikteysem, geri çekilirim. Bir keresinde, kocaman, bomboş bir asansörde şık giyimli bir kadının benimle omuz omuza durduğunu fark edince, şaşırdım. Elimde olmaksızın geri çekildim ve New York'ta lisans üstü eğitim gördüğüm sırada tanıdığım yaşlıca bir hanımı anımsadım. Ruh hastası görünümlü bu hanım, Broadway'de Columbia Üniversitesi'ne yakın bir sokakta, elinde kapalı bir şemsiyeyle yürümeyi alışkanlık edinmişti. Kendi fiziksel sınırı olarak belirlediği alana yaklaşan biri olursa, "Hayat alanıma tecavüz ediyorsun!" diye bağırarak şemsiyesiyle onu kovalardı. O hanımı şefkatle anımsarken, kendi "hayat alanı"mı o kadar canlı bir biçimde savunmasam da, asansörde bir an için kendimi onunla özdeşleştirdim.

Kişisel alanın korunması, türlerin hem kendi içlerinde hem de aralarında görülen bir olgudur. Bir tür, diğerine belli bir "uçuş mesafesi"nde uçacaktır, bu mesafe örneğin, kertenkele için iki metredir. Türler içerisinde de her hayvanın bir "sosyal mesafesi" vardır ve kendisiyle hemcinsleri arasındaki bu asgari mesafeyi düzenli olarak korur. "Alan sahibi olmak" mahremiyet ve korunmanın kritik bir yönüdür.

Mahremiyet hakkında mükemmel bir kitap yazmış olan Alida Brill, bunun ancak başkaları izin verirse güvence altına alınabilen, bireylere tanınmış bir hak olduğunu anımsatıyor bize. İstediğimiz kadar başkalarına vahşice "Uzak dur!" diye bağıralım, onlar bizim isteklerimize hatta yasal haklarımıza saygı göstermemeyi seçebilirler. Mahremiyetini koruma yeteneği bir ayrıcalık temeline dayanır. Kuramsal açıdan Brill, eski Sovyetler Birliği vatandaşlarının "mahremiyet" sözcüğüne bir karşılık bulamamalarını, politik düşüncele-

ri kadar yaşama alanlarının da dar oluşuna bağlıyor. Tuvalet ihtiyaçlarını umumi yerlerde gidermek durumunda olan evsizlerin en ufak bir mahremiyete sahip olmalarının bile, yabancıların bakmama inceliğini göstermelerine bağlı olduğunu anımsatıyor.

Toplumumuzdaki korunmasız insan toplulukları –yoksullar, çocuklar, yaşlılar, eşcinseller, değişik ırktan olanlar, kızlar ve kadınlar, hastalar ve özürlüler– hem mahremiyete en çok gereksinim duyan hem de mahremiyetleri en çok sömürülen kesimdir. İktidardakiler –yani "kendi cinslerinden" olmayanlar– güvence altına almadığı sürece, güçleri elinden alınmış olan kesim mahremiyetine sahip çıkamaz. Örneğin, kadınların yaşamlarında neyin mahrem olup olmadığıyla ilgili en önemli kararları adli ve siyasal makamlar alır; ne var ki karar alma konusunda kadınlar hemen hemen hiç söz sahibi değildir.

Mahremiyete hakkım olduğunu düşündüğüm için, onu talep etme ve koruma gereğini duymam. Bu gereksinimimi başkalarına açıkça belirtirim. "Lütfen kapıyı vurun," ya da "Mektuplarımı okumayın," ya da "Çekilin biraz, bana daha fazla yer lazım," ya da kısaca "Bu özeldir," derim. En büyük çelişki olarak da, kürtaj yaptırdığımı (özel bir konu) kadınların yaşamındaki bu en temel mahremiyet hakkını korumak adına açığa vururum. Buna karşılık, yalnızca sırlarımı değil, onları sır olarak sakladığım gerçeğini de savunurum.

Sissela Bok, *Secrets* (Sırlar) adlı kitabında sır saklama ve ifşaatla ilgili ahlak kurallarını araştırıyor ve mahremiyetle sır arasındaki ayrımları vurguluyor. Sır tutma her zaman bilgiyi başkasından saklama ve koruma amacını güder, tıpkı yalanın bizim bile inanmadığımız bir şeye başkasını ikna etmeyi hedeflediği gibi. Bir sırrı uzun süre saklamak enerji ve yoğun dikkat gerektirir. Sırlar susarak saklanabildiği gibi, sürekli uyanık olmayı ve eski düzenbazlığı örtbas etmek için üst üste yenilerini devreye sokmayı gerektirebilir. Sırlar, sınırları zorlar, bağlar oluşturur, tecrit eder, bağlantı kurar ve yabancılaştırır. Sırlar; koalisyonlar, üçgenler, içeridekiler ve dışarıdakileri yaratır. Sır saklamak bizi güçlü, üstün, özel ve sadık, ya da kaygılı, sıkıntılı, suçlu ve mahcup hissettirebilir. Sırlar sevecen ya da zalimce amaçlara hizmet edebilir. Önemsiz ya da hayati konularda sır saklayabiliriz, ama kendine ya da başkasına ait bir

sırrı saklamamış ya da başkalarının sırlarından etkilenmemiş birine rastlayamayız.

Mahremiyet ve sır tutmanın yaşamlarımızda birbiriyle örtüşen işlevleri vardır. İlişkilerde, hem ayrılık ve birliktelik akışını denetlemek, hem de müdahale, tepki gösterme ve haddini aşmaya karşı koruma tabakası oluşturmak için ikisine de güveniriz. Kişisel ilişkilerde mahremiyet ve sır tutma, başkalarından sakladığımız ya da onlara açıkladığımız şeyler üzerinde bir tür denetim oluşturarak, benliğin çevresinde bir sınır yaratma ihtiyacını yansıtır. Her ikisi de bize bir soluma alanı sağlar.

Özel ve toplumsal yaşamda mahremiyet ve sır tutmanın o kadar çok nüans ve anlamı vardır ki, tek bir tanım bu iki kavramı yeterince belirleyemez ya da aralarındaki farkı tam anlamıyla yansıtamaz. Her iki terim de saklılığı savunma amacını güder. Bence, bilinçli bir saklama ya da gizleme eylemi bir ilişki sürecini belirgin bir biçimde etkilediği zaman, mahremiyet gizlemeye dönüşür. Benim burada kullandığım anlamıyla gizlilik, *bir fark yaratan* bilinçli bir saklamadır.

Sonuçta, arkadaşım göğüsleriyle ilgili duygularını meraklı bir komşusuna –ya da kocasına– açıklamamayı seçtiğinde, sırasıyla, önce mahrem sonra sır saklayıcı oluyor. En yakın duygusal ve fiziksel ilişki içinde olmayı beklediği kişi olan kocasıyla duygusal açıdan bu hassas bilginin paylaşımı ya da ondan gizlenmesi ise, farkı oluşturan unsur.

Gerçeği, yani göğüslerinden nefret ettiğini ona söyleyememesi, onunla yataktayken göğüslerine şekil vermek için kendini kasması, dolayısıyla da gevşeyememesi, bir yerde onu kandırdığını düşünmesi, göğüslerini kendi halinde sarkık kalmalarına izin verecek olursa onun "bir şey" göreceğini ya da kendisini daha az seveceğini düşünmesi ne fark eder? Söyleyecek olsa, öncelikle kendini daha korunmasız ve denetimsiz hissedecektir. Kocası da en korktuğu tepkiyi gösterebilir. Ancak yataktan, "Tanrım! Şu yumuşak sarkık göğüslerini kaldır ortadan!" diye bağırarak fırlayacak olsa da, açıklık ve doğruyu söyleme süreci, kadının hiçbir şey söylememekte kararlı olmasına oranla onları aylar, yıllar ya da yaşam boyu nereye götürür?

Gizlilik, kocası tarafından gerçek benliğine verilen tepki ve

karşılıklara arkadaşımın açık olmasını engelliyor. Aslında gizliliğin amacı da budur. Ancak gizlilik, sonuçta azaltması gereken acı duyguları çoğaltır. En azından seçeneklerin önünü tıkar. Arkadaşım duygularını açığa vuramazsa, kendini kabullenme ve daha derin bir yakınlık için kendini düzeltme olanağını da bulamaz. Sonuçta yatakta kendisi için neyin olanaklı ve neyin ulaşılabilir olduğunu görme gücünü yitirecektir. Arkadaşımın, gizlilik yoluyla kocasının rahatlığını, bilgeliğini, anlayışını elde etmesi, kabul ve arzu edilebilir olduğunu bilerek onun bedeniyle temasta gevşemesi, sarkık göğüsleri hakkında birlikte gülüşüp dalga geçmesi olanaksız. Sırrını paylaşmadığı sürece, anlamını fark edip sindirmeye, onunla yüz yüze gelmeye, onu küçültmeye, etkisiz hale getirmeye ve zarar verme gücünden arındırmaya başlayamaz.

Sır tutmak kendini kandırmayı içerir, çünkü yalnızca gizliliğimizin hizmet ettiği olumlu ya da koruyucu etkenlerin farkına varmamıza izin veririz. Sırlarımızı, genelde bizim için değerli olan bir şeyi korumak için —kırmak için değil— bilinçli olarak saklarız. Mahrem bir sırrı "bir nedenle" saklarız, bu da iyi bir neden olabilir. Ne var ki sır tutmanın duygusal bedellerini ancak onu dile getirdikten *sonra* öğrenebiliriz. Gizliliğin ya da her türlü kandırmacanın etkisi, doğruyu söyleme süreci başlayıncaya dek genelde örtülü kalır.

Arkadaşımın durumunda, bedeniyle ilgili duygularını saklaması önemliydi, çünkü içeriğin onun için büyük bir duygusal anlamı vardı. Ancak saklanan bilgi dışarıdan bir gözlemciye, "*Bunu* sır olarak saklayıp başını derde sokmaya ne gerek var ki?" dedirtecek kadar önemsiz olsa bile, sırların ilişki sistemleri arasında yankı yaratıcı sonuçları olabilir.

İçeridekiler ve Dışarıdakiler

İkinci kocasıyla evlendikten kısa bir süre Vicki bana geldi. Nazik ve son derece dikkatli bir erkek olan Sam'le, Kansas City gazetesine verdiği bir ilan aracılığıyla tanışmıştı. Vicki, yaklaşık yirmi yıl süren mutsuz bir evlilikten bir yıl önce kurtulmuştu. İlk kocası Jim'i, kendisini durmaksızın aşağılayan, alaycı, küçümseyen, kendini beğenmiş biri olarak tanımladı. Vicki onu terk etmeye son

derece hazır olsa da, boşanma öncesi ya da sonrasında onun karşısına dikilmekten aciz kalmıştı.

Vicki, on sekiz yaşındaki Betty ile on altı yaşındaki Joey adlı iki kızının velayetini almıştı. Joey'i ailedeki "en iyi arkadaşı" olarak tanımlıyor, Betty'yi ise olgunlaşmamış ve sorunlu biri olarak görüyordu. Vicki ilk görüşmemizde, Sam'le alışılmışın dışındaki tanışmasıyla dalga geçti. İlk kocasının kusur bulan tavrını ve kendini beğenmişliğini örneklemek için de, "Jim bu bilgiyi ele geçirmeye can atardı. Kocamla gazete ilanı aracılığıyla tanıştığımı bilseydi, asla eleştirisini ve küçümsemesini esirgemezdi," diye ekledi.

Ne var ki kocası bunu öğrenemeyecekti. Joey gerçek öyküyü bildiği halde, Betty'ye bir şey anlatılmamıştı. "Joey'e gizli tutması için yemin ettirdim," diye açıkladı Vicki, "bu bilgiyi ablasıyla ya da babasıyla paylaşmayacağına da söz verdirdim. Betty'ye durumu anlatamam çünkü babasından sır saklayacağına güvenemem."

"Sam'le nasıl tanıştığınızı sorarsa, ona ne söyleyeceksin?" diye sordum.

"Sormaz," diye yanıtladı Vicki. "Hiçbir konuda soru sormaz."

"Ya sorarsa?" diye üsteledim.

"Bilmiyorum," dedi Vicki tekdüze bir sesle. "Bir şeyler düşünürüm."

Bazı sırlar dramatiktir. Birçok aile; babanın alkolikliği, annenin evlilik öncesi çocuk aldırdığı, küçük Susie'nin evlat edinilmiş olduğu, büyükannenin yakında öleceği, Charlie Amca'nın üçüncü kat penceresinden düşerek değil atlayarak öldüğü, altı yaşındaki Paula'nın cinsel tacize uğradığı gibi duygusal açıdan son derece önemli bilgileri üyelerinden saklar. Saydığımız bu örnekler gibi, söylenen ve söylenmeyen bir sürü sır, gelecekteki kuşakları da kapsayan aile yaşantısının her yönünü derinden etkileyebilir.

Ailelerin sakladığı kritik gerçeklerin ışığı altında, kocasıyla ilan aracılığıyla tanışmış olan Vicki'nin sırrı, son derece kayda değer görünüyor. Daha geniş bir planda, Vicki'nin kendi seçimiyle kızlarından ve eski kocasından sakladığı bilgi önemsiz kalıyor. Yine de aile içinde en "sıradan" bilgiyi bile saklamanın sonuçları amaçtan uzaklaşabilir, çünkü bilginin seçime bağlı olarak paylaşılması ya da saklanması sosyal topluluklarda "içeridekiler"le "dışarı-

dakiler"i yaratan malzemedir. Bazen gizlilikle gelişen *ilişki süreci*, saklanan bilginin içeriğinden çok daha önemli olabilir.

Vicki'nin ailesindeki durum da buydu: Joey'in, annesinin "en iyi arkadaşı" olma rolü, bütün kızlar için zorlayıcı bir roldü. Küçük kardeş olmasına karşın, yalnız ilan sırrı değil, ablası Betty'den ve babası Jim'den saklaması koşuluyla annesinin yaşantısıyla ilgili başka küçük ayrıntılar da emanet edilmişti kendisine. Hiçbir sır özel bir anlam taşımadığı halde, gizlilik sürecinin bedelini ödemek zorunda kalmıştı.

Vicki'yle, ardından da Sam ve çocuklarla çalışmaya başladığım sıralarda, Betty'nin ödediği duygusal bedel hemen göze çarpıyordu. Betty ailenin "dışarıda bırakılan", gerçekleri bilmeyen üyesiydi. Soru sormamayı, başka yöne bakmayı, merak ve gerçeklik duygularını göz ardı etmeyi öğreniyordu. Betty ayrıca, aile içine alınmayıp beceriksiz gözüyle görüldüğünden, becerisini göstermek için gitgide daha zorlu bir savaşım vermek zorunda kalmıştı.

Betty, hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, Joey'in annelerinin gözündeki özel konumunu sezinlemiş ve kendi duygularının incinmesinden dolayı kız kardeşini suçlamıştı. Joey ise, ablasından bilgi saklamayı kabullenerek, aralarındaki duygusal uçurumu derinleştirmişti.

Joey'in babasıyla bağlantısı da derin etki altındaydı. Üst üste yığılan "Babana söyleme" mesajları, babasıyla olan ilişkisi pahasına onu sıkı sıkıya annesinin tarafına bağlıyordu. Joey, her türlü ilişkide özgürce kendisi olmak yerine "annesi için" bulunmak zorunda kalmıştı.

Vicki'nin gelişimi de tehlikeye atılmıştı. Küçük kızı Joey'i, eski kocasıyla arasındaki sorunların ortasına yerleştirerek, ("Babana bana karşı kullanabileceği *herhangi bir şey* söyleme") Jim'e doğrudan karşı çıkmaktan kaçınmıştı. Jim'in eleştiriciliğine karşı takındığı tepkisel ve çaresizce davranış tarzı, boşandıktan sonra da değişmemişti. Sonuçta, ona fazlasıyla güç vermeyi sürdürmüş ve yeni ailesinin duygusal yaşamında onu fazlasıyla önemli kılmıştı. Jim'e kafa tutması, ona karşı dürüst olması, gazete ilanıyla koca bulması ya da başka bir şey hakkındaki küçümseyici yorumuna doğrudan doğruya o harika mizah anlayışı ve kıvrak zekâsıyla karşılık vermesi olanaksızmış gibi davranmıştı. Kızlarına da, zor bir insana karşı

kendisi olmak yerine, saklanmak, sonra da gelen tepkiyle baş etmek gerektiğini öğretiyordu. Vicki Jim'e karşı benliğine sahip çıkmayı öğrenene dek –sonunda bunu becerdi– duygusal açıdan ona takılı kalmıştı.

Sam'in aileye girişi de gazete ilanı sırrıyla mikrop kapmış, bu mikrop ona da bulaşmıştı. Başlangıçta Sam, karısıyla nasıl tanıştığının saklanması isteğinin "yanlış bir şey" olduğunu sezinlese de, duygularını ifade etmekten aciz kalmıştı. Kendini bu bilgiyi paylaşmak zorunda hissetmiş değildi, hatta aklına bile gelmemişti bu. Ancak sır tutma isteğinin Jim'i, yeni evliliğin karanlığı içinde pusuda beklettiğini derinden hissetmiş ve üvey kızları (anlatabileceği) Joey ve (anlatmaması için talimat aldığı) Betty ile çarpık bir bağ kurmuştu. Küçük bir şey olsa da, Sam'in sırdaki suç ortaklığı, yeni ailesine güçlü ve meşru bir yoldan girmediği hissini uyandırıyordu. Sonuçta Sam, hissettiklerini olduğu gibi Vicki'ye aktardı. Sır tutma işinin dışında bırakılma dileğini, ardından da niyetini dile getirdi.

Bu ailenin amacı, üyelerini incitmek, bölmek ya da dışlamak değildi. Yine de onları terapi sırasında ilk kez gördüğümde, bütün bireylerin yetkisi elinden alınmış, bütün ilişkilere pazarlık mikrobu bulaşmıştı. Tutulan sır, diğer aile üyeleri ve diğer aile ilişkilerinin pahasına, bazı bireyleri birbirine yaklaştırmıştı. Başkaları pahasına bir işe girişirsek, kendimizi de pazarlık konusu ederiz.

Mahremiyet mi Yoksa Ataerkillik mi?

Gizliliği, mahremiyetten ayrılan, ilişki sürecinde farklılık yaratan kasıtlı saklama olarak tanımlamıştım. Mahremiyetimi koruyorum, ya da, sözgelimi, kocamdan "sır saklıyorum" sözlerini değerlendirirken, işte bu ölçütü kullanıyorum. Yine de, gerçek yaşamın karmaşıklığını incelediğimiz zaman, mahremiyetle gizlilik arasındaki bu derli toplu ayrım silinir. Mahremiyet de bir fark yaratan saklılığı içerebilir. Aslında belki de biz, mahremiyet kavramının, saklamayı doğrulamasını ve hiçbir şeyi değiştirmiyormuş gibi görünmesini diliyoruz.

"Saf" bir mahremiyet örneğini dikkate aldığımızda bile, saklama yine de bir fark oluşturabilir. Utancı temel edinmiş kültürümüzde, kadınlar (sarkık göğüslü arkadaşım gibi) mahremiyet hak-

kını yalnızca serbest seçimle ve benlikleri adına kullanmazlar. Kendimize ya da başkalarına "Bu mahrem bir konu; yalnız beni ilgilendirir," dediğimiz zaman, temel ve önemli bir insan hakkını dile getirmiş oluruz. Ancak bunu yaparken, bireysel özgürlüğümüzü öne sürmekten çok, bizi baskı altına alan yalanları koruyor da olabiliriz. Mahremiyet adına, birbirimizden kendi dürüst deneyimlerimizi saklarız. Hem birbirimizi tanıyamayız, hem de başkalarının bizi tanımasına engel oluruz. Gerek bireysel gerekse toplumsal olarak, "kişisel" ya da mahrem olanı, bizi yeni gerçekleri araştırıp eskilerini gözden geçirmeye zorlayacak yöntemlerle, dikkatle incelemeyi beceremeyiz.

Öğrendiklerimizin tümünü temsil eden ataerkil sistemde suskunluğun yasallaştırılmış bir biçimi olan mahremiyet, kadınlar için hem gerekli hem de tehlikelidir. Mahremiyet yalnızca insani bir gereksinim olduğu için değil, ifade etmek –ortada *olmak*– bazılarımızı duygusal ve fiziksel açıdan tehlikeye atacağı için de gereklidir. Ne olursa olsun, mahremiyet tehlikelidir, çünkü en mahrem ya da kişisel olanı paylaşamamak, bizi tecrit eder, utandırır ve üzüntüye düşürür, kadınlarla ilgili söylenceleri çağrıştırır. Feminizm bize, en utanç verici ve mahrem şeyi paylaştığımız zaman bunun ne kadar evrensel olduğunu fark etmeyi öğretti. Kadın deneyiminin evrenselliği, eski yalanlara meydan okuyup doğruya mekân yaratmamızı sağlar.

Göğüslerinden nefret eden arkadaşımla konuşmama bir kez daha göz atalım. Söyleşi sırasında, daha önce kimseye açmadığı duygularını belirtti bana. Sık sık bedeninden yakındı, ancak bunu, utancını ve üzüntüsünü gizleyen şakalaşma edasıyla yaptı. Gerçek duyguyu, belirgin özelliği ve derinliği göstermiş oldu.

Doğruyu daha fazla söylemeye yönelik bu değişimi esinlendiren, özel bir olaydı. Aynı akşam daha erken saatlerde, oturduğu kentte verdiğim bir konferansa izleyici olarak katılmıştı. "Kadın Danışmanlığı Endüstrisi – Sağlığınıza Zararlı mı?" konusunu işliyordum. Konuşma boyunca, "Sevişirken göğüslerinizin kaybolmaması ya da koltuk altlarınıza kaymaması için kollarınızı iki yandan sıkıca nasıl bastırabilirsiniz" gibi harika öğütler veren "kendine yardım" amaçlı kitaplara esprili atıflar yapıp durdum. Bu sözler üzerine, dinleyiciler arasından kahkaha dalgaları yükseldi. Saniyeler bo-

yu, salonun dört bir yanındaki kadınlar kendilerini tutamayıp güldü ve alkış tuttu.

Daha sonra arkadaşım, tek başına bu yorumun bile giriş ücretine değdiğini söyledi. Aslında, onun değer verdiği şey, nüktenin kendisi değil, her yaştan, çeşit çeşit görünüm ve endama bürünmüş yüzlerce kadının arasında oturarak salonu sarsan ortak tepkinin bir parçası olmaktı. O kahkaha salgını ortamında, kadınların her biri, sevgilisiyle yatağa uzanır uzanmaz göğüslerini "konumlandıran" –ya da onlarla ilgili kaygıları olan– tek kişinin kendisi olmadığını biliyordu.

Arkadaşımın duyduğu keyif ve rahatlama, mahremin açığa vurulmasını, utanç duyulanın gülünç kılınmasını, kişiselin siyasallaşmasını sağlamıştı. Yalnız değildi, kuşkusuz özel duygularla özel bir biçimde savaşan ilk kişi de değildi. Bu paylaşılan deneyimin kabulüne her zaman eşlik eden utanç duygusunun azalması, o akşam daha açık ve daha dürüstçe konuşmasına izin vermişti. Kocasına henüz söylememişti ve belki de söylemeyi hiç istemeyecekti. Ancak benimle açıkça konuşması, büyük bir olasılıkla o yöne doğru bir adımdı.

İkinci adım, arkadaşımı –ve bütün kadınları– bağlamı genişletmeye yöneltebilir. Neden birçoğumuz göğüslerimizle barışık değiliz? Paylaşılan bir deneyimin kabulü, kendimizi patolojik duruma sokmamızı engeller. "Benim nerem kusurlu?" sorusu üzerinde dar ve tek bir açıdan durmayı sürdürmek yerine, "Kim demiş?", "Hangi insan topluluğu bize bu gerçekliği yakıştırmış?", "Bu onların ne işine yarıyor?", "Buna inanmaktan vazgeçersek ne değişir?" gibi soruları sormaya başlayabiliriz.

Bu tür sorular yeni bir bağlam yaratmaya başlar; bu bağlamda her kadın, kendisi hakkında neyin doğru olduğunu keşfedip yüksek sesle söylemeye başlayabilir. Süreç, döngüsel ve sonsuzdur. Bir kadın doğruyu –kendi mahrem ya da gizli benliğinden– söylediği anda, çevresindeki doğruluğun artması için daha geniş bir alan yaratır.

5

DELİĞE GİDERKEN GARİP BİR ŞEY OLDU

1970 yazında California'nın Berkeley kentinde yaklaşık yirmi kadından oluşan bir dairenin içinde oturuyordum. Bilinç geliştirme grupları oluşturma aşamasındaydık. Kadınlardan biri, içimizden kimin hiç orgazm taklidi yapmadığını sordu. Araştırma mı yapıyordu, yoksa yalnızca merakını gidermek için mi soruyordu, bilmiyorum.

Yalnızca birkaç kadın el kaldırdı. O sıralarda, orgazm taklidi benim için kayda değer bir konu değildi. Bu yalnızca, bir erkeği elde edip ona sahip çıkma konusunda kültür tarafından öğretilenleri belleyen kadınları ilgilendiren bir konuydu; erkeğin egosunu yüceltmek, onu iki misli büyük göstermek, sıkıcı da olsa *onun* fikirlerini faltaşı gibi açılmış gözlerle dinlemek gibi.

Yetiştiriliş tarzım erkeklere 'miş' gibi yapmayı gerektiriyordu. 'Miş' gibi yapmak, soluk alma ve sıradan olan iyi davranış biçimleri kadar doğaldı. Brooklyn'de geçen büyüme çağımda, bu işi ciddiye almıştım. Orta birinci sınıf öğretmenim, biz kızlara, erkeklere yazılan notlardaki uzun sözcükleri yanlış yazmanın sevimlilik olduğunu öğütleyince, imla hatası yaptığımdan emin olmak için sözlüğüme bakmıştım.

Bugün ne kadar aptalca görünse de, öğretmenimin öğüdü, o dönemde kadınları bir erkeği elde edecek kadar zeki olmaya, ama zekâ konusunda asla onları aşmamaya teşvik eden feminizm öncesi baskın olan öğretileri yansıtıyordu. Örnek olarak, kendi kitaplığımdan, kadınların popülerliği konusunda bir uzman olan Anita

Dahl'ın *Always Ask a Man* (Daima Bir Erkeğe Sor) adlı kitabından bir alıntı seçtim.

> Başarılı kadın, yetileriyle dişiliğini asla yarıştırmaz. Asla bir erkeği sahne arkasına itmez. Kendinizi engellemek için dilinizi ısırmak zorunda kalsanız bile, asla onun şakalarını küçümsemeyin. Asla konu hakkındaki kendi düşüncelerinizi yüksek sesle belirtmeyin... Bunun yerine, arada bir kendi dipnotlarınızı incelikle ekleyerek ona fikirlerini söyletin. Sigara içiyorsanız, yanınızda kibrit taşımayın. Lokantaya gittiğinizde, bırakın siparişi eşiniz ya da erkek arkadaşınız versin. Kaliteli şarap hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilirsiniz, ancak akıllıysanız, seçimi erkeğinizin yapmasına izin verin ve gelen şarabın tadı şampuana benzese bile son derece mutlu görünün.

1970 yılındaki görüşüme göre, orgazm taklidi yapma konusu dilimizi ısırmak ya da şampuan tadındaki şarabı içmekten alabildiğine farklı ve çok daha kaygı uyandırıcıydı (burada, kadının edilgenliğinin ardındaki ıstıraplı etkinliği görebilirsiniz). Bence bu tür davranışlar, benim gibi orta sınıf beyaz kadınlara önerilmiş olup, iyi bir ilişki yoluna oturtulduktan sonra, yapay deri gibi çıkarılıp atılması gereken görgü kurallarından ibaretti.

Bu kültürel öğretilerin ardındaki çelişkili kuralın alabildiğine bilinçsiz gücünü yeterince fark edememiştim; bu kurala göre biz kadınlar, kendi gücümüzden ödün vererek, erkekleri ve onlarla aramızdaki bağları güçlendirmek zorundaydık, çünkü başka türlü yapmak ya da kendimiz olmak, dişiliğe aykırı, itici, hadım edici, yıkıcı ve hatta erkeklere yönelik yaşamsal bir tehdit olarak görülüyordu.

Biz kadınların bu kuralı; yalnızca erkekliğinin kanıtlanmasına gerek duyduğuna inandığımız ya da üzerimizde ekonomik güce sahip olan (koca ya da patron gibi) adamlarla değil, kız kardeşlerimizle, annemizle, en iyi arkadaşlarımızla ya da kadın sevgililerimizle önemli ilişkilerimizde ne ölçüde benimseyip yerine getirdiğimizi anlamamıştım.

İçtenlikli kadınlar gibi değil de, Carolyn Heilbrun'un deyimiyle, "dişi taklitçiler" gibi davrandığımızda, bunun yaşamlarımızdaki —aynı zamanda erkek yaşamlarındaki— korkunç bedeli üzerinde düşünmemiştim.

Orgazm taklidi yapma sorunu ortaya atıldıktan ancak birkaç ay sonra bu konu yeniden dikkatimi çekti; bu kez psikoterapi pratiğine başlamak üzereydim.

Evet, Küçük Kızların Nesi Vardır?

Müşterilerimden biri, lisans-üstü eğitim gören yirmi iki yaşındaki Krista adlı bir öğrenci, yüksek sesle söylemeyi beceremediği önemli bir şey anlatmak istiyordu bana. Yıllardır ağırlığını taşıdığı bir sırla ilgili derin ve yıpratıcı bir utanç duygusu vardı içinde. Terapistliğe yeni başlamış biri olarak, paylaşmaya hazır hissedeceği zamanı belirlemek isteyişine saygı göstererek Krista'ya yardımcı olmak istedim. Ne var ki birlikte çalışma süremiz kısıtlıydı, bu nedenle sonunda baklayı ağzından çıkarması için onu teşvik ettim. Ne beklemem gerektiğini bilmiyordum.

Krista'nın sonunda açığa vurduğu sır, ilişki sırasında klitorisini uyarmadıkça orgazm olamamasıyla ilgiliydi. İtiraf etmeliyim ki, ben çok daha renkli bir ifşaat bekliyordum.

Bana asıl ilginç gelen, bu fiziksel gereksinimi dolayısıyla Krista'nın duyduğu utançtı. Yıllarca bu konuda suskunluğunu korumuş, benim dışımda kimseye bundan söz etmemişti; ne kadın arkadaşlarına, ne sevgililerine, ne de en yakın dostlarına. Nedenini sordum.

Krista öncelikle, San Francisco, Amerika, hatta yeryüzünde, ilişki sırasında orgazm olabilmek için klitorisini uyarmak zorunda kalan tek kadın olduğunu sanıyordu. İşte size uzun süren ilişkisinde orgazm taklidi yapan bir kadın; romantik sevişme sırasında *bunu* yapacak hali yoktu. "Duygusal ortama zarar verirdi," diye açıkladı Krista. Dahası, sevgilisini böyle üzücü bir sorunu olmayan "gerçek bir kadına" kaptırmaktan korkuyordu.

İkincisi, bana söyleyinceye kadar (ben de ona tekrarladım), yüksek sesle "klitoris" demekten utanıyordu Krista. Nasıl telaffuz edeceğinden emin değildi. Kimse ona böyle bir şeye sahip olduğunu söylememişti. Farkında olmadan bu garip suskunluğu, cinselliğinin bir parçası ve gövdesinin son derece gerçek bir bölümü olan bu organının yasak, sözü edilemez ve kafa karıştırıcı, hatta belki kaba bir şey oluşuna yormuştu.

1970'li yıllarda pskinalistler, bu tür duyguların "penis kıskançlığı"nı yansıttığına inanıyorlardı. Ancak üniversitedeki danışmanım, Krista'nın bir penise sahip olmak, bir erkek olmak istediğini ileri sürünce, içimden karşı çıktım. Bence Krista, kadın olmak için izin istiyordu. En çok da kendisi olmak istiyordu.

O dönemde, kadınların yaygın bir biçimde orgazm taklidi (ya da ilişki sırasında hissettiklerinden çok daha büyük bir zevk alıyormuş gibi) yapmalarının daha derin bir anlam taşıdığını anlamaya başladım. Bu durum, kendi hissettiğimiz zevkten çok, başkalarında uyandırdığımız zevke önem vermemiz için biz kadınlara yapılan kültürel baskıları yansıtır. Orgazm taklidi, kadınların 'miş' gibi yapma ve kendilerini aldatmalarıyla ilgili önemli bir örnektir; bu olgu, kendimiz pahasına sevgililerimizi yüreklendirip onları korur. Erkeklerin kadınlarda neye ihtiyaç duydukları ve bir hak olarak bizden bekledikleri şeyler konusunda benimsemiş olduğumuz söylenceleri de yansıtır.

Krista'nın "taklit yapma" modeli de, klitorisini cinselliğinin meşru bir parçası olarak görememesine bağlıydı. Suskunluğu ve içtenliksizliği, nevroz halinin basit bir kanıtı değildi. Bu daha çok, kadının cinsel organlarıyla ilgili yapay tanımlamaları olduğu kadar, o dönemin baskın inançlarını yansıtıyordu. Örneğin psikanalizciler arasından birçok meslektaşım, klitorisi hâlâ, yetişkin cinselliğinin işlevsiz bir organı olarak görüyordu; vajina yerine kliitorisinin uyarılmasını yeğleyen kadınlara, (tıpkı matematikçi ya da mühendis olmak isteyenlere olduğu gibi) "erkeksi" ya da "fallik" damgası uygun görülüp penis kıskançlığı duyan, duygusal açıdan olgunlaşamamış tanısı konuluyordu. Masters ve Johnson'un araştırması altmışlı yıllarda bunlara meydan okumuş olsa da (Acaba neden bize *sormadılar*?), Freud'un geleneksel görüşleri gücünü hâlâ sürdürüyordu. Krista'nın, klitorisinin cinselliğinin merkezi hatta meşru bir parçası olmadığıyla ilgili sezgisi, aynı şeyi savunan uzman görüşüne paraleldi.

Psikanalizle ilgili kuram o dönemden bugüne bir hayli gözden geçirildi, ancak fazla bir şey değişmedi. Bacaklarımız arasında bulunan şey hâlâ *yanlış adlandırılıyor* ya da *adsız bırakılıyor*, kadınlar da bu yalanın suç ortakları. Belki asıl 'miş' gibi yapma da burada başlıyor.

Vulva Bilincini Uyandırmak

Aşağıdaki konuşmaya kulak verdiğim sırada YWCA'daydım*:

Soyunma odasında, yuva çağındaki bir kız çocuğu, "Bu penis değil mi anne?" diye haykırıyordu parmağıyla çıplak bir oğlan bebeği göstererek. Kızının pervasız meraklı yüzünden sıkılmaktan çok eğlenmiş görünen annesi, onu doğruladı.

"Peki *o* ne? diye sordu kız. Bu kez de biraz ötesinde ayakta duran çıplak bir kızın apış arasına doğrultmuştu parmağını.

"Kızın *vajina*sı," dedi anne, yetişkinlere özgü o çok yaşlı ve çok genç insanlara seslenirken takınılan yapay güleryüzle.

Boğazımı temizledim; ardından da dilimi ısırdım. 1990 yılıydı ve içimden, o anneye doğru eğilip, "Hey, sizin bilmediğiniz bir şeyi bildiğimi sanıyorum"; ya da "Vajina mı! Dalga mı geçiyorsunuz? Sizin röntgen cihazı gibi bir gücünüz mü var, hanımefendi?" demek geçti. Ancak iyi arkadaşlarımın kafasını ütülemekten hoşlansam da, umumi yerlerde başkalarının söylemini düzeltmekten kaçınırım. Kristina ile psikoterapi çalışması yaptıktan yirmi yıl sonra, bugün hâlâ ısrarla "alt taraf"la ilgili her şey için yanlış yere "vajina" sözcüğünün kullanıldığını biliyorum.

Birçoğumuz, "erkeklerin penisi, kızların ise vajinası vardır" gibi bir çeşitlemeyle yetiştirildik. Yine kişisel kitaplığımdan bir örnek getireyim: "Kızların cinsel organ olarak iki yumurtalığı, bir döl yolu, bir de vajinası vardır. Erkeklerin cinsel organları ise penis ve testislerden oluşur. (Ergenlik çağında) ilk değişimlerden biri, *kızın vajina deliğinin çevresinde gelişen kıllar* olacaktır." Kadının cinsel organlarıyla ilgili bu kadar kısmi ve yetersiz bir tanım, ergenlik çağındaki bir kızın elinde aynayla banyoda yere oturup kendini bir hilkat garibesi olarak görmesiyle sonuçlanabilir. Maya Angelou, *I Know Why the Caged Bird Sings* (Kafesteki Kuşun Neden Öttüğünü Biliyorum) adlı ilk otobiyografik kitabında bu tür sarsıcı bir deneyimini paylaşıyor.

Kadının üreme organının yaygın bir biçimde yanlış tanımlanması, hem yarattığı sonuçlar hem de bu olguyu çevreleyen suskunluk açısından şaşkınlık vericidir. Evet, başka kültürlerde değişik

(*) Young Women's Christian Associaton: Genç Kadınların Hıristiyan Cemiyeti (ÇN).

ırktan sayısız kadın ve kıza yapıldığı gibi, Amerikalılar klitorisi kesip almaz ve labyayı sünnet etmez. Biz aynı işi dil bazında yapıyoruz; dilerseniz buna üreme organının psişik sünneti de diyebiliriz. Ancak konuştuğunuz dil, tıpkı bir cerrah bıçağı gibi keskin ve tez olmalıdır. Adlandırılmamış bir şey, var olmaz.

Kristina —ya da herhangi bir kadın— çocukluğundan itibaren bir vajinası olduğunu öğrenip klitorisle labyayı içeren bir de vulvası olduğundan habersiz kaldığı halde cinsel bir varlık olma "iznini" nasıl hissedebilir? Küçük bir kız için, öncelikle cinsel uyarı ve zevk kaynağı olarak klitorisini fark edip bu gerçeklik hakkında hiçbir tanımlama ya da değerlendirme yapamamak nasıl bir şeydir? ("Yalnızca erkeklerin 'dışarıda' bir şeyi vardır"). Freud'un yaşadığı dönemde "klitoris", "vulva", "labya" terimlerinin sözlükte yer almadığı ve *Webster's* sözlüğünde kadının üreme organıyla ilgili tek sözcüğün "vajina" olduğu gerçeği göz önünde bulundurulursa, onun "penis kıskançlığı" kavramının yeni anlamı ne olabilirdi acaba? Hangi sözcüklerin sözlüğe alınacağına ve neyin gerçek olduğuna kim karar veriyor?

Bugün bile meslektaşlarım, "vulva"ya "vajina" demeyi sürdürüyorlar. Kristina'yla çalışmamı izleyen yıllar boyunca meslek gereği görüştüğüm orta sınıf beyaz anne-babalar da öyle. Hâlâ birçok kişi, "kızların şeyi"ne gönderme yapmak için yanlış yere "vajina" sözcüğünü kullanıyor ve eğitim görmüş birçok anne-baba "vulva" sözcüğünü hiç duymamış olduğunu söylüyor, bir İsveç malı arabayı anımsayanlar da çok. Arkadaşım Nancy'ye, adı telaffuz edilemeyen bölgelerle ilgili yaygın olmayan bir hastalık olan "vestibular adonitis" teşhisi konulduğunda, Ulusal Sağlık Enstitüsü'nü aramış ve karşılık veren görevliye durumu açıklamış. "Vulva mı?" diye yanıtlamış kadın ırızımız bir tavırla. "Vulva mı?.. Yani kalp ve akciğerler mi?"

Doğru sözcükler konusunda bilgisi olabilecek kişiler, bunları kullanmayışlarını akla hayale gelmeyecek gerekçelerle açıklıyor: "Kızıma klitorisinden söz etmek, ona git de mastürbasyon yap demek gibi bir şey"; "O kadar minik bir nesne (klitoris) hakkında ona bir şey söyleyemem, zaten nasıl telaffuz edileceğinden bile emin değilim"; "Vulva tıbbi bir terim, arkadaşlarının bilmediği sözcüklerle ona sıkıntı vermek istemiyorum"; "'Vulva' ve 'klitoris' teknik

terimler" (bu, küçük kızlarına yumurtalıkla Fallop tüpünü öğreten bir ebeveynden); ve (özellikle açık sözlü bir babadan), "Kızımın bir seks manyağı olmasını ya da erkeğin yerinin vibratörün alabileceği düşüncesiyle büyümesini istemem."

Sorun yalnızca ayrıcalıklı erkeklerin, dili yaratan ve sistemleştirenlerin, kadını kendi bilinçli dilekleri, korkuları ve fantezileriyle uyumlu olarak adlandırmaları değildir. Bunun yanı sıra biz de bir araya gelip yeri gelince "vulva", yeri gelince de "vajina" deme açıklığını ve cesaretini gösteremiyoruz. Bu basit bir söylem sorunu olmaktan çok, doğruyu söylemekle ilgili daha derin bir sorun. Kızlarımıza nelere sahip olduklarına söyleyemezsek, yeni kadın kuşaklarını 'miş' gibi yapmaya; söylem, duyarlılık ve görüşlerini bulandırmaya davet etmiş oluruz.

Elbette ki vulva konusu, kadın deneyiminin nasıl çarpıtıldığını, yadsındığını ve yapaylaştırıldığını gösteren sayısız örnekten birisi. Bu belirli örnek bizi, soyunma odasında annesine, "Peki o ne? diye soran kıza geri götürür.

Siz nasıl cevap verirdiniz ona?

Krista'nın Sorununa Yeni Bir Ad Koymak

Krista'yla uzun süre önceki çalışmamda, ona çok zekice sezgiler sağladığımı sanmıyorum. Onu sırrını açığa çıkarması için yüreklendirdiğimi ise gayet iyi anımsıyorum; bunu yaptı da. İlk kez kendini dışa vurduktan sonraki terapi seansında, kadın arkadaşları arasında cinsellik üzerine içtenlikli bir tartışma başlattığını ve kadınların yaklaşık yarısının ilişki sırasında klitoral uyarıya gerek duyduklarını öğrendiğini söyledi. O kadınların her birinin sevişirken klitorisini uyardığını –ya da ihtiyaçlarına karşılık aldıklarını– kastettiğini sandım, ama yanılmışım. Krista, bu kadınların da, tıpkı kendisi gibi orgazm taklidi yaptıklarını açıkladı. "Hepimizin aynı soruna sahip olduğumuzu öğrenmek ne kadar rahatlatıcı!" dedi bana.

"Peki sence sorun ne?" diye sordum.

"Normal bir biçimde tatmin olamayışımız," diye yanıtladı Krista.

"Peki normal olanın ne olduğunu kim söylüyor?" diye üsteledim. Bu özel söyleşiyi anımsıyorum çünkü, o sıralarda kadın psikolojisi hakkındaki "bilimsel iletişimin" bile nasıl bir kısır döngü içinde yürüdüğüne şaşırmıştım. Herhangi bir şey "dişilikten uzak" ya da "cinsiyetine aykırı" diye tanımlandığı anda, eski kurallara kolay kolay meydan okunamazdı. Kadınlar kuramlardan farklılık gösterdiğinde, kural dışılar kuramı değmek yerine kanıtlanmış oldular; sonuçta kuramlar değil, kadınlar sorgulandı. Kadınlar başka bir yol denemek yerine, hâlâ kendilerini dönemin baskın kuramlarına uydurmaya çalışıyorlardı.

Psikoterapi konusunda henüz yeni olduğum için olsa gerek, Krista'ya özel bir yardımım dokunmadığını hissettim. Hiç kuşkusuz onun düşüncelerine esin kaynağı olmam gerekirken, o benimkilere çok daha fazla esin kaynağı oldu. Ancak kadın arkadaşları sonradan "Kim demiş?" sorusunu sormaya başladıklarında, orgazm konusunda ileriye doğru büyük bir adım atmış oldular.

Krista'nın sorununa bir ad koymasına da o arkadaşları yardımcı oldu; utanç verici kişisel bir anomaliden değil, kadın cinselliği hakkında Krista'nın sorgulamadan kabullendiği sınırlı ve yapay tanımlamalardan kaynaklanan bir sorundu bu. Krista, kısa süre içinde ikilemini, kendini hasta hissetmeksizin açıkça ifade edebilir hale geldi: Erkek arkadaşına karşı dürüst olup, kendi meşru cinsel isteklerine sahip çıkarak onun uzaklaşma olasılığını göze alabilecek miydi? Yoksa orgazm taklidi yaparak statükoyu mu koruyacaktı? Krista ikincisini seçti.

1970 yılıydı. Krista için de, benim için de kadın hareketi henüz başlıyordu.

Masumca 'Miş' Gibi Yapmak mı?

Cinsellikle ilgili konularda yalan söylemek çoğu kişi tarafından ahlak dışı bir eylem olarak görülse de (bir ilişkinin yolunda gitmediğini yadsımak gibi), "miş gibi yapmak" çok da hor görülmez. "Miş gibi yapmak", "taklit yapmak" ve "numara yapmak" gibi

sağduyuyu, kadınsı davranışı, hatta iyi taktikleri çağrıştırabilen deyimlerde biraz hafiflik ya da havailik bulunuyor. Kadınlar hâlâ bana, cinsel ilişkide kandırmacayı sonucu olmayan bir eylem, kadınların öylesine yaptıkları, hiç de kötü olmayan bir fikir olarak gördüklerini söylüyorlar. Çok eskiden değil, annemin benim yaşımda olduğu sıralarda, bazı jinekolojik metinler doktorlara, hastalarına orgazm taklidi yapmayı öğretmelerini öneriyordu, bu tür "masum 'miş' gibi yapma" ve "masum uyarı"nın kocalarının hoşuna gitme isteklerine katkıda bulunabileceğine de dikkat çekiyordu. Bugün hâlâ birçok kadın, bedeninin ve cinselliğinin kendisi için var olduğunu, kendi adına yaşayabileceğini aklına bile getirmiyor.

"Yalan söylemek" ve "miş gibi yapmak" deyimleri neden kulağımıza bu kadar farklı geliyor? Yalan söylemeyi, benliğe hizmet eden, benliği geliştiren, ya da benliği koruyan bir eylem olarak düşünürüz. Buna karşın, 'miş' gibi yapmak, kendi benliği pahasına başka birini güçlendirme amaçlı olabilir. Örneğin, cinsellikte 'miş' gibi yapmanın kültürel biçimleri zaman içinde değişerek, erkekler tarihin belirli bir döneminde ne duymak istiyorsa, kadınların ona uymasını gerektirmiştir.

Böylece, "modern kadın" üst üste orgazm olma numarası yapabilirken, Viktorya çağı kadını "hareketsiz yatarak" cinsel zevki yadsımış; kültürel baskıya boyun eğmekten, belki de sonunda kendini uyuyan Pamuk Prenses kadar içgüdüsel yaşamdan yoksun hissetmişti. Tarih boyunca kadınlar başka kadınlara karşı, erotik ve zevk verici bağları yadsımış ya da bir tür kısıtlı heteroseksüel özgürlük edinmişlerdi; o da uygulama değil, uyarılma amaçlı olarak. Lise ve üniversite yıllarımda, kendi arzularımı kabul ettirmiş olsam da, bakireliğe önem veren erkeklerin gözünde değerimi düşürerek kendimi "mahvetmemek" için onlara uymamam tembih edilmişti bana. Hiç kuşkusuz, bu toplumsal kısıtlamalara direnen, suç ortağı olmayı reddeden, erkeklerin kendilerine ya da kendi haklarında söyledikleri şeylere kulak asmayan, gizliliğe karşı direnen ve cinsel ya da başka konularda kendi gerçekliklerini yaşayan yürekli kadınlar her zaman olmuştur.

Kendine ihanet etmeyi neredeyse dişilik erdemi sınıfına sokarak neden küçültür ya da yumuşatırız? Orgazm taklidini ya da cin-

sel arzuyu abartmayı –veya yadsımayı– neden bir türlü ciddiye almayız? En mahrem yerlerimizin yaygın bir biçimde yanlış adlandırılarak simgesel olarak cinselliğimizin silinmesi ya da saptırılmasına yol açılmasını kabullenmek yerine, neden buna kafa tutmayız? Tarih boyunca ve dünyanın dört bir yanında kadınlar, yalnızca kadınsı iyi niyetleriyle "miş gibi yapmak"la kalmamış, aynı zamanda kendilerini korumak adına, erkeklere cinsellikle ilgili konularda yalan söylemeye zorlanmıştır. "Şehvetli" rahibeler ve "hırçın" eşlere sünnet yapılmış; sadık olmayan kadınlar, erkek denetimi dışında yaşamayı seçenler (özellikle de başka kadınları sevmeyi seçenler) gülünç düşürülmüş, kınanmış ve şiddete maruz kalmıştır. Yatakta yalnız bırakılmayı yeğleyen evli kadınlar için cinsel konularda yalan söylemek, bir ekonomik ve duygusal gerekliliktir, çünkü ilişkiye hâlâ kocanın hakkı ve kadınların zorunluluğu gözüyle bakılır. Bu durumda birçok kişi için, 'miş' gibi yapmak, belli başlı hiçbir şey tehlike altında olmadığı zamanlarda bile bir yaşam biçimi haline gelmiştir.

Korkudan 'miş' gibi yaptığımızın, ya da hiç 'miş' gibi yapmadığımızın farkında bile olmayabiliriz. Bedenlerimizin bizim olmadığını öğrendiğimizde, onların bize gönderdiği özel cinsel arzu ve ritm sinyallerini olduğu kadar ilgi eksikliğimizi de araştırmaktan vazgeçeriz. Bunun yerine, yatma zamanı geldiğinde kendimizi bitkin hisseder ya da nasıl olup da "bunu istemediğimizi" sorgularız. "Olaya katılmaya" çalışabilir ya da "işi yaparken" bir başkasını ya da başka şeyleri düşünürüz. 'Miş' gibi yapmak alışkanlık, refleks haline gelir ve incelenmeden kalır.

Elbette ki yalan söylemeyi "kendi benliği için", 'miş' gibi yapmayı ise "başkası için" diye tanımlamak aşırı basite kaçmak olur. Gerek yalan söylemekten, gerekse 'miş' gibi yapmaktan vazgeçilene kadar, ikisini birbirinden ayırt etmek zordur. Kaygı duyduğumuzda ya da tehlike altında olduğumuzda, rahatlamaya çalışırız, yalan ve 'miş' gibi yapmak da belki burada başlar.

Demek ki Krista orgazm taklidini hem "sevgilisi için", hem de onu elinde tutma stratejisi çerçevesinde yapıyordu. Onun duygularını korumak isterken, bir yandan da bu tür duygularla baş etmekten korunmayı arzu ediyordu. Ayrıca Krista cinsellik ve mahremiyet konusunda, yatakta daha içtenlikli davranmasını engelleyen bir

dizi kaygı tarafından dizginleniyor olabilirdi. 'Miş' gibi yaparak erkek arkadaşına "iyilik ettiği" de kesin değildi, çünkü adam aldatılmış olduğu için korkunç sarsılabilir ve daha içtenlikli bir mahremiyet geliştirme fırsatı engellendiği için korkunç öfkelenebilirdi.

İster yatak odasında olsun, ister yönetim kurulu salonunda, erkekleri büyütmek, onlara bir dev aynası tutarak olduklarından daha büyük görünmelerini sağlamak ve bu görüntüleri kendilerine yansıtmak, öteden beri kadın işi olmuştur. Virginia Woolf, daha 1929 yılında, *A Room of One's Own* (Kendine Ait Bir Oda) adlı kitabında, kadınlara zorla kabul ettirilen aşağılık duygusuyla, mahrem ve toplumsal yaşamın tüm boyutlarında kadının erkeği şişirmekte oynadığı rol arasındaki bu bağlantıdan söz etmişti:

> Çünkü (kadın) doğruyu söylemeye başlarsa, aynadan bakan görüntü küçülür; (erkeğin) yaşama bağlılığı azalır. Sabah kahvaltısı ve akşam yemeğinde kendini olduğundan en az iki misli büyük görmezse, hüküm vermeyi, vahşi yerlileri uygarlaştırmayı, yasa yapmayı, kitap yazmayı, giyinip şölenlerde söylev çekmeyi nasıl sürdürebilir?

Krista bir keresinde, mükemmel âşık rolünü, erkek arkadaşı kendini mükemmel âşık hissetsin diye oynadığını söylemişti. Ancak Kristina'nın 'miş' gibi yapması, yanlış yönlendirilmiş olsa da, hem kendine hem de ona karşı saygı ve güvenini koruma amaçlı bir girişimdi. Çeşitli kadın deneyimlerini adlandırmak ya da onaylamaktan aciz bir kültürde, Krista "gerçek bir kadın"ın duygu ve davranış tarzına kendini uydurmaya çalışıyordu. "Bir kadın gibi" hareket etmeyi, "başka kadın gibi" olmayı deniyordu çünkü kendi doğrularının yetersiz, doğallıktan ve yeterince iyi olmaktan uzak olduğunu öğrenmişti; ya da henüz kendi doğrularını öğrenmemişti.

Bilinç Geliştirmek: Kendi Doğrularımızı Adlandırmak

Kadın Özgürlüğü hareketi altmışlı yılların sonunda oluşmaya başladığı sırada, New York'ta lisans üstü öğrenim görüyordum. Krista gibi kadınlar ülke çapında bir araya gelip öykülerini anlatarak, "Benim asıl hissettiğim şey bu," demek için bilinç geliştirme grupları oluşturuyorlardı. Söz konusu "şey" ister orgazm, ister evlilik, ister ev işi, ister arkadaşlık, ister şişmanlık ya da bacak tıraşı olsun, kadınlar deneyimleri konusunda doğruları söylemeyi başlamışlardı.

Kadın Özgürlüğü hareketine ilk tepkim ilgisizlik olmuştu. Bunun benimle ne ilgisi vardı? Bir bakıma erkekler dünyasında "başarmış olma" ukalalığı gözlerimi kör ettiğinden, o dünyadan yakınmak için bir neden göremiyordum ve şikâyetçi olmadığıma göre de, başkalarının olmasını anlayamıyordum. Ne de olsa, bir kadınla *benim* aramda asla ayrım yapılmamıştı. Bazı kadınlar kendilerini anlı şanlı bulaşık hizmetçileri gibi hissetmekten bıkmışlarsa, ne diye mutfaktan dışarı çıkmıyorlardı?

Ancak feminist protestolara tepeden baktığım için yavaş yavaş kendimi rahatsız ve bir düzenbaz gibi hissetmeye başladım. Tıpkı Krista gibi, duyduğum zevkler ve acılar konusunda toplumdan gördüğüm onayı ve ayrıcalığımı yitirme korkusuyla yalan söylediğim gerçeğiyle yüzleşmek, ilişkilerden hiç söz etmemek özellikle zor geliyordu bana. Gerçek —hatta ataerkillik olgusu— karanlık bir araziyi aydınlatan ışıltı gibi birdenbire önümde belirmedi. Tersine, çevremdeki kadınlar yeni gerçeklikler yarattıkça ve bunlar arkama dönüp eskilerini görmemi sağladıkça, bilinç gelişmesi yavaş yavaş, gözle görünmez bir biçimde oldu.

Sayısız kadının yaşamıyla ilgili doğruyu söyleyip benliği, kadın topluluğu ve adil bir dünya hakkında yepyeni tutkulu görüşler üretmesine öncülük eden, psikoterapi ya da uzman tavsiyesi değil, gelişmekte olan bilinçti. Bunun nedeniyse, bilinç geliştirme gruplarının kadınlara yeni bir bağlam sağlamasıydı; onlar bu bağlam içinde kendi öykülerine ve erkek iletişimleri hakkında görüş alışverişlerine öncelik tanıdılar. Bu arada bilinç geliştirme grupları lidersizdi. Yeni araziyi kendi haritasına uydurabilme ya da "en iyiyi bil-

me", grupta başkaları adına doğruyu söyleme yetkisine sahip tek bir terapist, uzman, ya da yardımcı yoktu. Bilinç geliştirme grupları terapi grupları değildi. Bu grupların amacı "kadın sorunlarını" özelleştirmek, bireyselleştirmek, anlamsızlaştırmak değil, bunları cinsiyetin merceği ve yaşamlarımızın toplum tarafından oluşturulmuş dokusu aracılığıyla çözebilmekti.

Mahrem deneyimlerin bu toplu paylaşımı kadınlara, "doğa yasaları" olarak kabul görecek kadar yaygınlaşmış olan ataerkil sistemin öğretilerini dile getirip bunlara meydan okumaları için fırsat tanıdı. Birçok kadın, yaşamlarındaki erkek şiddetiyle ilgili suskunluklarını bozdu ve ilk kez onlara kulak verildi. Psikiyatr Judith Lewis Herman, "Danışmanlık odasındaki koruyucu ortamda kadınlar tecavüz hakkında konuşmaya cesaret ettiler, ancak eğitimli bilim adamları onlara inanmadı. Bilinç geliştirme gruplarının koruyucu ortamında kadınlar tecavüz hakkında konuşmaya cesaret ettiler ve diğer kadınlar kendilerine inandı," diyor.

Modern feminizmin bu erken evresinde esinlendirdiği öfke, yaratıcılık, entelektüel tutku, erotik enerji ve siyasal eylem patlaması hesaplanamayacak kadar büyüktü. "Kişisel olan siyasaldır," inancıyla silahlanan kadınlar, toplu uykularından uyanıp bizleri ve dünyayı değiştirmeye başladılar. Kadınlar bireysel olarak sırlarını, benlikleriyle ilgili açıklamalarını, itiraflarını psikanalistlerine, kocalarına ya da en iyi arkadaşlarına taşısalardı, bütün bunlar olamazdı. Sorunlarını ve acılarını "kötü anne", "zehirli ebeveyn" ve (kırık stereo parçalarını andıran bir terim olan) "işlevsiz aile sistemi" gibi sınırlı açıklama getiren mercekler aracılığıyla çözümlemek üzere kendi aralarında toplanıp konuşsalardı, bunlar yine olamazdı. Kadınların yaşamlarımızın patolojik, mahrem bir niteliğe bürünmesine karşı çıkması, doğruyu söylemeyi devrimci bir eyleme dönüştürdü.

Kadınlar toplu halde gerçek deneyimlerini ifade edinceye dek; utanç, suçluluk ve yetersizlik duyguları geliştirdiler ("Ne kusurum var?") Sağlıklı öfkeyi ve karşı çıkmayı engelleyen bu duygular; kadınlar birbirinden ayrılıp bölündüklerinde, ortak yönlerimizi keşfedip farklılık ve çeşitliliğimizi incelemek ve bunların ortaya

çıktığı özel toplumsal-tarihsel bağlamı anlamak için emin bir yerimiz olmadığında, kaçınılmazdır.

Elbette ki bazı kadınlar diğerlerinden daha özeldir. Bir grup içinde kendini açığa vurmak ya da yaşamlarının özel ayrıntılarını tartışmak bütün kadınların benimseyeceği bir tarz değildir. Ayrıca ben, bir sürü beyaz, heteroseksüel, orta sınıf, çoğunluğu genç feminist "kadının", "kadınlar" kategorisini oluşturup tanımlayabileceklerini sandıkları bu erken bilinç geliştirme dönemini göklere çıkarmaya niyetli değilim. Ancak sorunlar olsa bile, eskiden bir kenara çekilmiş olan kadınlar grup kurarak birbirlerine yaşamlarının en özel yanlarını açtıklarında, derin bir dönüşüm oluştu. Mevcut kadın senaryolarına uymadıkları için kendilerini canavar gibi hisseden kadınlar, bireysel suçluluk duygusundan kurtulup kadın deneyimi hakkındaki yaygın efsaneyi protesto etmeye doğru adım attılar.

Feminizmden önce Terapi (ya da Doğruyu Söyleme) Var mıydı?

Feminist bilgin Carolyn Heilbrun, bilinç geliştirme gruplarının geçici oluşuna üzülüyor ve kadınların ya gruplar içinde görüş alışverişinde bulunup yeni öyküler oluşturacağına ya da yaşamlarını evlere kapanıp erkeklerin öyküleriyle sürdüreceğine dikkat çekiyor. Ayrıca feminizm öncesinde kaç kadının terapi ya da uzman görüşünden yararlandığını merak ediyor. Bunu ben de merak ediyorum. Feminizm öncesinde, terapiye gelen bunalımlı ev hanımları uzlaşmayı ve uyum göstermeyi öğrendiler. Evlilik ve annelikle birlikte ya da bunların yerine hırs ve tutkuyla başarı peşinde koşan kadınların, erkekleri kıskandıkları ya da onları taklit ettikleri düşünülürdü. Kadınlardan hoşlanan kadınlara da, tıpkı tanımlamalara uygun "kadın olmak"la ilgili öfke ve mutsuzluklarını ifade eden heteroseksüel kadınlar gibi, hasta gözüyle bakılırdı. Anneler, kendi mutsuzlukları da dahil, her şey için suçlanırlardı.

Yeni feminizm dalgasından önce, sözü edilemeyen duyguları yüzünden birçok kadın kendini öyle suçlu hissediyordu ki, bunları kendine bile söyleyemiyordu. Yetmişli yılların başlarında Mennin-

ger Kliniği'nde çalışanlar arasına katıldığımda, bitkin, mutsuz ve tecrit edilmiş, birkaç küçük çocuk sahibi bir kadının, "Kocama ve çocuklarıma karşı beni daha iyi bir eş ve anne haline getirin." diyerek terapiye başlaması oldukça yaygındı. İleri sürebileceği ne başka bir öyküsü, ne de kendisi hakkında, kabul göreceğine ve gerçekten ulaşabileceğine inandığı başka bir vizyonu vardı. Annelik taklidi, orgazm taklidinden daha derin boyutlardaydı; duygularını kendisinden bile gizliyordu.

Ancak doğruyu araştıran bilinçaltı, bir protestoyu dile getirecekti. Kadının geliştirdiği arazlar çoğu zaman, "kutsal görev çağrısına" karşı savaşan bilinçaltı bir kanunsuz grev şeklini alacaktı: "Ev işlerine ve çocuklarıma bakamayacak kadar bunaldım/ yoruldum/ aklım karıştı/ hasta oldum." Aşırı bir suçluluk duygusuna kapılan kadın, dile getiremediği öfkesinden kendini korumak için bir intikam hırsıyla yetersizliklerini açığa vuruyordu. Bu, başka bir insanın programına sürekli ayak uydurmak zorunda kalmaktan, sonunda kendi benliğini yitirmese de ona ihanet eden birinin öfkesiydi.

Feminizm öncesi çalışma sürecimde, "iyi anne" (ya da "yeterince iyi anne")nin duyguları ve kendini idare tarzına ilişkin dönemin baskın kuramlarını doğru olarak kabullenmiştim. Kadın ya da anne olmayan; hatta belki de babalık hakkında fazla bilgi edinecek kadar evcil bile olmayan uzmanlar tarafından annelik üzerine yazılmış "bilimsel literatür"e meydan okumadım. Aslında, kadın psikolojisi konusunda bana öğretilenlerin büyük bir bölümünde yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunu fark etmiştim; ancak feminist bilginlerin destekleyici çalışma ağına katılmadan önce, duygularımı ifade edemeyecek kadar korunmasız ve yalnız hissediyordum kendimi.

Ben de dahil olmak üzere, zihinsel sağlık uzmanlarının amacı özbilinci kısıtlamak değil, her zaman için geliştirmek olmuştur. Psikoterapi ya da psikanalizin hedefi, kadınların "tarafsız" ve "değer ölçütünden uzak" duygusal ortamlarda kendi seçimlerini belirleyip kendi gerçeklerini keşfetmelerine yardımcı olmaktır. Ancak bu, o zaman da mümkün değildi, hiçbir zaman da olmayacak. Ne kadar iyi niyetli olsa da, hiçbir terapist aile ve kültürün, zaman ve

mekânın tarihsel özelliklerinden uzak duramaz. Kadınlar toplu olarak, bir kadının yaşamıyla ilgili erkek elinden çıkmış basmakalıp anlatıları aşmak için harekete geçmeye başlamadan, terapistler bunu yapamaz. Kuşkusuz, deneyimin her türlü yorumu, bir öyküyü ya da gerçekliğin belirli bir çatısını diğerleri arasında ayrıcalıklı kılar ve başka anlamlarla alternatif açıklamaları bir kenara iter.

Kadınlar, bize neyin doğru olduğunu söylemeye, ya da nasıl düşünmemiz, hissetmemiz ve davranmamız gerektiğini buyurmaya cüret eden her türlü uzmana sağlıklı bir kuşkuyla yaklaşacak kadar akıllıdır. "Uzman görüş" genelde kültürümüz içinde anlam yaratıcı olarak kabul gören ayrıcalıklı ve egemen seslerle, bunları yayan medyayı çağrıştırır. Şair Audre Lorde'un dediği gibi, "Ustanın malzemesi, asla ustanın evini yerinden sökmez." Kadınlar konusunda belki de en güvenilir olan uzmanlar, kuramlarını kısmi olarak öne sürenler; deneme niteliğinde tahmin yürütenler; derinden bağlı oldukları "doğruların", bir kadın kendi doğrusunu fark edene kadar ona yararlı ya da yararsız olabileceğini kabul edenlerdir.

Bugün kadınlar, daha az itaatkâr bir grup oluşturuyor. Artık "iyi anne", "doğru olan vajinal orgazm", ya da kadınların "uygun yeri" ve "doğru yapısı" hakkında üstünlük taslayan ya da suçluluk hissettiren sözleri kabul etmiyoruz. Anne olmayan ya da erkeklerle çiftleşmeyi seçmeyenlerimizin belirsiz statüsünü de kabul etmiyoruz. Bütün bunlara, "Yeter!" diyoruz. Bizden önceki kadınlardan daha yürekli değiliz. Kadınlar her zaman cesur olmuştur. Ne var ki, sesini yükseltip gerçek deneyimini paylaşan ilk ya da tek tük insanlardan biri değiliz artık. Feminizm, doğrunun daha fazla söylenmesine ve yaşantımızın düzeltilip senaryosunun yeniden yazılması için alan yarattı.

6

ANLATTIĞIMIZ ÖYKÜLER NEYSE BİZ DE OYUZ

Kadın deneyimiyle ilgili "doğru bir öykü" var mıdır? Varsa bile, kadın olmayan uzmanlar tarafından kesinlikle anlatılamaz, ayrıca hiçbirimiz hepimiz adına konuşamayız. Her kadın sonuçta kendi benliği konusunda en iyi uzmandır. Ancak kendi doğrularımızı öğrenmeye başlamak için, kendimizin ve başka kadınların öykülerini incelememiz gerekir. Kişisel deneyimle ilgili "doğru bir öykü" anlatmak, kendisi olmak, hatta kendi benliğini bulmaktan ibaret bir konu değildir. İleride göreceğimiz gibi, bu aynı zamanda kendi benliğini *seçme*kle ilgili bir konudur.

Kadın Tutkusunun Öyküsünü Yeniden Yazmak

Arkadaşım Sue, babamla yaptığım bir telefon görüşmesine kulak misafiri oldu. Kısa bir süre önce yapmış olduğum bir konuşmadan söz ediyordum, o da her zamanki gibi, beni dinlemeye kaç kişinin geldiğini sordu. "Ah," diye yanıtladım coşkuyla, "Salon dopdoluydu! Herhalde bine yakın kadın vardı." Babam sevindi.

Aslında birkaç yüz kişilik bir abartma yapmıştım, Sue da bunu yüzüme vurdu. Övünmenin yeterince kötü bir şey olduğunu söyledi, gerçekleri hiç çarpıtmadan. Kendi deyişiyle Sue, asla yalan söy-

lemeyen, başkalarının yalanlarına da katlanamayan biridir. Yalanın asla hoş görülmeyip şaşmaz bir biçimde ruhu yıprattığını, dürüstlüğü yok ettiğini savunan felsefecilerin, ilahiyatçıların ve ahlakçıların safında yer alır. Ne kadar küçük görünürse görünsün, her türlü yalanın, başka bir insanın gerçekliğiyle dalga geçtiğine ve güveni engellediğine inanır.

Nasıl olduysa ertesi gün, Sue'nun bir davranışı dürüstlükten uzaklığıyla beni şaşkına çevirdi. Kalabalık bir kafeteryanın yavaş ilerleyen bekleme kuyruğunda, batı Kansas'ın kırsal kesiminden elli yaşlarında iki kadınla uzun uzadıya gevezelik ettik. Dört kişilik bir masa boşalınca, kadınlar bizi yanlarına davet etti, biz de konuşmayı sürdüreceğimiz için sevinerek kabul ettik. Kötüye giden çiftlik sorunlarından söz ettiler acı acı. Sonra her ikimize de ne iş yaptığımızı sordular. "Bir hastanede çocuklarla ilgileniyorum," diye yanıtladı Sue. İkisi de onun hemşire olduğunu sanıp konuşmanın devamında ona böyle seslendiler. New York City'deki bir hastanede çocuk cerrahı olan Sue, bu yanlış anlaşılmayı düzeltmedi.

Kendisiyle tanıştığımdan beri Sue, başarılarını ve konumunu yadsımış ya da küçümsemiştir. Örneğin birkaç ay önce önemli bir terfi aldığını annesiyle kız kardeşine söylememeye karar vermişti, çünkü "ikisi de zor koşullar altında yaşıyordu". Ne zaman birisi Sue'nun mesleği karşısında çekingenlik hissetse, kendisinin aslında yüceltilmiş bir dikişçi olduğunu ve uzman cerrahlığın kadınların kuşaklar önce yaratmış olduğu el işinden daha karmaşık bir beceri gerektirmediğini açıklıyor. Bu, Sue'nun yaşamında basmakalıp bir model haline gelmiş. Ben babama karşı başarılarımı abartarak doğruyu söylemekten uzaklaşırken, Sue da dünyaya karşı başarılarını *en aza indirgiyordu*.

Kafeteryadaki olayı aramızda konuşurken, Sue, işini neden konumunu gizleyen sözcüklerle tanımladığını, sonra da gerçekleri bir türlü düzeltemediğini açıkladı. İnsanlar onun bir doktor olduğunu öğrenince genelde çekingenlik hissediyordu; bu bilgi tanıştığı insanlarla arasına bir mesafe koyuyordu. Sue, bu sınırın, o iki taşra kadınında da yüzeye çıkabileceğini düşünmüştü. Ayrıca ikisi de parasal sorunlarla boğuşuyordu; "zengin doktorlar" hakkındaki yaygın basmakalıp görüşleri de göz önüne alan Sue, mesleğinden söz etmenin densizlik olacağını hissetmişti.

Atölye çalışmasına katılanların sayısını abarttığım için beni suçlayan Sue, kendi davranışını "saf" görüyordu. Yalnızca o iki kadını rahat ettirmeye çalışmıştı, hem hemşire olduğunu da *söylememişti.* İşin aslı, Sue bireysel başarıyı küçültmeyi bir erdem, abartmayı ise ahlaksızlık olarak görüyordu. Dolayısıyla ben yalan söylemiştim, o ise onurlu bir davranışta bulunmuştu. Benim dünya görüşüm bu değildi.

Büyük bir olasılıkla, birbirinden farklı etnik geçmişlerimiz devreye girmişti burada. Sue'nun Anglosakson Protestan ailesi, seçkin atalarıyla övünmenin bile günah olduğuna inanıyordu. Oysa benim Yahudi ailem, çocukların anne ve babalarında övünülecek bir şey bulamamalarını günah sayar. Sue ile kız kardeşi "göze çarpmaktan" ya da "kendini göstermekten" caydırılmışlardı; oysa ben ve ablam göz kamaştırmak ve parlamak için yüreklendirilmiştik. Benim ailemde maçın sonucunu belirleyen vuruşu yapmak, Sue'dan beklendiği gibi iyi bir takım oyuncusu olmaktan çok daha önemliydi. Birçok açıdan, kendi ailelerimizdeki deneyimlerimiz, kadınların iş konusunda karşılaştığı ortak ikilemlere değişik tepki vermemizi sağlıyordu.

Başarı Talebi

Sue'nun bende, benim de Sue'da keşfettiğim doğruluktan küçük sapmalar, orgazm taklidi ya da hepimizin bildiği diğer ciddi kandırmalarla karşılaştırıldığında anlamsız görünebilir. Ancak Sue'yla aramdaki iş ve başarı alanında kendini dürüst bir biçimde tanıtma konusundaki gerginlik, ne önemsizdi ne de rastlantısal.

İş, tıpkı sevgi gibi, her türlü insani yaşam biçiminin merkezinde yer alır. Ancak kadınlar, işin yaşamları içindeki anlamı konusunda doğruyu –kendilerine bile– ender olarak söylerler. Kadınlığın ataerkil tanımlamaları –kadınsı arzulara, umutlara ve tutkulara sahip olmak– ise, yakın dönemlere kadar doğruyu söylemeyi neredeyse olanaksız kılmıştır. Modern feminizm öncesinde, kadınsı tutkuyla ilgili öyküler suskunluğa gömülür ya da silinirdi; günümüzde bile mazeret ileri sürerek dile getiriliyor ("Evet, Nobel

Ödülü'ne aday gösterilmek gerçekten büyük bir onur, ama aslında ben en çok, evde oturup Kevin'le Annie'ye annelik etmekten hoşlanıyorum.") Çok daha geniş olan bu tarihsel bağlamda, Sue'ya karşı eleştirel tepkim hem yerinde hem de anlamlıydı.

Kültürel reçeteleri izleyen Sue, dürüst bir başarıyı hakkı olarak talep edememiş, belki de bütün kadınların risk, serüven, merak ve olasılık anlayışını genişletebilecek yaşam öyküsünü dünyaya açamamıştı. Bence yemek arkadaşlarımız Sue'nun bir cerrah olduğunu öğrenmekten hoşlanırlardı, üstelik bu azimli taşra kadınlarını (ya da başka birini) gerçeklerden "korumayı" gereksiz ve aşağılayıcı buluyorum. Bu tür bir korunmanın beni güçendireceğini söyledim Sue'ya. Yaşamlarımızdaki çeşitli gerçeklikler hakkında açıkça konuşmak bize düşen bir sorumluluk değil midir? Tutkumuzu yadsıyıp yeteneğimizi saklayarak başkalarını korumamızı ve yüreklendirmemizi salık veren o kadınsı reçeteyi geri çevirmek zorunda değil miyiz? Yine de, kadınlar için yazılmış olan bu senaryonun bazı sahnelerini oynamaya sürüklendiğimi, Sue gibi ben de sık sık hissetmişimdir.

İşte bir örnek: Yaklaşık bir yıl önce, Ulusal Kadın Meslek Birliği yerel bölümü tarafından Yılın Kadını olarak seçildiğim için, kısa bir konuşma metni yazıyordum. Kendi topluluğuma katkılarımın takdir edilmesi beni özellikle duygulandırmıştı. Üstelik, ödül töreni, hem Topeka belediye başkanı hem de Kansas valisi tarafından "Dr. Harriet Goldhor Lerner Günü" olarak duyurulacaktı. Bu onurlara karşılık, aralarında sevdiğim insanların da bulunacağı dinleyicilere anlamlı bir şeyler söylemek istiyordum. Başarılı yazarlık sürecimle ilgili kişisel düşüncelerimi paylaşmaya karar verdim. Dürüst bir öykü anlatacaktım.

Ancak bilgisayarımın önüne oturur oturmaz, başarımı talihe bağlayan bir konuşma yazarken buldum kendimi. Kastettiğim buydu ve bir bakıma da doğruydu. Başarı büyük oranda zamanlama ve talih gerektirir; yetenekle azim tek başına bu sonuca ulaştıramaz. Gerçekten de, geçmişten ve günümüzden, olağanüstü çalışmaları yayınlanıp ödül kazanmak bir yana, kabul bile görmemiş ya da değerlendirilmemiş bir sürü kadın geliyordu aklıma.

Ancak onların öyküsünü dile getirmeyi seçmedim. Beni en-

gelleyen, ataerkil kültürün, kadınlar hakkında hangi öykülerin anlatılacağını belirleyerek onların yaşamlarını nasıl tanımlayıp kısıtladığını belgeleyen, Carolyn Heilhrun tarafından kaleme alınmış *Writing a Woman's Life* (Bir Kadının Yaşamını Yazmak) adlı kitaptı. Heilhrun, yirminci yüzyılda hile kadınların kendi yaşamlarını anlatırken ya da handa alırken haşarılarının tanınmasını talep etmekten ya da tutkularını kahullenmekten aciz olduklarını açıklıyor. Başarılarını tamamlayahilen ya da kahullenchilenler ise, genelde bunu talihe ya da haşkalarının cömert çabalarına bağlıyor. Bu tanımlama hiç de zaman aşımına uğramamıştı, tam tersine gündelik olarak çalışma odamda –ve kendi topluluğuma sunmak üzere yazdığım ödül konuşmasında– gözlemlediğim bir olguydu.

Düşündükçe, yayın dünyasında talihimin hem iyi hem de kötü gitmiş olduğunu fark ettim. Birinci kitahım *The Dance of Anger*'ı (Öfke Dansı) yazarken ilk yayıncım tarafından geri çevrilmiş, tekrar sipariş almış ve tekrar reddedilmiştim. Kitap ülkedeki neredeyse bütün belli haşlı yayınevleri tarafından geri çevrilirken, dev bir kararlılık, azim ve irade devam etmemi sağladı. Mucize gibi gün ışığına çıktığında da, denizin üstünde başıhoş sürüklenen bir şişe gibi onu dünyaya salıp boyun eğmeye yanaşmadım. Tam tersine, enerjik bir biçimde ve saldırganca promosyonunu yaptım, listemdeki geniş arkadaş ve meslektaş ağının da aynı şekilde desteğini sağladım.

Olayların bu özeti, anlattığım öyküde yer aldı; talihten söz ettim (hem çok iyi hem de çok kötü talih), ama daha çok, büyük eşitsizliğe karşı kararlılık ve azimle ilgili bir öyküydü bu. Şöhret ve itiharın heklenmedik hedellerinden söz ederken, bu tür stresleri, çalışmalarımın değersiz görülüp geri çevrilme stresine göre çok daha fazla yeğlediğimi önemle vurguladım.

İnsanların önünde haşarımı "talih"e bağlamaktan vazgeçerek, yani kadınsı mazeretler öne sürüp kendini küçümseme tarzından, kişisel kararlılığımla ilgili gerçek öyküye geçerek, doğruyu söyleme konusunda cesurca bir adım atmış olduğumu düşündüm. "Talih öyküsü"nün dürüstlükten uzak bir anlatım tarzı olduğu sonucuna vardım. Bu, yalnızca kadınların tutkuyu yadsımasına yol açan tarihsel güçleri çağrıştırmakla kalmıyor, aynı zamanda toplumun

onayını aldığımızda bunun yasal olmadığını bize hissettiren güçlerin de göstergesi oluyordu. Kadınlar, tıpkı diğer marjinal gruplar gibi sayısız mesajları içselleştirir: Önemli yerlerde yerimiz yoktur; bize değer verilmez; tarih ve kültürü şekillendiremeyiz. Böylece, kabul gördüğümüzde, başarımızı talihe bağlarız, bunu yapmasak bile, yeterlik ve başarıda hak sahibi benliklerimiz dışındaki bir şeye yorarız.

Yaklaşık on yıl önce, kendi öyküm bu kadar doğru bir biçimde, kınanmaktan, haksızca yorumlanmaktan ("penis kıskançlığı" bir zamanlar psikanalitik çevrelerce tutku ve başarıya merkezi değer veren kadınlara yakıştırılan damgaydı), dişiliğim konusunda kuşku uyandırmaktan korkmadan anlatamazdım. Bugün ise, bunların hiçbiri beni ilgilendirmiyor, bunun nedeni ilerleyen yaşımla birlikte olgunlaşmam değil (gerçi bunun da biraz payı vardı), feminizmin, kadınların yaşamları konusunda oluşturup paylaşabildikleri bir dizi öyküyü genişletmesidir. Feminizme, yaşamımdaki bütün diğer güçlerden daha fazla güvendim, çünkü doğruya, özel yaşantımla sosyal imajım arasındaki tutarlılığın artmasına doğru ilerlememde feminizm, yaşamımdaki tüm güçlerden daha fazla pay sahibidir.

Sue'nun da, özellikle ailesi ve arkadaşlarının yanında parlak mesleki başarısı hakkında dürüst olmasını istemiştim. Bana göre, bunun başkasına karşı övünme, kendini beğenmişlik ya da duyarsızlıkla hiç ilgisi yoktu. Yalnızca öykülerimizi anlatmakla, özellikle de daha önce anlatılamayacak olan öyküleri anlatmakla ilgisi vardı. Ta öteden beri, kadınların yaşamlarıyla ilgili öyküler –kendimiz hakkında bize anlatılmış olanlar ve bizim anlattıklarımız– dişil deneyimle ilgili gerçeği saklı tutmuş ve çarpıtmış, onu toplum tarafından bizim için yazılmış olan kısıtlı senaryoya uydurmuştu. Sue'nun bu geleneği sürdürmesini istemiyordum.

Sue ise durumu farklı görüyordu. Gözden geçirip değiştirdiğim ödül konuşmamı dürüstlük ve erdemlilikle bağdaştırmak yerine, öykümün doğruluğundan kuşku duymuştu. Bir yandan kadın yaşamlarıyla ilgili kısıtlı yapay senaryolar hakkındaki görüşümü paylaşmış, kadınların tutkuyu, takdiri ve onuru hak ettiğini hissetmesi gerektiğini onaylamıştı. Öte yandan ise, kadınların bireysel süperstarlar kavramını çağrıştıran yeni bir anlatıya hiç gerek duy-

madıklarını düşünüyordu. Bunun kadınların yaşamını düzeltmeye ve senaryolarını yenilemeye yarayacak içtenlikli bir yol olduğunu sanmıyordu.

Kendini Sahtekâr Gibi Hissetmek: McIntosh'un Çifte Görüşü

Sue ile aramda gelişen gerilimi çözmeye çalışırken, Peggy McIntosh'un çalışması, anlayışıma temel oluşturdu. Wellesley Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi'nin yardımcı direktörlerinden Peggy McIntosh, Sue'nun ve benim dile getirdiğimiz iki karşıt görüşü bir arada sunan ve bir hayli kabul gören iki yazı yazdı. Kadının kendisini sahtekâr gibi hissetmesini inceleyen McIntosh, hem dünyanın kendimizi bir sahtekâr gibi hissettirmesine izin vermememiz gerektiğini, hem de halka açık yerlerde kapılabileceğimiz sahtekârlık duygusunu içimizde canlı tutmak zorunda olduğumuzu ileri sürüyor. Onun bakış açısına göre, Sue da, ben de dürüst tavırlar almış olsak da, her iki görüşün her insanda bulunması gerekiyor.

McIntosh'un önemli gördüğü çift bilinçliliğin ilk bölümünün anlaşılması belki daha kolay. Kendini bir sahtekâr gibi hissetmek, iktidar ya da otorite çevrelerine ait olmadığımızı söyleyen içselleştirilmiş değer sistemlerini çağrıştırdığında, kadınlar ve güçleri ellerinden alınmış diğer gruplar bu duygulara direnmek zorundadır. Böylece, sahtekârlık eğilimlerimize karşı harekete geçebilir ve podyumun ya da kürsünün arkasına geçip "gerçeği söylemeyi" öğrenebiliriz. Bu bakış açısı, Kansas'taki Harriet Goldhor Lerner Günü'nün mükemmel bir fikir olduğunu ve bu onur için özür dilemeyi neden reddettiğimi düşündürdü bana.

Ancak McIntosh'un ikinci bir bakış açısı daha var; bunu da birincisiyle birlikte saklı tutabileceğimizi umuyor. Sahtekârlık duygumuzu canlı tutmamızı istiyor çünkü bu, oynamamız istenen rollerdeki sahtekârlığı anlayıp eleştirmemize yardımcı olabilir. Kendimizi sahtekâr, hatta tereddütlü, mazeretli, suskun ve kuşkulu hissettiğimizde, bu duygu güç ve prestij sahibi, ya da tanınmış ol-

manın değer ve otoriteyi kanıtladığı fikrini içselleştirmeyi dürüstçe reddedişimizi yansıtabilir. Bu tür koşullarda kendimizi bir sahtekâr gibi hissetmek, egemen kültürün liderlik ve otorite tarzının –ve eşliğindeki imajların– sahtekârlığı gerektirdiğini bilmemizle ilgili olabilir. Bu bakış açısından, kürsü arkasında olmaktan, kürsünün kendisinden ettiğimiz kadar nefret etmeyebiliriz, çünkü onun yerine daha fazla işbirliği isteyen, hiyerarşi açısından o kadar da katı olmayan alternatif düşünce alışverişi yöntemleri yaratmayı dileriz.

McIntosh şöyle diyor:

> Bence kendimizi sahtekâr gibi hissetmemizin nedeni bir bakıma, yüksek unvanlar, alkışlar ve bunlarla birlikte gelen övgüleri elde edenlerin "en iyi ve en parlak" kişiler olmadığını bilmemizdir ve biz de öyleymiş gibi olmak istemeyiz. Podyumda ya da yönetim kurulu salonunda bulunmaya, ya da işimizi sürdürmeye, ya da bir gazetede söyleşimizin çıkmasına veya hoşlandığımız bir işten iyi para kazanmaya hakkımızın olup olmadığıyla ilgili boğucu düşüncelere kapıldığımızda, o koşullar altında kendimizi hem kaygılı, hem gayrı meşru, hem de sahtekâr gibi hissetmemiz bilgece olabilir. Bu tür koşullarda aynı şeyi hisseden erkekler de derin bir bilgeliğe sahip olabilirler çünkü toplumsal formlar ve kurumlar, kişinin otoriter bir sima, bir uzman, "en iyisi" gibi görünmesini istemeye eğilimlidir. Bu görüntüler üzerinde ısrar eden kurumlar bizden sahtekâr olmamızı ister, rolleri yazıldıkları gibi kabul edecek olursak da, bizi sahtekâr yaparlar. Roller dürüstlükten uzaktır ve içlerinde biraz olsun insanlık ve duyarlılık barındıranlar, bu roller içinde kendilerini tam anlamıyla sahtekâr hissedeceklerdir.

Bu durumda McIntosh, sahtekârlık duygusu hiyerarşileri *devam ettirdikçe*, bu duygunun bize kötü geldiğini ve sahtekârlık duygusu hiyerarşileri *baltalamak* için bize yardım ettikçe bu duygunun bize iyi geldiğini kabullenmekle ilgili ikili görüşü savunuyor. Gerektiğinde, sahtekârlık duygusunun üstesinden gelebilme konusunda birbirimize yardımcı olabiliriz, yeter ki bunun öğrenilmiş, dolayısıyla da doğal bir duygu olduğunu bilelim.

Sue ise cerrah olmanın, son derece becerikli bir marangoz, sanatçı, öğretmen ya da konuşmacı olmaktan daha fazla değer taşımadığını biliyordu. Dolayısıyla da, işi yüceltildiğinde, kendini sah-

tekâr gibi hissediyordu. Hiyerarşik yapılandırma içindeki yükselen rütbesinin, gücünü ve prestijini, değer, zekâ ve kişisel mükemmellikten son derece farklı bir biçimde artırdığını biliyordu. McIntosh'un dediği gibi, "Toplum içinde kendini dolandırıcı hissedenler, belki de sahtekârlık duygusunu asla hissetmemiş olanlardan çok daha güvenilir kişilerdir." Şu noktaya da dikkat çekiyor: *sahtekâr olduğumuzu hissedebilme yetisi, kendi içtenliğimizle temas halinde olma yeteneğimizin içindedir.* İçimizde neyin "gerçek" olduğunu bilirsek, bizden önemli bir parçamızı bir kenara bırakmamızı ya da başka biriymiş gibi olmamızı isteyen kurumlar ya da roller tarafından benliğimizin ne zaman çiğnendiğini anlayabiliriz.

Gerek McIntosh'un çalışması gerekse Sue'nun ödül konuşmama eleştirel yaklaşımı, bazı sorular üretti: İnsanlar zirveye ulaşmayı nasıl başarıyor? Kimin çalışmasının dikkate ve ödüle değer olup kiminkinin olmadığına kim karar veriyor? "Başaranlar" oraya, gerçekten en çalışkan, en azimli, buna en layık ve en iyi oldukları için mi varıyorlar? Daha dürüstçe konuşsaydım, bireysel değerin üzerinde daha az; ayrıcalığın... ve evet, zaman ve yer, doğum ve koşullarla ilgili şans da dahil olmak üzere, talihin üzerinde daha fazla mı dururdum? "Zora koşulmuş kişi"nin bireysel değeriyle ilgili sahte kavramlardan söz edecek başka bir anlatıya dünyanın gerçekten ihtiyacı var mı?

Sue'nun dileği, Harriet Goldhor Lerner Günü'nü, başkalarının oturttuğu tahttan kendimi indirmek, konum ve değer denklemine meydan okumak, "başarı" için yeni tanımlamalar getirip daha az katı bir biçimde katmanlandırılmış bir dünya yaratmanın önemini vurgulamak için kullanmamdı. Bunu, özür dilemeden ya da kendimi küçümsemeden, kadınlara alçakgönüllülük ya da suçluluk duygusu aşılayan reçetenin dışına çıkarak değil de, hem kendime hem de başkalarına gerçekçi ve dengeli bir saygı göstererek yapabileceğimi de eklemişti.

Peki ya Sue'nun kendini bir hemşire yerine "koyma"yı seçmesine ne demeli? Onun bakış açısına göre bu seçim, benim yorumlamış olduğum gibi bir özür dileme ya da kendini küçümseme değildi. Doktorluk konumuna ve bu konuma bağlı olarak artan gücüne eşlik eden görüntüden Sue'nun rahatsız olması için geçerli nedenleri vardı. Evet, iyi yapılmış bir iş için ödüllendirilmeyi ve kendi

alanında önemli kararları etkileme gücüne sahip olmayı istiyordu. Ancak övülmeyi, büyütülmeyi, hatta tanrılaştırılmayı istemiyordu; oysa konumu bunlara yardımcı oluyor gibiydi. Diğer insanlar arasından yapay bir biçimde sivrilmeyi de istemiyordu.

Kafeteryada kendini yanlış tanıtarak bir tür sessiz oyuna başka bir oyunla karşı çıkma tarzına olumsuz tepki göstermiştim. İnsanın olmadığı biriymiş gibi yapması ya da kim olduğunu açıkça belli edememesi, bana iyi bir "çözüm" gibi gelmiyordu. Sue'nun mesleki konumunu kafasında belirginleştirmesini, bu arada toplumsal ve kişisel yaşamında olmak istediği gibi bir doktor ya da insan olmasını istiyordum. Ancak şimdi, farklı, daha doğrusu ek bir ışık altında, Sue'nun davranışını anlıyorum. O sadece kadınların otoriter ya da güçlü konumlarda kendilerini "sahtekâr" hissetmelerine yol açan aile ya da kültür tarafından yapılan baskılara boyun eğmiş değil. Aynı zamanda, hiyerarşik rollerin bölücülüğüne tepki de gösteriyor.

Sue ile aramızdaki gerilim, başarımızı başkalarına nasıl *betimleriz* konusu çerçevesinde oluşmuştu. Kadınlar sık sık, başarılı oldukları için kendilerini yapmacık hisseder, ancak Sue gibi nedenini dile getiremezler. Her türlü takdir, dikkat, başarı ya da ödüle tepki olarak kendimizi sahtekâr hissedebiliriz. Şansa ya da başkalarının cömert çabalarına pay çıkarmanın ötesinde, başkalarını aldattığımızı, hile yaptığımızı ya da oyuna getirdiğimizi, hak etmediğimiz bir şey elde ettiğimizi ve "yalanlarımızın ortaya çıkması" tehlikesinin olduğunu da hissedebiliriz.

Bu duygular sırf kadınlara özgü olmasa da, aramızda oldukça yaygındır; giderek artan sayıda düşünür ve yazarın, nasıl olup da kadınların ya başarıları için özür dilediğine ya da başarısız kalmayı garanti ettiklerine dikkat çekmektedir. Feminist terapistler (ben de onlardan biriyim) engelleyici ailevi ve kültürel güçleri irdelerken, bu "başarı korkusu sendromu" ya da "sahtekârlık sendromu"nu, aşılması ya da geçilmesi için kadınlara yardımcı olunması gereken bir hastalık ya da sorun olarak görmüşlerdir. McIntosh'unki gibi, başarının bazı rollerini ve kurallarını dürüstlükten uzak ve sahtekârlık olarak tanımlayan seslere kulak vermek hep zor olmuştur.

Öykülerimizi Seçmek

Bugünlerde, kendim hakkında resmi bir tanıtımla karşılaştığımda, Peggy McIntosh'un çalışması geliyor aklıma: "Kadın psikolojisi dalında uluslararası üne sahip bir uzman!... "Çağımızın en önemli insan ilişkileri uzmanlarından biri"... gibi. Bu görkemli imge karşısında, "Kim bu insan?", "İnsanı ne kadar da sindiren bir etkisi var!", hatta "Doğru mu acaba?" diye düşünüyorum.

Bu kendini küçümseyici bir tepki değil, çünkü ben, tıpkı benzer biçimde tanımlanan diğer psikoloji uzmanları gibi, bu tür övgü dolu tanıtımlara hak kazandığımı sanıyorum. Ancak aynı zamanda, kendi alanımda bu kadar şişirilmiş bir tanımlamayı kimsenin hak etmediğini de biliyorum. İnsan duygularının işleyişi konusunda bilinmeyenler bilinenlerden çok daha fazla ve psikoterapistlerin bakış açısı kısmi, öznel ve eksiktir. Bu tür bir tanıtımın "benimle" (ya da bu konudaki herhangi biriyle) bir ilgisi yok, ayrıca bu tür göz korkutucu bir başarı listesi, bir düşünür, terapist ya da insan olarak benim şimdiki yeteneklerime de değinmiyor. Yine de tarih boyunca bütün kadınlara yasaklanmış olan yüksek bir konumu geri çevirme konusunda tereddütlüyüm ve düşüncelerimin diğer "ünlü uzmanlar"ınki kadar önemli görülmesini istiyorum.

Öyleyse, doğru olan nedir? Bazı durumlarda, görkemli tanıtımları benimser hatta onların hazırlanmasına yardım ederim; tıpkı kendi topluluğuma karşı verdiğim söylevde başarıyı şanstan çok, kararlılığa ve yeteneğe bağlamış olduğum gibi. Bazı durumlarda da, farklı bir öykü anlatır ve yeteneklerimle başarılarımı "sıradan kadınlar"ınkilerden üstün tutmanın yanlış olduğunu belirtirim. Bu, kendimi tanıtırken bukalemun gibi tavır takındığım anlamına gelmez. Doğru ve gerçek olanı çeşitli biçimlerde adlandırabilir ve ifade edebiliriz, deneyimlerimizin öyküsünü de sayısız biçimde tekrar tekrar oluşturabiliriz. Öykülerimi paylaşırken ve başkalarının öykülerini dinlerken, kendi kendime yalnızca, "Acaba bu doğru ve gerçek mi?" diye sormam. Bunun yanı sıra, belirli bir öyküden ya da gerçeğin belirli bir şekilde kurulmasından kimlerin yardım gördüğünü ya da güç kazandığını göz önünde bulundururum.

Bağlamı elverişli olmadığı ya da izin vermediği için, ya da kendim hakkında anlattığım baskın bir öykü diğer doğruları bastı-

rıp kenara ittiği için, asla hayal bile edemeyeceğim bir sürü öykü de vardır.

Angela ve Jan

Angela ve Jan adlı iki genç kadın, Philadelphia'da elden geçirilmiş bir taş eve yerleşen bir hayır kurumunda idari yardımcı olarak çalışıyorlardı. İşleri dışında ender olarak dostluk kurdukları halde aralarında yakın bir arkadaşlık doğmuş, sonraları sekreterlik yapan birkaç kadını da aralarına almışlardı. Aldıkları düşük ücrete ve öğrenme ya da ilerleme fırsatını pek bulamamalarına karşın, Angela da, Jan da konumundan hoşnuttu. Sıcak ve rahat bir ortam vardı, aralarındaki dostluktan zevk duyuyor ve örgütten hoşlanıyorlardı.

Jan, Angela ile beş yıl birlikte çalıştıktan sonra, daha yüksek bir ücretle daha doyurucu bir çalışma ortamı sunan bir başka kamu kurumuna iş için başvuruda bulundu. "Laf olsun" diye başvurmuştu, kabul edilince de kuşkusunu dile getirdi. Yeni görev, kentin öbür ucunda, kısır, floresan ışığıyla aydınlatılmış bir işyerindeydi; Jan'ın orada patronu dışında birileriyle etkileşim şansı pek az olacaktı.

Angela, para ve fırsatın şimdiki sıcak işbirliği ortamının yerini tutacak bir şey olmadığını ileri sürerek, Jan'ın değişiklik yapmasını engellemeye çalıştı. "Belki de bunun nedeni, hırslı bir kadın olmamamdır," dedi Angela öğle yemeğinde, "ama bizimki gibi arkadaşlık ve böyle bir yer zor bulunur. Sanırım ben insanlara öncelik veriyorum, para ise benim için o kadar önemli değil." Angela'nın görüşünü göz önünde bulundurup iyi ve kötüleri tartan Jan, kalmaya karar verdi.

Aradan bir yıl geçmeden, Angela'nın eniştesi, özel bir firmada iyi bir ücret, eğitim, seyahat ve terfi olanakları sunan bir iş buldu ona. Angela yeni bir iş peşinde değildi gerçi, ama ayağının ucuna kadar gelen bu fırsatı kaçırmamaya karar verdi. Jan, Angela'nın kararına kızdı ve ihanete uğramış hissetti kendini; Angela ise bölünmüşlük ve suçluluk duygusuna kapılmış olsa da, bu değişikliği kendisi için yapmak zorunda olduğunu açıkladı.

Jan'la birlikte çalıştığı son haftada, aralarında çıkan bir kavga sırasında onun kendisine "ikiyüzlü yalancı" demesiyle de, ilişkileri kopma noktasına geldi. Jan'ın öfke dolu şu sözlerini Angela uzun süre unutamayacaktı: "Hırslı bir kadın olmadığını, insanlara öncelik tanıdığını söylemiştin! Oysa önüne çıkan ilk fırsatta, o hırslı kadınlardan biri *oluverdin*, değil mi? Doğrusu çok garip!

Jan'ın varsayımları hem haklı hem de haksızdı. Önüne fırsat çıkar çıkmaz Angela'nın "hırslı bir kadın" oluverdiği doğruydu. Ancak Angela'nın kendisine yalan söylediği sonucuna varmakta haksızdı. O sıralarda, "Para umurumda değil," ya da "Bir iş konusunda benim için en önemli şey insanlardır," ya da "Hırslı değilim," derken doğruyu söylemişti. Ancak kendisine fırsat, daha fazla para ve daha büyük bir güç vaat edildikten *sonra*, bunlara değer vermeye başladı. Birkaç ay sonra, Jan'a bunu şöyle açıkladı: "Bir şeyi elde edinceye kadar, onu ne kadar çok istediğimi anlayamamış olabilirim."

Belki de hiçbirimiz neyi istemediğimizi, onu geri çevirme fırsatı elimize geçinceye kadar kesin bir biçimde söyleyemeyiz. Yine de Angela'nın açıklaması, onun her zaman hırslı biri olduğunu ve ilk işinde bu yönünü kendini korumak amacıyla yadsıdığını gösteriyor. Bu doğru olabilir ya da olmayabilir. Daha kısıtlı bir açıklamayla, önü açık olmayan işler sonu olmayan düşlere yol açar, oysa yeni fırsatlar yeni arzular uyandırır ve sonuçta "gerçek benliğimiz" hakkında yeni öyküler çağrıştırır.

Öykülerimizi –ya da kendimizi– boşlukta yaratmayız, her zaman kendi çerçevemiz tarafından şekillendiririliriz ya da onu biz şekillendiririz. Çerçeve değişince, kendimiz hakkında "doğru" ya da "sabit" olduğunu varsaydığımız birçok öykü de dramatik bir biçimde değişime uğrar, özellikle de ekonomik ve toplumsal gücümüzü kazandığımızda (ya da kaybettiğimizde). Daha doğrusu, aile ve kültürün etkisinden ayrı, dönemin belli toplumsal, siyasal ve ekonomik etkenlerinden kopuk olarak ortaya çıkan "doğru öykü" (ya da "doğru benlik") diye bir şey yoktur. Bizi pembe ya da mavi battaniyeye sardıkları andan itibaren, hangi öyküleri anlatabileceğimizi ve bunları duyacak bir kulağın olup olmadığını öğreniriz.

7

AİLEMİZDEN KALAN MİRASLAR

Arkadaşım Liz Hoffmeister, ölümle ilgili ilk deneyimini şu anlamlı sözlerle duygulandırıcı bir biçimde betimliyor:

> Daha üç yaşımdayken, her iki yanımda bir kardeşim, kollarımız birbirine değerek, annemin cenazesinde ayakta duruyordum. Yetişkinler bir şeyler mırıldanarak etrafımızdan geçip gidiyordu. "Zavallı küçükler, ne olduğunu bilmiyorlar" en iyi anımsadığım sözlerdi. Orada kayıtsız bir biçimde dikiliyorduk, söylenenler üzüntümüzü göstermemizi engelliyordu. Birbirimizin koluna yaptığımız zayıf baskı ve annemizle birlikte kısa yaşantımız, o gün çıkarılan boş sesler arasında gözlerimizin kuru kalmasını sağladı.
>
> Daha üç yaşını doldurmadan annenizin bir tabut içinde gömülmek üzere olduğunu bilmek; yetişkinlerin rahatça ağladıklarını duymak; ne olduğunu bilmediğinizi söylediklerini işitmek sessiz, soğuk bir dehşet duygusudur. Yalnızca annenizi yitirmiş olmasanız da, ağlamanıza izin vermeyen yalnızca söyledikleri sözler olmasa da, daha üç yaşınızı doldurmadan ne tür bir dünyayla karşı karşıya olduğunuzu merak edersiniz.

Karşılaştığımız ilk dünya, kendi seçimimize bağlı olmayan ailemizdir. En etkili çerçevemizi bu oluşturur. En elverişli koşullarda, çocuklar kendi gerçeklerini dile getirmekte, derin üzüntülerini ifade etmekte ve diğer aile üyeleri tarafından kendilerine kulak verilip anlaşılacaklarını bilmekte kendilerini özgür hissederler.

Ancak Liz'in söylediklerinin anımsattığı ve Bea'nin öyküsünün de gösterdiği gibi, kendimizi içinde bulduğumuz dünya bu değildir.

"Kim Bu Mutsuz Kız?" Bea'nin Öyküsü

Baştan beri sıkıcı bulduğu bir adamla beş yıl süren ilişkiden sonra, Bea terapiye geldi. Gelecekteki ilişkileri konusunda hüzünlü ve kötümserdi. Bu zor dönemde ailesinin kendisine ne kadar destek verdiğini sorduğumda, onlara hiçbir şey anlatmadığını söyledi. "Babamla ben hava durumu hakkında sohbet ederiz," diye açıkladı, "annem ise depresyona girdiğimde benimle uğraşmaz. Hatta dinleyemez bile."

Bea'nin anımsayabildiği ilk günlerden bu yana, annesi Ruth onun üzüntülerine kulak asmamıştı. Bir de ağabeyi olan Bea, katı bir biçimde empoze edilen bir rolü üstlenip ailenin "mutlu kızı" olmuştu. Ne zaman morali bozuk olsa, annesi yapay bir neşeyle yaklaşıp "Kimmiş bu mutsuz kız? Benim Bea'm olamaz! Benim Bea'min yüzünde her zaman hoş bir gülümseme bulunur! Bu hüzünlü kızı gönderelim de benim *gerçek* Bea'm geri gelsin!" derdi. Ruth, onu rahatsız edeceğini düşündüğü şeylerden Bea'yi koruma işini saçma boyutlara vardırmıştı. Beş yaşındayken, onu bir doğum günü partisine götürmek istememişti, çünkü konuklar arasında ciddi bir beyin felci geçirmiş bir kız olduğunu duymuştu.

Yetişkinlik yaşamı boyunca da, annesi, Bea'nin her türlü mutsuzluk belirtisine tedirgin bir tepki vermeyi sürdürmüştü. Ne zaman bir sorununu kendisiyle paylaşsa, Ruth hemen bunu saptamaya girişiyor ya da istenmeyen bir öneride bulunuyor ya da rahatça "parlak yanını gör" ve "olumlu tavrını koru" gibi uyarılarda bulunuyordu. Annesinin depresyona karşı alerjik tepkisine karşılık olarak, Bea uzun süredir onunla gerçek duygularını paylaşmaktan vazgeçmişti.

İdeal aile, bütün üyelerini en iyi bir biçimde gelişmeleri için yüreklendirir ve bireylerin az çok kendileri gibi olabilecekleri gü-

venli bir ortam sağlar. Aileler, en iyi anlarında bir birlik ve ait olma (yani "biz") anlayışını güçlendirir, bu arada her bir üyenin ayrılığına ve farklılığına (yani "ben"e) saygı gösterir. Anne ve babalar çocuğun davranışına rehberlik edecek kurallar oluşturup bunları uygular, ama çocuğun duygusal ve entelektüel yaşantısını düzene sokmaz. Ailenin bütün bireyleri duygu yüklü konularda gerçek düşünce ve duygularını, başkalarına ne düşünüp hissetmeleri gerektiğini söylemeden ve farklılıklar konusunda fazla sinirlenmeden özgürce paylaşabilirler. Ailenin hiçbir üyesi, ait olmak ve işitilmek uğruna benliğinin önemli bir yönünü yadsımak ya da kendine saklamak zorunda değildir.

İdeal olanı budur, ancak Bea'ninki de dahil olmak üzere çoğu ailede gerçek bu değildir. Büyüme çağındayken, Bea'nin ailesi tedirginlik duyduğu pek çok konudan kaçınmıştı. Bea nelerin "güvenli" olmadığını sezinlemiş ve bu "yüksek gerilim" alanlarından otomatik olarak uzak durmuştu. Birçok çocuk gibi sessizliğe gömülmüş, sezgilerini itiraf etmemiş ve aile uyumunu tehdit edebilecek ya da aile ilişkisini bozabilecek konular hakkındaki merakını hasıraltı etmişti. Kendisinin hüzün ve korunmasızlık gibi yanlarını da saklamıştı. Bea'nin deyişiyle, "Bu doğru değildi; kendim olamıyordum. Ailem içinde hiç kimse dürüst değildi. Herkes 'miş' gibi yapıyordu."

Bu arada Bea'nin annesiyle babası dürüstlüğü ödüllendirmese de, buna değer veriyordu. Çocukları yalnızca yalan söyleyip hile yaptıkları için değil, masal anlatıp bunları abarttıkları için de cezalandırıyordu. "Annemle babam dürüstlük konusunda bağnazdı," diye açıklıyor Bea. "Noel Baba'ya inanmamıza bile izin vermezlerdi. Mağazadaki satıcı para üstü olarak yanlışlıkla on sent fazla verse, babam geri götürmemiz için karlar içinde bir kilometrelik yolu yürütürdü. Üstelik hiçbir konuda söz hakkımız yoktu. Bir şey yapacağınızı söyleyip de fikrinizi değiştirseniz, bu en büyük suç sayılırdı."

"Dürüst olmama"nın yaptırımları öyle ağırdı ki, diğer ailelerin içyüzünü gören Bea en başlarda şaşırıp kalıyordu. "Beşinci sınıftayken, en iyi arkadaşımın annesinin iş telefonundan şehirler arası bir telefon görüşmesi yaptığını öğrenmiştim. Ayrıca iş yerinden kâğıt, kalem ve yapışkan bant gibi gereçleri eve getiriyordu. Arkada-

şımın ucuz sinema ya da otobüs bileti almak için yaşını küçültmesi teşvik görüyordu. Çelişki şu ki, onun ailesi kendini benimkinden çok daha dürüst, daha rahat ve doğal *hissediyordu*. Onlar birbirine karşı daha dolaysızdı. Yaşantılarında olup bitenleri her zaman konuşuyorlardı."

Bea'nin ailesinde "dürüstlük", gerçeklere saplanıp kalmak, verilen sözü tutmak ve kurallara uygun oynamak anlamına geliyordu. Ancak duyguları ve kişisel deneyimi dürüstçe paylaşmayı içermiyordu. "Annem kendi yaşantısı konusunda dürüst değildi," diye açıkladı Bea. "Kendisi hakkında soru sorduğumda, duymamı gerekli bulduğu ya da benim için yararlı olduğunu düşündüğü şeyleri söylemekle yetinirdi." Ruth'un verdiği neşeli mesajlarla, Bea'nin "askıda" hissettiği tavrı ve neredeyse elle tutulur yoğunluktaki mutsuzluğu arasında çarpıcı bir uyumsuzluk vardı.

Niyetlerin Ötesinde

Annemizin ya da babamızın bize bile bile yalan söylemeyeceği ya da önemli konularda kasıtlı olarak bizden bilgi saklamayacağı varsayımıyla büyürüz. Bize verdikleri bilgiye güveniriz. "Nerede doğdun?" ya da "Evimiz kaça mal oldu?" ya da "John Amca neden artık bizi görmeye gelmiyor?" diye sorarız. Kaçamaksız yanıtlar bekleriz ya da en azından bazı şeylerin mahrem olduğunu ve bizimle paylaşılamayacağını ya da tartışılamayacağını söylemelerini umarız. Gerçek bize söylenmezse, evrene —düşünce, duygu ve algılardan oluşan iç evrenimiz de buna dahil— güvenemeyiz.

Bütün insanlar gibi, annemizle babamız da bize karşı kendilerine karşı olduklarından daha dürüst ve dolaysız olamazlar. Annesinin söylediklerıyle gerçek duyguları arasında Bea'nin sezinlediği çelişki, büyük bir olasılıkla Ruth'un onu kandırmak niyetinde olduğu ya da dürüst olmadığından çok, kafasının karışık olduğunu gösteriyor. Kendi duygularını adlandıramayan ve kadınlık hakkında kendilerine bir sürü uyduruk şey öğretilen annelerin bu duygularını paylaşmaları kolay olmaz.

Bu arada annemizle babamıza neyin doğru olduğu değil, "bi-

zim için" neyin iyi olduğuyla ilgili ahlak kuralları rehberlik eder. Ruth kızını koruma niyetiyle, yani "onun iyiliği için" bilgi saklamış ya da çarpıtmış olabilir. Kızını "mutlu bir evliliğe" hazırlamak ve ona "iyi anne" olmayı öğretmek için, anneler her türlü söylenceyi bir kadın kuşağından diğerine aktarırlar.

Aile terapisti Betty Carter, annelerin kızlarına kendi gerçek kuşkularını, korkularını, savaşımlarını ve belirsizliklerini ifade etmektense, düzenli bir biçimde onlara yardımcı olacağını düşündükleri şeyleri söylediklerine dikkat çekiyor. Ona göre bu, bir annenin mükemmel çocuklar yetiştirmekle ilgili dayanılmaz sorumluluğunu yerine getirme çabasını yansıtıyor. Şöyle yazıyor Carter: "'İyi anne' olmak ve çocuklarına rehberlik etmek için çırpınan annelerin kızlarından *en kişisel deneyimlerini sakladığını* ve *kendileri için şimdi ya da eskiden nasıl olduğu* yerine, *nasıl olması gerektiğini* ve *kızları için nasıl olmasını istediklerini* yansıtmaya çalışırlar." Kız, annesinin yalanına kızsa bile, kendi annelik sorumluluğunu da, aynı söylenceleri kendi kızına aktararak yerine getirmeye kalkışabilir.

Aile içinde kadınlar ender olarak gerçekliklerini birbirlerine açık açık betimler. Bu eksiklik büyük bir kayba yol açar, çünkü ancak diğer kadınlarla içten bir bağlantı kuran öykülerimiz aracılığıyla en derin doğrularımızı ortaya çıkarmaya başlayabiliriz. Bir bilinç geliştirme grubu içinde, bir konferansta ya da en yakın beş arkadaşımızla birlikteyken öykü alışverişi yapmak yeterli değildir. Aynı şeyi aile içinde yapamamak, gerçek ve doğruyla ilgili anlayışımızı zedeler. Aile içindeki suskunluk ve gizliliği aşmanın zorluğu, özel bir konuyu ve aile ilişkilerinin duygusal ortamını kuşatan kaygının derecesine bağlıdır.

Ailede Duygusal Ortam

Bea ailesi hakkında, "Gerçekte olduğum gibi olamıyordum, kendim olamıyordum," derken, içinde yetiştiği kaygılı duygusal ortama gönderme yapıyor. Aile üyeleri kasıtlı olarak kendileri ve birbirleri için kaygılı bir ortam yaratmazlar. Hatta bunu yaptıklarının

farkına da varmazlar. Tıpkı su içindeki bir balık gibi, çevremizdeki "veriler"e dikkat etmeyiz.

Bir aile içindeki gizli kaygı ya da duygunun yoğunluğu, çeşitli etkenlere bağlıdır. Bu yoğunluk yaşam boyu, aileyi etkileyen gerçek stresleri ve anneyle babanın bu streslerle başa çıkmak için kullandıkları ekonomik ve toplumsal kaynakları yansıtır. Aileyi etkileyen toplumsal stresleri ve eşitsizlikleri de yansıtır. Anneyle babanın olgunluk düzeyini ve duygusal yapısını yansıtır ki buna, kendi öz aileleriyle bağlantıları ve bu kaynaktan taşıdıkları çözümlenmemiş duygusal sorunlar da dahildir. Geçmiş kuşaklarda ele alınmamış acı verici olaylar aile içinde gömülü kalacak ve her yeni kuşakla birlikte yeniden yaşanacaktır.

Aile içindeki gizli kaygı ya da duygusal yoğunluk düzeyi, hem bireylerin kendi gerçeklerini keşfetme, belirginleştirme ve ifade etmekte ne derece özgür olduklarını, hem de gerek kendilerini gerekse başkalarını ne kadar düzgün bir biçimde göreceklerini belirler. Kaygı insanları kutuplara, kaynaşma ya da bozuşmalara, farklılığı övmeye ya da ondan nefret etmeye, başkalarına çok fazla ya da çok az açılmaya, bir konudan bütünüyle kaçmaya ya da anında konu üzerinde yoğunlaşmaya yöneltir. Kaygılı aileler farklılıkları yadsıyıp onları kişisel özerklik pahasına bir "grup düşüncesi" mantığıyla halının altına süpürür ya da farklılıkları abartıp onları aşırı büyütürler.

Kaygı, yansıtmaları ve çarpıtmaları yönlendirir. İnsanlar olayları fazlasıyla üstüne alınır ya da başka birinin tepkilerini fazlasıyla yorumlar; ya da tam tersini yapıp hem sözcüklerin hem de sözel olmayan iletişimin nüanslarıyla ayrıntılarını yitirirler. Kronik bir biçimde kaygılı olan ailelerin ayırıcı özelliği sert, otoriter kurallardır; ya da aile bir protoplazma topağı gibi, ebeveynin liderliği ve kuşaklar arası sınırlar olmaksızın sürüp gider. Kaygılı aileler değişimin gerçekliklerini yadsır ve zamanı durdurmaya çalışır; ya da aile işleyişi öylesine akışkan ve karmaşıktır ki güvenilecek sabit, önceden bilinen bir yapıdan yoksun kalır. Kaygı bizi ya bir uca, ya da diğerine iter.

Kaygı, üçgenleri yaratır. Kaygı arttıkça insanlar diğer aile üyeleriyle doğrudan konuşmak yerine onlar hakkında konuşurlar

("Kardeşinin davranışı beni öylesine kaygılandırıyor ki!"). Gerilim tırmandıkça, aile üyeleri yan tutar, nesnelliğini yitirir, kaygılı ya da suçlayıcı bir tarzda birbirleri üzerinde aşırı odaklaşırlar. Kaygı tepkiselliği artırır, bu da bizi hemen birbirinizi ayırmaya ve şekle sokmaya yöneltir ("Annemle benim büyüdüğümü gösteren oyunlar oynamaktan ve ona herkesi nasıl yönlendirdiğini anımsatmaktan bıktım usandım!") Aile üyeleri bu yoğun, kaygı güdümlü karşılaşmaları dürüstlükle, ardından da diğer kişiyi değişmemekle suçlayarak dengeler ("... ve sonra annem aşırı savunma konumuna geçti! Gerçeği bir türlü kabullenemiyor"). Aslında, en azından bir kişi sakinleşip bu kargaşadan çıkmadıkça ve yalnızca tepki göstermek yerine gerçekten düşünmeye başlamadıkça, açıklık ve doğruyu söyleme de başlamaz.

Bea'nin ailesinde kronik kaygılı bir sistemin her türlü belirtisi mevcuttu. Aile rolleri katı ve kutuplaşmıştı; aile üyelerinin her birine uygulanan kalıplar hem insan deneyiminin karmaşıklığını hem de değişimin kaçınılmazlığını göz ardı ediyordu. Bea "her zaman mutsuz"du; ağabeyi Rob "en sorumsuz kişi"ydi; Mary Teyze "bencil ve güvenilmez"di. Aile söylenceleri ve kalıplarına meydan okuyan bilgi, sanki aile tutarlılığı bunların gündoğumu kadar kesin ve yıldızlar kadar sabit kalmalarını gerektiriyormuş gibi, saf dışı bırakılıyordu.

"Her zaman mutlu" Bea ne zaman üzgün görünse, annesi kaygılanarak "gerçek Bea"nin geri dönmesi için baskı yapıyordu. "Sorumsuz Rob" sorumlu bir davranışta bulunduğunda, aile onun kısa sürede vidaları gevşeteceğini *bilerek*, topluca soluğunu tutuyordu. Bea, "bencil" Mary Teyze'yi ziyareti yasaklayan dile getirilmemiş aile yasasını çiğnediğinde –Mary Teyze de kendisine sıcak ve cömert bir karşılık verdiğinde– ailenin diğer üyeleri eleştirilerinin dozunu artırıp ona Mary Teyze'nin tek amacının "kendisini kullanmak" olduğunu söylemişlerdi. Bütün ailelerin kendi söylenceleri, grup çizgileri ve kalıpları vardır, ama bunlar katı bir biçimde saptanmışsa, "gerçeklik" üzerinde derin bir kısıtlama oluştururlar. İster olumlu olsunlar ister olumsuz, sabit kalıplar kişiyi, tıpkı bir heykel kaidesi ya da cezaevi gibi, etrafında dolaşılacak küçük bir alanla baş başa bırakırlar.

Bea'nin ailesinde "birlikteliğin" önemi, anlamlı farklılıkların yüzey altında kalmasını da buyuruyordu. Bu kaygı güdümlü kaynaşma (ayrı "ben"lerin "biz" içinde yitmesi) anneyle kızı arasında özellikle belirgindi, o kadar ki Ruth "elma" derse, Bea çocuk yaşında "portakal" demekten aciz kalıyordu. Sonraları, ergenlik çağına girdiğinde, Bea tam tersini yaptı (bu da aynı şey) ve annesi ne zaman "elma" dese, o "portakal" deme gereğini hissetti. Aralarındaki zorunlu "birliktelik" öylesine büyüktü ki, Bea farklılıkları zorlamayı gerekli buluyordu. Şair Lynn Sukenick'in "matrafobi" dediği şey, yani birinin annesi olma korkusu ona acı veriyordu. Annemize olabildiğince benzememe gereğini hissettiğimizde, gerçek benliklerimizi keşfetme ve yaratma fırsatını doğurmayan kararlar alırız; tıpkı aynen onun gibi olma zorunluluğunu duyduğumuzda olduğu gibi.

Hatta daha sakin, daha esnek ailelerde bile, farklılıklar annelerle kızlarını karşı karşıya getirir. Kadınların rolü bu kadar sık değiştikçe, bir annenin, kızının farklılığını dile getirmesini haksızlık ya da ihanet gibi, tutarsızlık ya da kayıp gibi ve kendi yaşam ve seçimleri hakkında bir yargı gibi algılaması şaşırtıcı değildir. Bir anne kızının savaşımlarına bakıp yetişkin kadın olmanın anlamını sayısız kuşaklar boyunca belirlenmiş anlamlarla karşılaştırarak yeni ve farklı açıklamalar keşfettikçe, bu tür gerilimler de anlaşılabilir.

Bea gerçek duygularını babasına karşı da dile getiremiyordu, zaten onun yanında dürüst farklılıkları ifade etmesi bile olanaksızdı. İlişkilerindeki yerleşik mesafe, ne de olsa bazı şeylerin daha sakin ve daha az yoğun görünmesini sağlıyordu. Bea de birçok kız çocuğu gibi babasından hiçbir şey, annesinden ise her şeyi beklemeyi öğrenmişti. Bea, gerek annesi gerekse babasıyla "gerçek benliği"ne bürünemediğinden yakınıyor olsa da, olumsuz dikkatini Ruth üzerinde odaklaştırmıştı.

Annelerimizin Kızları

Aynı cinsiyetten ebeveynle ilişki, elbette ki, bireyin içtenlik ve kendine saygısının gelişimi için temel niteliktedir. Bir kız, annesi-

nin çırağı olarak bir eş, bir anne ve yetişkin bir kadın olmanın ne demek olduğunu, bakarak görür. Bir kız çocuğu annesinin yaşam biçimine ve kendi ilk ailesiyle ilişki dahil, anahtar ilişkilerini idare ediş tarzına duyarlı bir biçimde ayak uydurur. Bir kız çocuğu annesinin mutsuzluğunu sezinlediğinde ya da bunu söylediği yalanlarda ve suskunluklarında gördüğünde, onun duygusal boşluğunu doldurmak, bunalımını saptamak, engellenmiş düşlerini sonuna kadar yaşamak ya da babasıyla ilişkisi pahasına annesinin bayrağını dalgalandırmak için can atabilir. Bunun nedeni yalnızca ebeveynin çocuğuna "mutlu evlat" ya da "annenin en iyi arkadaşı" gibi bir rol atamasından ibaret değildir. Bir çocuk kendisinden istenilmese de, bu tür olanaksız bir rolü gönüllü olarak üstlenebilir.

Cape Cod'ta bir yaz boyunca, psikiyatr arkadaşım Teresa Bernardez'le birlikte anneler ve kızları konusunda bir seminer verdik. Katılımcılar arasından bir sosyal yardım görevlisi, şu öyküyü paylaştı bizimle: Küçük bir kızken, bütün çocuklar gibi yolda giderken arabanın arka koltuğunda otururmuş. Ailece yapılan yolculuklarda, yanında oturan "hayali bir ikiz" ya da daha doğrusu kendisinin tam anlamıyla bir eşini yaratırmış. Küçük olsa bile, hayali ikizini yaratma gerekçesini açıklayabiliyormuş. Kendi kendine, "Böylece büyüyüp uzak yerlere yolculuğa çıkabilir, eğlenceli ve serüven dolu bir hayat yaşayabilirim. İkizim de evde oturup *annemin kızı olur*," diyormuş.

Öyküsüne hayran kaldım, çünkü birçok kız çocuğunun az ya da hiç farkında olmadan yaptığı bir şeyi, onun nasıl bilinçli ve kasıtlı olarak yaptığını gösteriyordu. Kadınlar sık sık kendilerinin bir parçâsını evde yaşarlar. Bir kız çocuğu annesinin umutlarını, korkularını, düşlerini, uzlaşmalarını, kayıplarını ve giderilmemiş özlemlerini sezinler. Önceki kadın kuşaklarının çektiği acı ne kadar büyükse, kız çocuğu da kendisine değişik; yani büyük ölçüde neşeyi, tutkuyu ve zevki de içeren bir yaşam tarzı biçmekten o kadar aciz olur. Ya da kız çocuğu kendini, annesinin iyiliği için başarmak, annesinin kabullenmediği tutkularını ifade etmek veya önceki kuşakların uzlaşmalarıyla sıkıntılarının boşuna olmadığını kanıtlamak zorunda hissedebilir.

Babanın daha az heyecanlı ya da daha az kaygılı ebeveyn gibi

görünmesinin nedenleri apaçıktır. Babalar ebeveynlik konusunda her türlü gerçek anlamda ebeveynlikten muaf tutulmuştur, oysa annelere tam tersine, çocukların çevresini *kendilerinin* oluşturduğu ve çocukların geleceğinden tek başına sorumlu oldukları öğretilmiştir.

Anneliğin bir sorumluluk ve bir ilişkiden çok, bir "meslek" olduğu söylencesi özellikle bir felakettir. Bea terapide sık sık, "Annem dünyaya ve kendine ne kadar iyi bir anne olduğunu gösterebilmek için mutlu bir biçimde gülümseme gereksinimi duyuyordu," diye yakınmıştı. Öyle ya, niye olmasın? Hırslı, rekabetçi, üretime yönelik toplumumuzda, bir anne iyi bir ürün yaratıp kendine, dünyaya ve kendi annesine "iyi bir anne" olduğunu, işini iyi yaptığını doğal olarak göstermek isteyebilir.

Bir Babanın Duygusal Mirası

Elbette ki babalarımız da, sayısız bilinçaltı nedenlerle, kendi iyilikleri için bizim öyle ya da böyle olmamıza (ya da olmamamıza) gerek duyabilir. Annemizle babamızın bizimle ilgili algıları ve beklentileri, kendilerinin ve birbirlerinin ilk aileleri ile bitmek tükenmek bilmeyen davalarının; ve geçmişte olsun, şimdiki zamanda olsun, ucu onlara dokunan her türlü duygusal sorunun etkisi altındadır.

Örneğin, Bea'nin babası Frank, Rob ile Bea doğruyu söylemeyince, kurallara uymayınca ve sözlerini yerine getirmeyince derin uykusundan uyanmıştı. Bütün çocuklar kuralları çiğner, sınırları zorlar ve kandırmacaya başvurur, ancak Frank en küçük karşı çıkışları ya da basit bir fikir değişikliğini bile hoşgörme esnekliğinden yoksundu. "Bir seferinde bir komşu çocuğuna kendisini sirke götüreceğim için söz vermiş, ardından vazgeçmiştim, çünkü sonradan okulda o güne rastlayan büyük bir olay düzenlenmişti," dedi Bea. "Babam öyle bir tepki gösterdi ki, sanki cinayet işlemiştim."

Frank kendi babasını, yani Bea'nın büyükbabasını "işe yaramaz yalancı ayyaş", güvenilmez biri olarak tanımlamıştı. Babasının renkli davranışları, içtiği içki oranında artmış, yaşadıkları küçük

Oklahoma kasabasında onu dedikodu odağı haline getirmişti. Frank'in annesi, kocasıyla doğrudan başa çıkmak ya da onu terk etmek konusunda çaresiz hissetmişti kendini. Frank sekiz yaşındayken, annesinin sırdaşı ve babasına karşı onun duygusal müttefiki rolünü üstlenmişti.

İlk ve tek oğlan olan Frank, kendi örnek davranışıyla ailenin itibarını kurtarmayı iş edinmişti. Kendini o kadar aşırı denetliyordu ki, denetimden çıkma tehlikesi bilinçaltının karanlığı içinde her zaman pusuda bekliyor olabilirdi. Kendi "kötü" ve isyankâr güdüleri onu dehşete düşürüyor olsa gerekti, çünkü bunlar babası gibi olduğunun, dolasıyla da aynen onun gibi annesine ihanet edebileceğinin göstergesiydi.

Frank'in annesi ve babasıyla ilgili deneyimi öylesine kutuplaşmıştı ki, "iyi olmayan babası"nın en ufak bir yeteneğini ya da bir azize gibi tanımladığı "mükemmel annesi"nin herhangi bir kusurunu kabul edemiyordu. Hatta onlar öldükten sonra bile, Frank "annesinin yanında" ve "babasına karşı" olmayı sürdürdü, aile kalıpları ve kendisinin bu kalıplara katkısıyla ilgili daha geniş ve daha zengin dokulu bir anlayışa ve bütünlüğe asla kavuşamadı. Frank, bir erkek olarak, kimin iyi kimin kötü adam olduğunu ve kendisinin kimden yana tavır koyduğunu her zaman bildi.

Bu duygusal miras çocuklarla, özellikle de ilk ve tek oğlu Rob'la ilgili beklentilerini, algılarını ve onlara karşı tepkilerini derinden etkiledi. Frank'in bilinçaltında oğlunun tıpkı kendi babası gibi olacağından (karmaşık, belki de Frank'in kendine yasakladığı kabul edilmez güdüleri oğlunun yaşaması dileğiyle birleşerek) korkması, baba-oğul arasında özellikle kaygılı bir duygusal ortamın oluşumuna katkıda bulunmuştu.

Bea babasının ailesi hakkında daha fazla bilgi edindikçe, özellikle topluluğun gözünde "dürüst" olma ve "kurallara katlanma"nın, Frank için niye yalnızca bir erdem ya da derinden bağlı kalınacak bir değer olmadığını anlayabildi. Tam tersine katı, kaygı güdümlü bir sorun odağıydı bu.

Kaygı yeterince şiddetli olduğunda ya da yeterince uzun sürdüğünde, anne ve babalarımız kendi duygusal sorunlarını bizimkilerden ayırt etme yeteneğini yitirebilirler. Bir kadın, Ulusal Kadın

Araştırmaları Derneği'nin toplantılarından birinde şu öyküyü anlattı: Ergenlik çağındayken, Yahudi katliamından sağ çıkmış olan annesi sürekli ona daha fazla yemek yiyip kilo alması için baskı yapıyormuş. Neden mi? Şöyle açıklamış annesi: "Kamplarda birkaç kilo fazlası olanlar birkaç gün daha yaşayabilmişlerdi."

Bu tür bir düşünce Amerika'da doğmuş bir kıza kimbilir ne kadar saçma gelmiştir! Aslında bu annenin yaptığı, böylesine büyük travmalar geçirmemiş annelerin de genelde yaptığı bir şeydi. Anne ve babalar çocuklarına tarafsızca, ayrı birer "gerçek" benlik gözüyle bakamazlar. Tersine bizi, kendi geçmişlerinin ve yaşam koşullarının çarpıtıcı merceğinden görürler. Gerçekten de, o annenin davranışını geçmişteki felaketle bağdaştırabilmesi, böylece kızına kiloyla ilgili kaygısını anlayabilmesi için bir bağlam sunması, övgüye değer bir şeydi. Kızının meydan okumasına karşılık olarak, "Çünkü bu ailede böyle yapılır!" ya da "Çünkü hayatta kalabilmek için daha fazla yemelisin!" diye bağırabilirdi. Anne ve babalar çocuğun belli bir tavrı üzerinde aşırı yoğunlaşırken, kendi geçmişlerinden kaynaklanan hangi gücün onları yönlendirdiği hakkında en ufak bir ipucuna sahip değildirler.

Aileler adil değildir ve içinde doğduğumuz aileyi kendimiz seçmeyiz. Anne ve babalarımız da birer insandır; onlar gerçek benliklerimizin meyve vermesi için sera gibi mükemmel bir ortam yaratamazlar. Biz sahneye girmeden uzun süre önce çok şey olmuştur. Birkaç kuşak geriye gidip bakıldığında, hiçbir ailede kuşaklar boyu etkisini gösterecek duygusal dalgalanmalar, daha doğrusu kaygı verici olayların doğurduğu gelgitli dalgalanmalar –göçler, kopmalar, yoksulluk ve sonuçta kayıplar– eksik olmamıştır.

Aslında ideal bir "serbest" ortamda ortaya çıkabilecek; roller, kurallar, gelenekler, aile, kültür ve bağlam söylencelerinin zincirinden kurtulmuş bir "gerçek benliğe" de sahip değiliz. Benlik "ortaya çıkmaz", buna karşın başkalarıyla etkileşimlerimiz aracılığıyla sürekli olarak yeniden icat edilir ve yeniden öykülendirilir. Zaman, mekân ve geçmişteki koşulları da içeren bir sürü etkene bağlı olarak, bu süreç içinde açık ve esnek olabilmek için daha çok (ya da daha az) alana sahip oluruz.

Yetişkin kişiler olarak, ilk ailemizle ilişkilerimizi ne derece dürüstçe ve içtenlikle yönlendireceğimizi seçebiliriz. Daha fazla

doğru söylemeye doğru adımlar, kendimizi daha belirgin bir biçimde tanımlamamızı, başkalarına daha nesnel bakmamızı, önemli sorunlar hakkında açıkça konuşmamızı ve gerek kendi içimizde gerekse başkalarının içinde, bizleri insan yapan bir dizi değişken yetenek ve duyarlılığı kabul etmemizi gerektirir. Dürüstlük, doğruyu söylemek ve "gerçeklik" işte burada başlar. Üzücü kandırmaca ve sırların itirafı ya da açığa çıkarılmasıyla değil de, "kendisi olmak" diye adlandırdığımız şeyin her gün sergilenmesiyle.

Yetişkin kişiler aile ilişkilerinin duygusal ortamını yeniden şekillendirme ve doğruyu söyleme konusunda yaratıcı olma yeteneğine sahiptir. Çocuklar da diğer aile üyelerini etkiler ve saklamayla açıklama konusunda kendi seçimlerini yaparlar. Bir çocuğun düşünme ve sorun çözme yeteneği ne de olsa kısıtlıdır ve tam bir ekonomik ve duygusal bağımlılık koşulu da buna eklenir. Çocuklar aile üyeleri arasında en az güce sahiptir; yine de yaşamlarının bağlı olduğu yetişkinlere karşı gerçek ya da hayali birkaç riski göze alabilirler.

Annelerimizin Öyküleri

Bea'yi terapide ilk kez gördüğümde, aile üyelerine duygusal önem taşıyan hiçbir şeyini açıklamamıştı. Annesi "Nasılsın?" diye sorduğunda, Bea "İyiyim," diye yanıtlıyordu. Bea ancak çok sonraları, "Şey, pek de iyi değilim. Sevgilimden yeni ayrıldım ve kendimi korkunç hissediyorum," demeyi göze alabildi. Bu tür bir açıklama, bizde doğruların cesurca söylendiği izlenimini bırakmayabilir, ama Bea, annesinin beklenen yanıtını ("Ah, gerçekten de üzgün değilsin tatlım") yalnızca Ruth'un kaygıyla baş etme tarzı hakkında bir *bilgi* olarak değerlendirmeyi en sonunda öğrenmişti. Bea, suskunluk ve suçlamaya geri dönmek yerine, konuşmayı sürdürmek için yaratıcı yollar bulmuştu.

Bea bazen Ruth'un sorunlardan kaçınma tavrına takılıyordu ("Baksana anne, senin üzüntüye karşı alerjin mi var? Yoksa kendimi kötü hissetmekle baş edecek kadar dayanıklı olmadığımı mı sanıyorsun?"). Ayrıca ona hafifçe, şefkatle meydan okuyordu (Ee, anne, Amerikan Kızılhaçı'nda çalışmaya ne zaman başladın sen?

Kendimi kötü hissettiğimde konuyu değiştirerek beni kurtarmaya çalışma işini ne zaman verdiler sana?") Bea kendini daha sakin, annesinin varlığını daha fazla merkez edinmiş hissettikçe, onun tavrını çerçeveleyen bağlamı genişletici sorular sormaya başladı.

Bea, Ruth'a, geniş ailedeki diğer kadınların depresyon ve üzüntüyle nasıl baş ettiklerini öğrenerek kendi iniş çıkışlarını daha iyi kavrayabileceğini de söyledi. Rhonda Teyze, Mary Teyze, Büyükanne Belle ve Trina Nine hakkında sorular sordu. En depresif aile üyesi ne kadar batmıştı depresyona? Diğer aile üyelerinin tepkisi ne olmuştu? Bu depresyon alerjisi hangi kuşakta başlamıştı? Ruth'un depresyonu dağıtma "felsefesi" neydi ve bu, Büyükanne Belle'in inancından ne kadar farklıydı? Son iki yüz yıl öncesine kadar aile içindeki en üzücü şey ne olmuştu?

Bea daha becerikli bir anketçi haline geldikçe, annesi de daha fazla açılmaya başladı. Bea ile ilk karşılaştığımda, Ruth'a duygusal yüklü bir konuyu açamayacak kadar öfkeli ve yoğundu. Yoğunluk daha fazla yoğunluğu doğurur, doğruyu söylemeye başlamanın önünü tıkayan kaygılı duygusal ortamı artırmaya yarar yalnızca. Doğruyu söylemeye doğru adımlar, kaygılı bir duygusal alanda sakin bir duygusal varlık gösterinemizi gerektirir. Buna karşın, insanların "daha gerçek" olabilecekleri bir duygusal ortam yaratmaya yardımcı olmak uğruna "daha az gerçek" olmalarını sağlar. Bu, "gerçek olmak" doğal olanı yapmak olarak tanımlanırsa böyledir, Bea'nin durumunda ise Ruth'tan öfkeyle kaçmak ya da ona kafa tutmak anlamına geliyordu. Bu tür "gerçeklik" ya da "doğruyu söyleme", değişmez bir biçimde, ileriye dönük iletişim hatlarını bile kapatır.

Diğer kişiyi anlama arzumuz, anlaşılma arzumuz kadar büyükse, kocaman bir meydan savaşı başlamak üzeredir! Ancak Bea bu noktaya geldiğinde, annesi onunla öykülerini paylaşmaya ve ona sırlarını açmaya başladı. Ruth'un yalnızca iki kardeşi olduğunu sanan Bea, üç yaşındayken aile topraklarındaki bir gölde boğulmuş olan bir ikiz erkek kardeşinin varlığını da öğrendi. Ruth'un annesi olan Büyükanne Belle, oğlunu daha yakından takip etmediği için korkunç bir suçluluk duyuyordu. O günden sonra, o da üzüntüsü içinde boğulmuş, yeniden tam olarak soluk almasına ye-

tecek kadar yüzeye çıkamamıştı bir türlü. Büyükanne Belle altmış üç yaşında öldüğünde, oğlunun giysileri, oyuncakları ve sahip olduğu şeylerin tümü öldüğü günkü gibi yerli yerinde duruyordu. Ruth, "O gün annem için zaman durmuş," diyordu.

Kayıplarına tepki olarak, Bea'nin büyükannesiyle büyükbabası katı bir biçimde zıtlaşmışlardı. Büyükbaba acı çekmekten başka bir şey yapamazken, büyükanne de acı çekmekten başka bir şey yapamamıştı. Acıyla baş etme tarzları konusunda karşılıklı olarak birbirlerini suçlamışlar ve yuvalarının kıyı bucağına sis gibi soğuk bir mesafe yerleşmişti. İleride evlilik sorunları yoğunlaşmıştı, çünkü Büyükanne Belle, kocasının ailesinin, boğulma olayı nedeniyle kendisini suçladığından emindi, oysa kimse doğrudan doğruya sorumluluk ve suç konusuna değinmemişti. Büyükanne Belle, kocasının kendisine katlanamamasından bitkin düştüğünü belirtmişti Ruth'a, oysa ne kendi adına konuşabiliyor, ne de kendini bağışlayabiliyordu. Aile bölünmüştü, onları yaşamla barıştırıp üzüntüleri içinde birbirlerine katlanmalarını sağlayacak profesyonel ve toplumsal kaynaklardan yardım da alamamışlardı.

Ruth'un kızının mutsuzluğuna karşılık verememesinde, ya da kendi mutsuzluğuyla nasıl baş edeceğini bilememesinde şaşılacak bir şey yok. Ruth, bunalım ve hassaslığı dizginlemek için sınırları zorlayan iki yetişkinle birlikte büyümüştü. Babasının felsefesi, öne çıkıp kendi deyimiyle "işleri idare etmek"ti. Annesi ise hiçbir şeyi idare edememişti. Yolun bir yerinde, Ruth kendisi ve kızı için babasının tarzını seçmişti. Ne zaman Bea'nin çocukluk gereği doğal gözyaşlarını ve incinmişliğini belli ettiğini fark etse, hemen o an, kendi annesinin asla üzüntüsünü göstermediğini görüyordu. Bea'nin, adını koyan kişi olan Büyükanne Belle'e fiziksel açıdan çarpıcı bir biçimde benzemesi de, işleri kolaylaştırmamış olsa gerek.

Ruth ikiz kardeşinin kaybı için asla acı çekmemiş, dolayısıyla da, annesinin azalmayan üzüntüsünü ve babasıyla aralarındaki kırgınlıktan duyduğu kaygıyı hissetmemişti. Ruth'un tepki yetersizliği, annesinin aşırı tepkisiyle doğrudan bağlantılıydı. "Ölen kardeşim için asla ağlamadım," diyordu Ruth, "o günden beri hiçbir cenazede de ağlamadım." Ruth, özellikle dürüst bir anında Bea'ye, "Seni üzüntülü görmeye katlanamamamın nedeni, belki de ağla-

maya başlayacak olsam bir daha asla duramamaktan korkmamdır," demişti. Daha sonra Ruth kızıyla konuşurken ağlamış, ve durmuştu.

Bea en sonunda Ruth'a "koruyuculuğu"nun neden sorun yarattığını söyleyebildi. Özellikle de bunalımlı anlarında neyin kendisine iyi geldiğini anlamasını sağladı. Ruth da, Bea üzüntülüyken kendini ne kadar "kuluçkada" gibi hissettiğini söyleyebildi, ayrıca dürüstçe kızına yaklaşmak için bildiği tek yolun kaygı duymak olduğunu da belirtti. Umarım konuşmaları bugün hâlâ sürüyordur.

8

DOĞRUYA KARŞI DÜRÜSTLÜK

Bir süre önce, başarılı sanatçı Holly Near'i, Menninger'deki bir kadın konferansında tanıtma onuruna erişmiştim. Bu olaydaki rolüm alışılmadık bir biçimde kaygılandırmıştı beni, çünkü Holly hem en sevdiğim şarkıcılardan birisi, hem de yaşantımda siyasal bir kahraman ve örnek aldığım bir kişiydi. Birçok konserini dinleyiciler arasından izlemiştim ve işte şimdi Carnegie Hall'dan gelip Kansas'ın Topeka kasabasındaki Ramada Inn Oteli'ne yerleşmişti. Sahneye çıkıp onu dinleyicilere sunacağım sırada hem sinirli, hem ürkek, hem de heyecanlıydım.

Ancak kaygım zirvedeyken, bir arkadaşım beni kenara çekip o günkü tavrımı eleştirdi: Gerektiği gibi bir tanıtım yapamamış, onun kendini silik ve önemsiz hissetmesine neden olmuşum. Tavrım hakkında haklı olsa bile gerekçelerim konusunda haksızdı. Özür dileyerek bunun ona karşı sevgisizliğimden ve saygısızlığımdan değil, çalışırken "mesafeli" oluşumdan kaynaklandığını açıkladım. Sadece dikkatsizliktendi.

Ertesi gün arkadaşım, yanlış zamanlaması için benden özür diledi. Bu büyük olay öncesinde ne kadar kaygılı olduğumu ve topluluk önünde konuşmanın ne kadar dehşet verici bir şey olduğunu ilk elden bilen biriydi. Benimle yüzleştikten sonra, o sırada duygularına kapılarak hareket ettiği için pişman olmuş ve bana sitemde bulunmak için bir gün beklemesi gerektiğini düşünmüştü. Özürünü takdir ettim, bunu da kendisine söyledim. Arkadaşlarımın benimle açık sözlü ve doğal olmalarını isterim, ancak duygularıma

saygı göstermelerini de beklerim. Onların eleştirilerini dinlemeyi arzu ederim, ama en hassas, en yüklü olduğum anlarda değil.

Herhalde birçok insan, kendilerinin ya da başkalarının yanlış zamanlamalarıyla ilgili sayısız örnek sayabilir. Birazcık izan birisinin üzülmesini engellemekle kalmaz, iki insanın birbirine kaygıyla *tepki göstermek* yerine birbirini gerçekten dinleme şansını da zirveye çıkarabilir. Daha genç yaşlardayken, zamanlama ve izanın dürüstlüğün karşıtı olduğuna inanırdım. Şimdi ise bunların, en zor koşullarda ve en güç konularda doğruyu söylemeyi olası kıldığına inanıyorum.

Benim için önemli olmayan insanlara "doğruyu tümüyle" anlatmak zorunda da hissetmiyorum kendimi. Örneğin, itici bulduğum bir kadının yemek davetini üst üste geri çevirmiştim. Bana dolaysız olarak kişisel nedenler yüzünden mi kendisinden kaçtığımı sorunca da, "Bugünlerde öylesine meşgulüm ki yakın arkadaşlarımı bile zor görüyorum," dedim. Bu yeterince doğruydu ama bahane niteliğindeydi. Benim için önemli biri olsaydı, onda neyi "itici" bulduğumu anlamak için kendimi zorlar ve bu konuda kendisiyle konuşmanın bir yolunu arardım.

Anında Dürüstlük

Bazılarımız "dürüstlüğü" ve "kendimiz olmayı", düşünce ve duyguların sansürsüz ifadesiyle aynı kefeye koyar. Aslında bir şeyi ya da her şeyi hiç düşünmeden paylaşabilecek kadar rahat ve yakın bir ilişkiye sahip olmak harika bir şeydir. Yine de dürüstlük böyle tanımlandığında, doğruyu söylemenin daha derin düzeylerini engelleyebilir. Clark Moustakas'ın dürüstlükle doğruyu birbirinden ayırt etmek için verdiği savaşıma bir göz atalım.

Etkileşim gruplarını yöneten bir psikoterapist olan Moustakas'a, meslektaşları, etkili olması ve bizzat doyurucu bir hayat yaşaması için grup deneyimlerinde öfke ve çarpışma ifadelerini ortaya çıkarmayı öğrenmesi gerektiğini öğütlemişti. Böyle yaparsa, kendi kızgınlık ifadelerini keşfedip bunları başkaları için model olarak kullanabilecekti. Her ne kadar bu, "kendisi olma"ya ya da

yaşamak istediği hayat tarzına uymayan yabancı bir yöntem olsa da, Moustakas meslektaşlarının öğüdünü izledi ve öğrenebileceklerinin önünü tıkamak istemedi. Yine de, spontane kızgınlık çarpışmalarının, özgün yaşamak ve gelişmek için gerekli olduğuna aklı yatmamıştı.

Bununla birlikte, altı ay boyunca, grup süreci için şart olduğu söylenen "öfke formülü"nü denemek için kendini zorladı. Öfkesini ifade etmek ancak birkaç dakikasını alırken, sonuçlarıyla uğraşmanın saatlere mal olduğunu keşfetti. Grup toplantıları canlı, ancak sorunlu geçiyordu. Başkalarının yaşamında, özellikle grup lideri olarak kendi iletişimi büyük önem taşıdığı için, yol açtığı büyük kargaşa ve zararı gözlemledi.

Sonuçta, Moustakas mide sancıları, baş ağrıları ve başka fiziksel arazlar yaşadı; bunları, karşılaşmaya dayanan liderlik tarzının onu bariz bir biçimde kendi değerlerine yabancı kılması olarak yorumladı. Kendine sorular sormaya başladı: Dürüstlüğün gerçek değeri neydi? Bu duygusal karşılaşmalarda ona ne oluyordu? Ardından daha derin sorunlara el attı: Kimim ben? Başkalarıyla yaşantımda neyin arayışındayım? Değerlerim, ideallerim, arzularım nedir?

Daha önce izlediği çatışmacı olmayan liderlik tarzı zayıflık ya da eksiklik olarak değerlendirilince, Moustakas deney yapmaya gönüllü olmuştu. Süreç içinde ise, bedeni kendi doğruları konusunda onu uyarmıştı. Sonuçta Moustakas, son derece önemli bir var oluş modelini terk ettiği sonucuna vardı: "Bedensel gerginliğimle baş ağrılarımın, kendi benliğimin yadsınmasına karşı bir protesto olduğunu sonunda görebildim. Başkalarına öfkeyle karşı çıktığım anlarda 'dürüst' olsam da, dürüstlüğüm çoğunlukla bir yalandı, çünkü içimdeki temel bir şeyi, yaşantımdaki değerlerin ve yöntemlerin içine kök salmış bir şeyi yadsıyordu."

Tıpkı Moustakas ya da başka biri gibi, beklenmedik herhangi bir özel anda "kendim olma" ya da "dürüst olma" güdüsünü aşabilen değerleri, inançları ve hedefleri önemserim. Örneğin, gereksiz yere başka birini incitmek istemem. İnceliğe ve merhamete değer veririm. Bazı durumlarda heyecanlarımın iyediliği ya da yoğunluğu; durup düşünmem, birbirini izleyen tepkilerimi daha sağlam ve

anlamlı duygularımdan ayırmam için uyarıda bulunan kırmızı bayraktır.

Ayrıca kendime karşın "dürüst" olmak da istemem. Bazen açık sözlü olma çabalarım, bir sarmal halinde beni olumsuz kaygı ya da ilginin odağı haline getiren bir sürece yol açmıştır. Gerek özel gerekse mesleki yaşantımda çoğu kez doğal olmaktansa stratejik davranmak, öğrenmenin ve doğruyu söylemenin derinleşen düzeylerine doğru en iyi yaklaşım olmuştur.

Birçok iyi şey gibi dürüstlük de bize fazla gelebilir. Bir işyeri partisinde tesadüfen tanıdığımız bir kadın en derin duygularıyla en karanlık sırlarını ortaya dökerse, açık sözlülüğüne hayran kalmaktan çok, onun olgunluğundan kuşku duyabiliriz. Büyüdükçe, sansürsüz benliklerimizi dizginlemeyi ve neyin, kime, nasıl, ne zaman söylenmesi gerektiği konusunda düşünceli ve bilgiye dayanan seçimler yapmayı öğreniriz.

Kaygılı Benliğimiz mi, Gerçek Benliğimiz mi?

Öfke ve yakın ilişki konularını ele alan önceki kitaplarımın yazılışı sırasında, anlık dürüstlük ve uzun süreli doğruyu söyleme konusunda bir kavram kargaşasıyla boğuştum. Arada bir, iki farklı şapka taktığımı, ya da okurlarımı aynı anda iki değişik yöne sürüklediğimi hissettim.

Bir yandan amacım, kadınların öfke ve karşı çıkışlarını açıkça, doğrudan doğruya ve dobra dobra ifade etmelerini aklamaktı. İkinci sınıf grup üyesi olarak görülen kadınlar, başkalarını tehdit edebilecek ya da ilişkinin uyumunu bozabilecek her türlü düşünce ve duygularını dile getirmeyi engelleyen derin yasaklamalar altında çalışıyorlar.

Öte yandan mesleğim gereği, "gerçek duygularını" statükoya *karşı çıkarak* değil, onu *koruyarak* dışa vuran kadınlarla çok sık karşılaşıyordum. Öfkelenmek hiçbir sonuca götürmemeye ya da işleri daha fazla kötüleştirmeye yarıyordu. Terapiye gelenlerin "doğruyu söyleme" ya da "dürüst olma" çabaları, ilişkileri ilerletmek yerine çoğunlukla donduruyordu.

Okurlarıma rehberlik etmeye çalışırken, bazen kendimi öğrencisinin kompozisyon kâğıdının üstüne "Kendin ol!" diye yazıp altına da, "Bu sensen, başkası ol!" diye ekleyen bir İngilizce öğretmeni gibi hissettim.

Bazı içtenlik çabaları yalnızca kendimizi korumaktaki beceriksizliğimizi yansıtır. Öğrenme özürlü çocuklara öğretmenlik yapan Sally, üstün nitelikli çalışmasının hakkını vermekten uzak bir başarı değerlendirmesi elde ettikten sonra bana başvurdu. Öğrencilerle iyi ilişki kuramayan şefi, Sally'yi "fazlasıyla duygusal" ve "grup disiplini pahasına öğrencilerle bire bir ilgili" olmakla eleştirmişti. Sally'ye göre, şefi çalışması hakkında pek az bilgiye sahipti. Eleştiri onu çileden çıkarmıştı, kendisine yakıştırılmış olan "zayıflık" damgasını, çocuklarla ilişkisinde kuvvetinin gerçek özü olarak görüyordu Sally.

Önüne çıkan ilk fırsatta, şefiyle yüzleşti. Oldukça sakin bir ifadeyle başladı söze, ancak o savunmacı ve tartışmacı bir tavır takınınca, Sally yorumlamalarla karşılık verdi: "Bence *siz* insanlarla ilişki kurmakta zorlanıyorsunuz ve benim tarzım size ters geliyor. Çocuklar benimle gerçekten bağlantı kuruyorlar ve bana öyle geliyor ki, ilişkimizde sizin asla değinmediğiniz bir rekabet sorunu var." Ertesi gün, bir çalışma arkadaşı, şefin düşüncesini iletti kendisine: "Sally'nin çocuksu tepkisi, hakkındaki değerlendirmenin ne kadar yerinde olduğunu doğrulamaya yetiyor."

Sally inatla şefini doğru olanı görmesi için ikna etmeye çalıştıkça durum daha da kötüleşti ve buna karşılık şefi de direnmeyi sürdürdü. Ardından Sally çalışma arkadaşlarına dönüp şefini eleştirdi ve diğer öğretmenleri ona karşı kendi yanında olmaya çağırdı. Onların da aynı kişiden şikâyetleri vardı belki, ama Sally'nin amirine hırsla saldırması üzerine onu savunmaya giriştiler. Sally öfkesini dile getirdikçe, diğer kadınlar kendi öfkelerini yadsıdılar.

Hiç kuşkusuz Sally kendi dışlanmasına ve üzüntüsüne katkıda bulunuyordu. Başkalarını kendi tarafına çekme girişimi, onların sempatilerini değil hoşnutsuzluklarını belli edip kendilerini korumasına yol açıyordu. Bu ise yalnızca Sally'nin kırgınlığını ve mağduriyet hissini artırmaya yarıyordu; en sonunda kısır bir döngü oluşmuştu. Sally beni ilk kez görmeye geldiğinde, kendi tavrını hiç

sorgulamamıştı. Hiç kuşkusuz, hissettiklerini *anında* ifade etmek gereğine inanıyordu, özellikle de kendisinin haklı olduğunu duyumsadığı durumlarda. Mesleki dürüstlükle, yakınlığı hedefleyen samimi ilişkilerdeki dürüstlüğü birbirinden ayırt edemiyordu.

Sally gerçekten de şefinin tepkisine bakmaksızın olanca heyecanıyla ona karşı çıkmaya öncelik vermişse, o zaman tavrıyla değerleri birbiriyle uyumlu demekti. Bu bakış açısından, gerçekten de "doğru olanı yapmıştı". Ancak Sally işinde gitgide kendi mutsuz hissedince, nereye varmak istediğini yeniden gözden geçirmeye başladı. Yalnızca duygularını şefine iletmeyi mi istemişti? Eğer öyleyse, aralarındaki gizli rekabeti ya da başka bir şeyi işlemeye çalışması gerekli ya da yararlı mıydı? Yoksa sesine kulak verilmesi ve yeniden değerlendirilmesi ya da gelecek sefer daha olumlu bir biçimde değerlendirilmesi için şansını doruğa çıkarmayı mı istemişti?

Davasını daha etkili bir biçimde savunmak istediğine karar verir vermez, Sally tavrını değiştirdi, daha fazla düşünerek hareket etti, nereye varmak istediği ve davranışının çevresindekileri nasıl etkilediği konusunda daha büyük bir bilinçle işe girişti. Sonunda kendi konumunu, savunmacı ya da saldırgan olmaksızın, iddialı bir biçimde sağlama aldı. Daha önceki dürüstlüğü yalnızca kendini savunmasını ve kendine güvenmesini engellemekle kalmamış, aynı zamanda şefinin de nesnel olmasını ve konumuyla ilgili gerçeği görmesini zorlaştırmıştı.

Doğruyu söylemek, açıkça "kendimiz olma"yı gerektirir. Ancak, zamanlama ve izan konularını ve bir ilişkide nereye varmayı umduğumuzu göz önünde bulundurursak, kendini dizginlemeyi de gerektirir. Ayrıca bu, ne düşünüp ne hissettiğimizi ve önemli konulardaki tavrımızı kendimiz için –hem de başkaları için– açıklığa kavuşturmak, zaman ve çaba da ister. "En dürüst" olmak istediğimiz anlarda, en derin duygularımızı ifade etmek yerine başka birine kaygıyla tepki gösteriyor olabiliriz. En yoğun heyecanla yaşadığımız şey, yanlışlıkla "en doğru" olduğunu sandığımız şey olabilir.

Duygulara Kapılmak Yerine, Düşünmek

Örneğin, annesi Anna'yı "ilişkilerini çözmek" için kendisiyle birlikte terapi seansına davet eden on dokuz yaşındaki Peg adlı kadını ele alalım. Aralarındaki etkileşim hem renkli hem de yoğun; mutsuzluğunun nedenini her biri ötekinde buluyor ve onu, kendi gözündeki "doğru"yla yüzleştiriyor. Tek yönlü bir ayna arkasında oturup bazı seansları izleyen bir psikiyatr, "gerçek duygular"ın ifade edilmesinden etkilendiğini belirtiyor.

Benim bakış açıma göreyse, bu anneyle kızı arasında gerçek duygu alışverişi pek az, oysa gerçek ıstırabın varlığından hiç kuşkum yok. Aralarındaki salgın tepkisellik öyle yüksek düzeyde ki, birbirine çengellenmiş iki sinir sistemi gibi davranıyorlar. Hemen hemen her konu, açıldığı anda diğerinde yoğunlaşmaya yol açıyor, böylece birkaç saniye içinde karşıt saflarda katı bir biçimde kutuplaşıyorlar. İkisi de, ne esas sorunları belirleyebiliyor ne de diğerini tarafsızca dinleyebiliyor. Suçlamadan, karşı tarafa ne yapması gerektiğini söylemeden ne asıl konulara eğilebiliyor, ne de ötekini nesnellikle dinleyebiliyorlar.

Anna ve Peg'in birbirine karşı dürüstlüğü sorgulanamaz. Duygu ve heyecanlarını tümüyle ortaya çıkarma özgürlükleri, ana-kız arasındaki sabit bağın kanıtı olabilir. Hiç kuşkusuz kavgaları onları birbirine bağlıyor. Ancak doğruyu söyleme, tanıma ve tanınma, karşılıklı olarak açıklamalarını arıtma ve derinleştirme aşamasında değiller. Onları bu yöne doğru çekmek için, bu kaygı yüklü duygusal ortamda sakinliğimi koruyup, heyecan uyandırmak yerine düşünmeyi kolaylaştıracak sorular soruyorum.

Her aile içinde tepkiselliği harekete geçiren birçok kaygı kaynağı vardır. Anna'ya soru sordukça, kendinden küçük olan kız kardeşinin kısa bir süre önce öldüğünü ve Anna'nın kocasının bu zor dönemde çekilmez bir tavır takındığını öğreniyorum. Bu arada, kendi babası aileyi terk ettiğinde Anna, kızının bugünkü yaşında, yani on dokuzundaymış. O dönemde, Anna sanat ve resim öğreniminden feragat edip altüst olmuş annesine bakmak için eve geri dönmüş. Anna evlenip Peg'e hamile kalıncaya dek, tüm zamanını annesine adamış. Mesleki tasarılarını bir daha asla ele alamamış.

Şimdi ise Peg, batıya yerleşip konservatuarda keman öğrenimi

görmeyi tasarlıyor. Peg, Anna'nın kendi yaşındayken yaşadığı kaybın ve fedakârlık öyküsünün bilincinde olmasa da, annesinin gizli derdini hissediyor. Ayrıca Peg, annesinin bam teline basıp onu bunalıma girmekten koruyan canlı, öfkeli çatışmayı sürdürmekte çok usta. Terapi ilerledikçe, Peg, hüzünlü bir anneyle uğraşmaktansa "dırdırcı" bir anneyle uğraşmayı yeğlediğini keşfediyor. Annesine acıma gelgitleri arasında, hem kendini yitirmekten, hem de mesleki hedeflerinin peşine daha sıkı bir biçimde düşmek için savaşmasını sağlayan kendi bağımsızlık isteğini kaybetmekten korkuyor.

Bu, ivedi ve sansürsüz tepkilerimizi dile getirmenin önemini ya da gerekliliğini yadsıyorum demek değildir. Belirli bir doğruluk anında sövebilir, çığlık atabilir, inleyebilir, karanlığa lanet okuyabilir ya da başka birine öfkemizi veya acımızı tüm gücüyle gösterebiliriz. Kocamla paylaştığım dizginlenmemiş duygusal alışverişlerimizin değerini biliyorum; bunlar birbirimizi derinlemesine tanımamızın ve hemen hemen her şeyin üstesinden gelebileceğimize olan güvenimizin birer parçasıdır. Ancak iyi ki bunlar arada bir olan anlık şeyler, geri adım atıp anlamları hakkında konuşabildiğimiz için de mutluyum. Duygularımı gizleme ya da saklama ve kime ne söyleyeceğimi seçme konusunda hem sezgimi hem de düşüncemi kullanabilme yeteneğime de değer veriyorum.

Bir anlık dürüstlük, kendini açığa vurma, açıklama ya da duygusallık, doğruyu söylemenin zaman içinde nasıl süreceğini belirleyemez. Doğruyu söylemek bir *süreç*tir; üstelik müzmin kaygılı ya da mesafeli bir duygusal alanda sürdürülemeyecek bir süreçtir. Bea'nin, ailelerinde depresyonun kalıtsallığı hakkında annesi Ruth'a soru sormadan önce onunla yeniden bağlantı kurmayı nasıl becerdiğini anımsıyor musunuz? Bea, annesiyle suçlayıcı bir tarzda yüzleşmek yerine, depresyona karşı alerjisi olduğunu söyleyerek ona takılmış, böylece duygusal yoğunluğu aşağı çekmişti. Bea annesinin kaçamak tavırlarını geri çevirme değil de kaygı ifadeleri olarak yorumlamayı öğrendikçe, Ruth'un çevresini "hafifletmeyi" başarmıştı. Bea, güvenlik koşullarını yaratmak için uzun süre çalışmış, sonuçta Ruth, ikiz kardeşinin ölümü ve ailesinin buna verdiği tepkiyle ilgili sırrını açığa vurabilmişti.

Çoğu aile ilişkileri duygusal açıdan yoğundur, yine de araya

mesafe koyarak yoğunlukla başa çıkıldığında, sakin bir görünüm çıkar ortaya. Anna ile Peg –tıpkı Bea ile Ruth gibi– ancak duygusal yoğunluğun geliştiği daha geniş bağlamı yansıtabildikten sonra doğruyu söyleme sürecinde ileri adım atabilmişlerdi. Bunun üzerine birbirlerini saygıyla (tepkiyle değil) dinleyebilmişlerdi. Peg yavaş yavaş annesinin geçmişine ilgi duyar hale geldikçe, bunun kendisinin de geçmişi olduğunu ve dolayısıyla "kendisiyle ilgili" olduğunu anlamaya başlamıştı. Gerçek bir öykü alışverişi devreye girmiş, her ikisi de kendileri ve birbirleri hakkında daha doğru ve daha nesnel bir görüntü elde etmişti.

Aile içinde doğrunun söylenmesi, sonu olmayan yavaş, düzensiz bir süreçtir. Her soru ve her açıklama yeni sorulara, yeni duygulara ve yeni açıklamalara yol açar. Kişisel duyguların ya da önceden saklanan bilginin ifade edilmesi, gelecekteki açıklamaları ve dışavurumları ya da tam tersini belirleyebilir. Bu, dürüstlüğü nasıl tanımladığımıza bağlı olarak doğrunun söylenmesini engelleyebilir ya da kolaylaştırabilir.

Sözlüğüm, dürüstlüğü ahlaki olgunlukla özdeş kabul ediyor: Dürüstlük; doğru sözlülüğü, doğruluğu, içtenliği, adilliği ve kandırmaca ya da hilenin yokluğunu ima eder. Böyle tanımlandığında, dürüstlük tartışılmaz bir biçimde –ve her zaman– doğruyu söyleme sürecinin temelidir. Ancak insanlar "dürüstlük"le ilgili kişisel örnekler gösterirken, tipik bir biçimde uzun süren sessizlikten sonra tepki gösterdikleri olaylar üzerinde odaklaşırlar. "Sonunda anneme, kız kardeşimin yaşamını mahvettiğini söyleme cesaretini gösterebildim," diyor bir kadın. Bir başkası, "Patronuma, kendine güvenmeyen ve yetenekli kadınları tehdit unsuru olan gören biri olduğunu söyledim," diye açıklıyor. Bir başkası ise şöyle söylüyor: "Doğum gününde annemi aradım ve ona, 'Sıkı dur anne, ben bir seviciyim,' dedim." Birisi bu tür açıklamaları takip ederek (kim neyi ne zaman söylemiş, sonra ne olmuş) belirgin etkileşimsel zincirlerin izini sürdüğünde, açıklamalar genelde ilişkinin daha beter bir hal almasıyla sonuçlanır. Sorunun çözümü daha az dürüst olmak değil, doğruyu daha iyi söyleyen kişiler haline gelmektir.

Bir Süreç Olarak Doğruyu Söylemek

Hindistan'da geçirdiğim üniversite öğrenim yılında, kast sistemindeki bir grup genç Harican (parya) kadınının davranışlarını araştırmıştım. Kast sistemi yasal olarak yürürlükten kalkmış olsa da, katı hiyerarşik yapısı Hint toplumuna bazı yönlerden hâlâ hâkimdi. Harican kadınları toplumsal sınıflar içinde en alt konumda kalmışlardı, aslına bakılırsa sistem dışıydılar. Bu kadınlara sorduğum sorular, paryalığa ve kast sistemine karşı tavırları ve kendileri hakkındaki köklü önyargıları benimseyip benimsemedikleriyle ilgiliydi. Mevki ve fırsat yoksunluğunu nasıl değerlendirdiklerini bilmek istiyordum. Doğumdan itibaren hela temizliği ve işe yaramayan çalı süpürgelerle toz toprağı süpürmek gibi "alt düzey ve pis" işlere koşulmaları hakkında ne hissediyorlardı? Kendilerine biçilen değişmez rollerde ne gibi bir değer ya da konfor buluyorlardı? Ne tür değişiklikler umuyorlardı ve bunlar nasıl oluşabilirdi?

Bu sorular son derece kişisel olsa da, bana yalan söylemeyeceklerini, kuşkuyla bakmayacaklarını ya da benden kaçmayacaklarını umuyordum. Ne de olsa köylerine gökyüzünden elimde kâğıt kalem, paraşütle inip soruşturmayı başlatmış değildim. Önce dillerini ve kültürlerini öğrendim. Kadınlarla birlikte çalıştım, onların çocuklarına baktım, doğum, düğün ve cenaze gibi önemli olaylarına katıldım. Araştırmamın gerektirdiği daha zor soruları sormadan önce hepsiyle gündelik konular hakkında sohbet ettim.

Ardından kaygıyı, utancı ya da rahatsızlığı en aza indirecek şekilde sorularımı özenle oluşturdum. Her türlü yargıyı askıya alarak özenle de dinledim. Yine de araştırmam her zaman istediğim gibi yürümedi. Hintçem, çevirmensiz çalışmaya yetecek kadar iyi değildi. Varlığım her zaman güven uyandırmıyordu. Söyleşiler de "benim tarzım"da yürütülmüyordu. Bir kadın öğle vakti geleceğine, öğleden sonra ailesinden beş kişiyle birlikte beliriyordu. Zaman zaman düş kırıklığına uğramış olsam da, pek çok şey öğrendim. Sorunlarla yanlış anlaşılmaları ise, kültürel farklılığa ve kendi dışlanmışlık konumuma yordum.

Bize daha yakın bir kültürde, sözgelimi kendi aile ortamımızda, duygusal açıdan sisteme öyle sıkı bağlanırız ki, bilgi toplama ve paylaşma konusunda bu tür, sürece yönelik bir anlayışı yitirebilir

ya da hiç geliştirmeyebiliriz. Tam tersine, doğruyu söylemek için herhangi bir temel oluşturmaksızın, ailemize kendi gündemimizi empoze edebiliriz. Annemizle babamızın geçmişi ve kültürü hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmeyebiliriz. Yıllar boyunca yalnızca yüzeysel bir bağlantıyı sürdürmüş olabiliriz. Aile içindeki önemli olaylarla ilgilenme, hatta bunları kabul etme konusunda pek az bir çaba harcamış olabiliriz. Aile kalıpları ve bunların içindeki kendi payımız hakkındaki nesnel bakış açımız pek dar olabilir. Bir aile sırrına ya da "sıcak sorun"a beceriksizce ya da karşı çıkarak yaklaşabiliriz.

Sonra da, direnmeyle karşılaştığımızda, erişmeyi umduğumuz şeyle ilgili uzun vadeli bir plan yapmak yerine, ürküp kaçabiliriz. Sonuçta, bilgi toplama konusunda bizim, kendimizin daha becerikli ve sabırlı hale gelebilmesi üzerinde durmak yerine, öteki kişiyi suçlayıp hakkında teşhis koymakta fazlasıyla aceleci davranabiliriz ("Babam geçmiş hakkında konuşmaz").

Sistemin dışında değil de içindeyken, elbette ki her zaman daha tepkisel ve "kıpır kıpır" olacağız. İşte bu nedenle terapistler ve danışmanların; aileler, şirketler ve diğer örgütler için ölçülemeyecek yararı olabilir, özellikle de gözlemlemek için orada bulundukları kaygılı duygusal alanın içine çekilmekten kaçınabilirlerse. Ancak sorunların tam ortasındayken, hatta başımız dertteyken bile, sorunlara dışarıdan bakarak asıl önemli noktaları aydınlatıp çetrefil gerçekleri nasıl ele alacağımız konusunda beceri edinebiliriz.

Üniversite öğrencisiyken Hindistan'da üstlenmiş olduğum proje benzeri araştırma tasarımlarına girişmeden önce bilgi edinmenin ne kadar önemli olduğunu antropologlar bilir. Ben de bir aile sistemleri terapisti olarak, yalanların, sırların ve suskunluğun hüküm sürdüğü aileler ve diğer sistemler içinde konuşmaları başlatmadan önce geniş bilgi toplamanın ne kadar önemli olduğunu bilirim. "Sıcak sorun" ister ensest olsun, ister din, ayyaş bir baba, evlilikte tatminsizlik ya da yaşlanmakta olan ebeveyne karşı bir kızın sorumluluğu; ailelerle çalışmalarımda her zaman bir tema açık bir biçimde ortaya çıkar. Doğal gelen bir şeyi yapmak, yine doğal bir biçimde başımızı derde sokabilir. Hem "dürüstlük" hem de "doğru" adına, doğruyu söylemeye teşvik eden güvenlik koşullarının gelişmesine yardımcı olmak yerine kaygıyı yükseltmeye eğilimli

oluruz. "Doğruyu söylemek" diye adlandırdığımız şeylerin çoğu kendi benliklerimizi berraklaştırma girişiminden çok, diğer kişiyi değiştirmek, ikna etmek ya da dönüştürmekle ilgili üretici olmayan bir çabayı kapsar.

Yeni doğruları keşfetmek ya da eskilerini bir kez daha doğrulamak için, ilişkileri sürdürmenin değişik yöntemlerini denemeye ve direniş karşısında dayanmaya hazır olmalıyız. İçtenlikle konuşulamayan konular (ve gerçek sohbetlerin, hiç değilse de, ender görüldüğü ilişkiler) genelde kuşaktan kuşağa kaygı içinde tutsak kalır. Büyük çapta değişimin yavaşça, kaçınılmaz bir biçimde düş kırıklıkları ve sapmalarla ortaya çıkması hiç de şaşırtıcı değildir. Bizim için zor olan, "çok hassas" konulara, bağlantıyı koparacak değil, sürdürebilecek ve "vur-kaç" türünden açıklamalara, itiraflar, yüzleşmeler yerine zaman içinde sohbeti derinleştirme fırsatını doruğa çıkarabilecek yöntemlerle yaklaşmaktır.

"Zahmete değer mi?" Bu, yıllar önce kendi ailemdeki duygu yüklü bir konu hakkında –yavaşça, sorumluluk duygusuyla, özenle ve değişimin ortaya çıkardığı kaçınılmaz direnişi idare edebilecek bir planla– beni açılmaya davet eden bir arkadaşıma vermiş olduğum yanıttı. İlginçtir ki, dünyanın öbür ucundaki kadınlarla, beceriksizce de olsa ısrarla sohbet etmeyi denemek, benim için hiç zahmet olmamıştır. Bugün yanıtım, "Zahmete niye *değmesin*?" olurdu. Belki de artık, kendi gerçeklerimizi keşfetmek için, çekirdek ya da geniş ailemizin öykülerini kazıp çıkarmaktan başka dolaysız yol yoktur. Aile üyelerimizin öyküleri *bizim* öykülerimizdir, "biz" bu öyküleriz ve kendi gerçeklerimizi tanıma noktasına ancak kişisel deneyimlerimizi karşılıklı anlatarak ve arıtarak varabiliriz.

9

YALNIZCA 'MİŞ' GİBİ YAPMAK

"Miş gibi yapalım!"

Neden olmasın? 'Miş' gibi yapmak yaratıcı hatta sihirli bir eylemdir. Bir çocuk en iyi arkadaşına, "Astronotmuşuz gibi yapalım," der. Bir öğretmen dans öğrencilerine, "Kendi seçtiğiniz bir hayvanmışsınız gibi yapın ve o hayvan *olun*," der. 'Miş' gibi yapmak hayal gücümüzü genişletir, empatimizi artırır, olasılık anlayışımızı zenginleştirir, kişinin kendisini ifadesi ve keşfetmesi için bir araç olur.

'Miş' gibi yapmak kandırmayı kapsasa bile —ki çoğunlukla kapsar— yine de eğlenceli bir yaratıcılık ve "inandırmaca" oyunu olabilir. En sevdiğim çocukluk anılarımdan birisi, beni Beşinci Cadde'deki en lüks mağazalara götüren Susan Ablam'la Brooklyn'den Manhattan'a yaptığımız metro yolculuğudur. Annemizle babamızın bize ancak metro jetonlarını verebilecek kadar parası olduğu halde, biz milyoner rolü yapmayı planlamıştık. İlk uğrak yerimiz Tiffany's'di: Parmağımla en pahalı parçayı gösterip çevredeki bol paralı alışverişçilerin dikkatini çekmeyi umarak, "Doğum günü için anneme bu pırlanta kolyeyi alsak mı sence?" diye sordum yüksek sesle Susan'a. "Ah, aptallık etme!" diye yanıtladı Susan, yetişkin havası verdiği en kibirli sesiyle. "Annemin *aynen* bunun gibi bir sürü kolyesi var, biliyorsun." Böylece mutlu, unutulmayacak bir akşamüstü geçirmiştik.

Ancak 'miş' gibi yapmak çok daha ciddi bir girişim de olabilir: "Babam odama girip bana dokunduğunda uyuyormuş gibi yapardım hep"; "Delinin biriymiş gibi yaparak Nazilerden kaçmış"; "Kar-

deşim ve ben, aile içinde her şey normalmiş gibi davranmaya çalıştık." Gerçeklik kısıtlayıcı, zalim ya da tehlikeli olduğunda, 'miş' gibi yapmak sorunlarla başa çıkma, kendini koruma ve ayakta durmanın bir yoludur.

Günlük yaşantımızda, eğlenceli olanla umutsuz olan arasında, 'miş' gibi yapmanın sayısız biçimini ve işlevini sayabiliriz. Niyet ister göz kamaştırmak ya da dikkat dağıtmak, ister kafa karıştırmak ya da kamufle etmek, ister rol yapmak ya da kaytarmak, ister etkilemek ya da taklit yapmak olsun, 'miş' gibi yapmak doğanın her alanında var olan bir uyarlama stratejisidir. Özel bir 'miş' gibi yapma eylemi, gizlemeyi ("Neden o kadın her zaman duruma hâkimmiş gibi yapıyor?" ya da hayranlığı ("Kadıncağızın yüreği sızlarken o kadar coşturucu bir performans göstermesine hayran kaldım") ortaya çıkarabilir. Ne olursa olsun, insanların gerçeği saklama ve yapay olanı sergileme yeteneği olağanüstüdür; bu yetenek kendimizi başkalarına tanıtma şeklimizle ilgili son derece karmaşık seçimler aracılığıyla, ilişkileri düzene sokmamızı sağlar.

Ancak 'miş' gibi yapmayı diğer kandırma şekillerinden, örneğin yalan söylemekten nasıl ayırt ederiz? İlginçtir ki, insanlar düzenli bir biçimde ikisini birbirinden pek güzel ayırt ederler, en azından kendi davranışları söz konusu olduğunda. Sözgelimi, arkadaşlarımdan yakınlarda söyledikleri belirgin yalan örneklerini bana iletmelerini istediğimde, ilkin elle tutulur bir sessizlik oluşur. Aynı arkadaşlardan 'miş' gibi yapma örneklerini istediğimde ise öyle olmaz: "Arkadaşım aradığında evde yokmuşum gibi yaptım"; "Sohbetimiz beni ilgilendiriyormuş gibi davrandım"; "Akrabalarımla yemek yerken her şey yolundaymış gibi yaptım"; "Çalışmasını etkileyen yazarlardan söz ederken, adlarını daha önce duymuşum gibi başımı sürekli salladım."

Tek bir kişi bile benden koşullarımı tanımlamamı istemedi. İnsanlar ne zaman ve hangi amaçla 'miş' gibi yaptıklarını bildiklerini varsayıyorlardı. Kandırmanın diğer biçimlerinden farklı olarak, 'miş' gibi yapma eylemleri, savunma yapmaksızın ya da özür dilemeksizin ve adaptasyon değerinin bilinciyle aktarılıyordu. Denver'da kısa bir süre görüştüğüm Beth adlı genç bir kadın, 'miş'

gibi yapmakla yalan söylemeyi birbirinden nasıl tipik bir biçimde ayırt ettiğimizin altını çizen bir olay anlattı.

Deneyimli bir ormancı olan Beth, kısa bir süre önce, hafta sonu yapılan kır gezisinde, kızlardan oluşan bir izci grubuna öncülük etmiş. Şiddetli ve beklenmedik bir yağmur fırtınası, başlıca yürüyüş yollarını sular altında bırakıp tehlikeye yol açmış. Beth yolunu kaybetmiş ve önce tedirgin olmuş, sonra gruptakilerin yaşamları için kaygılanmaya başlamış. Paniğin eşiğinde sendelerken, Beth "kendinden sakin olmasını istemiş", sakin ve güvenliymiş gibi davranma gereğini duymuş. Bu kandırmacanın üstüne bir de yenisini eklemiş: "Kendi kendime bir oyuncuymuşum gibi yaptım, sanki grup bir televizyon gösterisi için filme alınıyordu ve film ekibi ortalarda görünmüyordu." Böylece kaygısını bastırıp zihnini açık tutabilmiş.

Beth'in durumunda, 'miş' gibi yapmanın içtenliğe göre adaptasyon bakımından açık üstünlükleri vardı. Beth'in başlıca görevi gerçek duygularını paylaşmak değil, grubun güvenliğini sağlamaktı. "Korku bulaşıcı olabilir," diye açıkladı, "kendi korkumun grup içinde yayılmasını istemiyordum." Cesur ve sakin numarası yapmak, bu nitelikleri kendi içinde hissetmesine yardımcı olmuştu. "Kendimi korkuya kaptırdığımda, daha da korkak oluyorum," dedi Beth. "Cesur rolünü oynadığımda ise, daha cesur *olabiliyorum*."

Bu öykünün bir de sonrası var. Bu dramatik serüvenden sonraki izci toplantısında, Beth, kızları deneyimleri hakkında konuşmaya teşvik etmiş. Tartışma başlar başlamaz, kızlardan biri Beth'e, "Bize kaygılanmamamızı söylüyordunuz ama bence korktuğunuz belliydi," demiş. Birçok kız da aynı düşüncede olduğunu belli edecek biçimde başını sallamış. Onlar da Beth'in duyduğu kaygıyı sezinlemiş ama farkına varmamış gibi yapmışlar.

Beth, sakin sakin gerçekten de korktuğunu, çünkü onların güvenliklerinden sorumlu olduğunu söylemişti. Bu önemli anda doğruyu söylemekten sapmak, Beth'in yalan söylemesini gerektiriyordu. Grubun şimdiki başlıca görevi işlevsel olmaktan çok duygusaldı: hep birlikte yaşadıkları korkutucu deneyimi işlemek. Beth, gerçeğin dışında bir şey söylemesinin kızların algılamalarını saf dışı edeceğini, gerçeklik duygularını geçersiz kılacağını ve otoriteye olan güvenlerini zayıflatacağını hissetmişti. Neyi paylaşıp paylaş-

mayacağına sezgilerine dayanarak karar vermişti; örneğin, en korku dolu anlarında zihninden geçmiş olan ölü izci kızların feci görüntülerinden söz etmemişti. Ancak grupça ortak deneyimi işleyip ilerlemelerine yardımcı olmak açısından, dürüstlüğün vazgeçilmez olduğunu biliyordu.

Koşulları Tanımlamak

'Miş' gibi yapmanın belirleyici özellikleri nelerdir?

Birincisi, 'miş' gibi yapmak yalnızca başkalarını değil, aynı zamanda kendini de aldatma olasılığını – hatta bazen dileğini de – ortaya çıkarır. Örneğin Beth sakin ve cesurmuş gibi yaptığında, her şeyden önce kendisini ikna etmek istemişti.

İkincisi, bu deyim numara ya da taklit yapmayı tanımlar, yalanı değil. Küçük oğlum Ben'in söylediği gibi, "Arkadaşıma kızmamış gibi yapabilirim. Ama 'Bana kızgın mısın?' diye sorduğunda ona 'Hayır,' dersem, o zaman yalan söylemiş olurum." Onun verdiği bu örnek, hemşireymiş gibi davrandığı halde konumu hakkında açıkça yalan söylemediği için sahtekârlık yaptığını hissetmeyen arkadaşım Sue'yu anımsattı bana.

Üçüncüsü ve 'miş' gibi yapmanın en çarpıcı özelliği, ilk ikisinin üstüne kuruludur. Tıpkı cinsellikte olduğu gibi, genelde 'miş' gibi yapmak (en azından 'miş' gibi yapanın bakış açısından), ne vicdanı rahatsız eden ne de dikkatli bir inceleme gerektiren bir *ılımlı* taklit ya da rol yapmayı kapsar. Bu deyimi, genelde kırıcı bir kişisel ihanet, bariz bir yalan ya da bağışlanmaz bir biçimde güvenin kötüye kullanılmasıyla bağdaştırmayız. Deyim daha çok, bu özel içtenliksizlik tarzının ya da yapay görünümün kişisel açıdan sorun yaratmadığı ya da kültürel açıdan onaylandığı varsayımını getiriyor akla.

Sözlüklerden birine göre, 'miş' gibi yapmak "ılımlı etkiye sahip" ve "kötülük" içermiyor. Kitaplığımdaki iki sözlük, eş anlamlıları arasında "yalan" ya da "aldatma" sözcüklerini bile saymıyor. 'Miş' gibi yapmak "yumuşak" bir deyim. Bu nedenle, kandırmanın en az sorgulanma olasılığı bulunan bir biçimi oluyor. "Miş gibi yap-

mak" deyimi, tıpkı "mahremiyet" sözcüğü gibi bizi üstünde *durmamaya* davet ediyor.

Yine de, kişisel yaşantılarında nasıl 'miş' gibi yaptıklarını açıklayan kadınları dinlerken, ciddi, sürgit kandırmaca öyküleri duyuyorum. Bunların yalan ve kendi kendine ihanetle desteklenmesi gerekiyor: "Evlenmeyi öylesine istiyordum ki, ona âşıkmışım gibi yaptım"; "Sevişmek istiyormuş gibi yaptım"; "Annelikten hoşlanıyormuş gibi yaptım"; "Mutlu bir evliliğim varmış gibi yaptım." Ataerkillik, kadınlara 'miş' gibi yapmayı erdemli bir yaşam tarzı olarak öğretir, sonra da bizim ya da birlikte olduğumuz kişilerin üzerindeki yıpratıcı etkilerini küçümser.

Kadınların 'miş' gibi yapma tarzları, yoğun bir dikkat ister. 'Miş' gibi yapmayı ciddiye almalıyız çünkü özellikle öyle yapmamız söylenir bize. 'Miş' gibi yapmak, tanımı gereği, sonuçsuzdur. Ama bu başlı başına bir yalandır, ya da en azından gerçeğin yalnızca bir bölümüdür. Eğer kadınlar yarın 'miş' gibi yapmaya bir son verirlerse, bildiğimiz kadarıyla dünya da durur. "Mahremiyet"te de durum budur. Ancak kadınlar toplu olarak öne çıkıp mahrem olanı alenileştirdiklerinde; ataerkil sistemde "doğru" kabul ettiğimiz her şey meşruluğunu yitirdi ve yeniden gözden geçirildi.

Sözlüğün bize söylediğinin tersine, 'miş' gibi yapmak potansiyel olarak kandırmacanın en ciddi biçimidir, çünkü yalan söylemeyi değil, bir yalanı *yaşamayı* içerir. Biz de bu eylemin içinde kendimizi bulmaya pek eğilimli olmayız. Ancak 'miş' gibi yapmak görünmez bir biçimde gündelik yaşamın dokusuna sinmiştir, bu nedenle de yapay bir benliğin oluşmasına yol açar. Bunu yaparken herhangi bir sarsıntı yaşamayız, çünkü ne de olsa "yalnızca 'miş' gibi yapmışızdır". Zamanla da, farkında olmaksızın yapar hale geliriz.

Ataerkil tarzda 'miş' gibi yapmak, tutkumuzu köreltir, seçimlerimizi kireçlendirir ve kendi doğrularımızı bilmemizi ve bunlara göre hareket etmemizi engeller. Ancak, bize zarar vermek yerine yardımcı olacak başka 'miş' gibi yapma türleri de vardır.

Yeni doğruları keşfedip yaratmamıza öncülük eden aydınlatıcı ve canlandırıcı 'miş' gibi yapmak vardır; bu yalnızca kendimizi bulmamıza değil, aynı zamanda kendimizi seçmemize de yardımcı

olur. Beth'in yorumu, "Cesurca davrandığımda, daha cesur olabiliyorum," bunun bir örneği. Gözüpek ve cesur 'miş' gibi yapma eylemleri, kendi hakkımızdaki gerçek ve doğruyu belirleyip geliştirmemize yardımcı olabilir; tıpkı anlık dürüstlüğün doğrunun söylenmesini engelleyebildiği gibi.

Kız izcilerin yanında cesur numarası yapan Beth'in öyküsü, bunalımlı dönemlerde kendi rol yapma çabalarımı anımsatıyor bana. Başkan George Bush Körfez'de savaş ilan ettikten kısa bir sonra, program gereği Teksas'ta bir atölye çalışması yapmam gerekiyordu. Gitmek istemedim. İnsan yaşamından, özellikle de başka ırktan insanların yaşamından çok, çıkar ve iktidarla ilgilenen bir hükümetin etkisi altında yaşadığım için çaresiz hissediyordum kendimi. Yetişkinlik yaşantımda ilk kez, çalışmamın dünyada kesinlikle hiçbir fark yaratmadığını duyumsadım. Mesleki açıdan bireylerle ailelerin üzerinde yoğunlaşmam alabildiğine önemsiz görünüyordu.

Atölye çalışması için bavulumu hazırlarken, savaş yüzünden ağladım ve dünyanın geleceği konusunda umutsuzluğa kapıldım. Yine de umutluymuş gibi yapmaya karar verdim, çünkü umudu korumanın ahlaki bir gereklilik olduğuna inanıyorum. Umut *edebildiğimiz* sürece umut vardır. Ayrıca bana göre umutlu rolü yapmak, belki de umutlu olmanın en kestirme yoluydu.

Atölye çalışmasında savaş halindeki ailelerle savaş halindeki uluslardan söz ettim. İnsanları suçlamaktan, tırmanan çatışma modellerini ve onların içindeki rolümüzü anlamaya geçmenin olağanüstü zorluğu üzerinde yoğunlaştım. Katılımcılara, en zor koşullarda bu mücadeleyi başarılı bir biçimde veren bireyler ve ailelerle ilk elden deneyimimin, beni umudumu sürdürmeye teşvik ettiğini söyledim. Podyumda ayakta durarak bu yorumları yaparken, gerçekten de umut duydum. Başlangıç noktam 'miş' gibi yapmak olsa bile, artık yapmıyordum.

Körfez Savaşı sırasında her türlü umut duyma yeteneğimi yitirmemiş olsaydım, 'miş' gibi yapmanın benim için hiçbir değeri olmazdı. Derin gerçekliği yadsıyan yapay güvencelerle ıstırap ya da kötümserlikten silkinmeyi hiçbir zaman beceremedim. "Olumlu düşün" ve "olayların iyi yanını gör" gibi inandırıcı olmayan telkinler bizi bedenlerimize ve bilinçaltımıza yabancılaştırır; saklı ya da yitik

olanı ortayı çıkarmaktan çok, duygusal karmaşayı gizlemeye hizmet eder. Yine de bazen neyin doğru, ya da gerçek, ya da olası, ya da "hâlâ orada" olduğunu, ancak 'miş' gibi yaparak ve gerçek benliklerimiz denen şeyleri kısıtlayarak öğreniriz.

'Miş' Gibi Yapma Cesareti

Molly adlı bir avukat arkadaşım, ailevi bir konuda tavsiye istemek için beni aradı. Erkek kardeşinin Des Moines'deki pek parlak gitmeyen düğününden yeni dönmüştü. Anneleri Ethel'in, her şeyi denetim altına almaya çalışıp işler onun istediği gibi gitmediği zaman araya soğuk bir mesafe koyan narsist ve ben merkezci biri olduğunu söyledi. Ethel geleneğe uymayan düğün töreninden hoşlanmamış ve tören boyunca bezginliğini belli eden bir bakışla oturmuştu. Dört gün süren aile toplantısında kimse sesini çıkarmamış, ama ana-kız arasına sürekli bir gerginlik yerleşmişti.

Birkaç kez kısaca görüşme fırsatını bulduğum Molly'nin annesi, becerikli, enerjik, "sorumluluk üstlenen" bir kişiydi. Molly, annesinin tarzını takdir etse de, bu tarzın aile içi olaylar gibi kaygılı dönemlerde tahmin edilebilir biçimde yüzeye çıkan aşırı tezahürlerini hoş karşılamıyordu. Molly'ye, acaba babası Sam on beş ay önce geçirdiği beklenmedik kalp krizini atlatıp sağ kalmış olsaydı, Ethel farklı davranır mıydı, diye sordum. Molly'nin bildiği kadarıyla, törende de, aile sohbetlerinde de, babasının adı geçmemişti. Sorumu ise, "Çok şükür ki bunu görecek kadar yaşamadı!" diye yanıtladı. Sam bir hahammış. Damat ise Katolik olarak yetiştirilmiş. Düğün Üniteryen cemaatinin bir kilisesinde yapılmış ve nikâhı kıyan kadın, Molly'nin deyimiyle "acayip"miş. Herkesin biraz gergin olmasında şaşılacak bir şey yok, diye takıldım Molly'ye.

Kansas'ın Lawrence kasabasındaki evine döndüğünde, Molly'nin annesine karşı öfkesi geçecek yerde daha da artmış. Bilgisayarının önüne oturup annesine tek satır aralıklı dört sayfalık bir mektup yazmış. Mektupta, son zamanlardaki ailevi olaylarla ilgili gözlemlerini paylaşmış, özellikle de Ethel'in ben merkezci tavrını ve kendisinin buna karşı tepkilerini vurgulamış. Hukukçu temeline sadık kalarak, her bir noktayı en ince ayrıntısına kadar bel-

gelemiş. Adil olmak için de, kendisinin ve ailenin diğer üyelerinin sorunlara katkılarına da değinmiş. "Ailenin işlevsizliğine de, bu işlevsizliğin yadsınmasına da hepimiz katkıda bulunduk," demiş son olarak.

Her ne kadar Molly kendini mektubu yazmaya zorunlu hissetmiş olsa da ("Bu ailede birisi gerçeği söylemek zorunda"), postalamakta tereddüt etmiş ve durum hakkında farklı bir bakış açısına sahip olabilmek için beni aramıştı. Hedefinin anlık bir dürüstlük mü, yoksa kalıcı biçimde doğruyu söylemek mi olduğunu sordum ona. Yani, Sally'nin şefiyle yapmış olduğu gibi, o da alacağı karşılığa aldırış etmeksizin tepkilerini annesiyle paylaşmak mı istiyordu? Eğer öyleyse, mektubu postaya vermeliydi. Yoksa zor yolu seçip doğrunun daha fazla söylenmesi için temelleri atmaya başlamak mı istiyordu? Molly ikincisini seçti.

Molly mektuba tepkimi öğrenmek istedi ve yerinde olsaydım ne yapacağımı sordu. Mektubu postaya atmazdım, dedim. Uzun ve son derece yoğun bir mektuptu. İçeriği ise suçlayıcıydı, oysa Molly iyi niyetiyle suçlayıcı değil, dürüst olmak istemişti. Molly sık sık annesinin en küçük bir eleştiriyi bile kaldıramadığından yakındığına göre, Ethel'in mektubu okurken savunmacı bir tavır takınacağını tahmin etmek için bana ihtiyacı da yoktu aslında.

Öyleyse, Molly'nin seçmesi gereken "doğru" yol hangisiydi? Hiç kuşkusuz birçok doğru yol vardır. Yine de Molly, terapistlik mesleğimde çalışmalarıma rehberlik eden aile sistemleri perspektifiyle, benim ne tür bir mektup yazacağımı merak ediyordu. Daha kısa, daha havadan sudan bir mektup yazardım, dedim. Alttan alırdım, çünkü kaygıyı ve tepkiyi iyice artırmak değil, azaltmak hedefini güderdim. Ailenin gerginliğine bilimsel bir inceleme tarzında değil de, bir ya da iki paragraf içinde değinirdim. Annemi eleştirmektense, kendi gerçeğimi paylaşmayı iş edinirdim.

"Yani, hava durumu ve buğday tarlaları hakkında yorumda bulunduktan sonra, şu bir ya da iki paragraf içinde *ne* söylerdin?" diye ısrar etti Molly. Aşağıdakine benzer bir şeyler söylerdim, dedim:

"Anneciğim, düğün töreni için eve geldiğimde aramızda bir gerginlik sezinledim. Senin düşüncelerini öğrenmek isterdim, çünkü döndüğümden beri duygularımı tahlil etmeye çalışıyorum. Dü-

ğün sırasında oldukça gergindim ve babamın ölümünden bu yana ilk kez ailenin bir araya gelmiş olduğunun farkındayım. Sanırım düğün, babamın artık hayatta olmadığını bana çok iyi anımsattı. Ayrıca, yaşayıp da görebilseydi, babam düğünü nasıl karşılardı doğrusu merak ediyorum."

Molly, "alttan alma bölümü"nün ona anlamlı geldiğini, ama gerisinin kendisine uymadığını, çünkü ne düğünde ne de sonrasında babasını hiç düşünmediğini söyledi. Molly'ye göre, Sam mesafeli ve eleştirici bir babaydı, ölümü de onu pek etkilememişti. Yine de konuşmamız üzerinde uzun uzadıya durduktan sonra, ertesi gün "miş gibi yapmaya", denemeye ya da "prova etmeye" karar verdiğini açıkladı; amacı, bu tür bir deneyden ne öğrenileceğini görmekti. Mektuba başlamış, ancak babasıyla ilgili bölümü yazarken gözyaşlarına boğulmuştu.

Molly'nin gönülsüzce 'miş' gibi yapma girişimi, gerçek duyguları uyandırmaya yaramıştı. Mektubu yazarken, babasıyla ilgili üzüntüsü su üstüne çıkmış ve annesinin yaşadıkları hakkında büyük bir meraka kapılmıştı. Yanında Sam olmadan Ethel'in düğünde bulunması nasıl bir hisli acaba? Oğullarının aile dininden ve kültürel geleneğinden ayrılmasının Sam'i ne kadar üzeceğini bilmek onu nasıl etkilemişti?

Molly bu yeni mektubu gönderdi, Ethel ise eline geçtiği gün yanıtladı. Molly, annesinin verdiği karşılığı; Sam düğünden önce öldüğü için ne kadar mutlu olduğunu, çünkü düğünün ona ne büyük bir acı vereceğini bilmenin kendisini akla hayale gelemeyecek kadar üzdüğünü vurgulayan uzun bir ağıt olarak tanımladı. Annesinin verdiği yanıt ilk başta Molly'yi altüst etmişti, çünkü Ethel'in "zavallı ben" tavrı her zaman onun bam teline basardı. Yine mektuptan söz ederken, Molly biraz geri durup sürece yönelik bir görüşe kavuşabilmişti.

Kendi bakış açışımdan, Ethel'in verdiği karşılığı daha olumlu şekilde; kızıyla duygusal konuları ele almaya gönüllü oluşunun bir kanıtı olarak gördüm. Her ne kadar Ethel, Molly'nin iletişimine karşılık verememiş olsa da, ben olsam cesaretimi yitirmezdim. Tam tersine, Ethel'in uzaklaşmasını, onun kaygıyla baş etme tarzı hakkında bir bilgi olarak görür ve Molly'yi bundan sonra ne yapması gerektiğini düşünmeye teşvik ederdim.

Molly annesine yanıt olarak yazdığı notta, eleştirici olmaktan çok empatik olan birkaç soru sordu. Örneğin, babaannesiyle büyükbabasının yıllar önce Sam'le Ethel'in evliliğine nasıl tepki gösterdiklerini merak ediyordu. Molly'nin annesiyle babası tutucu Yahudilerdi, buna karşın annesiyle babası reformcu bir sinagogda evlenmişlerdi; bir önceki kuşağın geleneklerinden önemli bir sapmaydı bu. Molly sorularını her zamanki tarzıyla değil, saygılı sözcüklerle sordu. Babaannesinin düğünde bulunmaktan üzüntü duyduğunu ve Ethel'in kayınvalidesi tarafından hiçbir zaman kabul görmediğini hissettiğini öğrendi. Bu açıklama sonunda, annesinin daha önce hiç anlatılmamış ve sorulmamış olan diğer aile öykülerini ve sırlarını açığa vurmasına yol açtı.

Zaman içinde Molly, ailelerinde farklılıklarla nasıl başa çıkıldığını sormaya başladı. Aile üyelerinden birçoğunun farklılıklar yüzünden zor dönemler yaşadığı ve sorunun kuşaklar boyunca oluşmuş gibi göründüğüne ilişkin gözlemini paylaştı Ethel'le. "Yaşım ilerledikçe, ailemi sevmenin hepimizin aynı olması gerektiği anlamına gelmediğini anlıyorum," diye yazdı. Ardından annesini arayarak, ne zaman onun yapacağından farklı bir şey yapsa, hem Sam'in hem de Ethel'in eleştirici bir tepki gösterdiklerini hissettiğini belirtti. Böylece annesiyle ilişkisi, arada bir geri adımlar atılsa bile, ilerlemeye başladı. En önemlisi, Molly zamanla geriden çok, ileriye gittiğini gördü.

Doğruyu söylemeye yaşam boyu süren bir süreç, ya da bir vur-kaç karşılaşması olarak yaklaşabiliriz. Süreç içindeki kendi payımız, ya da belli bir karşılık "almak" üzerinde odaklaşabiliriz. Açıkçası, hepimiz düşünmeyle tepkisellik arasında gidip geliriz, ancak son olarak nerede durmak istediğimizi düşünmek yararlı olur.

Gördüğümüz gibi, doğruyu söyleme bir birikim meselesidir. Doğrular "söylenmek" yerine zaman geçtikçe kapsamı genişletilir ve arındırılır. Tıpkı bir uzun mesafe koşusu gibi, doğruyu söylemek de dayanıklılık, korkunç bir direnç karşısında ilerleme yeteneği gerektirir. Bu arada doğruyu söylemek, temkinli olmayı da gerektirir. Eyleme heveslendiğimizde yerimizde oturmamızı ister bizden. Son

olarak, neyin ne zaman yapılacağını belirleyecek bilgeliği ve sezgiyi geliştirmemizi gerektirir.

Gerçekçi konuşmak gerekirse, psikolojik yapımız ana yoldan gitmeye elverişli değildir. Benim ailem söz konusu olmadığı ve mesleki uzmanlık alanıma girdiği için, düşünceli, sürece yönelik bir değişim perspektifini Molly'nin karşısında rahatça benimseyebildim. Ait olmadığı bir toplumu inceleyen bir antropolog gibi, Molly'yi ilgi ve merakla dinleyebilirim; tıpkı Harican kadınlarını dinlediğim gibi. Molly'ye karmaşık bir kültürün temsilcisi gibi bakarsam, ailesinin kuşaklar boyunca, üzerinde rahatça konuşulamayan zor konularda bütün üyelerin davranışını yöneten bir dizi değer, inanç ve kural geliştirmiş olduğunu daha kolay anlayabilirim. Ayrıca doğruyu söylemenin gerektirdiği temkinliliği ve bazı noktalarda ağır davranmanın gerekliliğini de takdir edebilirim.

Oysa kendi ailemde, ben de herhangi biri kadar çabucak nesnelliğimi yitirebilirim ve yeniden kazanmak için çaba harcamam gerekebilir. İnsanlar stres altındayken ikili, kutuplaşmış bir düşünme tarzına eğilimli olurlar. Karşıt saflara bölündüğümüzde, çoğul ve karmaşık doğrular kolayca kaybolur; her birimiz karşı tarafın neyi yanlış yaptığı üzerinde aşırı odaklaşır, kendimizin farklı davranış seçenekleri üzerinde ise gereğinden az dururuz. Konuştuğumuz konu ister kişiler olsun, ister hükümetler; kendi otomatik, kalıplaşmış tepkilerimize karşı çıkmak kayda değer bir başarıdır. Çünkü bu tepkiler, gerçeklik diye adlandırdığımız şeyi daha ince ayrıntıları ve karmaşıklığıyla yaşama olasılığının önünü tıkar. Bir ilişkideki alışılagelmiş tavrımızı değiştirmek; 'miş' gibi yapmak, rol kesmek, otomatik tepkilerimizi frenlemek, ilkin "bu ben değilim" duygusu yaratsa bile farklı bir şey yapmak için en baştan istekli olmayı gerektirebilir. İnsan 'miş' gibi yaparken, "daha gerçek" bir şeyin ortaya çıkmasına ya da yaratılmasına izin verdiğini fark edebilir.

Aptal Rolü Yapmak

Terapi için bana gelen Lenore adlı birine, "Aptal rolü nasıl yapılır, bilir misin?" diye sormuştum. Aile sistemleri kuramında

kullanılan tabirle, Lenore tam anlamıyla aşırı yüklenen (işgüzar) biri olmuştu; yalnız kendisi için değil, herkes için en iyi olanı o bilirdi. Öğüt vermek, kurtarmak, işi devralıp halletmekte hiç vakit kaybetmezdi. Yerinde oturup başkalarının kendi sorunlarıyla savaşmalarına ve acılarıyla baş etmelerine izin veremezdi. Birisi kaşınıyorsa, o kaşırdı. Lenore aşırı yüklenen olmaya ne kadar hevesliyse, birlikte yaşadığı Beverly de yetersiz yüklenen olmaya o kadar hevesliydi. On yıllık ilişkileri boyunca, her ikisi de diğerinin tavrını farkında olmadan desteklemişti.

Bu terapi seansında, Lenore'u farklı, yani "doğal olmayan" bir şey yapmaya davet ediyordum. "Aptal rolü yapmak" hiç de kadınlara önerilecek bir terapi sayılmasa da, Lenore'un, yardım istediği ilişki modelini bozacak bir girişimi başlatacak kadar yürekli olup olmadığını merak ediyordum.

Sözgelimi, Beverly araba anahtarlarını bulmak için kendisinden yardım istediğinde, "Bilmiyorum," demeyi becerebilecek miydi? Beverly dört aylık kızlarıyla evden çıkarken, "Alt bezleri yanında mı? Mamayı biberona koydun mu? Yedek uyku tulumunu almayı unutmadın ya?" gibi her zamanki hatırlatmaları yapmaktan kendini alıkoyabilecek miydi? Beverly alt bezlerini evde bıraktığında, ya da beceriksizce davrandığında, Lenore aşırı tepki göstermeyip onun sorumluluktan yana yetersiz oluşunun duygusal ve pratik sonuçlarına katlanmasına fırsat tanıyacak mıydı? Bunu bir hafta boyunca yapamasa bile, en azından iki günlüğüne denemeye razı olacak mıydı?

Lenore'u bir daha gördüğümde, deneyi hakkında rapor verdi: "Beverly'nin, Anna'nın emziğini almadan evden çıkmak üzere olduğunu gördüğümde, hatırlatmamak için bodruma inmek zorunda kaldım. Anna emziksiz duramaz. Otuz dakika sonra, Beverly eve geri dönüp emziği aldı. Oturup çalışmamı sürdürdüm ve tek kelime etmemek için kendimi zorladım. Sonunda müşterisiyle randevusuna geç kalınca, felaket oldu. Akşam üstü bu konuda yakınırken, sükûnetimi korudum ve kötü bir gün geçirdiği için üzüldüğümü söyledim. Bir kez daha akıl vermekten kendimi zorlukla alıkoydum. Duygusal açıdan ondan ayrı kalmanın; öylesine dışarıda durmanın bana bu kadar zor gelmesine şaşırmıştım. Her neyse,

Beverly dün Anna'yı doktora götürürken, alt bezlerini evde unuttu, ancak bu kez, daha otoparktan çıkmadan geri dönüp aldı."

Bir terapist olarak amacım, Lenore'un birlikte yaşadığı kişiye çekidüzen vermesine yardımcı olacak teknikleri ona sağlamak değildi. Ancak, ilişkilerinin başından beri sürüp giden yetersiz yüklenme - aşırı yüklenme kutuplaşmasındaki rolünü değiştirerek, Lenore'un kendisi hakkında ne öğrenebileceğini merak etmiştim. Lenore'un Beverly'yle yaptığı küçük deney kendi başına pek anlamlı değilse de, Lenore'un terapi içinde yaptığı çalışma bağlamında anlam kazanıyordu.

Lenore'un ailesinde birçok acılı olay olmuştu, kaygı düzeyi ise kronik bir biçimde yüksekti. Annesiyle babası sorunlara sakin ve gerçekçi bir tarzda ya da çözüm yolu arayarak yaklaşmak yerine, yoğun bir duygusal tepkisellikle ve arazi bir davranışla yaklaşmıştı. Kardeşi olmayan Lenore, annesiyle babasının yetersizliğine, onlara ister istemez hem işlevsel hem de duygusal açıdan sınırsız özen göstererek katlanmıştı. Psikoterapiye ilk girdiğinde, gereksinme ya da acıya yanıt veya çözüm bulmaya çalışmaksızın, bunların karşısında duygusal açıdan var olma deneyimini hiç yaşamamıştı. Annesi ve babasıyla arasına ender olarak mesafe koymuş ya da sınır çekmişti, o da ancak gereğinden fazlasını yaptıktan ya da verdikten *sonra*. Ardından sesine yansıyan gerginlik ise yalnızca onların kaygı ve gereksinimini artırmaya yaramıştı.

Sonuçta, Lenore kendi sorunlarını ya da duyarlılığını annesiyle ya da babasıyla paylaşmayı aklına bile getirmemişti, ayrıca diğer aile üyelerinin kendisine sunacak bir şeyleri olduğunu sanmıyordu. Ancak kendisinin duyarlılığını açığa vurma yeteneksizliğiyle, annesiyle babasının beceri edinme yeteneksizliği arasında hiçbir bağlantı görmüyordu.

Lenore, yavaş yavaş da olsa, annesiyle babasına otomatik ve "doğal" yollardan karşılık verme tarzını anlayıp değiştirebildi. Beverly'nin bebeğe gerekli olan eşyaları almadan evden çıkmasına izin vermesi gibi, her zamankinden farklı davranışının, ilkin güçlü bir "miş gibi yapma" ya da deney unsuru içerdiğini hissetti. Yine de en başta "miş gibi yapma" gibi hissettiği şey, sonunda ailenin ilişki modellerini ve bunların içindeki kendi payını fark etmesine yol açtı.

Daha Fazla 'Miş' Gibi Yapmak

Psikoterapiye gelen birisi, "Arkadaşım beni, asıl anneleriyle babalarını araştıran evlat edinilmiş kişilerin toplantısına sürüklüyor. İlgileniyormuşum gibi yaptım, çünkü benim desteğime ihtiyacı var, ama ben öz annemle babamı hiç merak etmedim bugüne kadar," dedi. Bu ilgisiz hava içinde toplantıya katılan müşterim, birdenbire duygusal açıdan altüst oluvermişti. Kendimizi yeni bir bağlama yerleştirerek "gerçekten gerçek" olan hakkında daha fazla bilgi edinebiliriz bazen. Ya da, Molly ve Lenore gibi, eski bir bağlamdaki davranışımızı değiştirerek yeni bir bağlam *yaratırız*.

Birlikte yaşadığı erkek arkadaşı nikâh tarihini saptama işini ağırdan almayı sürdürdüğü için çılgına dönen Jen'i ele alalım. Jen'in başından kötü bir evlilik geçmiş, ama yine de o, "mükemmel erkeği" bulduğuna inanıyor. Bir taahhütte bulunması için ne kadar baskı yaparsa, adam da o kadar uzaklaşıyor ve bu böyle sürüp gidiyor. Bu arada benden yardım istiyor; yürürlükteki modelin kendine özgü bir yaşamı var. Jen'in yapabildiği tek şey, bağımlılığını ve gereksinimi ifade etmek; adamın yapabildiği tek şey ise soğuk bir mesafe koyup kendine ait bir alana ihtiyaç duymak. Jen adamı kaygıyla izliyor, o ise koşu ayakkabılarını geçiriyor ayağına. Jen kendini evlilik konusuna öylesine kaptırmış ki işine, arkadaşlarına ve yaşamını planlamaya ayıracak enerjisi yok sanki.

Jen'e cesaretle 'miş' gibi yapmayı düşünmesini öneriyorum. Altı hafta gibi bir zaman ayırıp bu süre içinde erkek arkadaşının üzerinde durmaktan vazgeçerek enerjisini kendi yaşantısına çevirmeye başlayabilir mi? Örneğin, haftanın birkaç akşamı arkadaşlarıyla dışarı çıkarak, araya biraz daha mesafe koymayı isteyen kendisi olabilir mi? Evlilikle ilgili kendi kuşkularını dile getiren (kuşku hepimizde vardır) bir konuşmayı başlatabilir mi? Erkek arkadaşının peşine düşmeden ya da evlilik sözünü ağzına almadan onunla sıcak bir bağlantıyı (soğuk, tepkisel bir mesafe koymaksızın) sürdürebilir mi?

"Doğal" bir takipçi için, başa çıkılması zor bir iş bu. Bu tür bir öneri, eskiden kadınlara öğretilen türden "naz yapma" taktiklerini andırdığı için de, sahte ya da manipülasyon gibi görülebilir. Ancak kendisinin salt takipçi, erkeğin ise salt mesafe koyucu olduğu bir

modeli sürdürmenin içtenlik ya da doğrulukla hiçbir ilgisi olamaz. Kutuplaşmış ilişkiler (kendisi birliktelik özlemi içinde, erkekse ayrılık peşinde) kendimizi ve ötekini çarpık bir biçimde algılamamıza yol açar, bizi dar bir doğruluk ve olasılık anlayışı içinde tutsak eder. Takip - mesafe koyma döngüsünü bozmak, bazen her iki tarafın da yakınlığı hem isteyip hem de ondan korktuğu, zor ve karmaşık –ama içsel bakımdan daha fazla bütünlüğü olan– deneyimi kavramasını sağlar.

Son bir örneğe bakalım: Michelle adlı bir arkadaşım, kayınvalidesi Sylvia'yı yoğun bir biçimde eleştiriyordu. Duygularını olduğu gibi ifade etmeye alışkın olduğu için, Sylvia'yı kocasına çekiştiriyor, o ise her zaman annesini savunmayı üstleniyordu. Bu, gelinle kayınvalide arasına olumsuz gerilimin yerleştiği tipik bir "kayın üçgeni"ydi. İki kadın birbiriyle ağız dalaşı yaparken, erkek çemberin dışında kalıyordu.

Michelle'e göre, kendisi umutsuz bir durum karşısında açık sözlü davranıyordu. Kocasına sürekli, annesinden ne kadar nefret ettiğini söylüyordu. Sylvia'nın istenmeyen önerilerine ve eleştirici gözlemlerine karşılık, Michelle açıkça küçümseyen ve kendini soğukça geri çeken biri olmuştu. Michelle kendi tavrını dürüst ve dobra olarak tanımlıyordu, ancak ister istemez diğer iki kişinin arasına engel çekmiş oluyordu. Gelinle kayınvalidenin birbirine girdiği bir ortamda, duygusal sorunlarını birbirine açmayan bir ana-oğul vardır.

Michelle'i 'miş' gibi yapmaya, başlangıçta kendisine doğallıktan uzak, hatta yapay gelen davranışları denemeye davet ettim. Kocasına Sylvia'yı eleştirmekten vazgeçip, tümüyle göz ardı ettiği iyi özelliklerinden söz etmesini önerdim. Kayınvalidesiyle arasında çok yoğun olmayan bir duygusal iklim yaratması ve uzaklaşıp suçlamak yerine, ona anlayış ve hoşgörülü bir ilgiyle yaklaşması için teşvik ettim. Ayrıca kocasının ailesi üzerinde fazla durmaması için, kendi annesi ve babasıyla daha dolaysız bir alışveriş içinde olmasını öğütledim.

Amacım Michelle'i, sırf değişiklik olsun diye bir şey yapmaya ikna etmek değildi ("Kayınvalidenin üstüne kırmızı boya dökelim ve neler olacağını görelim"). Daha çok, üçgenlerin işleyişi konu-

sunda uzmanlaşıp bu üçgen içindeki kendi rolünü değiştirmeye davet ediyordum onu.

Rol kesme gibi, "deney yapma" gibi başlayan şey, zamanla aile gerçeklikleri hakkında daha zengin dokulu bir anlayışa yol açtı. Bir yıl sonra, Michelle Sylvia'ya düşük tepki gösterirken, kocası annesine fazla tepki göstermeye başladı. Hem Michelle'in evliliğinde, hem de kocasıyla annesinin arasında çatışmalar baş gösteriyordu. Bu gerçek ilişki sorunları, tümüyle eski üçgenin gölgesinde kalmıştı; bu da, olumsuz gerilimi Michelle ile Sylvia arasındaki ilişkiye saptırmıştı.

'Miş' gibi yapmak, başkalarına karşılık vermenin üretici olmayan, alışılmış yöntemlerinde gedik açarsa, doğruyu söylemeyi (ya da doğruyu bilmeyi) kolaylaştırır. Eski bir İspanyol atasözünün anımsattığı gibi: Alışkanlıklar ilk başta ipek iplikken, sonradan urgan haline gelirler. Bir ilişkide ya da bir insanda neyin "gerçek" veya olası olduğunu, tavrımızı değiştirdikten *sonra* görebiliriz ancak. Örneğin, Sylvia, Michelle ona yakınlaşarak davetsiz öğütlerine öfkelenecek yerde, görüşlerini sormaya ve takdir etmeye başladığında (kısmen aile yaşantısına dahil ve yardımcı olma yolundaki yanlış yönlendirilmiş arzusunu yansıtan) eleştirici tavrını yumuşatmıştı.

Goethe bir zamanlar (kapsamlı söylem öncesinde) şöyle yazmıştı: "İnsana göründüğü kişiymiş gibi davranırsanız, onu olduğundan daha kötü hale getirirsiniz. Ancak insana, potansiyel olarak olabileceği kişiymiş gibi davranırsanız, onu olması gereken hale getirirsiniz." Başkalarının bütünlüğünü ya da potansiyelini (ya da ne "olmaları gerektiğini") asla bilemeyiz; bizimleyken kim olduklarının, her zaman bizim onlarla birlikteyken nasıl biri olduğumuzla ilintisi vardır.

W. Brugh Joy, Goethe'nin alıntısını şöyle ifade etmiş: "Kendime, göründüğümü sandığım kişiymişim gibi davranırsam, kendimi daha kötü hale getiririm. Ama kendime potansiyel olarak olabileceğim kişiymişim gibi davranırsam, olmam gereken kişi haline gelirim." Her iki alıntı da, hayal etme ve 'miş' gibi yapmanın; ve ikisi arasındaki ilişkinin gücü üzerinde derin düşüncelerin ifadesidir.

10

AİLE SIRLARI: ORTAMDAKİ RAHATSIZLIK

Brooklyn'de büyürken, birkaç yıl boyunca anahtarlı bir günlük tuttum ve onu, bir çekmece içinde, kazaklarımın arasında sakladım. İçine bir şeyler yazar yazmaz, günlüğü belli bir köşeye geri koyuyor, böylece karıştırılıp karıştırılmadığını anlayabiliyordum. Annemle babamın okuyacağını ya da en iyi arkadaşımın ağabeyinin beni tehdit ettiği gibi, onu bulacağını düşündükçe dehşete kapılıyordum. Mahremiyetime tecavüz edecek kişi, aynı zamanda büyük bir özenle sakladığım sırlarıma da vakıf olacaktı. Komik ama, kısa bir süre önce bu günlükleri tavan arasındaki bir kutu içinde bulup sevinçle içine dalan, küçük oğlum oldu. Çok şükür ki, serüvenini hiç utanmadan bana aktardığında, keyifli bir tepki göstermeme yetecek kadar uzun yıllar geçmişti aradan.

Her ailede, "bilen"lerle "bilmeyen"leri birbirinden ayıran sırlar vardır. Anne ve babalarla çocuklar arasındaki sırlar, her kuşağın kendi çevresine sahip çıkmasını sağlayan sağlıklı bağları yansıtır. Yetişkinlerin çocuklardan ve çocukların yetişkinlerden sakladığı diğer sırlar ise derinlemesine sorunludur.

Çocuklar, birçok nedenden ötürü anne ve babalarından bilgi saklar ve kandırmacaya başvurur. Bir çocuk cezadan ya da azar işitmekten kaçınmak için, bir ebeveyni kaygılandırmamak için, kardeşleriyle ilişkilerini sağlamlaştırmak için ya da özerklik ve ayrılığını korumak için sır tutabilir. Anneyle babadan bilgi ya da duygularını saklamak, çocukların kendilerini güçlü ve bağımsız hisset-

melerine yardımcı olabilir ve istemedikleri şekilde dikkatleri üstlerine çekmelerini ve müdahaleleri engelleyebilir. Ancak çocuklar, tuttukları sırları ya da bir başkasının öyküsüne takılıp kaldıkları yolları her zaman "seçmezler". Bazı sırlar, örneğin ensest, hem yetişkinin gücünü kötüye kullanmasını hem de çocuğun dehşetini, şaşkınlığını ve çaresizliğini yansıtır.

Annelerle babalar, çocuklarından birtakım sırları saklamayı alışkanlık edinirler. Yetişkinler, mahremiyetlerini koruma ihtiyacını duyar ve doğal olarak çocuklarını gereksiz ve acılı açıklamalardan korumak isterler. Annelerle babalar, çocuklarıyla hangi bilgileri, nasıl ve ne zaman paylaşacaklarına karar verirler.

Ancak annelerle babalar, çocuklarının ne ölçüde "doğru"dan korunması gerektiği konusunda göze batan bir farklılık gösterirler. Örneğin Bea'nin annesi Ruth, onu yaşamın kaçınılmaz üzüntü ve acılarından tamamen sakınmaya çalışmıştı. Bea yetişkin çağa geldiğinde, aralarındaki gerçek iletişim ya da duygu alışverişi pek azdı. Başka annelerle babalar tam tersini yapabilirler. Çocuklara çok fazla şey anlatabilir, böylece yetişkinlerin sorunlarına karşı onlara siper olamazlar, ya da çocukların kendilerine açılması için baskı yapabilirler. Her iki uç da, ailenin kaygılı uyum gösterme çabasını yansıtır; bu uçların her biri soruna yol açar.

Bir "aile sırrı"nı, annelerle babaların çocuklarına –ya da tam tersi– anlatmayı yeğlemedikleri sayısız şeylerden nasıl ayırt edebiliriz? "Aile sırrı" terimi, genelde düşünce ve duygulardan çok, olaylar ve gerçeklerin saklanmasını çağrıştırır. Bilgisi olmayan kişiyi ilgilendiren bir durumdur bu. Terim, kültürümüzde duygusal açıdan yüklü konulara özgüdür. Aile sırları çoğunlukla alkoliklik, uyuşturucu bağımlılığı, tutukluluk, intihar, fiziksel ve zihinsel hastalıklar, zamansız kayıplar, göçmenlik konumu, akrabalık, kısırlık, evlat edinme, cinsel tercih, gizli ilişkiler, istihdam ve maddi durum, boşanma, ensest ve şiddet gibi konuları kapsar. Bir anne yeni aldığı bahçe mobilyasına ne kadar para harcadığını saklıyorsa, bilgi vermemesinin aile içinde derin bir anlamı olsa da, bu saklama eylemi "aile sırları" literatüründe yer alamaz.

Bir bilgi parçasının saklanma ya da merak konusu olma boyutu, aile içindeki kaygının barometresidir. Buna karşılık, kaygı bo-

yutu, anne ve babaların kendi aileleriyle ilgili özel bir konuya verdikleri kişisel anlamın yanı sıra, geniş kültür içinde bir konunun ne derece damgalanmış olduğunu yansıtır.

Altıncı sınıftayken, arkadaşım Arlene, annesiyle babasının boşanmış olduğunu, annesinin isteği üzerine bütün sınıf arkadaşlarından saklamıştı. Annesi kendini başarısız evliliğinin sorumlusu olarak hissetmekle kalmamış, aynı zamanda Arlene'in sınıfta "yuvası yıkılmış" tek kişi olarak acı çekmesini de istememişti. Doksanlı yıllarda bu tür bir bilginin saklanmasına pek rastlanmaz, çünkü artık boşanma oldukça sık görülen ve toplumca çok daha az damgalanan bir olgudur.

Damgalama ve sır tutma hem iç içedir hem de birbirini kuvvetlendirir. Bir konu ne kadar damgalanmış ve yanlış anlaşılmışsa, damgalanmış bireylerin sır tutmaya başvurması da o kadar olasıdır. Yine de sır tutma hem utancı abartır hem de damgalanmışlık duygumuzu çoğaltır.

Ancak bireylerin sezgili ve cesur eylemleri tek başına bu kısır döngüye bir son veremez. Oysa değişim, ancak bireyler toplumsal ve siyasal bir güç oluşturmak için bir araya geldiklerinde ortaya çıkar. Medeni haklar, evlat edinme reformu ve kadın hareketi, hep toplumsal bir hareketin, egemen kültürün birtakım gruplara atfettiği eski damgalı anlamları nasıl değiştirebileceğine ilişkin örneklerdir. Yeni anlamlar gelişip yerleştikçe, daha fazla sayıda insan öne çıkıp sırlarını açıklar. Sonuçta, bireyler bir zamanlar gizli tutulan damgalı bir alanda, olumlu bir kimlik ve gurur duygusuna sahip olmaya başlar. O zaman aile üyeleri arasında bilgi akışı (örneğin, annenin gerçekte bir alkolik olduğu) daha serbest olur; bu da, aile içi ve aileyle topluluk arasındaki ilişkisel kaynakları güçlendirir.

Kuşkusuz, herhangi bir içerik sır haline getirilebilir ve bunun damgalama ve utançla biçimlendirilmesi gerekmez. Vicki'nin öyküsünün de gösterdiği gibi, eşiyle gazete ilanı aracılığıyla evlenmek gibi alabildiğine nesnel ve önemsiz bir sır bile aile ilişkilerini çok kötü etkiler; "içeridekileri" "dışarıdakiler"den ayırıp pahalıya mal olan gizli ittifaklar ve üçgenler yaratır. Sırlar aile ilişkilerini etkiler, hatta tek bir aile üyesinin kimseye açmadığı sırlar bile. Gizliliğin olumsuz gücü, hem dile getirilmeyenin duygusal öneminden (içe-

rik), hem de sırların oluşturabileceği dolambaçlı ittifaklar, üçgenler ve mesafeden (süreç) kaynaklanır.

Evan Imber-Black, *Secrets in Families and Family Therapy* (Aile Sırları ve Aile Terapisi) adlı kitabında, sır tutma ailenin akrabalar arası yaşam tarzı olduğunda ortaya çıkabilecek hızlı üçgensel değişimlere bir örnek veriyor: Bir anne, oğlunun uyuşturucu alışkanlığını babasından sır tutmayı kabul ettiği halde, bunu birkaç saat içinde açıklar. Buna karşılık, baba da bunu bildiğini gerek oğluna gerekse terapistleri Imber-Black'e karşı sır tutmayı kabul eder. Ardından baba, bir sonraki aile terapisi seansına tek başına gelip sırrı açığa vurur ve terapistten bunu karısına söylememesini ısrarla ister. Imber-Black, birlikte yapılan aile seansında, aile içinde bilgi akışının nasıl sağlandığı ve birbirini zarar görmekten koruma arzularının karşılıklı olarak yaşadıkları sürekli aldatma duygusuyla nasıl bağlantılı olduğu üzerinde yoğunlaşır.

Birazdan okuyacağınız Linda'nın öyküsünün de gösterdiği gibi, gizliliğin yarattığı gizli ittifaklar her zaman akıcı olmaz. Tam tersine, üçgenler; yıllar, on yıllar ve kuşaklar boyu katı bir biçimde sabitleşebilir. Gizlilik, hem "koruma" adına hem de aileye bağlılık gereği sırların yerinde kalması için yapılan dolaylı çağrılar adına tipik bir biçimde sürdürülür. Bu arada, kimin kimi neden koruduğunun anlaşılması, özellikle gizliliğin hem bireysel, hem de aile yaşantısı üzerindeki ciddi sonuçları göz önünde bulundurulursa, oldukça zordur.

"Baban Zor Şeylerle Baş Edemez"

Linda terapi için bana geldiğinde, yirmi iki yaşındaydı ve ilk çocuğuna yeni hamile kalmıştı. Kansaslı bir çiftçi ailenin dört kızı arasında en büyüğüydü ve kamu sağlığı yönetimi dalında lisans üstü öğrenim görüyordu. Üniversitedeki ilk yılından bu yana, grup önünde rahatça konuşamıyordu ve bazen sınıfta elini kaldırmaktan bile ürküyordu. Kendisini, "aptalca ya da uygun olmayan" bir şeyi ağzından kaçırmaktan ödü kopan biri olarak tanımlıyordu.

Daha önce de terapi girişimleri olduğu halde, Linda'nın sorunu olduğu gibi duruyordu. Şimdi yeniden yardım arayışının nedeni, daha da üzücü bir arazdı. Hamile olduğunu öğrendiğinden beri, herhangi bir sağlık sorununun teşhisi için röntgen çekilmesi gerekirse, röntgen ışınlarının cenine zarar vereceğinden kaygılanıyordu sürekli. Linda bu tedirginliğinin nedenini bir türlü anlayamıyordu, çünkü ne geçmişte sağlık sorunu olmuş ne de topluluk içinde konuşmak dışında dikkate değer bir kaygı duymuştu.

İkinci terapi seansında bir aile jenogramını (ayrıntılı soyağacı) bir araya getirirken, Linda ilk başlarda arazlarıyla ilgisiz olduğunu sandığı bir aile sırrını açığa vurdu. On yaşındayken, komşu bir çiftçinin cenazesine katılmıştı. Törenden sonra adamın kızı, Linda'nın "bir kalp sorunu ya da başka bir şey"den bir Noel günü ölen bir ağabeyi olduğunu söylemişti. Linda ilk başta kızın yalan söylediğini sanmıştı, ancak daha sonra annesine sorduğunda, o da olayı doğrulamış ve konuyu uzatmak istememişti.

O kısa ve gergin konuşmada, Linda'nın annesi bundan diğer aile üyelerine hiç söz etmemesini istemişti. Linda'nın küçük kız kardeşlerinin bilmesi ya da babasının kaybettiği oğlunu hatırlaması için hiçbir neden olmadığını söyleyip "baban zor şeylerle baş edemez," demişti. En iyisi, Linda'nın bildiğini bile bilmemeliydi. Linda'nın aileye derin bağlılığı, bu haber üzerinde düşünmektense, bastırmasını gerektirmişti.

Ağabeyinin ölümünü öğrenmek, Linda'nın geçmişinin açıklanamayan gizemli yanları üzerinde mantık yürütmesini sağlamıştı. Örneğin annesi, ölüm yıldönümü olan Noel tatilinde "karanlık bir bulut içinde" yüzer gibi oluyordu. Linda'nın babası ise, çiftlikte kendisine yardım edecek bir oğlu olmadığı için derin hoşnutsuzluğunu dile getiriyordu. Kızlar, onun belirgin hüznü ve hoşnutsuzluğundan etkileniyorlardı, öykünün kalan kısmını tek bilen Linda'ydı.

Bu tür aile sırlarının onca olumsuz bir güce sahip olmalarının bir nedeni de, bir anne ya da babanın son derece önemli olayları saklayabildiği halde, bu olayların çevresindeki duygusal yoğunluğu saklayamamasıdır. Örneğin kendi ailemde, annemc konulan kanser tanısı gizlenebilse bile, ölüm-kalım tedirginliği apaçık ortadaydı. Çocuklar ortamda bir rahatsızlık sezip de soru sorma özgürlü-

günü hissetmiyorlarsa, bilinçaltı hayaller içinde bocalamalarının önü alınamaz. Aile terapisti Peggy Papp'in dediği gibi: "Çocuklar bilginin saklı tutulduğunu sezerlerse, akılları karışıp tedirgin olur, güven duygularını yitirir ve sonuçta sık sık kendilerini suçlarlar. Açıklanamayanı açıklamak için bir yol ararken, inanç, söylence ve hayaller yaratırlar. Bunlar ise genelde arazlı davranışlar aracılığıyla harekete geçer ve sistemdeki gizliliğin bir metaforu haline gelir. Sırların neden olduğu gerilim ve çatışmalar, çözülmeleri için gerekli olan bilgiye ulaşılamadığı sürece, çözümsüz kalırlar."

Linda ise sırrı öğrenmişti. Ancak yasaklı konu hâlâ konuşulamıyordu, Linda da bil*me*diği şeyler hakkında soru sormamıştı: Ağabeyi tam olarak hangi hastalık yüzünden ölmüştü? Sorunun nedeni neydi? Neden tedavi edilememişti? Ağabeyi nereye gömülmüştü? Adı neydi? Ölümü neden kimsenin sözünü edemeyeceği kadar korkunçtu? Linda aniden ölseydi, ailesi adını bir daha anmayacak mıydı? Ölüm, birisinin aile geçmişinden ve belleğinden sonsuza dek silinmesi anlamına mı geliyordu? Ve ilk çocuğun kaybı Linda'nın aileye girişini nasıl etkilemişti?

Bir konunun konuşulması tabu olunca, çocuklar dünyalarını anlamak için duydukları doğal merakları kadar duygularını da bastırır. Annesinin kaygısını sezinleyen Linda, sorularını içine gömmüş ve ağabeyiyle ilgili her türlü düşünceyi bilinç dışına atmıştı. Yine de ilk hamilelik döneminde, o gömülmüş duygusallık, arazlar ve belki de metafor halinde yüzeye çıkmıştı. Röntgen ışınları yalnızca zarar vermekle (Linda'nın, ilk çocuğunun hayatta kalması ve sağlıklı olmasıyla ilgili kaygısının ifade ettiği gibi) kalmaz, aynı zamanda gözden saklanmış olanı da sergiler. Bunun gibi, Linda'nın uzun süredir saçma ya da yersiz bir şeyi insan içinde ağzından kaçırma korkusu da, sır tutmanın ağır yükünü ve bilinç altındaki gerçek hakkında açıkça konuşma arzusunu yansıtıyor olabilirdi.

Linda yasaklı konuyu gün ışığında inceleyebildiği anda, kendini daha hafif, daha sakin, üzerinden yük kalkmış gibi hissetti. Ardından, terapide tartıştığı sırrı kocasına açtı. O da, görünürde nedensiz bir şekilde ilk çocuklarının bilinmeyen bir tehdit altında olduğundan korkan karısının bu duygusunu açıklayan bilgiye sahip olduğu için mutlu oldu. Destek gördüğünü hisseden ve kaygısını

denetlemeye can atan Linda, ailesindeki sırrı açığa vurmak için cesaret topladı.

Linda önce annesi Fern'le konuştu. Sakin bir anında annesine hamile kaldığı için ne kadar korktuğunu söyledi. Fern'den, ağabeyinin ölümü hakkında kendisine biraz bilgi vererek kaygısına bir çare bulmasını istedi. Linda, zor duyguları soruşturmak ya da bir seferde her şeyi öğrenmeyi beklemek yerine, gerçeklere dayanan birkaç soru sordu ("Onun adı neydi? Hamileliğin normal mi geçmişti? Bir sorun olduğunu ilk kim fark etti?) Ayrıca annesine, bir çocuk yitirmenin ne kadar yıkıcı bir şey olabileceğini ancak hamile kaldığında anladığını söyledi. Fern'den soğuk bir yanıt bekliyordu. Tam tersine, birlikte ağladılar.

Daha sonraki bir konuşmalarında Linda, ölüm hakkında babası John da dahil, diğer aile üyeleriyle konuşmayı düşündüğünü bildirdi. O noktada, Fern'in tedirginliği zirveye ulaştı ve öfkeyle Linda'yı bencil, vefasız ve saygısız olmakla suçladı. Ancak Linda, uzaklaşmadan ya da savunmacı olmadan kararlı tutumunu sürdürebildi. Annesine, "Biliyor musun anneciğim, bencil *olmamın* nedeni, bunu kendim için yapmak zorunda oluşum. Seni incittiğim için üzgünüm, çünkü amacım bu değil," dedi.

Linda, sır tutmanın kendisine çok ağır geldiğini, çünkü bunun kendisini diğer aile üyelerinden uzaklaştırdığını açıkladı Fern'e. Ayrıca ailesini sevdiğini ve onlarla önemli konular hakkında konuşabilmeyi istediğini de söyledi. Linda annesini değiştirmeye ya da ikna etmeye çalışmadı; tek istediği nerede durduğunu ve kendisi için ne yapması gerektiğini olabildiğince belirginleştirmekti. Ailelerde sır tutma işinin *dışına* çıkmak, uygun düştüğünde bir sır tutmak kadar önemli bir beceridir.

Bir aile sırrı deşilirken, ifşaatlar birbirini izler. Linda, önceki kuşaklarda da kaybedilen çocuklar olduğunu ve bunların üzüntüsünün hiçbir zaman dışa vurulmadığını, söz konusu edilmediğini öğrenmeye başladı. Babasından, ağabeyinin bir tür kalp sorunundan değil, virütik bir hastalıktan öldüğünü öğrendi. Annesiyle babası, zamanında doktor çağıramadıkları için alabildiğine yıkılmış-

lardı. Sonuç olarak da, küçük oğullarının ölümüyle ilgili yanlış söylentileri düzeltmeye kalkışmamışlardı.

Hayalin yerine gerçeği oturtan Linda, kendi hamileliğini annesinin üzücü deneyiminden ayrı tutabildi. Topluluk içinde konuşma korkusu azaldı ve röntgen ışınlarıyla ilgili kaygısı yok oldu. Linda'nın annesiyle babası ise, mesafeli evliliklerindeki hassas denge kızlarının gizlilik ve suskunluğa meydan okuyuşuyla bozulunca, ilk başlarda *daha da* kaygılı oldular.

Fern ve John için, oğullarının ölümüyle ilgili acıyla bir kez daha yüz yüze gelmek, Linda'nın başlattığı değişimin tek zor yönü değildi. Linda'nın babasına doğru attığı adım da, uzun süre önce yerleşip kuşaklardır sürdürülen baba-kız arası mesafeyi yadsımıştı. Kendi korkularını babasıyla paylaşma çabası ve yitirdiği şeyler hakkında sorduğu sorularla, Linda, babaların ailenin duygusal yaşamından korunması (daha doğrusu dışlanması) gerektiğini savunan söylencelere meydan okumuştu. Linda, Fern'e, "Bu kadar büyük bir sırrı babamdan saklayamam," dediğinde, John'un yabancı konumuna katkıda bulunmayı reddetmişti. Bunu yaparken, tüm sisteme yayılan, son olarak da bütün aile ilişkilerini etkileyen dalgalar oluşturmuştu.

İçeridekiler ve Dışarıdakiler

Aile sırlarıyla, kabul görenlerle dışlananlar arasındaki sınırları tekrar tekrar çizmenin sayısız yolu vardır. Örneğin Linda'nın ailesinde John, hem kendisinin hem de karısının çocuklardan bir sır sakladıklarını sanıyordu. Oysa gerçekte, Linda on yaşına geldiğinde, karısıyla kızı kendisinden bir sır saklamışlardı.

Sırların aile yaşamında değişik "konumları" vardır. Bir annenin, kimseye söylemediği, Valium bağımlılığı gibi bir sırrı olabilir. Ya da bunu yetişme çağındaki kızına söyleyip sır tutması için yemin ettirebilir. Ailenin bütün üyeleri onun bağımlılığını bilmekle birlikte, birbirlerine karşı kimse farkında değilmiş gibi davranıyor olabilirler. Ya da çocuklar, annelerinin sırrını yakın akrabalar dışında kimseye açmamaları için uyarılmış olabilir. Başka tür bir sır

da, bir çocuk, bir ebeveyn ve dışarıdan birini kapsayabilir, örneğin çocuğun sorunu bir ebeveyn ve öğretmen ya da terapist arasında tartışılırken, diğer ebeveyne haber verilmeyebilir.

Letty Cottin Pogrebin, *Deborah, Golda, and Me* (Deborah, Golda ve Ben) adlı kitabında aile sırlarından çoğunun kadınlar tarafından korunduğunu, onların da etkisini zamanla gösteren ağrı kesiciler gibi bilgiyi yavaş yavaş açığa vurduğunu gözlemliyor. Utancın, bu koruyuculuğun nedeni olabilecek başlıca etken olduğunu öne sürüyor; çünkü belki de kadınlar erkeklere oranla görüntülerin daha fazla bilincinde olmaya ve daha somut değer ölçüleri olmayınca, "bu nasıl görünecek" ya da "insanlar ne düşünebilir" gibi sorulara daha fazla bel bağlamaya koşullanmışlardır. Pogrebin, bazı davranışları hasır altı etmenin, kadınların hem hoş görünmelerine, hem de yapmak istediklerini yapmalarına izin verip vermediğini de merak ediyor.

Kimin kimle ortak olduğu da dahil olmak üzere, kendi ailesindeki sırları anımsarken, Pogrebin gizlilikle güç arasında bir de bağlantı kuruyor: "Erkekler milletlerin ve uygarlıkların tarihini denetim altında tutarken, kadınlar aile geçmişini pazarlık aracı olarak kullanır. Bilgi güç ise, gizli kapaklı bilgi gücün karesidir; bu bilgi gizlenebilir, değiştokuş edilebilir ve sonuç almak için kullanılabilir. Prestij sağlayan görevlerden ya da dünya çapında etkili uygulamalardan geleneksel olarak dışlanmış bulunan kadınlar için sır tutmak, bildikleri tek güç olmuştur belki de."

Pogrebin'in dayanak noktasına katılıyorum. Kadınlarla erkekler belki bilinçli olarak birbirlerini dışlama niyetinde olmasalar da, kadınların kamu alanından dışlanmışlık konumuyla erkeklerin duygusal aile yaşantısının mahremiyetinden dışlanmışlık konumu arasında kesinlikle bir bağlantı bulunuyor.

Fern, on yaşındaki kızına "Babana söyleme" dediğinde, amacı kocasını gereksiz üzüntüden korumaktı. Ancak Linda, yirmi iki yaşında ve hamileyken sırrı babasına söylediğinde, annesinin hem oğlunu kaybetmekten hem de kocasının duygusal açıdan geri çekilmesinden kaynaklanacak üzüntü ve öfkeden kendini korumaya gerek gördüğü ortaya çıktı. Çocuklarının yaşamındaki duygusal açıdan merkezi konumunu da korumak istemişti belki. Fern, kızlarının hepsine babalarının zor şeylerle başa çıkamayacağını ve ra-

hatsız edilmemesi gerektiğini öğretmişti. Niyeti ne olursa olsun, John'un aile içindeki dışlanmışlık konumuna meydan okumak yerine, onun bu konumunu güçlendirmişti.

Yine de aile sırları, genelde sır tutan kişileri bile son derece güçsüz kılan bir unsurdur. Sırlar bağlantıyı yıpratır, içten bağlılıkların ve güvenin önünü tıkar, ailenin doğallığını ve canlılığını yok eder. Sırlar yalnızca bireyleri aile içindeki karşılıklı ilişki kaynaklarından etmez, aynı zamanda ailenin kendisini de dış desteklerden yoksun bırakır. Dış dünyadan sır saklamak ("Babanın işini kaybettiğini kimseye söyleme"), ailenin özgüvenini azaltır ve onu utanç, sessizlik ve toplumsal tecrit ortamında tutsak eder.

Sırlar patolojik aile süreçlerine destek olur, içeridekileri yapay bağlarla bir araya getirir ve dışarıdakileri yabancılaştırır. Sır tutanlar duygusal olarak değil de, fiziksel olarak var olabilirler; bir arkadaşın dediği gibi, "hareket sırasında kayıp" olan kişilerdir bunlar. Dışarıdakilerin doğruyu öğrenmeleri engellendiği için, gitgide geçmişi anımsayamaz hale gelebilir, verileri şimdiki zaman içinde toparlayıp gelecek için plan yaparlar. Bir aile sırrı olarak başlayan bir şey de, genelde yalan söyleme, suskunluk, baskı ve yadsıma gibi gitgide büyüyen kısır döngülere dönüşür.

Gizliliğin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri yıllarca, hatta on yıllarca hasır altı edilebilir, ta ki çocuk önemli bir yaşdönümüne ya da aile yaşamında özel bir aşamaya ulaşıncaya dek. Örneğin Linda, topluluk önünde konuşma korkusuna karşın, ilk çocuğunu doğuruncaya kadar yaşantısında ileri adımlar atmıştı. Bu dönemde, kaygısı neredeyse onu felce uğratacak hale gelmişti.

Bazı çocuklar gizliliğe ani tepkiler gösterir, tıpkı anneme konulan ilk kanser teşhisiyle ilgili suskunluğa benim verdiğim tepki gibi. Bir çocuğun ya da yetişme çağındaki bir gencin arazlı ya da rol yapan tavrı, gizliliğe karşı rastgele, kaygılı bir tepki olabilir. Ya da, gizlenmekte olan şeye mecazi bir çağrışım olabilir ve ailenin sırrını açığa vurmaya yarayabilir.

Sırlar ve Arazlar

Yıllar önce, Kansas City'den sağlıklı, toplum içinde önde gelen bir çift benden yardım istemişti. Yetişme çağındaki Catherine adlı kızları için kaygı duyuyorlardı; onun kötüye gidişi hem kendilerini utandırıyor hem de korkutuyordu. Catherine tek başına terapiye girmeyi reddetmiş, ama annesi ve babasıyla birlikte beni görmeyi kabullenmişti.

İlk buluşmamızın başlangıcında, babası soruna bakış açısını kaba hatlarıyla açıklarken, annesi de onaylarcasına başını sallıyordu. Catherine "ayak takımı"ndan biri gibi bir görüntüye sahipti, ayak takımı gibi davranıyor ve ayak takımı gibi geziniyordu." Son zamanlardaki 'punk' ile 'porno' arası görüntüsü annesiyle babasını küçük düşürüyordu, çünkü her ikisi de iş dünyasında önde gelen kişilerdi ve görüntüyle konumları onlar için özellikle önemliydi. Ayrıca Catherine, gecelerini dışarıda geçirip önüne gelenle yatıp kalkıyor, bunu da onlardan saklamak yerine övünerek anlatıyordu. Babası, ahlaki konularda ona vaaz çekerek tepki gösterirken, annesi de kızının güvenliği ve AIDS tehlikesi hakkındaki korkusunu dile getiriyordu. Catherine ise ayak direyip, ısrarla dilediği gibi bir yaşam süreceğini yineliyordu.

İlk başta, anneyle babanın takım halinde çalışarak açık kurallar ve disiplin oluşturmalarına yardım girişimlerim işe yaramadı. Son derece önemli bilgilerin saklandığından kuşkulanarak, Catherine'in ağabeyinin de seanslara katılmasını istedim. Yalnızca iki çocuğun katıldığı bir görüşmede, gerçekten de bir aile sırrı çıktı ortaya. Catherine'in ağabeyi, babalarının iş ortağıyla gizli bir ilişki kurduğunu kabullenmemek için annelerinin büyük çaba harcamakta olduğunu söyledi. "Iki muhabbet kuşu ülkenin her yerinde yatıp kalkıyorlar ve annem dışında herkes bunu biliyor," diye açıkladı.

Catherine de bir yıl önceki başlangıcından beri babasının ilişkisinden kuşkulanmıştı, çünkü flörtümsü telefon konuşmalarının bazı bölümlerine kulak misafiri olmuştu. Aslında saygınlıktan uzak tavrıyla ailesini "gammazlamak" bilinçli olarak planladığı bir şey değildi ama yaptığı tam olarak buydu. Catherine, babasının ikiyüzlülüğünü ve kandırmacasını hor görürken, bir yandan da annesinin

gerçekle yüzleşerek kendi başına ayakta durma iradesizliğine öfke duyuyordu.

On altı yaşındaki Catherine'in, evli kadınların ekonomik, duygusal ve toplumsal açılardan korunmasızlığı hakkında pek az görüş sahibi olması anlaşılabilir bir şeydi. Annesinin gözlerinin içine bakıp kendi geleceği için kaygılanırken tek gördüğü, "yapay", "korkak", "yüzeysel" ve kendini savunamayacak ya da tanımlayamayacak bir kadındı. Catherine, annesinin gizli ilişkiye karşı çıkmaya, hatta buna tepki göstermeye isteksiz görünen ateş püskürüyordu. Sonuçta, her ikisi için de bu işi yapmış oldu.

Arazlar aile içindeki statükoya hem *karşı çıkmaya* hem de onu *korumaya* yarayabilirler. Catherine'in sorunlu tavrı, işin her zamanki gibi sürüp gitmesini olanaksız kılarak, aileyi tedavi görmeye zorlamıştı. Gerçekten de, ailesinin kandırıcı dürüst görüntüsünün ardındaki gerçeği ifşa etmişti. Bu arada onları, babasının gizli ilişkisiyle ve bu bağlamda evliliklerindeki derin mesafeyle yüzleşmekten korumuştu. Catherine, tıpkı bir paratoner gibi bütün şimşekleri üzerine çekmişti. Hem annesi hem de babası için sürekli bir ilgi odağı oluşturan Catherine, terapiye girdiklerinde üzerinde konuştukları konuydu; hatta belki de onların tek "güvenli" konuşma konusuydu.

Bu sır ortaya çıkıp dikkatler annesiyle babasının üstünde toplandıktan kısa bir süre sonra, Catherine yatışmaya başladı. Kendi girişimiyle bir HIV testi yaptırdı, test negatif çıktı ve terapi seansında, okuldaki çalışma düzeyini yakalamak için "cinselliğe ara verdiğini" bildirdi. Catherine'in annesi ilk başta kocasının gizli ilişkisine nasıl tepki göstereceği konusunda hiçbir fikir sahibi olmasa da, artık başını kuma gömemezdi. Olaylar masa üstüne serildiğinde, ilk önce duygularının öldüğünü ve tepki gösteremeyeceğini hissettiğini söyledi. Yine de *kendi* HIV testinin sonuçlarını beklerken, öfke ve korku tıpkı bir kasırga gibi içini silip süpürdü.

Benim dikkatimin odağı ise, anneyle babanın artık gizli ilişki hakkında konuşup, Catherine üzerinde yoğunlaşmaları yüzünden üzerine perde çekilmiş olan kendi evlilik sorunlarına eğilmelerini sağlamak için onlara yardımcı olmaktı. Catherine ile ağabeyini, kendi yaşamlarıyla ilgilenmeleri için teşvik ederek terapi seanslarından çıkardım, çünkü anneleriyle babalarının kendi özel yetiş-

kinlik sorunlarıyla baş etmeleri gerekiyordu. Aradan uzunca bir zaman geçtikten sonra Catherine'i de aralarına alarak, aralarındaki iletişimin ve karşılıklı saygının yeniden oluşması için kısa bir süre yardımcı olmaya çalıştım.

Gizliliğin aile içindeki olumsuz etkileri üzerinde odaklaşmış olsam da, konu, kaypak genellemelere ya da geniş kapsamlı hükümlere ("Ailelerde her türlü sır kötüdür ve hemen açığa vurulmaları gerekir") rahatça varmaya izin veremeyecek kadar karmaşıktır. Annelerle babaların üzerine düşen, alelacele "her şeyi anlatmak", ya da terapistlerin yapmaları gereken, saklı olanı bulup ortaya çıkarmak değildir. Gördüğümüz gibi, açıklamalar ve yüzleşmeler, aile üyeleri genelde bir uzaklık ve gerginlik bağlamında birbirinin yaşantısına el attığında ve birçok şeyi aceleyle yapmaya çalıştığında, yardardan çok zarar verebilir. Bir sırrı, duygusal bir ortamda, anne ya da babadan en azından birisi hem istekli hem de kendi yoğunluğuna hâkim olacak kadar düşünceli olmadan önce anlatmak, verimli bir sonuç doğurmayabilir.

Neyin "aile sırrı"nı oluşturduğu ya da ailelerde neyin "normal" ya da "işlevsel" sır tutma tanımına girdiği konusunda fikir birliği ender görülür. Birtakım aile terapistleri tüm sırların zehirli olduğunu düşünürler. Bazıları, sırların stratejik ve uygulamalı değerlerine dikkat yöneltirler ki bunların belli bir aile, etnik grup, kuşak, topluluk, sınıf ve kültür içindeki yerlerine bağlı olarak değişik işlevleri vardır. Benim bakış açıma göre ise, sırların açıklanması, bir süreç ve yön değişikliği, duyarlı bilgilerin paylaşılabileceği ve sır açıklandıktan uzun süre sonra konuşmanın devam edebileceği bir duygusal ortam yaratma girişimidir.

Örneğin, okul öncesi çağındaki bir çocuğa evlat edinilmiş olduğunu söylemek bir şey; çocuğun güvenle sorular sorup önemli kişilerin kaybı, kendisini doğuran anneden uzak kalması ve asıl annesiyle babasını asla tanıyamama olasılığı da dahil, bir dizi duyguyu paylaşması için sakin bir duygusal ortam yaratmak ise başka bir şeydir. Çocuklar olgunlaştıkça yeni sorular sorar, ya da aynı sorular zamanla anlam değiştirir. "Benim annem kim?" sorusunun yuva çağındaki bir çocuk için anlamı, kimliğini belirlemek ve dünya

hakkında görüş sahibi olmak amacıyla sülalesi hakkında bilgi isteyen yetişme çağındaki bir genç kız için taşıdığı anlamdan farklıdır.

Konu ne olursa olsun, önemli bir sorun farkına varılmadığında, hakkında konuşulmadığında, hatta hatırlanmadığında, aile üyelerinden en az biri, belli bir bedel ödeyecektir. Gizliliğin gölgesinde, çocuklar rol yapma ya da araz geliştirme konusunda özellikle duyarlıdırlar. Ailenin en bağımlı üyeleri onlardır ve böyle oldukları için de dile getirilmeyen aile kuralları ve geleneklerine hararetle bağlıdırlar. Çocuklar ya da yetişme çağındaki gençler ne kadar terbiyesizce davranırsa davransınlar, neyin sorulmayacağını otomatik olarak, derinden *"bilirler"*. Aile içindeki gizli düşmanlık, korku ya da soğuklukları sezinlediklerinde, boşlukları doldurmak ya da gerilimi açıklamak için kendilerini suçlayıcı fanteziler yaratmaya eğilimli olurlar. Çocuklar ayrıca, görülmemesi gereken asıl sırdan ötesini de gözden saklayan at gözlükleri takarlar.

Burada Düşünmeye İzin Yok

Peggy Papp, geçmişle ilgili "öğrenme açığı" olan, tarih ve yerleri bir türlü hatırlayamayan on bir yaşındaki Bill'le bir aile terapisti olarak çalışmıştı. Onda görülen araz, parçaları bir araya getirememekti, oysa okulla ilgili diğer bütün konularda başarılıydı. Terapi sırasında Papp, Billy'nin gizem ve karmaşa dolu kendi geçmişini öğrenmesinin engellendiğini fark etti. Billy'nin annesi, babasının alkolikliğini ve kovulduğu işleri oğlunun öğrenmesini istemiyordu. Billy ise ailenin neden sürekli bir yerden bir yere taşındığı ve neden annesiyle birlikte aniden babalarını terk ettikleri gibi üzücü soruları sormayarak annesini korumak istemişti.

Billy için geçmiş, araştırılması hatta üzerinde düşünülmemesi gereken tehlikeli bir alandı. Papp, Billy'nin geçmişteki olaylarla şimdiki yaşantısını kaynaştırmasına yardım etmeyi başardığında, o da eski tarihlerle yerleri anımsayabildi ve "öğrenme özürü" yok oldu. Billy'nin aile geçmişi hakkında bilgi edinmesini yasaklayan tabular, etrafındaki dünyanın tarihini öğrenmesini de yasaklayan bir genelleme olmuştu. Buna benzer bir bakış açısıyla Papp, evlat edi-

nildiği kendisine hiçbir zaman söylenmediği için "selektif matematik yetersizliği" bulunan bir kızı tedavi etmiş olan başka bir terapistin çalışmasından söz ediyor. Terapide kendi yaşamıyla ilgili gerçekleri üst üste toplamasına ve doğumuyla ilgili aritmetiği (kendisini evlat edinen çift evlendiği sırada, on beş aylıkmış) hesaplamasına izin verilir verilmez, "matematik yetersizliği" yok olmuş.

Herhangi bir geniş aile sırrı ya da gerçek olanın gizemli hale getirilişi, sonunda bilme, görme, konuşma, hissetme ve sormaya karşı daha genelleştirilmiş bir yasaklamaya yol açabilir. Bu durum, daha geniş kültürün, aile yaşamında gizliliği ve gizemli hale getirmeyi *önermesi* ile de ortaya çıkar; tıpkı kadınların üreme organlarının her yerde görülen yanlış tanımı gibi ("Erkeklerin bir penisi, kızların ise içinden bebeklerin çıktığı bir delikleri vardır"). Yapay ve gizemli bir iletişim, bir çocuğun kendi iç deneyimi ile dış gerçekliği açıkça ifade etmesine karşı daha geniş tabuları oluşturur.

Psikoterapide gördüğüm bir kadın, coğrafya, yönler ve haritalar hakkında açıkça düşünemiyordu; bu karışıklık, üreme organlarının nerede ve nasıl bir şey olduğunu "kavrama"nın yasak oluşuyla ilintiliydi. Terapi sırasında, kendi üreme organlarının coğrafyasını ya da kendi dünyasını anlayamamasının, oralara "bakmamak" için verilmiş bir söz yüzünden olduğu çıktı ortaya. Bakmak, orada olmaması gereken bir şeyi (vulvasını, özellikle de klitorisini) göreceği anlamına geliyordu. "Vücudumun bana iyi duygular veren parçalarının adı yoktu," diye açıkladı. "Bunların var olmaması gerekiyordu. Dışarıda olan şey oğlanlara özgüydü. Öyleyse hem kız olmam hem de bir klitorise sahip olmam olanaksızdı." Onun dediği gibi, "Erkeklerin bir penisi olduğunu herkes bilir ve herkes bu sözcüğü söyleyebilir; hatta partilerde bile. Ancak kadınların sahip olduğu şeyi tanımlamak için insanların söylediği tek sözcük 'vajina'dır."

Yoksa klitoris toplum çapında bir aile sırrı mıdır? Bu fikir, üstünde düşünmemizi gerektirecek kadar aptalca geliyor kulağa. Bir sırrın normal görülmesi ya da kültür tarafından onaylanması, kadın gerçekliğine yapılan saldırıyı hafifletmez. Yalnızca bundan çıkabilecek sonuçlarla yüz yüze gelmemizi zorlaştırır. Kadınlar "havadan sudan" ya da "önemsiz" konuları (yaşımızı sır tutmak, konuyu şakaya boğmak, hatta bu konuda yalan söylemek gibi, kültürün

bize öğütlediği davranış kalıpları) alenen incelediğinde, bizi uyuşturan ve güçsüzleştiren şeyin merkezine doğru adım atmaya başlayabiliriz.

Aile sırları, aile yaşantısının derinlerinden türeyen mahrem konular olarak görünür; ama ataerkil buyruklar, ölüm-kalım sorunlarında bile suskunluk ve yadsımayı teşvik eder; tıpkı kadın yaşamındaki erkek şiddetinin dehşeti ve boyutu gibi. Kültürel bağlam yalnızca hangi sırların söyleneceğini değil, aynı zamanda hangi sırların hatırlanacağını ve hangilerinin duyulabileceğini de belirler. Örneğin günümüzde, gerek meslektaşlarım gerekse ben, ensest ya da cinsel taciz kurbanı kadınların ürkütücü bir sayıda olduğunu görüyoruz. Neden bu öyküleri on beş yıl önce duymuyorduk? Kültürel ortamımız o sırada hastalarımızın anımsama yeteneklerini yadsıyor muydu? Kadınlar anımsadıkları halde terapistlerine bundan söz etmiyorlar mıydı? Yoksa anlatıyorlardı da terapistleri kendilerine kulak mı vermiyordu? Kim nasıl anlarsa anlasın, kültürel ortamda bir değişim oldu ve bu değişim, en korkunç aile sırlarının bile dürüstçe anılıp içtenlikle açığa vurulmasına izin verdi.

Şiddet ve cinsel taciz öyküleri terapistlerin muayenehanesiyle toplumsal alan arasında daha serbestçe dolaştıkça, bunların kadınlar *arasında* tartışılıyor oluşu anlamlı ve önemlidir. Kadınlar mahremden toplumsal alana geçiş yaptıkça, kişisel deneyimlerini cinsiyet ve iktidarın daha geniş bir bağlamında anlamaya başlayabilirler. Daha fazla kadın anımsadıkça, bunu yapma yeteneği hepimizin içinde yenilenir, bu da anımsamayı her birimiz için daha olası hale getirir. Güçlü toplumsal ve siyasal hareketlerin varlığı – birkaç tanesini sayacak olursak, medeni haklar hareketi, feminist hareket, insan hakları hareketi – bir kez anımsayıp konuştuğumuzda, unutmayacağımızın ve sessiz kalmayacağımızın güvencesi olur. Ayrıca öykülerimiz de tarih ve geleceğin sayfalarından silinmeyecektir.

11

GİZLİ BİR İLİŞKİ BÜYÜK BİR SIRDIR

Jane, beş yıldır sevgilisi Andrew'la birlikte yaşıyordu ve birden, bir veteriner kliniğinde yan yana çalıştığı Bill'in cazibesine kapıldığını fark etti. Oyun gibi başlayan flörtleri, zamanla yoğunlaştı. Aylar boyunca, aralarındaki cinsel enerjiyi görmezden gelip lafını bile etmediler. Ancak Bill, Jane'in aklına ve tenine işlemişti. Evdeyken, aklından onunla konuşuyor ve Andrew'la sevişirken onu düşünüyordu. İşlerinin doğası ve iş yerinin düzeni, Jane bunu arzu etmemiş olsa da, ikisinin fiziksel açıdan birbirine yakınlaşmasını sağlıyordu.

Jane, Andrew'a bağlılığını hiç sorgulamamıştı. Bir an bile, Bill uğruna onu terk etmeyi düşünmemişti. Yine de, bu çekimin gücü, özellikle de üzerindeki duygusal baskı onu şaşırtıyordu. Bunun anlamı konusunda aklı karışmıştı, sonradan dile getirdiği gibi, duygularının "gerçek" mi olduğunu, yoksa "çılgınca, bağımlılık yaratan, tutkulu bir şeye" mi giriştiğini bilmiyordu. Jane gitgide çekime kapılıp kaygılanıyordu, sonunda mesafe koymak yerine Bill'i daha iyi tanımaya çalışmasının, duygularını kesinleştirmek açısından tek çare olduğuna karar verdi.

Cinsel eğilimlerini birbirine anlatma konusunda aralarındaki anlaşmaya sadık kalmak için Jane, şimdiye kadar birisini çekici bulduğunda Andrew'a karşı dürüst olmuştu. Bu kez durum farklıydı. Bill'i ne kadar çekici bulduğunu öğrenecek olsa, Andrew'un avutulamayacak kadar üzülmesinden korkuyordu ve evdeki hava-

nın ağırlığı nedeniyle ondan tamamen kopma noktasına gelebileceğini tahmin ediyordu. Andrew'un her gün iş dönüşü kendisini kaygıyla sorguya çektiğini, hatta sevdiği işini bırakması için ısrar ettiğini görür gibi oluyordu. Jane'in, Bill'e yaklaşıp duygularından emin olabilmek için zaman ve uzama ihtiyacı vardı, durumu açığa çıkaracak olsa, o zaman ve uzama sahip olamazdı.

Jane ayrıca, bu noktada Bill'le ilişkisine bir son verecek olursa, en azından hayalinde bir saplantı olarak kalacağından kuşkulanıyordu. Temaslarının sürmesinin "işi normalleştireceğini" ve "ilişkiye daha fazla gerçeklik katacağını", son olarak da duygusal labirentte yolunu bulması için kendisine yardımcı olacağını düşünüyordu. Öte yandan Andrew, Jane'in iş ilişkileri hakkında kendisine soru sormuyordu, belki de olası rakipleri hakkında pek bilgi sahibi olmak istemiyordu.

Jane ilk kez Bill'le yatıp bunun bir daha asla olmayacağına yemin ettiğinde, evde kendini aşırı derecede kaygılı hissetmeye başladı. Paniğe kapıldığı bir anda, Andrew'a bir kardeş kadar yakın olan en iyi arkadaşı Helen'e her şeyi anlattı. Sırrını paylaşmak, Jane'in kaygısını ancak geçici olarak hafifletebildi, çünkü Helene sırdaşlık rolünden gitgide rahatsızlık duymaya başladı. Bir gece geç saatte yaptıkları telefon görüşmesinde, "Bu konuyu daha fazla dinleyemem," dedi Jane'e. "Bunun, Andrew'la aramıza büyük bir engel koyduğunu hissediyorum ve olup bitenlerden kaygı duyuyorum." Helene'in sırra ihanet edebileceği düşüncesiyle. Jane dehşete kapıldı.

Ardından Jane, Bill'den AIDS virüsü kapıp Andrew'a bulaştırmış olma olasılığıyla tedirgin oldu. Geceleri uyumakta zorlanıyor ve sık sık, sabah erken saatlerde içine işlemiş bir korkuyla uyanıyordu. Jane, Bill'le toplam üç kez yatmıştı ve her seferinde güvenli bir biçimde sevişmişlerdi. Yine de, kaygı ve suçluluk duygusu gitgide arttı, ölümcül virüsü eve taşıdığı düşüncesini aklından çıkarıp atamadı.

Tırmanan kaygısına karşılık, Jane, Bill'le yatmaktan vazgeçti ve Andrew'la arasındaki yakınlığı yenilemek için canla başla çalıştı. Bill başka bir kadınla romantik bir ilişkiye girince de, Jane'in içi sızladı, ama sonuçta rahatlamıştı. Bunu izleyen aylarda, Bill yeni

sevgilisine gitgide daha fazla bağlandı ve Jane'in ona olan bağlılığı azaldı. Gizli ilişkisi hakkında Andrew'a hâlâ bir şey söylememişti, çünkü olayın üstünden fazla bir zaman geçmeden bunu yapmaktan korkuyordu. "Daha sonra..." diye söz vermişti kendi kendine. Zaman geçtikçe de, "Ortaya çıkarmanın ne anlamı var? Nasıl olsa bitti," diyordu.

Birkaç ay sonra, Bill'le ilişkilerinin başladığı tarihten yaklaşık bir yıl sonra, Jane en sonunda gizli ilişkisini Andrew'a anlattı. Helene, gerçeğin açığa çıkması için ona baskı yapıyordu, çünkü bu sır, yakın üçlü ilişki içinde Andrew'un aleyhine işliyordu. Jane'in ayrıntılara girmesi kolay olmadı, bir seferde yapamadı bunu, ancak gerçekleri masanın üzerine serme sürecini başlattı. Andrew öfkelendi ve yıkıldı, ama ilişkileri ayakta kaldı; mahremiyet ve içindekileri açığa vurma konusunda birbirlerinden daha fazla talepte bulunmayı öğrendikçe de, derinleşti.

Gizli bir aşk ilişkisi büyük bir sırdır, çünkü geniş dalgalar halinde büyüdükçe, işe karışan kişilerin esas ilişkilerinde "miş gibi" yapmalarına neden olur. Jane, Bill'le duygusal ve cinsel birlikteliğini sürdürdükçe, Andrew'a karşı kendini kapatıp onunla daha az ilgilendiğini hissetti, öyle ki birincil ilişkisinde fiziksel olarak var olsa da, duygusal açıdan yoktu. Genelde dikkatli *görünüyordu*, çünkü birlikte yaşadığı kişiye karşı istekli olma çabaları, aldatma konusundaki yoğun tedirginlik ve suçluluk duygusuyla doğrudan bağlantılı olarak artıyordu.

Aile terapisti Frank Pittman, *Private Lies* (Özel Yalanlar) adlı kitabında, bir evlilik ya da birincil ilişkide mesafe ve uzaklaşmaya, öteki ilişkideki cinsellikten çok, gizliliğin neden olduğunu belirtiyor. Gizlilik, aynı zamanda sevgilinin, duygusal açıdan eşten daha fazla baştan çıkarıcı görünmesini sağlar. Sevgili, eş hakkında her şeyi bildiği halde, eş kesinlikle hiçbir şey bilmez. Olup bitenler ve duygular, sevgiliyle bir ölçüde serbestçe ve sansürsüzce paylaşılabilir, oysa eşle bunun tam tersi geçerlidir. Bir evlilikte mahremiyet potansiyeli ne olursa olsun, kişinin bir şey sakladığı, yanılttığı, koptuğu, aldattığı bir insana kendini yakın hissetmesi olanaksızdır.

Dolayısıyla, bu üçgendeki üç oyuncunun duruş tarzı, (aldatılan) eşi dışlanmış ve gitgide uzaklaştırılmış bir konumda tutar.

Pittman, "öteki kadın"a âşık olan erkeğe şu öğüdü verir: "Bir erkeğin, sırlarını paylaşan her kadına kendini yakın hissettiğini aklınızdan çıkarmayın. Yalan söylediği kişinin yanındaysa, kendini rahatsız hisseder. Karınızı aldatırken içinizin derinliklerindeki düşünceleri ve duyguları gizli ilişki içinde olduğunuz sevgilinizle paylaşıyorsanız, elbette ki ona âşık olduğunuzu ve karınıza sevgi duymadığınızı hissedersiniz. İşte bu yüzden gizli bir ilişkiye girmeniz –her ne kadar bunu yapmak pek hoş bir şey olmasa da– mutlaka karınızı sevmediğiniz anlamına gelmez. Karınıza doğruyu, öteki kadına da yalan söylemeye başlayın da neler olup bittiğini görün." Pittman, asıl sorunun, kiminle yatıldığından çok, *kime* yalan söylendiği olduğu sonucuna varıyor.

Bilinçaltı Doğruyu Araştırır

Jane'in ikili yaşamını sürdürmesini olanaksız kılan neydi? Bir kısmımız yıllar, hatta onyıllar boyu bir ya da birkaç gizli ilişkiyi bir arada yürütür, eşlerimizle asla yüzleşmeyiz. Sadakatsizlik, ailemiz ve kültürel mirasımızla tutarlı olabilir ya da sosyal grubumuz ve yakın arkadaşlarımız tarafından onaylanabilir. Ya da, inançlarımızla edimlerimiz arasındaki tutarsızlığı kabul etmeksizin, *inancımız* bir yönde, *davranışımız* ise başka bir yönde olur. Deneyimimizi bölümlere ayırır, çelişen inançlarla tavırları birbirinden ayrı tutarız, böylece birbiriyle sürtüşüp başımıza dert açmazlar. Ve hiç kuşkusuz her birimiz, yalnız başkalarını değil, bir kılıf uydurup kendimizi de aldatma konusunda ince bir beceri sahibiyiz.

Yine de Jane, bu tür bir zihinsel yapıya sahip değildi. Kendisini tek eşliliğe ve ondan da çok, dürüstlüğe adamıştı. Bill'le önce duygusal sonra da cinsel ilişkiye girdiğinde rahatlamak için çeşitli kendini kandırma yöntemlerine başvurmamıştı. Kendi kendine, "Andrew bilmezse, bundan etkilenmez," ya da, "Bill'i çekici bulmam Andrew'la yatakta daha canlı olmamı sağlıyor, demek ki o kadar da kötü bir şey değil," demiyordu. Jane, Andrew'a gerçeği borçlu olduğunu biliyordu. Herkesin kandırmaca yerine gerçeklere dayalı bir hayat yaşama hakkına sahip olduğuna inanıyordu.

Jane, bu arada, Bill'le ilişkisinin, Andrew'un duygusallığı tarafından engellenmeden gelişmesine izin verme gereğini içinin derinliklerinde hissediyordu. "Yapmam gerekeni yapmak zorundaydım," diye açıkladı sonradan, "dolayısıyla da anlatamazdım." Yine de aldatmak –hatta Jane'in hem gerekli hem de dayanılmaz olarak gördüğü bir amaca yönelik olarak– vicdanının sesini çiğniyordu. Değerleriyle tavrının arasındaki çelişki, en sonunda duygusal bir bedel ödetiyordu ona.

Jane bu ahlaksal ikilemden kurtulmayı düşünerek başarmış değildi; yani, Bill'den uzaklaşma kararı, kafasında oluşmamıştı. Jane'in bedeninde dile gelen bilinçaltı, en sonunda kendisini Bill'le arasına engel koymaya, ardından da Andrew'a ondan söz etmeye zorlamıştı. Davranışımız temel değer ve inançlarımızı çiğnediğinde, bilinçaltımız ve bedenimiz gerçeği araştırır. Bir işareti görmezden gelirsek –Jane'in örneğinde, kaygıyı– daha büyüğü, sonra da daha acil olanı ortaya çıkabilir, ta ki dikkat etmek zorunda kalıncaya dek.

Bill'le ilişkisinin yoğunlaşmasını engelleyemediği ve Andrew'a ondan söz edemediği sürece, Jane'in duyduğu kaygı gitgide artmıştı. Kaygısına katlanamaz hale gelince de, aynı zamanda Andrew'un da en iyi arkadaşı olan bir dostuna sırrını açarak, potansiyel olarak dengesiz bir üçgen oluşturmuştu. Bilinçsizce, kaygısını tırmandıracak bir sırdaş seçmişti; şimdi de Helene'in, Andrew'a karşı ikiyüzlülük pahasına sırrı ne kadar tutabileceği konusunda sürekli kaygılanıyordu.

Jane, Bill'den vazgeçmeden ya da Andrew'a anlatmadan kaygıdan kurtulmak için ısrar etmiş, ama işe yaramamıştı. AIDS yoluyla eve ölümü taşımış olabileceğiyle ilgili tedirgin, saplantı halindeki bir düşünceyle uykusu bölünüyordu. Bu noktada Jane, Bill'le cinsel ilişkisine bir son verip Andrew'a yöneldi. Bill'le ilişkisini sürdürmüş olsaydı, ihanet kaygısı arttığında sık sık olduğu gibi, yakayı ele verebilirdi. Ya da daha ciddi bir duygusal ya da fiziksel araz geliştirebilirdi. Bir dostum, mahallesindeki eski doktorunun, "Yanlış bir şey yapıp da kendi kendimize ne yaptığımızı bildiğimizi iddia edersek, fiziksel ya da zihinsel açıdan veya her iki bakımdan kötü bir hastalığa yakalanırız," dediğini anımsıyor.

Hiç kuşkusuz, başkalarına yalan söylediği ya da onları aldattı-

ğı için kendini yeterince suçlu hissetmiyor gibi görünen birilerini hepimiz tanırız. Bu insanların bazıları üst düzey devlet görevlileri ya da yataklarımızı paylaşan kişilerdir. Günün birinde, kendimiz de aynı kategoriye girebiliriz. Bazen suç ortada olsa da, zaman veya koşullar gerektirdiğine ortaya çıkana dek hissedilmeden ve farkına varılmadan kalır:

Yöneticilik yapan bir iş adamı, on beş yaşındaki oğlunun ölümünden sonra geçirdiği ciddi depresyon nedeniyle benden yardım istemişti. Yıllardır yardımcısıyla gizli bir ilişkisi vardı ve karısına sürekli yalan söylediği için görünürde suçluluk ya da pişmanlık hissetmemişti. Ancak sevgilisiyle gizli bir romantik akşam yemeğinin tadını çıkardığı sırada, oğlu koşarken bir kamyonun altında kalıp ölmüştü.

Oğlunun öldüğünü öğrenen adam son derece şiddetli bir kaygıya kapılarak ertesi gün ilişkisine son vermişti. Ardından da cenaze törenine giderken yolda karısına her şeyi anlatmıştı. Ne konuşma nedenini incelemiş ne de zamanlamasını göz önünde bulundurmuştu. "Dürüstlüğü", taşıyamayacağı kadar ağır bir duygusal baskıyı azaltmak için tepkisel bir girişimdi.

Onu bu bunalımlı döneminde gördüğümde, davranışının oğlunun ölümüne neden olduğuna dair fantezisiyle, tuttuğu yas karmaşık bir hal almıştı. Yardımcısının başka bir yere atanmasını ayarlamıştı ve bir başka ilişkiye girme düşüncesini hayal bile edemiyordu. Yine de, bir yıl sonra eşinden saklı yeni bir cinsel ilişki kurmuştu. İlk ifşaatına neden olan, sindirilmiş değer ve inançların çiğnendiğini haber veren kaygı değil, şiddetli bir panik haliydi. Daha da önemlisi, ilk ilişkinin açığa vurulmasından sonra karısıyla kendi ilişkilerini dürüst bir biçimde gözden geçirmemişlerdi. Tam tersine, sarsıcı kayıplarına, aralarına köklü bir mesafe koyup birbirlerinden daha da ayrılarak tepki vermişlerdi.

Farkına Varmak... Ya Sonra?

Sırrın neden açığa çıktığı, fark edildikten ya da açıklandıktan sonra olup bitenlerden daha az önemlidir. Gizli bir ilişkinin farkı-

na varılması, evliliğe zarar da verebilir, eşlerin dürüstlüğe ve birbirlerine bağlılığına göre, evliliği güçlendirebilir de.

Jane'in Bill'le ilişkisi, Andrew'u ilk başta altüst etti. Jane'le birlikte hararetli münakaşalar, gece yarılarına kadar süren tartışmalar ve tutkulu sevişmeler arasında gidip geldiler. Hem olumlu hem de olumsuz gerilimin bu denli yüksek düzeylere çıkması, bunalım döneminde ilişkilerini canlandırarak onları şaşırttı. Yine de ister olumlu olsun ister olumsuz, duygusal yoğunluk çoğunlukla kaygı güdümlü bir tepkidir, ilişki hakkında berrak bir biçimde düşünmeyi desteklemekten çok, engellemeye yatkındır. Cinsel ihanetin acısını sindirirken gerekli olan bir ilk adım olmasına karşın, bunu aşan bir şey değildir.

Bir çift, hem sadakatsizliği yaşayıp hem de yeni bir güven ortamını nasıl oluşturabilir? Başlangıç olarak, Jane'le Andrew, gizli ilişki öncesinde kendi ilişkilerinin ne kadar mesafeli olduğunu kabul ettiler. Birbirlerine özen gösterme konusunda her ikisi de gevşek davranmaya başlamıştı. Sözgelimi Andrew, eşiyle ilgili önemli verileri dikkate almamıştı, buna gizli ilişki sırasında bir şeylerin değiştiğini ya da "yolunda gitmediğini" gösteren bariz belirtiler de dahildi. Karşı tarafın verilerini alıp işlemden geçirmezsek, kendimize karşı sahtekârlık yapmış oluruz.

Bir bakıma hepimiz, ilişkimizin nasıl gittiği konusunda sorumlu sayılırız; ikiyüzlülükle işbirliği yapabilir, hatta ikiyüzlülüğü davet edebiliriz. Ancak Andrew, ne Jane'in gizli ilişkisine neden olmuştu ne de bunu engelleyebilirdi. Daha da önemlisi, Andrew'la Jane gizli ilişkinin açığa vurulmasını, daha derin düzeylerde doğruyu söylemek ve içlerini dökmek için bir sıçrama tahtası olarak kullandılar. Gizli ilişki, cinsel açıdan baştan çıkmaların, özellikle de birincil ilişki mesafeliyse (ama sırf bu yüzden değil), yaşamın bir gerçeği olduğunu canlı bir biçimde anımsatmaya yaradı. Bir eşin, ya da kişinin kendisinin güçlü dış cazibelere kapılabileceğini yadsımak, bir tür uyurgezerliktir. Gerek Jane, gerekse Andrew, cinsel ve romantik cazibeler konusunu bilinçlerinde ve sohbetlerinde tutmaya, bu arada birbirlerinin üzerinde aşırı kaygılı bir biçimde yoğunlaşmamaya karar verdiler. Birbirine güvenmenin –"güvenmek" birbirini her zaman emre amade saymak ve özen göstermemek anlamına geldiğinde– yararlı olmadığını kabullendiler.

Jane'in ilişkisinin dürüstlükten uzaklığı ve gizliliği, Andrew'un buna katlanmasını olanaksız hale getirmişti, üstelik ne kadar acı verici olursa olsun, gerçekleri bilmek istiyordu. Cinsellik konusunda dürüstlüğün giderek olanaklı hale geleceği bir duygusal ortamı nasıl yaratabilirlerdi? Bu amaca yönelik olarak, bir dış cazibe hissettiklerinde, kendilerini kaptırmadan önce bunu açıkça paylaşma konusundaki taahhütlerini yenilediler. Buna yalnızca cinsel değil, güçlü duygusal ve romantik cazibeler de dahil olacaktı. Dinleyen taraf, dürüstçe, karşı tarafı içtenliğinden ötürü aşırı tepki ya da denetimle cezalandırmadan karşılık vermeyi deneyecekti. Her ikisi de, diğerine dış cazibeler konusunda serbestçe soru sorabilecek ve paylaştıkları en önemli değerin tekeşlilik değil, dürüstlük olduğunu anımsatabilecekti.

The Monogamy Myth (Tekeşlilik Efsanesi) adlı kitabında Peggy Vaughan, üzerinde tartışmadan tekeşliliği varsaymanın da, karşımızdakinden zorla vaatler koparark veya tehditle bunu sağlamanın da olanaksız olduğunun altını çiziyor. Tekeşliliğin temelini ancak dürüstlük oluşturabilir. Bir eşten gizli tutulan cazibeler, şiddetlenip karşı verilmeye çok daha yatkındırlar.

Andrew, yakınlığı artırma amacıyla tutarlı olarak, Jane'den Bill'le arasındaki cinsel ve duygusal deneyimlerden daha ayrıntılı olarak söz etmesini istedi. Ayrıntıları duymak acı verse de, gerçeklere fantezi ve korkulardan daha rahat katlanabileceğini biliyordu. Andrew yanıtlarını dinlemeye hazır olduğu soruları aşama aşama sordukça, Jane de paylaştığı gerçekleri arıttı ve genişletti. Buna karşılık Andrew, kendi cinsel geçmişiyle fantezilerinden daha fazla söz eder oldu. Onun da paylaşma gereğini duyduğu birkaç gizli ve saklısı vardı.

Andrew, birkaç iyi arkadaşına ve desteğini gördüğü aile üyelerine Jane'in gizli ilişkisinden söz ederek Jane'i savunmalarına ya da ona karşı cephe almalarına yol açmaksızın, gereksinim duyduğu anlayış ve desteklerini sağladı. Başkalarının sadakatsizlik bunalımıyla nasıl baş ettikleri, aldatan mı yoksa aldatılan taraf mı oldukları ve bağlı olunan ilişki dışındaki cinsel cazibeler konusunda daha genel bağlamda olabildiğince bilgi edindi. Aynı şeyi Jane de yaptı. Kız kardeşleri evlilikleri dışındaki cinsel cazibeleri nasıl yaşamış ve bunlarla nasıl baş etmişlerdi? Cinsel duygularıyla fantezi-

lerinden eşlerine söz etme ya da soru sorma konusunda, başkaları hangi inanç ve değerlere sahipti? Cinsel konularda doğruyu söylemek bakımından, en iyi arkadaşlarının kendilerinden ve eşlerinden beklentileri nelerdi? İnsanlar mahremiyetle gizlilik arasındaki çizgiyi nerede çiziyorlardı?

Jane'le Andrew başkalarıyla daha derin düzeylerde konuşurken, her ikisi de cinsel dürüstlükle ilgili dikkat çekici farklılıktaki inançlar karşısında şaşırıp kaldı. Bu farklı bakış açıları, ikisinin de konu hakkındaki kendi değerlerini arıtıp netleştirmelerine yardımcı oldu. Başkalarına karşı açık olmak, birbirine karşı açık olma sürecinin çok önemli bir bölümüydü.

Bireyler, cinselliği paylaşan eşler arasında kendini dürüstçe ve uygun bir biçimde açığa vurma kapsamına nelerin girdiği konusunda oldukça farklı görüşlere sahiptir. Kendimize ya da eşimize açıklamasak da, hepimizin bu konuyla ilgili kendi "felsefe"si vardır. Bir kadının eşi ya da sevgilisi hakkında temel bilgi saydığı bir şeyi, başka bir kadın ilgisiz, uygunsuz ya da saldırganca bulabilir.

Örneğin, benzer değerlerle dünya görüşlerini paylaşan iki kadın olan Jane'in kız kardeşlerinin birbirinden oldukça farklı bakış açılarını ele alalım. Dürüstlük ve sadakat konusunda Bess, yalnızca kocasının yaptıklarıyla ilgiliydi. Mary Anne ise, tam tersine, öncelikle kocasının yatakta *duygusal* açıdan var olup olmamasına önem veriyordu.

Bess şöyle diyordu: "Benim tek kuralım, George'un başka kadınlara el atmamasıdır. Bu, 'Erkek yemeğini evde yediği sürece, iştahının nereden geldiği hiç önemli değildir' diyen özdeyiş gibi bir şey. Seviştiğimiz sırada kimi düşündüğünü bilmek istemem ve asla bunu ona sormam. Fanteziler özeldir ve paylaşmakta hiçbir yarar görmüyorum. George başkasının değil de, *benim* yatağımda olduğu sürece, varsın isterse Papa'yı düşünsün."

Mary Anne ise şöyle diyordu: "Sid'in bir gönül macerası olsaydı, kendimi daha fazla ihanete uğramış hissederdim; hatta fiiliyata dökülmemiş olsa bile. Geçen yıl Sid işyerindeki bir kadına deli gibi âşık olmuş ve aylar boyu, biz sevişirken onu düşünmüş. Bu bilgiye

sahip *olmamak* ve sonradan öğrenmek son derece acı vericiydi. Ayrıca Sid'in bunu benden saklaması da dürüstçe değildi. Şimdi, böyle bir şey olduğunda konuşmak üzere anlaşmaya varmış durumdayız. Başka birisiyle ilgili her türlü geçici fanteziyi paylaşıyor ya da seviştikten sonra birbirimizi sorguya çekiyor değiliz. Ancak bir fantezi fazlasıyla ağır basıp içimizden birinin yatakta diğerinin yanında tam anlamıyla *var* olmasını engelleyecek kadar sürekli hale gelirse anlatıyoruz. Bu konuda açık davrandığımızda, sorunu aşıp yeniden yakınlaşabiliyoruz."

Mary Anne, kocasından, Bess'e göre çok daha fazla yakınlık talep ediyor. Aralarındaki bu fark, "yanlış" ya da "doğru"yla, "daha iyi" ya da "daha kötü"yle ilgili değil, çünkü çiftler için, ya da zaman içinde tek bir çift için geçerli olan bir yakınlık ya da uzaklık ölçütü olamaz. Yine de, cinsel dürüstlük konusunda kendi inanç ve beklentilerimize açıklık getirip buna uygun davranmak yararlıdır. Karşı tarafın bize doğruyu söyleyeceğine dair hiçbir güvencemiz olamaz, ama *gerçekten* bilmek istiyorsak, tekrar tekrar ve içtenlikle *gerçekten* sormak zorundayız.

Tekeşlilik Paradoksu

Jane'le Andrew, ihanet bunalımına, birbirleriyle bağlantılarını derinleştirerek karşılık verdiler. Bundan daha tipik olan bir tepki ise, eşini denetlemek ya da ona tekeşlilik yemini ettirmektir. Eşimizin bağlılık yemini etmesini doğal olarak *isteyebiliriz*, ancak hiçbirimiz, yaşam boyu ne yapıp yapmayacağımız konusunda mutlak bir söz veremeyiz. Böyle bir şey yapmak, yine 'miş' gibi yapma biçimidir. İnsanlar evlenirken, birbirlerine sadık kalacaklarına Tanrı önünde ant içerler; oysa istatistikler, gerek boşanma gerekse evlilik dışı cinsel ilişki vakalarının ne kadar çok sayıda olduğunu gösteriyor. Tekeşliliğe insanlardan çok daha yatkın olan bir düzineyi aşan memeli türü (buna kurtlar ve gibonlar [uzun kollu ve kuyruksuz bir maymun türü] de dahil) mevcut. Biz, hem yaşam boyu bir

eşin güvencesini hem de cinsel ve duygusal çeşitliliğin heyecan ve hareketliliğini istemeye eğilimliyiz.

Tekeşlilik konusunda geçerli olmayan toplumsal doğrular (herkes için normal ve normlara uygun tek yaşam tarzı olması gibi) bizi hem kendimize, hem de eşlerimize dürüst davranmamaya davet eder. İnsanları ikiyüzlü davranmaya zorlayan bir başka kültürel söylence de, evlilik dışı bir ilişkinin ardındaki "gerçek neden"in kusurlu bir eş ya da kötü bir evlilik olduğudur. Gerçi evlilikteki mesafe ve hoşnutsuzlukla, genelde üçüncü bir taraftla, sözgelimi bir sevgiliyle, çocukla, terapistle ya da herhangi biriyle aşırı ilgilenerek başa çıkılır; ancak gizli ilişkiler, tıpkı diğer üçgenler gibi, çoğunlukla herhangi bir gizli nedenden kaynaklanan kaygıya tepkisel olarak verilen bir karşılıktır.

Örneğin Jane, bir iş kazasında kaybettiği babasısın öldüğü yaşa yaklaştığı sırada Bill'le yatmaya başlamıştı. İnsanlar genellikle önemli bir kayba uğradıktan hemen sonra, ya da Jane'de olduğu gibi, daha önce uğranılmış bir kaybın yıldönümünde gizli ilişkiye girerler. Gizli ilişki konusunda yalan söylemek, daha kaygı verici bir duygusal sorunun bilmezden gelindiğinin ya da ifade edilmediğinin belirtisi olabilir.

Tam anlamıyla tekeşli bir tür olduğumuza ve gizli ilişkilerin, ilişkileri sevgiye dayanan iyi insanlar arasında asla orta çıkmayacak korkunç sapkınlıklar olduğuna dayanan söylenceler, kendi kendini kandırma ve yadsımayı (Eşim asla başka kadınların cazibesine kapılmaz"), içine kapanma ve utancı (Kocamın bana ihanet ettiğini kimşe öğrensin istemem"), kişisel sorumluluk ve başarısızlıkla ilgili aşırı duyguları ("Neyim eksikti de ilişkimizin dışına çıkma gereğini hissetti?") teşvik eder. Sonuçta, birçok kişi evlilik dışı gizli ilişkilerin gerçekliği konusunda, olmadan önce de, olduktan sonra da, açıkça ve dürüstçe konuşmaktan çekinir.

Jane'le Andrew, ihanet bunalımının üstesinden derin bir dürüstlük düzeyi için çaba harcayarak gelmiş olsalar da, bütün çiftler aynı tepkiyi göstermez. Aşağıdaki olaylar dizisi çok daha tipiktir:

Rosa, kocasının sadakatsizliğini öğrendikten sonra kısa bir danışma için benden randevu istedi. Birkaç ay önce, evliliğinde meydana gelen "garip soğukluk"tan kuşkulandığını söyledi. Bunun

üzerine, kocasının omzuna yapışıp gözünün içine bakarak, kararlı bir sesle, "John, gizli bir ilişkin olduğuna dair kuvvetli bir his var içimde. Eğer varsa, bil ki seni terk ederim. Bu konuda gerçeği mutlaka öğrenmeliyim," demişti.

John'un, "Yok öyle bir şey," diye yanıtlamasına karşın, daha sonra gerçeği keşfeden Rosa çileden çıkmıştı. Arkadaşlarına, "John'un yüzüme baka baka yalan söylemiş olması inanılır gibi değil," demişti. Rosa, ilişkisi hakkında John'a soru sormamış, ama buna bir son vermesi için ısrar etmişti. Ardından da, bir daha sadakatsizlik yapmayacağına dair tekrar tekrar yemin etmesini istemişti. John, Rosa'nın önünde bir kez daha ant içmiş, o da. "Birisiyle yattığını öğrenecek olursam, sorgusuz sualsiz aramızda her şey biter!" diye yeniden çizgiyi çekmişti. Bana, "Yıkım duygusunu üzerimden bir türlü atamıyorum. Ona tekrar nasıl güvenirim, merak ediyorum," dedi.

Rosa tabii ki merak ediyordu. Tehditler ve vaatler, ne sadakatın güvencesidir ne de güveni güçlendirir. Bir eşin sonsuza dek tekeşli kalacağını da güvence altına alamayız. Yapabileceğimiz tek şey, dürüstlük düzeyini yükseltip ilişkide bir iletişim başlatmaktır; güven ancak bu temelin üzerine kurulabilir. Rosa tam tersini yapmıştı. Çektiği ültimatomun katılığı ve kesinliği ("... öğrenecek olursam ... aramızda her şey biter!) ancak kandırmacayı davet etmeye, iletişim hatlarını kapatmaya ve ilerideki gizli ilişkilere zemin hazırlamaya yaramıştı.

Tersine, güvence altına alamayacağımızı dürüstçe kabul ettiğimizde, tekeşlilik daha ulaşılabilir hale gelir. Artık, güçlü cazibelerin ve gizli ilişkilerin en iyi evliliklerde bile ortaya çıkabileceği gerçeği hakkında açıkça konuşabiliriz. Fırsat ve koşullara bağlı olarak, ileride Rosa'yı da, John'u da baştan çıkaracak cazibeler ortaya çıkabilir. Rosa, "Bir daha olursa, buna katlanamam," demek yerine, Jane'in yaptığı gibi, "Baştan çıkarıcı şeyler elbette ki tekrar olacaktır ... benim de başıma gelebilir. Bu konuda konuşabilmemizi isterim. Bu tür bir konuşmanın mümkün olması için payıma düşeni yapmak isterim," diyebilirdi.

Rosa evlilik dışı ilişkileri onaylayamazdı çünkü evliliğinde rahat etmek için tekeşliliği gerekli görmüştü. Onu terapide ilk kez gördüğümde, sadakatsizliği kabullenmekle, hemen o an yerinden

fırlamak arasındaki orta yolu bulamıyordu. Çalışmamız boyunca, Rosa, John'a karşı yeni bir tavır aldı. Dış cazibeler konusunda, etkin hale gelmeden önce açıkça sözünü etmesini ve başka bir kadınla yatmışsa olup bitenleri doğrudan doğruya kendisine anlatmasını istedi ondan. John'a, "Senden doğruyu duymak tabii ki benim için yıkıcı olacak. Ama sorunla savaşabilecek kadar uzun bir süre evli kalmak ve bu konuda bazı şeyleri açıklığa kavuşturmak istiyorum, böylece buradan nereye gideceğimiz konusunda aklı başında bir karara varabiliriz. Bir ilişkin olduğu halde bana yalan söylediğini keşfedecek olursam, evliliğimiz çok daha büyük bir tehlikeye girer," dedi.

Peggy Vaughan'ın altını çizdiği gibi, eşimiz sadık kalmazsa yapacaklarımız konusunda tehditler savurmakla, bir dürüstlük anlaşması –yalnızca şimdiki ve gelecekteki cinsel serüvenlerle değil, ilişkimizi etkileyen her türlü duygusal konuyla ilgili olarak– yapmayı istemek arasında müthiş bir fark vardır. Güven ancak, hem kendimizi ve eşimizi gerçekten tanımaktan, hem de paylaşma ve içini dökme düzeylerini artırma konusunda karşılıklı bir anlaşmadan doğar ve gelişir. Tekeşlilik ne talep edilebilir ne de söze bağlanabilir.

"Dürüst paylaşım"ların hepsi de, daha büyük bir yakınlık ve eşine daha derin düzeyden açılma isteğinden kaynaklanmaz. Arkadaşlarımdan biri, evliliklerinin en başlarında başka kadınlar hakkındaki şehvetli fantezilerini canlı ayrıntılarıyla betimleyen bir erkekle evliydi. Arkadaşım başlangıçta kıskançlık hissetmiş, sonra yabancılaşıp geri çekilmişti. Bunu kendisine söylediğinde, kocası kendi ruhunun derinliklerini biraz araştırıp bu kışkırtıcı iletişimlerin kendi güvensizlik duygularını yansıttığını ve mesafe yarattığını kabul etmişti.

Adam birkaç yıl sonra, iş ortağına karşı hissettiği gitgide yoğunlaşan cinsel arzudan söz etmişti karısına. Kendi deyimiyle, zehirlenmekteydi. Karısıyla bu konuşmaya girmekten korkmuş, ancak bunu yapmanın vicdani bir sorun olduğunu hissetmişti. İçini dökmesine neden olan, evliliğine öncelik vererek gizli tutulan arzuların zehirini ve gücünü yok etmekti. Ayrıca, istediği gibi davranma olanağını bulamayacağı koşulları yaratmak istemişti. Karısı-

na anlatması, onun soru sormaya devam ederek acısını dile getirmesine yol açtı. Karısını kafasından atmayı yeğleyeceği anlarda bile onu düşünmesini sağladı.

Kadın ise kendi payına, kocasının dürüstlüğünün, evliliklerini koruma ve kendini hizada tutma dileğini yansıttığını kabullendi. Dolayısıyla da, ondan uzaklaşmamak, onu denetlemeye çalışmamak, ya da doğruyu söylediği için onu cezalandırmamak için elinden geleni yaptı. Adamın açılmasına karşı içinden gelen tepki 'savaş ya da kaç' olsa da, kendini tehlikede ve incinmiş hissettiğini paylaşarak ona sevgiyle yaklaşmayı başardı.

Anlatmak ya da Anlatmamak

Cinsel ihaneti itiraf etmenin bedeli apaçıktır ve anında hissedilir. Anlatırken, eşimizin ıstırabı ve öfkesiyle, kendi vicdanımız ya da vicdansızlığımızla, aramızdaki yakınlığı uzun uzadıya gözden geçirip yeniden oluşturma süreciyle uğraşırız. Gizli ilişki sürüyorsa, pastayı hem yiyeyim, hem de dursun, diyemeyiz; ya ilişkiyi bitiririz, ya bitirmeyi reddetmenin sonuçlarıyla uğraşırız ya da yalan söylemeye devam ederiz.

Anlatmakla –iki insan arasındaki doğruluk olanaklarını genişletmekle– aynı zamanda ilişki içinde daha büyük bir doğruluğa, bütünlüğe, derinliğe ve yakınlığa kapı açarız. Geçmişte kalmış, kısa sürmüş ve kuşkulanılmamış olsa bile, gizli bir serüveni saklamak, ilişki içinde güç fark edilen bir soğukluk, sapma ve duygusal sığlık yaratır. Ahlaksal ve vicdani sorunlar bir yana, başka biriyle yaşanan serüveni saklamak ya da itiraf etmek, birincil ilişkide olmasını istediğimiz ya da katlanabileceğimiz mesafeyle fazlasıyla ilgilidir. "Söyleyemem, çünkü bu ona fazlasıyla acı verir," dediğimizde, "Onun acısıyla ve öfkesiyle uğraşmak istemiyorum," demek isteriz ki, bu bambaşka bir şeydir.

Bizim anlatmamız ya da bize anlatılması, eşler arasında gelişen sözü edilmiş ya da edilmemiş olan "sözleşme"ye de bağlıdır. Rosa'nın yaptığı gibi, katlanamayacağımız için, gizli ilişkiyi fark etmeseydik daha iyi olurdu, mesajını gönderebiliriz. Bunu açıkça

söyleyebilir, ya da eşimizi cinsel bir varlık olarak daha tanımamıza yol açacak soruları sormayı başaramayarak ima edebiliriz.

Cinsel sadakat konusunda ya da başka bir konuda, belli bir dönemde doğruyu olduğu gibi bilmek istemediğimizi iletmenin hiçbir sakıncası yoktur. İncinebilirliğimiz ve olaydan tümüyle habersiz kalma dileğimiz konusunda dürüst olmak, kendini seven ve korunmak isteyen birinin tarzı olabilir. Konu ne olursa olsun, hangi bilgiyi istediğimizi ve hangisiyle baş etmeye hazır olduğumuzu başkalarına dolaysızca açıklayabiliriz. Elbette ki, şiddete ya da istismara yol açabilecek bilgileri paylaşmayız.

Ancak sessizliği uzatmanın sonuçta gizliliğe davetiye çıkaracağını (ki bu da sessizliği korumak için yalanı ve kandırmacayı gerekli kılar) açıkça bilmeliyiz; üstelik bu, yalnızca gizli ilişkilerde değil, bir ilişkiyi duygusal açıdan acı vererek etkileyen diğer konularda da geçerlidir. Eşimizden acı verici şeyleri bizden saklamasını, bizi doğrulardan bağışık tutmasını istemek elbette ki en basitidir. Ancak bu tür bir sözleşmeyi sürdürürsek, iki insan arasındaki doğruyu söyleme ve bağlantı olanaklarını daraltmış oluruz.

12

Beden Doğruyu Arar

Bazı insanlar, yalan söylemelerine izin vermeyen bir bedene sahiptir. Daha doğrusu, bazı insanlar yalan söylemeyecek bedenlerin *ta kendisi* olabilir. Bir arkadaş, bedenlerimiz neyse biz de oyuz, diye hatırlatıyor bana. Ne var ki bu bedenlerin içinde, ödünç alınmış ya da kiralanmış bir yermiş gibi ikamet etmeyiz.

Bu arkadaş, dürüst bir beden. Bir gecelik bir kaçamağın ertesi akşamı, bunu karısına isteyerek değil de, gereksindiği için itiraf etmişti. Ardından da uyumaktan çok, ağlamıştı. Ertesi gün, kendini bitkin hissederek ve midesi bulanarak işinde robot gibi çalışmıştı. Açılmasındaki zamanlama hakkında kendisine soru sorduğumda, "Zihinsel gribe yakalanmış gibi hissetmiştim," diye yanıtladı. "Yatağa çöküp kaldım ve karımın 'Ne oldu?' diye sormasını bekledim."

İtirafının, yalnızca kendi ıstırabının derecesi tarafından belirlenmiş olan zamanlamasına hiç kafa yormamıştı. Aslında, zamanlaması berbattı, çünkü kayınvalidesi Philadelphia'dan onları görmeye gelmiş ve ister istemez bu özel konuya bulaşmıştı. Ancak yaptıkları hakkında düşünmek, hatta onları açıklamak için beklemek gibi bir seçeneği yoktu. Daha fazla kandırmacaya girişmeden, arazlarının arasından blöf yaparak işin içinden çıkamazdı.

Karısı da arkadaşımdı ve çılgına dönmüştü. Geçirdiği şoku, öfkeyi ve acıyı elimden geldiğince anlayışla dinledim. Ancak bir yandan da aklımdan şunlar geçiyordu: "Başkan adayı olsa bu adama oyumu verirdim. Dürüst bedenli bir başkanımız, yani dürüst

beden *olan* bir başkanımız olsaydı, kendi payıma, geceleri daha rahat uyurdum."

Nasıl bir doğruluk ve biyolojik donanım bileşimi zihinsel bir gribe yol açar, ya da bu konuda, arkadaşımın iç organları, o davranışının *öncesinde* neden isyan ederek onu dürtüklememişti bilmiyorum. Ancak adamı doğruyu söylemesi için, yalnızca başının değil, (bulantıyı ve bitkinliği hisseden) bedeninin de dürtüklemiş olduğunu biliyorum; tıpkı (uyarılmış) bedeni haddini aşmasına katkıda bulunduğu gibi.

Farklı bağlamlarda, aynı arkadaş "doğal bir yalancı" olabiliyor. Bir zamanlar, kocama ailece bir sürpriz hazırlandığı sırada, ona durumu belli etmemek için yaptığımız karmaşık plana yardım etmesini istediğim arkadaşım bizimle birlikte oyuna katıldı, planı sakladı, gizlice işbirliği yaptı ve sır tuttu. Sesi titreyecek, yüzü kızaracak ya da bedeni bir biçimde doğruyu belli edecek diye kaygılanmama karşın, pek güzel yutturdu.

Ancak başka bir kadının koynuna girdiğinde bunu yapmadı.

Birçoğumuz, en azından dürüst kalmayı *denemek* için, bilinçaltımızdaki düşler gibi, bedenimize de güvenebiliriz. Değerlerimizi çiğneyen kandırmacalara başvurursak, hemen o an zihinsel gribe yakalanmayabilir, hatta sarsılmayabiliriz. Ancak iş arkadaşıyla cinsel ilişkiye giren Jane gibi, dikkat etmezsek zaman içinde daha da büyüyecek küçük bir uyarı işareti hissedebiliriz. Buna benzer bir biçimde, bedenlerimiz başkalarının kandırmalarına tepki verebilir; tıpkı bir çocuğun bir aile sırrına tepki olarak kaygılanması, bunalıma girmesi ya da başka bir araz göstermesi gibi.

Clark Moustakas'ın etkileşim gruplarında yaşadığı deneyimleri, davranışımız gerçek değer ve inançlarımızla uyumsuz olduğunda bedenlerimizin yakamıza nasıl yapışabileceğine güzel bir örnek oluşturuyor. Moustakas, anımsayacağınız gibi, meslektaşları tarafından daha saldırgan bir liderlik tarzı denemesi için teşvik edilmişti. Ancak başkalarının savunmalarını bombardıman etmeye başlayınca, kendi bedeninin bombardımanı altında kalmıştı. Sonuçta, bu yüzleşmeci liderlik tarzında, en azından kendisi açından, yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunu ortaya koyan fiziksel uyarıları görmezden gelememişti.

Bedenlerimiz kendi hilemize, hatta tek bir yalana bile, özellikte bu konuda kendimizi çelişki içinde ve suçlu hissediyorsak, tepki gösterir. Bu ipuçları, ilişkilerde başkalarına sözel olmayan önemli bilgiler sağlar. Son kez alenen yalan söylediğimde, ifademin "beni ele vereceğini" bildiğim için konuşurken ister istemez yüzümü çevirdim. Benzer bir biçimde, hepimizin yaptığı gibi, kandırmacayı saptamak için başkalarının bedenini okuma yeteneğime güvenirim: Halk arasında "beden dili" denen şeyi gözlemlerim. Belirgin tutarsızlıkları kaydederim (hastam öfkeli olmadığını söyler ama öfkeli görünmektedir). Güç fark edilenleri saptarım (kocam dikkatini verdiğini söyler, ama aklının başka yerde olduğunu sezinlerim). Kişinin ağzından çıkan sözler bana bir şey söyleyip ("Kendimi sana yakın hissediyorum") otomatik "bilgiçliğim" başka bir şey sezinlerse (Karşımdakinin benden uzak olması, araya mesafa koyması), duyduğum sözlerden çok bedenimin algıladığına güvenirim.

Bedenimizin başkalarının yalanlarını ve tutarsızlıklarını kaydetmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Dürüst olmadığımızda ve bunu bildiğimizde, saptanabilir fiziksel değişimlerle tepki vermemiz de şaşırtıcı değildir. Asıl dikkat çekici olan, yadsıdığımız ya da gerçekten yaşadığımız kandırmacaların nasıl bir çalar saat gibi bizi uyardığı, bedenimizin de buna karşılık verdiğidir. Kendi hayatımın dönüm noktaları, bedenim harekete geçip beni dürtükleyerek yanlış bir yoldan geri çevirdiği sıralarda oluşmuştur. Birkaç çarpıcı örnek hâlâ canlılığını koruyor.

Bedenin Protestosu

Meslek yaşantımın başlarında, bir psikiyatri kliniğinde değişik disiplinlerden oluşan bir ekip içinde yer alıyordum. Mutsuzdum ve orada bulunmamam gerektiğine inanıyordum. Ne var ki, bu ekipte bir psikolog olarak becerilerime gerek duyulduğu ve terk etme seçeneğim olmadığı söylenmişti bana. Bu nedenle kendimi, kalmam gerektiğine ve kalmanın sorumluluk gereği olduğuna inandırdım. Sesime kulak verilmesi için çabalarımı iki kat artırdım, ancak o belirli bağlam içinde kendimi etkisiz hissettim.

Ekip toplantılarında kendimi gitgide daha gergin hissetsem de, hayatın bu olduğuna karar vermiştim. Ne de olsa, kimse mükemmel bir işe sahip değildir. Yönetici psikiyatrdan kuramsal ve kişisel açıdan farklıydım, ancak kendi kendime, farklılıkların hem bir var olma gerçeği hem de bir meydan okuma olduğunu anımsattım. Sonra da ekip toplantılarında uyuklamaya başladım. Dikkatimi toplamak ve katkıda bulunmak için verdiğim savaşım öylesine yoğundu ki, sürekli uykuyla boğuşuyordum. Buna karşın, uyuklama hali kendi başına bir "uyan borusu"ydu ve sonunda mesajı aldım. Bu kargaşa arasında, sağlığımın bozulduğundan korkacak hale geldim; gerçi anlamsız bir korkuydu ama kurtulmanın bir yolunu bulmam için son dürtü oldu. Yaratıcılığıma kavuştum ve hiç var olmadığını sandığım yeni bir mesleki seçenek yarattım.

Yaşamımın daha önceki bir dönüm noktasında, bedenim önemli bir yanlışlık yapmak üzere olduğuma dair daha ciddi bir uyarıda bulundu. Klinik psikoloji dalında lisans üstü öğrencisiydim, New York'un kuzeybatı yakasında bir dairede oturuyordum. Aşk ve evlilik sabırsızlığıyla, aradığım özelliklere uyan bir üniversite öğrencisiyle ciddi bir ilişkiye girdim. Zeki, eğlenceli, tutkulu, nazik, adil; her şeyiyle harika bir insandı. Gitar çalmaktan psikoloji tutkusuna kadar, aynı merakları paylaşıyorduk. Ancak onu tutkuyla ya da romantik bir aşkla sevmiyordum. Üstelik o sıralarda bunun ne kadar önemli olduğunu açıkça kavrayamamıştım.

Harika bir arkadaştı ve yatakta kendimi onunla rahat hissediyordum. Tutkusuzluğumun kimyasal bir sorun mu, yoksa koşulların gereği mi olduğunu bile bilmiyordum. Brooklyn'de Doğu 9. Sokak'ta, daha önceleri bir "ortak geçmiş"imiz olmuştu. İlk ergenlik yıllarımda, arkadaşım Marla'nın ağabeyiyle arkadaştı ve Marla'nın evinde birlikte kalırdık. Eski durumumuzla, şimdi birer yetişkin oluşumuzu birbirinden ayırt edemiyordum. Ama bunu yapmam gerektiğini düşünüyordum çünkü ortalıkta ondan iyisini göremiyordum.

Hiçbir zaman kararsız biri olmadım, özellikle de duygusal konularda. Hayatımda ilk kez, çelişkili duygular içinde ve kafası karışık bir durumda asılı kalma hissinin ne kadar ıstırap verici bir şey olduğunu anladım. Bu adamdan ayrılmalı mı, yoksa onunla evlen-

meli miydim? Yanlış nedenlerle her ikisini de yapmaktan kaçınmak istiyordum. Columbia Üniversitesi'nde daha tutkulu ve romantik duygular uyandıran birkaç çekici erkekle tanıştım. Ancak onlarla kısa bir süre çıktıktan ya da onları daha yakından tanıdıktan sonra, hiçbirinin o sıralarda kullandığım deyimle, "gerçekten iyi bir av" olduğunu düşünmüyordum.

Durumu netleştirmek için elimden gelen her şeyi yaptım. Sayısız insanla konuşup öneri ve görüşlerini istedim. Durumun iyi ve kötü yanlarını tarttım. Geleceği görmeye ve olabilecek en kötü senaryoları hayal etmeye çalıştım. Hatta sessiz kalıp derin düşüncelere dalmaya, kendi ruhumun bilgeliğine kulak vermeye çalıştım. Ancak yine de bir o yana, bir bu yana savrulup durdum.

En sonunda, bir noktada duruma katlanamaz hale geldim. Düşünebildiğim her şeyi dikkatlice gözden geçirdikten sonra, evliliği hedef edinmeye karar verdim. Etrafa bakınmaktan vazgeçip tam bir duygusal taahhüte girecektim. Tüm nesnel ölçütlere göre, doğru olanı yaptığıma inanıyordum. Her türlü mantık, her türlü rasyonel düşünce, bu adama yapışıp "ilişkimizin üzerinde çalışmaya" zorluyordu beni. O gece, rahatlamış hissederek uykuya daldım.

Ancak ertesi sabah uyandığımda, öylesine depresyondaydım ki, yataktan zorlukla kalkabildim. Hiç bu kadar, bu anlamda bir depresyon hissetmemiştim. Elim ayağım bağlanmış gibiydi, ama bu durum gün boyu devam etmedi; mesajı almama yetecek kadar sürdü.

Bedenim, kendimi kandırdığım ve 'miş' gibi yaptığım konusunda bana uyarıda bulunuyordu. Kendimi doğruluğuna kandırmaya çalıştığım şeyin yanlışlığını kanıtlıyordu: "İlişkilerde tutku, eninde sonunda, bir biçimde ortaya çıkar"; "Bütün ilişkiler uzlaşma gerektirir"; "Daha iyi birini bulma şansım pek zayıf"; "Mükemmel evlilik yoktur." Ancak kendimi kandırıyordum. Kristal küre olmadan, hangi seçeneğin benim için "en iyisi" olduğunu asla bilemeyecektim. Ancak romantizm, ya da tutku, ya da kimya, ya da her neyse onun yokluğunu kabul etmek, verilemeyecek kadar büyük bir ödündü.

O sabah yatakta ağır ve hareketsizce yatarken, arkadaşımla asla evlenmeyeceğimi anladım. Yine de hangi nedenle olursa olsun, işi o sırada ve orada bitirecek, hatta onunla açıkça konuşacak

güce, dürüstlüğe ya da iradeye sahip değildim. Tam tersine, kaçınılmaza neden olmak için kararsızca, gerçekten de alabildiğine uygunsuz bir biçimde davrandım. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra o, kendisini kayıtsız şartsız seven harika bir kadınla tanıştı ve onunla evlendi.

Bilinçaltının rehberliğindeki beden, kişisel gerçekliğin ve kendini tanımanın başlıca kaynağı olabilir. Bu bilgelik kaynağına güveniriz, çünkü bizim türümüzde kendini kandırma yeteneği olağanüstü iyi gelişmiştir. Özellikle de kadınlar, 'miş' gibi yapan, uzlaşan ve verdiği tüm ödünleri "yaşam" diye adlandıran bir sınıf olarak topluma mal olmuşlardır. Bedenlerimizi aldatmak zordur.

İçgüdüsel Duyguları Yorumlamak

"Beden doğruyu arar," diyorum bir arkadaşa.

"Beden yanlış yönlendirir," diye yanıtlıyor.

Her ikimiz de haklı olduğumuzu biliyoruz, bu nedenle düşüncelerimizi iyice arıtmaya başlıyoruz. Bedenin, doğruyu arayarak bir uyarı gönderdiği sonucuna varıyoruz. Ancak bunun şifresini çözmek, anlamını yorumlamak ve buradan itibaren nasıl ilerleyeceğini bilmek bambaşka bir konudur.

Hem psikolog, hem de psikoterapist olan arkadaşım, kendi deneyimimi yorumlamaya davet ediyor beni. İlk önce işimdeki mutsuzluğum ve bu durumun beni nasıl uyuşukluğa ittiği hakkında konuşuyoruz. O da, birkaç yıl önce, hastalarından biri cinsel istismardan söz ettiği sırada kendisinin nasıl uyuşuklaştığını anlatıyor. Ardından arkadaşım, kendi hayatında hastasınınkine benzeyen bastırılmış cinsel istismar anılarını keşfetmiş: her iki kadın da, babaları tarafından yıkandıkları sırada taciz edilmiş. "Uyuşukluk – tıpkı sürekli baş ağrıları ya da başka arazlar gibi – bilinçaltındaki çatışmayı incelemek için bir uyarıdır," diyor arkadaşım, kendi alanından uzaklaşmamak için.

Aynı arkadaş, uzlaşmaya varıp tutkusuz bir evlilik yapmaya karar verdikten sonra hissettiğim elimi kolumu bağlayan depresyon hakkında yorum yapmam için bana meydan okuyor. "Kim bi-

lir?" diyor. "Belki de yakınlık konusunda iç çatışma halinde olduğun anlamına geliyordu bu. Belki de bilinçaltında bağlılık korkusu yaşıyordun. Belki hissettiğin depresyon, daha zengin, daha tutkulu bir tepki vermeni engelleyenin ne olduğunu araştırman için terapiye gereksinim duyduğunu gösteren bir uyarıydı."

Aşktan ve işten kaçacak biri değilim ben. Ona yalnızca, "Biliyordum," diyorum. Yani, her iki durumda da ne yapmam gerektiğini biliyordum.

Sohbetimizin konusu, California'da yaşayan Sybil adlı bir meslektaşa dönüyor. Otuz iki yaşındaki Sybil, metastaz yapan bir göğüs kanserine yakalanmıştı. Arkadaşım, Sybil'in ödünlü bir yaşam sürdüğünü, dürüst tepkilerini, arzularını ve değerlendirmelerini her zaman kendine sakladığını söylüyor. Sybil'in, ne katlanabildiği ne de terk edebildiği dayanılmaz ailevi durumundan kurtulmak için hastalığı ya da ölümü seçip seçmediğini merak ediyor. "Göğüs kanserine yakalanmış hastalarla sık sık çalışıyorum. Hastalığın yaşamları içindeki anlamını keşfedene dek iyileşmeye başlayamıyorlar," diyor arkadaşım.

Arkadaşımın Sybil'in hastalığıyla ilgili yorumuna güçlü bir olumsuz yanıtım var. Duygusal ve fiziksel sağlığımız arasında bir bağlantı olduğundan kuşkulanıyor değilim. Samimiyetten uzak bir yaşam sürdüğümüzde, gerçekten de bedenimiz, hastalık ya da fiziksel ıstırap biçimi altında, bir şeylerin yanlış olduğunu gösteren bir uyarı gönderebilir. İlişkilerimiz ya da benliklerimizden ciddi bir ödün verilmişse, bağışıklık sistemlerimizden de ödün verilebilir. Bedenlerimiz elbette ki, sevgi, bilgelik, doğruluk, cesaret ve riskin büyük ölçüde yer aldığı bilinçli bir yaşam sürdüğümüzde güçlü olabilir.

Ancak bence, yalnızca kısa bir süre birlikte olduğum Sybil, kanserine kendisi neden olmamıştı. Yaşamı tehdit eden bir hastalığa yakalanmanın, kişinin yeterince samimi ya da gerçek bir yaşam sürmediği anlamına geldiğine inanmıyorum. Doğru yolu izlemek hiç kuşkusuz iyi ve sağlıklı bir fikirdir, ancak bu, kansere yakalanmaya ya da tekrar ortaya çıkmasına karşı bir güvence sağlamaz. Arkadaşıma, çok sayıda dürüstlükten uzak, düzenbaz insanın kötü huylu birer ihtiyar olacak kadar yaşlanırken, korkulacak sayıda neşeli, seveccn kadının göğüs kanserinden erken yaşta ölmeye

devam edeceklerini anımsattım. Benim bakış açıma göre, tanıdığımız genç insanlar arasında kanserin ürkütücü boyutlarda artmasına yol açan kişisel açıklar değil, kâr çılgınlığıdır; yani ruhumuzun, suyumuzun, besinlerimizin ve gökyüzümüzün zehirlenmesidir. Temizlenmesi gerekenin, ruhlarımız değil, çevremiz olduğunu söylüyorum ona.

Farklılıklarımıza karşın, arkadaşım ve ben temel bir noktada fikir birliğine varıyoruz. Beden bize uyarıda bulunabilir ama uyarıyı nasıl yorumlayacağımızı bize söylemeyecektir. Bu konuda ne talimat kitapçığı vardır ne de harita. Her ikimiz de, ihtiyat kaydıyla, bedenin bizi yanlış yönlendirmediği sonucuna varıyoruz. Daha doğrusu, biz onu *yanlış okuyoruz*. Ya aşırı analiz ediyoruz, ya da hiç dikkat yöneltmiyoruz.

Bedenlerimizle bağlantı halinde olmak, daha doğrusu bedenlerimiz olmak, neyin doğru olduğunu ne kadar bildiğimize bağlıdır. Bedenlerimizi saniyesi saniyesine öylesine otomatik bir biçimde okuruz ki, kediler gibi, bunu düşünmeyiz bile. Bedenlerimiz aracılığıyla, oturmak ya da ayakta durmak, ya da bir lokantadan çıkmak istediğimizi hissederiz. Bedenlerimiz aracılığıyla, birisinin kollarında yatmak mı yoksa yalnızca uyumak mı istediğimizi biliriz. Bedenlerimiz aracılığıyla, belli bir etkileşimin bizi enerji, coşku dolu ya da esinlenmiş bir durumda mı bıraktığını ya da tam tersini mi yaptığını biliriz.

Özbilince, kişisel doğruya açılan en dolaysız yol, içimizden geçer. "Sıkıldım," ya da "Rahat bırakılmak istiyorum," deriz. "Onu seviyorum," ya da "Ona hiç güvenmiyorum," deriz. "Dehşete kapıldım," deriz. Bütün bunlar bedenimiz aracılığıyla gelir bize.

Yine de duygularımızı yanlış okur ya da onlarla bağlantımızı yitiririz, özellikle aşırı ağır basmaları ya da yaşantımızda dalgalanmalar yaratmaları tehlikesi söz konusu olduğunda. En temel duygularımızı yanlış adlandırabiliriz. Kabul edilemeyecek bir duyguyu gözyaşına ve incinmeye dönüştürürken, "Hayır, öfkeli değilim," deriz. Ya da tam tersini yaparız. Ancak bunu doğrudan ("Evet, kızgınım" diye) adlandırdığımızda bile, duygular ancak başlangıç noktalarıdır. Yine duygularımız üzerinde düşünmemiz, şifrelerini çözmemiz ve bir sonraki adım için karar vermemiz gereklidir. Doğru-

yu araştırmanın merkezinde, bedenin en derin doğrularını tanımlamak ve bunları bedende başlayıp sonradan yanlış yönlendirilmiş olan otomatik koşullandırılmış tepkilerden ayırt etmek yer alır.

Örneğin Öfkeyi Ele Alalım

Öfke bedendedir, dikkat ve saygı isteyen bir işarettir. Belki de rahatlıkla yapabileceğimizden ya da verebileceğimizden fazlasını yapmakta ve vermekteyizdir. Bir ilişkiden ne beklediğimizi ya da bir ilişkide nelere katlanabileceğimizi netleştirememiş olabiliriz. Davranışımız, yerleşik inançlarımızla uyumsuzdur; yani, herhangi bir şeyi kaldıramayacağımızı söylediğimiz halde, bunu sürdürürüz. Öfkenin bir nedeni vardır; bu neden, kendi gerçeklerimizi belirleyip kendi adımıza yeni ve cesur bir eyleme girişmemiz için bize esin kaynağı olabilir.

Ancak bunun tam tersi de olur, hem de sık sık. Öfke, bir tünel vizyonu yaratır, bu da neyin doğru ve kimin doğrularının geçerli olduğuna ilişkin dar, katı bir bakış açısına yol açar. Öfke, herhangi bir güçlü duygu gibi, bir şeyin yolunda gitmediğini söyler bize, ancak gerçek sorunların *ne* olduğunu, hatta gerçek sorunların *kiminle ilgili* olduğunu, ya da en iyi hareket tarzını söylemez. Kendimizi öfkeli ve gergin hissettiğimizde, tek gerçeğin kendimizinki olduğuna, görevimizin de karşı tarafın olayları bizim gibi görmesini sağlamak olduğuna ikna olabiliriz.

Öfke, tutkumuzu ve berraklığımızı keskinleştirebilir, ama bulanık hale de getirebilir. Başka birinin karşısına öfkeyle, gerçeğin bizden yana olduğuna inanmış bir halde çıktığımızda, genelde durumu beter ederiz. Kaygı düzeyi yükseldiğinde, insanlar karşıt saflara bölünür ve bir sorunun iki –hatta dört ya da beş– yönünü görme yeteneğini yitirirler. Herkesin gereksinimlerini göz önünde bulunduran empati ve yaratıcı sorun çözme yeteneği azalır. Duygusal ortam gitgide gerginleşebilir ve insanları kendi doğrularını fark edip bunları paylaşmak, birbirlerini duymak ya da sadece aynı odada kalmak için daha sıkı savaşmak zorunda bırakabilir.

Öfkelenmek, öfkeye kaynak oluşturan sorunu ender olarak

çözer, ayrıca doğrunun söylenmesi için mutlaka daha geniş bir yol açtığı söylenemez. Öfke ya da herhangi bir duygusal yoğunluk söz konusu olduğunda, kaygının yönlendirdiği duygusallığı gerçek duygudan ayırt edip ardından ne yapacağımıza karar vermekte zorlanırız.

Öfkeyi deşifre etmek, hatta her şeyden önce duyabilmek, bir haklılık ve olanak anlayışı gerektirir. Uğraşılması gereken şey, yalnızca "bedenimizle bağlantı halinde olmak" değil, ayrıca bu farkındalığı olanaklı kılacak ve tepkimize değer katacak bir bağlam yaratmaktır. Birçoğumuz için özel deneyimler, kulak verecek kimse yoksa adsız kalır, içimizde hissettiğimizin kültürel bir meşruiyeti olmaz.

Brooklyn'de benimle aynı liseye devam eden bir kız, önemsiz, ıvır zıvır gibi görünen şeyler için sık sık yaygara koparırdı. Judy hiç rahat bırakmazdı. "Tanrı neden erkek?", "Bu kız neden kendi adından vazgeçip Mrs. John Smith olmayı kabul ediyor?", "Bu kadın neden kendini genç bir kız gibi görüp yaşını saklıyor?" Judy'nin aşırı tepki gösterdiğini, her zaman durup dururken olay çıkardığını düşünürdük. Judy'nin o sıralarda siyasal analiz peşinde olduğunu hiç sanmıyorum; yalnızca kendi iç tepkilerine değer verilmesini istiyordu. Geriye baktığımda, Afrika kökenli bir Amerikalı'nın kendisine "zenci" dendiğinde ya da otobüsün arkasına oturması söylendiğinde ırkçılık hissetmesi gibi, onun da cinsiyetçiliği ta içinde hissettiğini sanıyorum. Ancak o sıralarda "cinsiyetçilik" sözcüğü henüz yoktu ve geriye kalanımız da koma halindeydik. Bir uyurgezerler dünyasında uyanmak olasıdır, ama asla kolay değildir. Bu durumda, bir çocuk ya da bir kadın olarak, Judy görülüyor, ama duyulmuyordu.

Şimdi, aradan otuz yıl geçtikten sonra, bedenim cinsiyetçiliği bir radar gibi saptayabiliyor. Neyin yanlış olduğunu açıklamak ya da tedirginliğimi doğrulamak için gerekli olan sözcükler aklıma gelmeden önce, bunu bağrımda bir yerlere kaydediyorum. Bugün, benim ta içimde başlayan feminist analiz, diğer kadınlar tarafından destek görüyor ve okunuyor. Judy'ninkilere benzeyen sorular soran, her şeyi yeniden düşünüp yeniden gözden geçiren, hiçbir şeyi bir "veri" olarak almayan olağanüstü kadın hareketinin bir parçası

olma ayrıcalığına sahibim. Bazı kadınlar hâlâ, "Ben mi? Öfkeli değilim ki," ya da "Ne önemsiz," diyorlar, ama çoğumuz farklı şeyler söylüyoruz. Kendisini doğrulayan ya da destekleyen, hatta dinleyen hiç kimsesi olmayan Judy'nin başından neler geçti, merak ediyorum.

Kaygı ve Korku

Kaygı –tıpkı öfke gibi– yorum ister. Bedenden gelen diğer mesajlar gibi, kaygının da gerçek anlamı karanlıkta kalmış olabilir. Evet, kaygılıyız. Ama tehlike nerede? Geçmişte mi yoksa şimdiki zamanda mı, gerçek mi yoksa hayali mi? Bunu göz önünde bulundurmaya bir son mu vermeliyiz yoksa görmezden gelmeye mi çalışmalıyız? Cesaretle, yeni toprağın haritasını çıkarmakta olduğumuz için mi yoksa aptalca bir şey yapmak üzere olduğumuz için mi kaygı duyuyoruz? Korkumuz kime yarar sağlıyor ya da korku veriyor?

Kaygı diğer duyguları yönlendirir. Kaygı düzeyi yükseldiğinde, hiddete kapılmaya ya da çılgınca âşık olmaya yatkın oluruz. Ya da tam anlamıyla korku hissedebiliriz. Kaygı, öfke gibi, bizi harekete geçirebilir, ama bir dur işareti, ya da "Tehlikeli! Buraya girmeyiniz!" diye yanıp sönen bir kırmızı ışık işlevi de görür.

Deneyimlerimden (hatalarımıza bu adı veririz), belli bir kaygı ya da gerilim türünü bir dur işaretiymiş gibi kabul edip önemsemeyi öğrendim. Bedenim, yoldan çıktığım için durmam gerektiği konusunda beni uyarmaktadır. Belki bir mektubu göndermemem ya da bir telefon görüşmesini yapmamam veya belli bir konuşmaya alelacele girmemem gerekmektedir. Kaygı beni iki kez düşündürür.

Arkadaşlarla yüzleşme gereğini en çok duyduğum bir sırada onlara istemedikleri "doğruları" sunduğum zaman, itici göründüğümü öğrendim. Ayrıca çeşitli duygusal yoğunlukları birbirinden ayırabiliyorum. Bedenimdeki kaygılı, bir tür merkezsiz gerginlikle, enerji veren, dostluğa ve işe hem tat hem de enerji katan tutku –ruhumuzdaki ateş– arasında bir fark vardır.

Bazen kaygı duyar ve bunu görmezden gelmeye karar veririm.

Kaygı *yalnızca* bir uyarı işareti olsaydı, asla mamogram çektirmemem, kürsü arkasına geçmemem ya da yüreğim hızla atarken sesimi yükseltmemem gerekirdi. Öyle durumlar oluyor ki, hem kaygı ya da korkuyu duyuyor, hem de bunun yapmam gerekeni engellemesine fırsat tanımamaya karar veriyorum.

Uçağa binmekten, daha doğrusu düşmekten dehşetli korku duyduğum bir yıl boyunca, uçakla sayısız kez ülkenin bir ucundan diğer ucuna gidip geldim. Uçağımı alevler içinde yere çakılırken hayal ettikçe kaygı dalgalarına kapıldım. Bu korku dolu hayaller her yolculukta günler öncesinden başlıyordu, ancak öyle sık uçağa bindim ki, sonuçta korkum yok oldu. Aynı olayı yaşamış olan bir terapist şöyle diyor: "İnsanlar size uçağa binmekten korktukları için uçmadıklarını söylediklerinde, onlara inanmanız gerekmez. Uçağa binmemelerinin nedeni, uçak bileti almamalarıdır."

Kaygımıza saygı göstermeli ve bedenimizin bu yoldan bize söylemeye çalıştığı şeye dikkat etmeliyiz. Ancak korkuya kapılmak zorunda değiliz. Korku kadınların en kötü düşmanıdır. Üstelik, korkmak bize tesadüfen öğretilmiş değildir. Korku kadınları felç etmeye yarar, bizi hizada tutar, önemli işlere adamamız gereken enerji ve dikkatimizi zayıflatır, yaratıcılığımızla hayal gücümüzü de kısıtlar. Korku bizi eve kapatır. Bizi susturur. Korkusuz kalana kadar, ya da tedavi veya analiz edilene dek beklersek de, fazlasıyla uzun bir süre beklemiş olabiliriz.

Audre Lorde, *The Cancer Journals* (Kanser Günlükleri) adlı kitabında, bu noktaya güzelce değiniyor. "Şunu anladım ki, eğer harekete geçmekten, yazmaktan, konuşmaktan, var olmaktan korkmayıncaya kadar beklersem, öbür dünyadan masasının başına oturmuş meydumuma şifreli mesajlar gönderen bir ruh gibi olurum. Güçlü olmaya, kuvvetimi vizyonumun hizmetinde kullanmaya cesaret edersem, korkup korkmadığım artık çok da önemli değildir." Lorde, korkumuzun fosilleşerek sessizliğe dönüşmesine izin vermememiz için bizi uyarıyor, çünkü kadın yaşamının herhangi bir alanında empoze edilen sessizlik, ayrılık ve güçsüzlük için bir araçtır.

Audre Lorde, korkuyu aklından tamamen çıkarıp attığını iddia etmiyor. Göğüs kanseri bunalımına karşı tepkisini tanımlarken, korkunun davetsiz bir yoldaş olarak kaldığını, ancak bunun,

teslim olmayı reddettiği, ya da savaşırken enerjisini dağıtmasına izin vermediği bir yoldaş olduğunu söylüyor. Göğüs kanseri, kadınların sessizliği bozmasının, doğruları sorgulayarak dile getirmesinin gereği konusunda Lorde'un zihnini açmıştı. Yorgun olduğumuzda nasıl çalışıp konuşuyorsak, korktuğumuzda da öyle çalışıp konuşmamız için bizi teşvik ediyor. "Çünkü toplum içinde, öfkeye, kendi söylem ve tanımlama gereksinimlerimizden daha büyük bir saygı göstermek üzere koşullandırılmışız; ve sessizce korkularımızdan kurtulacağımız nihai günü beklerken, o sessizliğin ağırlığı bizi boğacaktır."

Lorde, sessizliğimizin bizi korumadığını anımsatıyor. Biz kadınlar, güvenlik için yaşam boyu sessiz kalsak bile, yine de günün birinde öleceğiz. Hem kişisel hem de siyasal konularda göze görünmememiz, kendimizi daha güvenli hissetmemize yardımcı olabilir, ancak bu, uzun vadede daha az korkmamızı sağlamayacaktır. "Kendi köşemizde, sonsuza dek dilsiz oturabiliriz, kız kardeşlerimiz ve benliklerimiz harcanırken, çocuklarımız çarpıtılıp yok edilirken, dünyamız zehirlenirken, köşemizde dut yutmuş bülbül gibi sessiz oturabiliriz, yine de duyduğumuz korku daha az olmayacaktır."

Bedenin kaygıya karşı ilk tepkisi cesaret değildir. Tersine, kaygılı olduğumuzda rahatı ararız; yani, bildiğimiz şeyleri gayri ihtiyari yapmak isteriz. "İçimizden geleni yapmak" bizde ruhsal bir uyuşukluk yaratabilir, doğruluk ve onur yerine, güvence ve güvenliği amaç edindiğimiz, otomatik pilota bağlanmış bir yaşama bizi sürükleyebilir.

Dr. Sonia Johnson, ulusal çapta ün kazanmış bir konuşmacı, feminist bir yazar ve bir zamanlar ABD Başkanlığına adaylığını koymuş olan afaroz edilmiş bir Mormon'dur. Kendi doğrularını keşfetmek için yaptığı hırslı araştırma sırasında duyduğu büyük korku onu asla durdurmadı. Tam tersine dehşetlerin en büyüğünü yaşama deneyimini, ataerkil tabuların en derin katmanındaki pisliği karıştırdığının kanıtı olarak yorumlamıştı. Öğretinin kat kat derinliklerine inmeye çalıştıkça, başlangıçta kandırıcı bir biçimde doğal, rahat, güvenli ve doğru gelen şeylere karşı tamamen güvensizlik duyar hale geldi. Feminist yaşamının başlarında, herhangi bir

anda kendi içinde saptadığı ilk duygularının, gerçek duyguları olmadığını öğrendi. Koşullanmasıyla gerçek duygularını ayırt etme çabası boyunca da, duyduğu dehşet ne olursa olsun, tekrar tekrar yabancı, ıssız ve balta girmemiş topraklara adım attı.

Sonia'nın yüksek tramplenden atlama cesaretine ve kadın gerçekliği konusunda radikal bir yeni vizyon yaratmasına saygı duyuyorum. Ataerkil sistemin "doğru" ve "gerçek" diye öğrettiği her şeyi ortaya dökmesi, onu kitaplarında cömertçe paylaştığı cesur bir kişisel araştırmaya yöneltmiştir. İçindeki en özgün ve en canlı şeyleri yaratıp keşfederken, hem ilişkileri hem de cinselliği (en azından biz bunları böyle tanımlıyoruz) bir kenara itmiştir. Bugün Sonia, kendisine küçük gelen gençlik giysilerine sığmayacağı gibi, eski inançlarına da kolay kolay dönmeyecektir.

Sonia'nın, ataerkillikle koşullanmış zihninden görkemli sıçrayışları neredeyse herkesi ürkütüyor. En radikal feminist arkadaşlarım arasından bile, aklını yitirmiş olduğu sonucuna varanlar oldu. Sonia bu fikre sevinçle katılabilir, çünkü daha en başından, doğruların ataerkil sistemde tersine çevrildiği, dolayısıyla da aklımızı yitirmenin gerçekten sağlığına kavuşmak anlamına geldiğini gözlemlemişti. New Mexico dağlarında kendisini ziyaret ettiğimde hiç de çılgın bir hali yoktu. Tam tersine, ataerkilliğin buyruklarından kendini kurtarma konusunda ödünsüz iradesine hayran oldum ve sevgi duydum.

Daha fazla doğruyu söyleme ve benliğini keşfetmeye doğru kendi yollarında yavaşça ve ihtiyatla ilerleyen kadınlara karşı duyduğum saygı da daha az değil. Bunun nedeni, belki benim de daha yavaş ilerleyenlerden biri olmamdır. Bence yaşamlarımızın yönü, yaşam yolculuğunun süratinden daha önemlidir. Doğrunun söylenmesine zemin hazırlamak, hem bağlantılarını hem de güvenilirliğini korumak isteyenlerimiz için yavaş bir süreç olabilir. Bedenlerimiz yalnızca kandırmaya karşı çıkmakla kalmayıp aşırı dürüstlüğün tehlikeleri konusunda da bizi uyarabilir.

Dirence Saygı Duymak

Maria, doğruyu söylemekle ilgili derin bir ikilemle boğuştuğu sırada benden yardım istedi. Afrika kökenli bir Amerikalı'yla iki yıldan beri birlikte yaşadığını annesiyle babasına söylemiyordu. Sevgilisi Cyrill'in sonra sabrı taşmıştı. İlk başlarda, ilişkilerini annesiyle babasına anlatması için Maria'yı teşvik etmiş, ardından zorlamıştı. Şimdi de, "Ya onlara gerçeği anlatırsın ya da beni unutursun," diye bir ültimatom çekmişti. Maria, tam bu kriz noktasında beni görmeye geldi.

Maria, varlığını ve ilişkilerini ailesinden sakladığı için kendisini eleştiren Cyrill'e kendini savunmak için hiçbir şey söylememişti. Korkak olduğu için kendinden nefret ettiğini söyledi bana, yine de reddedileceğinden korkarak, kendini toparlayıp annesiyle babasına doğruyu söyleyemiyordu. Cyrill ise, Maria'nın annesiyle babası kendisini redderlerse, onları dert etmeye değmeyeceğini ve kandırmacaya dayanan bir kabulün hiçbir anlam taşımadığını ileri sürüyordu.

Maria'nın sessizliği, kendi değerlerini çiğniyordu. Yine de harekete geçemeyecek kadar felç olmuş gibi hissediyordu. Bir ay önce Cyrill'den söz etme niyetiyle annesiyle babasına döndüğünde, midesi öylesine bulanmıştı ki, planını gerçekleştirememişti. Bedeni birkaç kez, kandırmasına değil de, dürüstçe açılmasına karşı çıkmıştı. Bir seferinde, annesiyle yaptığı hayali bir konuşmada, ona Cyrill'e karşı duyduğu sevgiden ve evlenme tasarılardan söz ettiği sırada sırt ağrıları çekmişti.

Maria, direncini yenmek zorunda olduğunu düşünüyordu. Oğullarının kendi ırk ve kültürlerine ait olmayan birisiyle birlikteliğine şiddetle karşı çıkan ebeveynlerinden durumu saklamayan Cyrill'le karşılaştırıyordu kendini. Maria olduğu yerde donup kalmış gibiydi. Ardından, birlikte Maria'nın ailesinin soyağacını çıkarıp kuşaklar boyu farklılıkların nasıl halledilmiş olduğunu incelediğimiz sırada, içgüdüsel direnci anlam kazanmaya başladı.

Aileler, kaygı ve duygusal yoğunlukla baş etme konusunda farklı yollar bulmuştu. Maria'nın ailesi dört kuşak boyunca stres altındaki ilişkileri yönlendirmek için, duygusal açıdan kopmaya dayanan baskın bir yöntem geliştirmişti. Birçok aile üyesi farklılıklar-

la yüz yüze gelince bağlantıyı koparmıştı. İnsanlar çok sinirlendiklerinde ise, birbirleriyle, sözgelimi yüzyıllarca konuşmayabilmişlerdi.

Kopan ilişkilerin gerisindeki beyan edilen "nedenler", dinselden saçmaya kadar uzanan bir bütünü oluştururlar. Örneğin, Maria'nın İrlandalı büyük annesiyle büyük babası, Katolik inancına aykırı düşen bir evlilik yapıp kocasının dinine geçen annesinin eve geri dönmesini kabul etmemişlerdi. Annesinin kardeşleri, ölen annelerinin kısıtlı mal varlığının dağılımı konusunda anlaşmaya varamayınca görüşmeyi kesmişlerdi. Maria'nın dayıları, Amway ürünlerinin satışı konusunda patlak veren bir kavganın ardından bağlarını koparmışlardı. Birçok kuzen, ebeveynleri görüşmediği için birbirleriyle hiç karşılaşmamıştı. Ayrıca, aile içinde bağışlamanın kültürel açıdan bir değeri yoktu. Birisi size kötü bir şey yapmışsa, bunu unutmanız söz konusu olamazdı. İrlandalı bir aile terapisti, bunu şakayla karışık "İrlandalılara özgü kuyruk acısı sendromu" olarak tanımlamıştı.

Cyrill'in ailesi ayrıca, birçok aile gibi, farklılıklarla baş etmekte zorlanıyordu. Ancak aile üyeleri öfkeyle patlasalar da, duygusal kopmalar olmuyordu. Sonunda, kan bağı daha ağır basıyordu. Çılgın akrabalarınızı istediğiniz kadar onaylamayın ya da haklarında dedikodu yapın, aile aileydi. Cyrill'in bildiği kadarıyla, bir çatışma ya da farklılık yüzünden hiçbir üye aileden dışlanmış değildi.

Maria da, Cyrill de, ırkçı bir toplumda yaşıyordu. Üstelik her ikisinin de, arkadaşlarının ve birlikte çalıştıkları kişilerin ilişkilerine gösterecekleri tepkiyle uğraşması gerecekti. Ancak yüz yüze oldukları aile aynı değildi. Maria, farklılıklara ilişkisini keserek tepki veren ailesinin geleneği karşısında, doğruyu söylemek gibi bir zorlukla nasıl baş edebilirdi? Onun aşması gereken engel buydu. Gördüğüm kadarıyla bedeni, yavaşlayıp dikkatle ilerlemesi için onu uyarıyordu.

O da öyle yaptı. Maria sonunda, kaplumbağa hızıyla da olsa, ilerlemeye başladı. Gerek annesi, gerekse babasıyla daha sık bir araya gelip doğruyu söylemenin temelini atmakla başladı işe. Cyrill hakkında konuşmadan önce, ailede farklılıklarla nasıl baş edildiğiyle ilgili birkaç sohbet başlattı. Farklı düşündükleri ya da farklı davrandıkları için dışlanmış akrabalar ya da "reddedilmiş aile üye-

leri"ni soruşturdu. Aileden herhangi biri varlığını kabul etmeyecek olursa bunun kendisini ne kadar üzeceğini anlattı onlara.

En önemlisi, Maria bu konuşmalara, yargı ve suçlamadan uzak, sevgi dolu bir yürekle ve duygusal bir alandan girdi. Kabul görmeyi ummakla birlikte, onların değişmesi ya da belli bir biçimde tepki vermesine duyduğu gereksinim üzerinde gitgide daha az durmaya başladı. İlk buluşmamızdan yaklaşık iki ay sonra, en sonunda annesiyle babasına Cyrill'den söz ettiğinde kendini iyi hissetti, çünkü süreç içindeki kendi rolünü sağlam bir biçimde yönlendirmişti. Umduğu kabulü görmedi, ancak aileden de atılmadı.

Maria'yla çalıştığım sırada, onun kaygıya yenilmesini istemedim. Yine de buna saygı duymasını diledim. Bilinçaltına sımsıkı bağlı olan beden, zamanlama konusunda özel bir bilgeliğe sahiptir. İçimizde fazlasıyla kaygı barındırırsak, yavaşlamamız ya da değişik bir plan yapmamız gerekebilir.

Beden Doğruyu Depolar

Beden yalnızca doğruyu (bunun yine anlık dürüstlükten ayırt edilmesi gerekiyor) aramaz, aynı zamanda doğruyu, bulabildiğim en isabetli deyimle, *depolar*. Hazır olduğumuzda, bilinçli zihnimizin bastırdığı acıklı gerçekler hakkında bize ipuçları sağlar. Birçoğumuz değerli bir armağan olan belleğimizi, öncelikle beden aracılığıyla elde ederiz.

Erken yaşlarda cinsel taciz konusunu ve anımsamaya nasıl başladığımızı ele alalım. Yakın bir arkadaşım kendisini derinden etkileyen "bir kasırga" deneyimi yaşamıştı; ensest hakkında bir kitap okurken birdenbire yakalandığı yoğun bir deneyimdi bu. Bu fiziksel tepki, dört yaşındayken bir trende meydana gelen cinsel travmanın ilk kez bilinç düzeyine yükselmesiydi. Bir başka arkadaşım, psikanaliz sürecinde, boğazında bir "boğulma duygusu" hissetmeye başladı, aynı zamanda yutkunma zorluğu da çekiyordu. Düşlerinin (doğrunun ve bilgeliğin bir diğer önemli kaynağı) yanı sıra, bedeni de bir amcası tarafından oral ilişkiye zorlanmış olduğu konusunda onu bilinçlendirmeye başlıyordu.

Beden "unutmaz". İnsanların hareket, soluk alıp verme egzersizleri, derin masaj ya da çeşitli terapik bedensel çalışmalar sırasında travmatik anıları ortaya çıkarması, alışılmadık bir şey değildir. Son derece bilge olan beden-bilinçaltı, doğrulara ne zaman ve ne ölçüde katlanabileceğimizi "bilir". Belleğin geri dönüşü –önceki bir travmanın çevresindeki duygularla birlikte– dönüşümün ve iyileşmenin başlangıcına işaret eder. Bir cinsel taciz olayını anımsamaya başlarken, sözgelimi, geçmişteki ve şimdiki yaşamlarımız yeni bir anlam kazanır ve gerek dünyamızı gerekse kendimizi yepyeni ve berrak bir bakış açısıyla görürüz. Bellek yetisi genelde "olayları düşünerek" elde edilmese de, düşünmek, yeni bilgiyi nasıl işleyeceğimizi ve bir sonraki aşamada ne yapacağımızı tasarlama konusunda temel oluşturur.

Elbette ki, zihin/ beden/ bilinçaltımız tam anlamıyla birbirinden ayrı bağımsız varlıklar değildir. Hiç kuşkusuz, gösterdiğim örneklerdeki gibi, akılcı zihnin "Haydi!" deyip de bedenin "Hayır!" dediği türden bir ayrımı *yaşayabiliriz*. Hatta ayrı ayrı kürelerde ikamet eden farklı benliklerin bir bileşimiymişiz gibi, çeşitli "öğrenme yöntemleri" belirleyebiliriz.

Örneğin, tanıdığım bir kadına en derin doğrularını nasıl ortaya çıkardığını sorarım, o da bana kendi sezgisel, entelektüel benliğinden ve bedeninin bilgeliğinden söz eder. Ayrıca "içselleştirdiği bilge kadına" ve "içindeki çocuğa" olduğu kadar, kendi "erkeksi" ve "kadınsı" yanlarına da değinir. Bu ayrımlar ona yararlı olabilir ama gerçek değildir. Yarattığımız kategoriler, kendi doğrularımızı nasıl "bildiğimiz" ve düşündüğümüz/ duyumsadığımız/ sezdiğimizin sonsuz ve gizemli karmaşası hakkındaki kısıtlı anlayışımızı yansıtır.

Sevgi ve Bağlantı

Ne yazık ki (ya da çok şükür ki), bedenimizin işaretlerinin anlamını çözmeye yarayacak "nasıl yapılır" türünden rehberler mevcut değildir. Hiç kuşkusuz, bedenimizi kaygılı, fevri bir dönem yerine, sakin, derin düşüncelere daldığımız bir anda daha iyi "okuyabiliriz". Bedenimizi gerçekten sever ve onurlandırırsak, ancak o zaman uyum halinde olabiliriz. Düşmanla iyi bir iletişim kuramayız.

Bedenimize yabancılaşmak, tıpkı açlık ve dokunma gibi temel işaretleri görmezlikten gelmemize yol açar. Örneğin bazılarımız, acıktığımızda yemek yer, doyduğumuzda da yemeyi keseriz, ya da bedenimizin bize verdiği işaretlerin farkına varırız. Buna karşın sayısız kadın, yaşam boyu sürebilecek diyet ve kendini küçümseme döngülerine sıkışıp kalır. Cinselliğimiz de buna benzer bir biçimde duygusal yükle engellenir. Birçoğumuz, "o anın içinde" kalıp, hissettiğimizi (ya da hissetmediğimizi) duyumsamakta zorlanırız. Buna karşın, uyarılmak ya da orgazm olmak için bedenimizi kışkırtabiliriz. Dikkatimiz, nasıl göründüğümüze ya da eşimizin ne düşündüğüne, uyarılma, doyuma ulaşma ya da başka şeylerde geç kalıp kalmadığımıza kayabilir.

Geçen yıl olsa gerek, bedenimi dinleyip ona saygı göstererek, o an yapmak istemediğim bir şeye kendimi zorlamayı reddetmeyi denemiştim. Bu deneyimlerde pek "başarılı" olamadımsa da, bedenlerimiz/benliklerimizle gerçekten sevgi ve saygı dolu bağlantıyı kesen, dolayısıyla da gücümüzün ve kişisel doğrularımızın daha derinden bilincine varmamızı engelleyen kadınsı koşullanmaları, katman katman derinliklerine kadar değerlendirebildim.

Kadın olarak bize, bedenimizden nefret etmemiz ve kopmamız öğretilir. Örneğin kürsümün üzerinde, tam donanımlı iki hastanenin bir sayfalık ilanı duruyor. Üzerinde, elinde tek bir gül tutan, pembe iç giysili şahane bir sarışın yer alıyor. *Yaparsanız Yaşam Daha Güzel Görünür*, diyen reklam başlığı, kadınları estetik ameliyat yoluyla "doğal güzellik" sürecini başlatmaya davet ediyor. "Güzelsiniz" programı, göğüs büyütme ya da küçültme, burun düzeltme, yüz, alın ya da boyun çektirme, göz kırışıklığı ameliyatı, çeneye, kulağa biçim verme, bedenin şişman yerlerini inceltmek için "vakumla yağ alma" ve kadınların başkalarına göstermek istedikleri "güzellliğe, güvene ve sağlığa" (evet, sağlığa) kavuşmalarına yardımcı olacak diğer düzeltme işlemlerini sunuyor.

Estetik ameliyat endüstrisini –ya da kozmetik endüstrisi, diyet endüstrisi, moda endüstrisi, pornografi endüstrisini– tek *sorun* olarak hedef göstermek için bir neden yok. Ama bizim, "bir kadın olmak", "başka kadınlar gibi" olmak ve "erkeklerin isteklerini yerine getirmek" konularında öğrendiklerimiz, sonuçta utanca, yaban-

cılaşmaya ve bedenlerimiz / benliklerimizden, hatta yaşam döngüsündeki yerimizden kopmamıza yol açan yoğun bir kandırmacayı, gizlemeyi ve kendimize ihaneti içeriyor. Örneğin, yaşımızı saklamamız, ya da konuyu şakaya boğmamız, hatta yalan söylememiz için bize telkinde bulunulması ne kadar olağanüstü bir şeydir. İçimizden birinin kaç yıldır hayatta olduğunu gizemli bir hale getirmesi ya da saklaması, böylece herkesin amacı yaşlanmak olduğu halde, bunun utanılacak ya da küçük düşürücü bir şey olduğu anlayışını sürdürmesi ne kadar da ilginçtir.

Bedenimizi sevmemiz, kendimizi güzel bulmamız —ne kadar farklı, özürlü, yaşlı ya da kavgadan korkan biri olduğumuz hiç önemli değil— yalnızca olanaklı değil, aynı zamanda doğaldır. Audre Lorde'un; göğsü alındıktan sonra protez takmaktan kaçınma, dünya önüne güzel, tek göğüslü bir siyahi savaşçı olarak gururla çıkma, bedenini algılama tarzından doğan gücü keşfetme gibi konulardaki kararlılığını ve memelerin "doğru" renk, biçim, boyut ya da sayısı hakkında öğrendiklerimizin "normal" kabul edilmesine karşı çıkışını takdir ediyorum. Ayrıca, on yıl önce, tek göğüslü kadınlardan oluşan bir ordunun ABD Kongresi'ni basıp sığır yeminde kullanılan kanserojen, yağ deposu hormonların yasaklanmasını talep edişiyle ilgili hayali de beni esinlendiren bir vizyon olmuştur.

Hareketi ve rahatı kısıtlayan giysiler ve ayakkabılar giymek; aklanan saçımızı, kırışıklarımızı ve kokularımızı örtbas etmek; ilgisiz ya da isteksizce öpüşmek ya da kucaklaşmak; aç olmadığımızda yemek yemek; tek yaptığımız bunlardan ibaret değil. Hiçbiri, özel bir günde "mesele edilecek bir şey" değil. Ancak daha geniş tablo, binbir yoldan kendimize ait olmadığımızın bize öğretilmesi, bedenimizle bağlantımızın, ona duyduğumuz sevginin ve onun temsil ettiği şeyin tamamen yıpranmasına neden olabilir. Hepimiz bir kültürün ürünüyüz, aynı zamanda da kültürü biçimlendiren kişileriz. İşte size en eski ve en derin feminist çağrı: kendi istek ve estetiklerimizi daha özgün bir biçimde tanımlayabileceğimiz bağlamları yaratmalı ve bedenlerimizle, onları nasıl kullanmak istediğimizle daha sıkı bağlantı halinde olmalıyız.

13

GERÇEK BEN AYAĞA KALKABİLİR Mİ?

Pat Parker adında, mizah anlayışı olan tutkulu bir kadın şair, gittiği her yere bütün parçalarını da birlikte götürmesini sağlayacak devrimi beklediğini söylemişti bir arkadaşa. "Bir parçama, 'Hayır, sen bu akşam evde kalıyorsun, hoş karşılanmazsın, çünkü beyazların bir partisine gidiyorum, orada eşcinsel olabilirim ama siyah olamam. Ya da siyahların şiir okuma gününe gidiyorum ve şairlerin yarısı eşcinselliğe karşı' demek zorunda kalmamak istiyorum" diyordu.

1989'da ölen Parker, tüm yaşamını bu devrimi bekleyerek yerinde oturmakla geçirmemişti. Sayısız kadın gibi, onu yaratmaktaydı. "Madem ki siyahi bir şair olarak tanıtıldım, lezbiyen şiirleri okurum," demişti bir seferinde. Birçoğumuz bu kadar cesur olamayız, ancak herhalde hepimiz, Parker'ın bazı parçalarımızı evde bırakmakla ilgili sözleriyle özdeşleşebiliriz.

Kadınlar açıkça benliklerinin önemli yönlerini saklamaları, ya da o yönler konusunda suskun kalmaları için teşvik edilmiş değildir. Tam tersine. Uzmanlar her yerde "asıl benliklerimizi" ifade etmemiz için bizi cesaretlendirir; hem de bunun başkalarında yaratabileceği öfke ve hoşnutsuzluğa karşın. Benim de zaman zaman savunduğum bu tür bir öğüt, hem isabetli hem de saçmadır.

İsabetlidir, çünkü daha içten ve gerçek bir yaşam sürmek, kuşkusuz iyi bir fikirdir. "Kendin ol!" komutu, hoş bir kültürel kli-

şedir; bir arkadaşımın alaycı bir ifadeyle söylediği gibi, kendimizden başka bu görevi yerine getirebilecek kimse de yoktur. Elbette ki zaman zaman inançlarımızla değerlerimizi netleştirip onların ardında durma cesaretini bulmamız gerekir, hatta bunu yapmak bize ayrılık ve yalnızlık hissi verse bile. Hiç kuşkusuz, başkalarına daha az ayak uydurup kendi içimizdeki sese karşı daha dikkatli olmak hepimizin yararınadır.

Ancak kişinin asıl benliği olması ve gerçek benliğini bağlamdan ve başkalarının verdiği tepkiden ayrı olarak değerlendirmesi, önerilebilir bir şey olduğu kadar, kadar saçmadır da. Bizler, yaşamlarımızdaki önemli kişilerin onay ve takdirini gereksinen, bağlantıya önem veren varlıklarız. Değer görme ve ait olma arzumuz aşırı bağımlılık değil; temel, kalıcı bir insani gereksinimdir.

Ayrıca, bir yandan açığa çıkarmaya, diğer yandan da saklamaya karar verdiğimiz tek bir "asıl benliğe" sahip de değiliz. Aksine, durumumuzun özellikleri, kendimizle ilgili "gerçek" ve "doğru" olduğunu varsaydığımız şeyleri belirler, kısıtlar ve genişletir. İnsan yaşamında benliğin "tamamlandığı " ya da "kurulduğu" tek bir nokta da yoktur. Durumlar her zaman bizim kim olduğumuzu yeniden belirler. Bu yalnızca başkaları için neyi temsil ettiğimizle değil, aynı zamanda farklı bağlamlarda ne *olduğumuz*la ilgili bir konudur.

Örneğin, iş yerini ele alalım. 6. Bölüm'deki Angela ile Jan'ın öyküsü, insanların işe yalnızca gerçek benliklerini getirmediklerini anımsatıyor bize. İş, aynı zamanda insanları "yaratır". Angela'nın, daha az fırsat sunan bir iş düzeninde "bir kadın gibi" (birleştirici, "insanlara dönük" ve tutkudan yoksun bir biçimde) davrandığını anımsayacaksınız. Ancak kendisine ekonomik fırsat ve mevki sunulduğunda "daha erkekçe" davranmıştı.

Aynı şekilde, yükselme fırsatı olmayan işlerde çalışan erkekler de, kadınsı modele benzemeye başlarlar. Sosyolog Moss Kanter, ilerleme olanağı az ya da sıfır olan işlerde çalışan erkeklerin, "tatmini iş dışında aradıkları, kaçmayı düşledikleri, mesleki yaşamlarına ara verdikleri, zevk ve tüketime ağırlık verdikleri ve insanlar arası ilişkinin işin diğer yanlarından önemli olduğu arkadaş grupları oluşturdukları"na dikkat çekmişti. Kanter, *Men and Women of the Corporation* (Şirketteki Kadınlar ve Erkekler) adlı kitabında, kadınlarla erkeklerin işyerindeki farklı yazgılarının, cinsiyetler ara-

sı psikolojik, biyolojik ya da sosyalleşmeyle ilgili farklılıklardan çok, geniş ölçüde iş sistemlerinin yapısına bağlı bir sorun olduğunu kanıtlıyor. "Doğru" ya da "sabit" sandığımız birçok cinsiyet farklılığı, bağlam değiştiğinde yok oluyor, hatta kendi kendini ters yüz ediyor.

İçinde bulunulan durumla benliğin iç içe dokusunu asla çözemeyiz, çünkü "benlik" tek başına var olamaz. Örneğin, cinsiyetimizin "özel" güçleri ve zayıflıkları olarak tanımlanan "kadınsı" özellikler, nitelikler ve davranışlar, boyun eğen, baskı altındaki ya da güçsüz bırakılmış grupları niteleyen özelliklerle aynıdır. Öyleyse, bir özelliği ya da davranışı "erkeksi" ya da "kadınsı" olarak tanımlarken, neyin gözlemini ya da değerlendirmesini yaparız? Ancak durumumuzu değiştirmeye başladıktan, ya da bir başkası durumumuzu bizim için değiştirdikten sonra "asıl benliğimizin" —kadın ya da erkek— ne kadar dikkat çekici bir biçimde bağlamsal olduğunu fark edebiliriz.

Nehir Kıyısında Bir Seminer

Bir bilgisizlik ya da cesaret anında, bir meslektaş grubunun yönetici iş adamları için düzenledikleri, insan davranışı nasıl anlaşılabilir konulu bir seminere katılma davetini kabul ettim. Bu yöneticilik seminerlerine hem konuşmacı hem de küçük bir grup lideri olarak daha önce de katılmıştım, dolayısıyla benim için yeni bir çalışma olmayacaktı. Yine de bu özel seminer, Menninger'in tanıdık konferans merkezinde yapılmayacaktı. Colorado'daki *Doğa Gezileri* programının işbirliğiyle bir hafta sürecek olan yöneticilik semineri, bizi Utah ve Colorado'nun Yampa ve Green nehirlerine götürecekti. Menninger personelinden bir çekirdek grup, bir ara nehir seminerleri düzenlemişti ve içlerinden birkaçı rafting deneyimi edinmişti. Ancak bu, benim için bir ilk olacaktı.

Karada ya da suda, kadın yöneticilere ender rastlanır. Bu, olayın kilit bölümü olarak günde iki kez toplanacak küçük tartışma gruplarının oluşumunu belirlemek zorunda olan seminer personelimiz için bir ikilem yaratıyordu. Katılımcı grubumuzun ancak kü-

çük bir bölümü kadın olduğundan, grup çalışmaları için seçeneklerimiz kısıtlıydı. Her grubun içine birer ya da ikişer kadın serpiştirebilirdik; iki karışık cinsiyet grubu, bunun iki katı kadar da salt erkek grubu oluşturabilirdik; ya da tüm kadınları tek bir küçük kadın grubunda bir araya getirebilirdik. Ben, üçüncü seçeneği savundum ve –bu yolculuğa katılan profesyonel kadro içindeki tek kadın olarak– bu gruba liderlik yapmaya gönüllü oldum.

İlk seçeneğe (her gruba birer ya da ikişer kadın serpiştirmeye) karşıydım, çünkü göstermeciliğin olumsuz etkisi olacağından kaygılıydım; göstermecilik sözcüğü, bir grup ya da örgüt içinde azınlıkta kalan kişileri, amaç bu olmasa da, topluluğa dahil oldukları görüntüsü vermek için, bile bile göze batan bir iktidar konumuna yerleştirmeye gönderme olarak kullanılır. Göstermecilik bu arada, nasıl olduğuna ya da neden sürdürüldüğüne bağlı olmaksızın, *enderlik olgusu*na da gönderme yapar. Göstermeciliğin olumsuz etkileri liderliğin sorgulanabilir amaçlarını değil, daha çok gruptaki çarpık orantıları yansıtır. Bir üye türünün diğerine oranla sayısal bir üstünlüğe sahip olduğu orantısız bir grupta, "ender" bireyler göstermeliktir.

Nehir seminerine katılan bir avuç kadın, kendi çalışma düzenleri için birer göstermelikti. Kadın katılımcıları küçük bir gruba yerleştirerek, onlara grup içinde o tahmin edilebilir yazgıya katlanmak zorunda kalmayacakları bir bağlam sağlayabileceğimizi savundum.

Nasıl bir yazgıydı bu? Rosabeth Moss Kanter'in göstermecilik hakkındaki dikkatli araştırması, sayısal açıdan ender olan kişilerin davranışıyla ilgili benim kendi gözlemime uyuyor. Kanter, göstermeliklerin genelde fazla sivrilmeyip başarılarını öne çıkarmazken, kendilerini "daha başarılı olmak" zorunda hissettiklerini bildiriyor. Genelde sayısal açıdan ender olanlar tarafından sergilenen göze çarpma korkusu da, kadınlarda ve diğer marjinal gruplarda gözlemlenmiş olan "başarı korkusu sendromu"nu anlamanın başka bir yoludur. Sayısal açıdan ender olan bireyler, genellikle sonuçta kalıplara uyar ya da kalıplarla savaşmak için yollarını değiştirirler. Her iki durumda da gerekli olan "tetikte olma çabası", kişinin gevşeyip kendisi olma seçeneğini genelde engeller.

Göstermelikler tipik olarak, baskın grup kültürüne aşırı bağlı-

lık gösterip grubu etkileyebilecek olan diğer göstermeliklerle birlik oluşturmazlar. Sayısal açıdan ender olanlar kendi aralarında etkileyici destek sistemleri oluşturamazlar ve bunu yapmaya kalkıştıklarında da, kendi türlerinin direnciyle karşılaşırlar ("Kadın kadına bir araya gelmeye gerek duymuyorum"; "İnsanlar, siyahların haftada bir oturup öğle yemeği yediklerini görünce ne düşünürler?")

Kanter, en sonunda, göstermeliklerin baskın grup kültürünün *altını oymaktan* çok, *altını çizdiklerini* belirtiyor. Örneğin, abartılmış maço sohbeti, hiç kadın bulunmayan ya da kadınların iyi temsil edildiği bir gruptan çok, orantısız bir karma grupta daha iyi sergilenir ya da hoşgörüyle karşılanır. Bu tür bir tavrın diğer yanı şudur: Baskın gruptakiler sonuçta göstermeliklerin karşısında söyledikleri şeye "dikkat" ederler. Gerek maço konuşmaları gerekse "centilmence" davranışlar, erkeksiliği vurgular ve kadınları tecrit eder.

Göstermelikler, statükoya karşı çıkmaktansa, farkında olmadan onu korurlar. Örneğin kadınlar grup yaşamında –sözgelimi tıp fakültesi ya da askerlikte– göstermelik sayılara dahil edilmişlerse, birer birey olarak değil de kendi türlerinin temsilcileri olarak görülürler. "Erkekler kadar katı" olmak ya da "sıra dışı" bir şey yapmaktan kaçınma baskısı, başka kadınları desteklemelerini ya da onlarla özdeşleşmelerini zorlaştırır. Ayrıca "özel" biri gibi görülme sevinci ve kendi grubunun üyelerine önceden esirgenmiş olan bir konuma getirilme üstünlüğü, uyum sağlama baskısını daha da artırır.

Kanter, oranlar kaydıkça (1:2'nin üstüne çıkar çıkmaz), göstermeliklerin azınlık haline geldiğini ve farklı davranma olasılığına sahip olduklarını bildiriyor: "Azınlık üyeleri birbirlerinde potansiyel müttefikler bulabilir, koalisyonlar oluşturabilir ve grubun kültürünü etkileyebilirler." Dengeli gruplar (yaklaşık 2:3 ya da daha yüksek oranda) grup üyelerine asgari düzeyde olumsuz baskı yapıp insanlara doğal davranmaları ve nesnel görünmeleri için azami olanakları sunar. Gruplar dengeli hale geldikçe, insanlar birbirleriyle "birer örnek" ya da belli bir türün temsilcileri olarak değil de, birer birey olarak ilişki kurarlar. Kanter'ın çalışması, göstermeliklerin, göreceli sayılar değişip de birer göstermelik olmaktan çıkın-

caya dek, göstermeciliğin olumsuz baskılarının farkına varmadıklarını öne sürüyor.

Öyleyse, göreceli sayılar kadar basit bir etken, "asıl benliklerimiz"in ne kadarını yaşayıp ifade ettiğimizi belirleyerek, grup ve örgütsel yaşam içindeki deneyimlerimizi temelden şekillendirir. Ancak göstermeciliğin etkisini azaltmak, nehir yolculuğunda aynı cinsiyetten tartışma grupları oluşturmayı istememin tek gerekçesi değildi. Kadın gruplarının, kadınların hayal gücünü kullanarak, baskı olmaksızın kendilerini tanımlamalarına yardımcı olduğunu biliyordum ve hem bir eğitmen hem de bu tür grupların bir üyesi olduğum için deneyimliydim. Erkekler de, bir kadının dahil olduğu gruplara oranla, erkek gruplarında "daha fazla kendileri" olacaklardı. Seminerin lideri grupların aynı cinsiyetten oluşturulmasını kabul etti, ben de sevindim. Göstermeliklerin kendilerini çoğunluk kültürüyle özdeştirdiklerini unuttum, dolayısıyla da, kadın katılımcıların benim coşkumu paylaşacaklarını sanarak yanılmış oldum.

Tam Bir Kadın Gibi mi?

Küçük grup ilk kez bir araya geldiğinde karşılaştığım dirence kesinlikle hazırlıksızdım. Kendilerini ana etkinlikten dışlanmış, aşağı sınıf yurttaşlar gibi hisseden kadınlar, bu ayrıma neden gerek duyulduğunu bilmek istediler. Erkekler bir arada oldukları için hoşnut olsalar da, kadınlar gettolaşmış gibiydiler. Grubumuzun düzenlenme tarzı hakkındaki olumsuz yorumları dolaylı olarak erkekleri yukarı, kadınları ise (yani, onları ve beni) aşağı bir konuma oturttu.

Bir akşam kadro toplantısında küçük grubumla ilgili deneyimimi aktardığım sırada, meslektaşlarım hiç de şaşırmadılar. Kadınlar elbette ki erkeklerin eşliğini yeğleyeceklerdi. Kadınlar her zaman cinsiyetçi davranışların suç ortağı olup kendi yaptıklarını erkeklerin yaptıklarından aşağı görmemişler miydi? Bu bakış açısına göre, kadınlar sadece "kadın gibi" davranıyorlardı. Bu yeni bir şey değildi ki!

Ancak grubumun olumsuzluğu, onların cinsiyetini mi yoksa göstermelik konumlarını mı yansıtıyordu? Kadınlar hakkında "doğal" ve kalıcı bir şeyi mi gözlemliyordum, yoksa doğal olmayan (yani, sayısal açıdan çarpıtılmış) bir bağlamın sonucunu mu? Nehir semineri deneyimini, kadınların göstermelik olmak yerine, grup kültürünün yaratıcıları ve bunu sürdüren liderler oldukları, feminist bir konferans gibi bir etkinlikle karşılaştırın. Göstermelikler egemen kişiler haline geldiğinde ne olur?

İşte size bir örnek: Arkadaşım ve meslektaşım Marianne Ault-Riché'yle birlikte 1983'den 1990'a kadar, Menninger'de ulusal kadın konferansları düzenledik. Program küçük tartışma gruplarını içerdiği için, Marianne ve ben, yıllar boyunca grup düzenlemesi ikilemiyle boğuştuk. Konferansa katılan bir avuç göstermeliği (bu sefer erkekler) gruplara nasıl dağıtacaktık?

Kanter'ın göstermecilik hakkındaki çalışmasını bildiğimiz için, bir tartışma grubuna en az üç erkek yerleştirmek üzere anlaştık. İlk konferansımızda iki karışık cinsiyet grubu ve bunun iki katı kadar da salt kadın grubu bulunuyordu. Yakınmalar, salt kadın gruplarında yer almadıkları için düş kırıklığına uğrayıp öfkelenen karma gruplardaki kadınlar tarafından dile getirildi. Sonraki iki konferansta bütün erkekleri, iki yardımcı erkek eğitim üyesinin liderliği altında, tek bir küçük grupta bir araya getirdik. Şimdi de kadınlar hoşnuttu ama erkekler acı acı yakınıyorlardı. Konferans broşüründe katılımcıların aynı cinsiyetten tartışma gruplarına yerleştirileceği açıkça belirtilmiş olmasına karşın, erkekler kendilerini aldatılmış, marjinalleştirilmiş, öğrenimin ve duygusal deneyimin merkezinden atılmış gibi hissediyorlardı. Sayısal açıdan ender olanların konumlarından bekleneceği gibi, davranışları tıpkı nehir seminerine katılan kadınlarınki gibiydi.

Benim bakış açıma göre, nehir seminerindeki kadınlar "kadın gibi" davranmamışlardı. Tersine, sayısal açıdan çok küçük bir varlıklarının bulunduğu, "kendi türleri"nin hiç gücü olmadığı (yönetici seminerleri erkekler tarafından hazırlanıp yönetiliyordu) ve öğretim kadrosunun hem en yeni, hem de en niteliksiz, daha çok vahşi doğada ve rafting yapılan nehirde yolunu nasıl bulacağından kaygılanan üyesinin grup lideri olduğu *belirli bir bağlamdaki insanlar* gibi davranmışlardı. Küçük grubumun üyeleri başlangıçtaki düş kı-

rıklıklarını aştılar. Ancak göstermeciliğin etkisini bir türlü tam olarak aşamadık. Göstermeliklerin kendileri yakınmayabilir, hatta egemen kişiler arasına katıldıkları için onur bile duyabilirler. Ancak görece sayılar değişip de göstermelik olmaktan çıkıncaya dek, göstermeliklerin grup içinde "doğal olarak" ne yaptıklarını bilemeyiz.

Göstermecilik, grup yaşamında ne kadar "doğal" davrandığımızı ve gerek kendimiz gerekse başkaları konusunda neyi doğru ve gerçek kabul ettiğimizi etkileyen sayısız değişkenden yalnızca biridir. Ancak sürekli olarak bağlamın ya da durumun –gücün ya da güçsüzlüğün– etkisi altında oluşumuz hiç de yeni ya da şaşırtıcı bir fikir değildir. Apaçık bir şeyin ayrıntılarına girmenin ne gereği var?

Birçoğumuz, birbirimizi ne kadar derinden etkilediğimizi ve daha geniş sistemlerin bizi nasıl etkilediğini fark edemeyiz. Tersine, bireyler içinde çalıştıkları ilişki sistemlerinden ayrı tutulabilirmiş gibi, bireysel özellikler bağlamında düşünmeyi öğreniriz. Elbette ki benliğimizin, görece olarak sabit ve dayanıklı, önceden tahmin edilebilen, hatta katı bir biçimde kalıba sokulmuş yanları vardır. Benliğin bazı yanları, ilişki baskıları altında tartışılamaz. Yine de saklamayı, ya da başkalarıyla içten paylaşmayı seçebileceğimiz bir "asıl benliğimiz" yoktur. Daha çok, farklı durumların uyandıracağı ya da sindireceği, çok ya da az olası hale getirebileceği, çok ya da az olumlu veya olumsuz değerler yükleyeceği çeşitli potansiyel ve olanaklarımız vardır.

Önemli Olan Nedir?

Nehir üzerindeyken, bir çalışma grubu içindeki en az yetenekli ve en ürkek kişi olmanın nasıl bir duygu olduğunu öğrendim. Bu yolculuğa, daha önce hiçbir kamp ya da akarsu deneyimim olmadan aday olmuştum ve vahşi doğa ile raftingin gerektirdiği yüreklilik ve beceriye kesinlikle hazırlıksızdım. Özellikle, doğada gereken becerileri, hem daha deneyimli olan, hem de çok daha çabuk öğre-

nen seminer katılımcılarına oranla bu kadar yavaş öğreneceğimi bilmiyordum.

Kaptanlık sırası bana geldiğinde, akıntı aşağı inerken rehberlik yapma konusunda, teçhizatı rafta emniyetli bir biçimde bağlamaktan, hangi komutları haykırmam gerektiğine ("Sağ!" "Sol!" "Dur!" "Geriye kürek çek!") kadar her türlü konuda ustalaşmakta zorlanıyordum. Hafta ilerledikçe ve vahşi ortam "gerçek dünyam" oldukça, hayatımı bu düzen içinde yaşamanın neye benzeyeceğini gözümün önüne getirmeye çalıştım. Bu bağlamda kendimle ilgili deneyimim ve özsaygım nasıl değişirdi? Kendi ortamımda, özel becerilerim toplumsal ve ekonomik açıdan değerli bulunuyordu, oysa fiziksel yetenek gerektiren becerilere tipik bir biçimde daha az değer biçiliyordu. Vahşi ortamda, bu değerler tersine çevrilmişti: Bireysel yeteneklerim uyum sağlamak ve hayatta kalmak için yetersizdi, dahası tam anlamıyla önemsiz görünüyordu.

Bir ateş yakmak, ya da düğüm atmak, ya da kaygımı denetlemek için savaşım verirken, "önemli olan ne"yle ilgili tanımlamamızın zamana ve mekâna ne kadar yakından bağlı olduğunu düşündüm. Yetersizlik duygularım, özel beceri ve yeteneklerimiz "gerçekten önemli" olmadığı zaman kendimize değer biçmenin ne kadar zor olduğunu anımsattı bana. Kendimi açık havada umutsuz bir biçimde beceriksiz görürken bağlamı göz ardı etmiş olduğum elbette ki ileri sürülebilir. Kadınlar için doğa gezileri düzenleyen bir arkadaş, elverişli bir ortamda, su üstünde hem güven duymayı hem de beceri edinmeyi öğrenebileceğim konusunda bana güvence veriyor. İkna olmadım ama kanımca, kendi düşündüğümden daha iyisini ve onun hayal ettiğinden daha kötüsünü yapardım. Her neyse, yine de kolay olmayacağını biliyorum.

Nehir gezisi deneyimim, tıpkı ödül törenim konusunda Sue'yla yaptığım konuşma gibi, neyin önemli olduğu ve neyin önemli olduğuna kimin *karar* verdiği konusunda beni düşünmeye zorladı. Vahşi doğada işini iyi yapmak, iyi konuşmak ya da iyi yazmaktan çok daha önemli. Ancak gündelik yaşamımızda yeteneklerimiz, ilgi alanlarımız ve becerilerimizin görece önemi konusunda "doğruyu" kim belirliyor? Kimin çalışmasının, deneyiminin dikkate ve maddi ödüle değer olduğuna, kiminkinin olmadığına kim karar veriyor?

Hepimiz aile ve kültür tarafından iletilen, kimin ve neyin önemli olduğu konusunda baskın grup değerlerini içselleştiririz. Tek bir örnek ele alacak olursak, "zekâ"yı kimin tanımladığını, bu tanımdan kimin çıkar sağladığını ve başka ne gibi tanımlamaların olası olduğunu sormadan kendi zekâmızı sorgulayabiliriz. Belli bir grup insan tarafından yaratılmış olan "doğru"yla ilgili özel bir bakış açısı, bütünün temsilcisi olarak ya da tüm insanlık için geçerliymiş gibi sunulmuştur.

Örneğin, annemin kuşağından sayısız kadının, asla "Kim söylüyor?" sorusunu sormadığı için dikkat çekici zekâsına inanmadığını (ya da zekâ katsayısını sorguladığını) gözlemledim. Bir adam matematik problemlerini çözüp de bulunduğu odadaki birinin ağladığını fark edemediği halde, onun parlak zekâlı olduğunu kim söylüyor? Toplumsal bir etkileşimdeki ince ayrımları yakalama yeteneğinin, mühendislik ilkelerini kavrama yeteneğinden daha küçük bir "zekâ" belirtisi olduğunu kim söylüyor? Kadınların geleneksel olarak karmaşık becerilerde üstün olmalarının zekâdan çok "sezgi"yi yansıttığını kim söylüyor?

Zekâ, asla ölçemeyeceğimiz kadar çok sayıda etkeni kapsar; arkadaşlık, empati, algılama, özen gösterme, uyarma ve dünyada duygusal açıdan var olma gibi karmaşık beceriler de buna dahildir. Ancak gerçekliğimizin büyük bir bölümünün yapısı gibi, standart zekâ testlerinin yapısı da farklı bir masal —ırk, sınıf ve cinsiyete dayanan önyargıları yansıtan bir masal— anlatır. Ayrıca bireysel zekâ, zekâ katsayısı gibi son derece yavan bir kavramla yakalanamaz.

Bu durumda kendimiz ve dünyamız konusunda neyin "doğru" olduğunu öğrenme olanaklarımızı nasıl genişletebiliriz? "Bilgimizin" ne kadar kısmi, öznel ve bağlamsal olduğunu kabul edersek, bunu genişletmeye başlama umudunu ancak o zaman besleyebiliriz. Son derece küçük bir ayrıcalıklı insan grubunun neyin doğru ve gerçek olduğunu hepimiz için tanımlamış olduğunu anlarsak, gözardı etmeyi öğrendiğimiz bir sürü farklı sese (kendimizinki de buna dahil olmak üzere) dikkatimizi ancak o zaman yöneltebiliriz. İnsan davranışını bağlam içinde gözden geçirerek, kendimizi yeni bağlamlara yerleştirerek ve yeni davranışları eski bağlamlarda de-

neyerek kendimiz ve başkaları hakkında daha karmaşık bir doğruya doğru ilerlemeye ancak başlayabiliriz.

Doğruyu Kim ... Kimin İçin Tanımlar?

Feminist bilinçlenme, beyaz, orta sınıftan kadınların, kadınların doğasıyla insan doğası da dahil olmak üzere tüm nesnelerin doğasını Avrupa-Amerikan kökenli ayrıcalıklı beyaz erkeklerin tanımlamış olduğu olgusunu kavramalarıyla birlikte başladı. Yine de modern feminizm şaşırtıcı bir biçimde (belki de şaşırılacak bir şey yoktu), eski hataları tekrarlamış ve yansıtmıştır. "Kadınlar"la ilgili yeni doğrular yaratılırken, egemen kadınların sesi farklı kadın öykülerini boğmuş, erkekler de kendi aralarındaki farklı sesleri susturmuştur.

Yaş, ırk, sınıf, fiziksel yetenek, etnisite, cinsel eğilim ve neyin gerçek ya da doğru olduğunu belirlememize yarayan bir süzgeç ya da gözlem noktası oluşturmak için bir araya gelen diğer etkenler açısından kadınların birbirinden ayrıldıklarını gözlemlemek için, insanın feminist eğitimden geçmiş olması gerekmez. Egemen seslerin diğerlerini nasıl bastırdığı ve herkes için neyin doğru ya da gerçek olduğunu ne şekilde tanımladığı ise o kadar açık değildir. Ayrıca bir başkasının özgün sesini yok etmek ya da kendini bir başkası pahasına yükseltmek için, ayrımcı amaçlar beslemek de gerekmez. Bu, kimin hangi oranlarda işin içinde olduğuna ve kimin buna dikkat ettiğine bağlı olan, üstü örtülü otomatik bir süreç olabilir. Kendi deneyimimin de gösterdiği gibi, dışlama ve göstermecilik gibi hatalar çok derinlerdedir.

Marianne Ault-Riché'yle birlikte Menninger Kliniği'nde ilk feminist kadın konferansını düzenlediğimizde, amacımız kuramı eleştirmek ve kişisel deneyimleri paylaşmak için güvenli bir alan yaratmaktı. Dürüstçe ve açıkça konuşma özgürlüğünün, ataerkil yapılardan radikal bir biçimde ayrılan bir konferans düzeni gerektirdiğini biliyorduk. İlk konferansımızı, "Bağlam İçindeki Kadınlar" diye adlandırmıştık. Bunu izleyen konferanslar "Kadınlar ve Özsaygı" ve "Annelerle Kızları" gibi konular üzerinde odaklanıyor-

du. Marianne ve ben, iş yerimizde bir dizi başarılı feminist konferans düzenleyip yönettiğimiz için gurur duyuyorduk.

Kendi kendimizi kutlamalar, zamanla geçti. Azınlığı oluşturan kadınlar, konferansın beyaz, orta sınıf, heteroseksüel "kültürüne" meydan okumaya başladı. Başlangıçta savunmacı bir tavır alıp kendi kendime, "Ama biz *zaten* bir beyazlar kurumuyuz", "Bu konuda konuşabilecek siyahi kadın tanımıyorum ki" ve "Her türlü ırk, sınıf ve inançtan konuşmacıları davet etmeye çalışırsak konferansın niteliği zarar görmez mi?" gibi şeyler söyledim.

Bunlar, ayrıcalıklı erkeklerin kadınları dışlamak için kullandıkları argümanların aynısıydı, ancak aradaki koşutluğun farkına varılmadı. Aynı şekilde, Marianne ve ben, kadın konferansındaki göstermelik erkeklerin sunduğu ikilemi kavramış, ancak göstermelik kadınların ikilemini fark etmemiştik. Marianne'a yakınmalarını anımsıyorum da, herhalde *herkesin* öyküsü için bir yer açmamız bizden beklenemezdi. Konferansımıza Afrika kökenli Amerikalılarla lezbiyenleri katmış olmamız yeterli değil miydi? Çeşitli kadın seslerine yer vermeye nasıl başlayabilirdik: Doğuştan Amerikalı, İspanyol kökenli (Latin Amerikalı, Porto Rikolu, Kübalı), Meksika kökenli Amerikalı, Asyalı, zengin, yoksul, özürlü... Liste sonsuzdu. Bu kadar zengin bir çeşitlemenin yararlarından çok sorunlarını getirebiliyordum gözümün önüne.

Aslında, bir grup insanın, kendi doğrularını öğretmek ve dile getirmek için kendi türünden olanlarla bir araya gelmesinde yanlış olan hiçbir şey yoktu. Kendileri dışında bir grubu temsil etme iddiasında olmadıkları sürece, elbette yanlış yoktu. Felsefeci Elizabeth Kamarck Minnich'in de işaret ettiği gibi, gerek berrak düşünmek, gerekse doğruyu söylemek, örnek ya da referans grubumuzu adlandırmamızı gerektirir. Bizimkisi aslında, "kadınlar üzerine" bir konferans değil de, daha çok bizim gibi olan kadınlar tarafından, onlar hakkında ve onlar için düzenlenmiş özel bir toplantıydı.

"Afrika Kökenli Amerikalı Anneler ve Kızları" konulu bir konferansa katıldığımızda, kısmi ve belirli bir ana konusu olduğunu anlarız. Tüm kadınlar için geçerli doğruları ortaya koyma iddiası yoktur. "Afrika kökenli Amerikalı" sıfatı ya da işaretinin bulunması bile, deneyimleri farklı olsa da, en az o kadar önemli olan

başkalarının varlığını kabul eder. Son konferansta Marianne'ın giriş niteliğindeki yorumlarında belirtmiş olduğu gibi, "İlk konferansımızı 'Bağlam İçindeki Beyaz, Orta Sınıf, Heteroseksüel Kadınlar' diye adlandırmalıydık."

Önemli olan insan ailesini sonsuz kategorilere ve küçücük alt bölümlere ayırmak değildir. Tersine, *Transforming Knowledge* (Bilgiyi Dönüştürmek) adlı kitabında Minnich'in gösterdiği gibi, bir grubun evrensellik bir yana, genellik iddiasıyla bile insan türünü temsil ettiğini öne sürdüğümüzde, doğruyu söyleme (aslında, demokrasinin ta kendisi) aksar. Minnich, herkesin kabul edeceği gibi, baskın kişiler kendilerine bir "sıfat" verdiklerinde ("Dün gece hayatımda gördüğüm en çekici beyaz heteroseksüel bankacı erkekle tanıştım") kulağa komik gelir, çünkü baskın kişiler (ister cinsiyet, sınıf, renk, kültür, sayısal çoğunluk üstünlüğü olsun, ister hepsi birden) kendilerini ve deneyimlerini bütün, gerçek, kapsayıcı, doğru ve önemli bulurlar.

Çalışma masamdaki broşür kısa bir süre sonra gerçekleşecek olan "İş Başındaki Zenci Kadın Yazarlar" hakkındaki bir paneli tanıtıyor. Bu bir beyaz erkekler paneli olsaydı, adı da "İş Başındaki Yazarlar" olurdu. Minnich'in gözlemlediği gibi, sıfat ya da "işaretler"in sayısı, geleneksel hiyerarşinin altına inmeye başladığımızda artıyor. Birisi çıkıp da, "Kadınların Tarihi", ya da "Siyah Kadınların Tarihi", ya da "Üçüncü Dünya'daki Siyah Kadınların Tarihi" üzerinde çalışma yapabilir.

Peki Avrupa-Amerikan kökenli heteroseksüel ayrıcalıklı erkeğe gelince ne oluyor? Onun tarihi yalnızca "tarih" olur. Yazdıkları ise yalnızca "edebiyat". O, tek başına sıfatlı olmaz. Öyleyse Minnich'in dikkat çektiği gibi o; genel insan, belirleyici merkez, kısmi ve özel doğruları genelleştirilerek bütünü kapsayacak hale getirilen kişi oluyor. Bu arada feminist bilginlerin işaret ettiği gibi, sıfatlı gruplar ise "alternatif", "gelenek dışı", "özel ilgi" grupları, dolayısıyla da "daha küçük" oluyor. Bu gruplar bir araya geldiklerinde, kadınların bugün Amerikan üniversite kampüslerindeki öğrencilerin çoğunluğunu oluşturdukları gibi insan türünün çoğunluğunu da oluştursalar, şurada ya da burada verilen bir dersle, ya da kadınlar veya azınlıklar tarafından yazılmış birkaç yapıtın, bunlar dışında

pek gözden geçirilmemiş bir müfreta katılmasıyla incelenebilecekleri varsayılır. "Kadınları da kat içine ve karıştır, tamam."

Marianne ve ben, bu hatayı istemeden tekrarladık. Azınlıkta kalan birkaç sesi *kendimize göre tasarladığımız* konferans boyunca serpiştirmenin herkesi mutlu edeceğini sandık ve yanıldık. En sonunda, o kadınların uzun süredir susturulmuş ve bastırılmış seslerine gerçekten yer veren kapsayıcı bir konferansı birlikte yönettiğimiz sırada, kendimi kaygılı ve tehdit altında hissettim. Daire halinde oturup el ele tutuşarak "We Are The World" (Biz Dünyayız) şarkısını söylemedik. Liderliğimiz hakkında eleştiriler de dahil olmak üzere önemli farklılıklar ortaya çıktı. Bazıları, iki beyaz kadının liderliğinde, beyazlara ait bir bir kurumda yapılan bir konferansın tam anlamıyla kapsayıcı olup olmadığını sorguladı. Bazıları da, *kendi* konferanslarında siyah kadınlara ve diğerlerine "yer veren" beyaz kadınların politikasını sorguladı. Göstermecilik araştırması çerçevesinde, bu önemli meydan okumalar, azınlık kadınlarının anlamlı bir sayıda aramıza katılmasına kadar ortaya çıkmamıştı (çıksaydı bile onlara kulak veren olmazdı).

Hatalarım aracılığıyla olsa da, bu konferansta kendim hakkında, diğer konferanslarda öğrenmiş olduklarımdan çok daha fazlasını öğrendim. Ayrıca doğruyu söylemenin, yalnızca bir kişisel sezgi ya da cesaret sorunu olmadığını iyice kavradım. Öncelikle ve en önemlisi, bu bir bağlam sorunudur. Bağlam yalnızca hangi doğruları güvenle dile getirebileceğimizi değil, kendimiz hakkında hangi doğruları keşfedip öğrenebileceğimizi de belirler.

Doğruyu söylemek, geleneksel tanımlanışıyla "dürüstlük" ve iyi niyetten çok daha fazlasını gerektirir. Ayrıca çeşitli katmanlara yayılmış, karmaşık, kapsayıcı ve doğru bir gerçeklik vizyonuna ulaşabilmemiz için alışılmış, kalıplaşmış tepki ve düşünme tarzlarımızdan vazgeçmemizi de gerektirir. Bu süreç, bize benzeyen ve bizden köklü bir biçimde farklı olan kadınlarla sohbet etmemizi gerektirir. Ayrıca konuşma *bağlamının*, herkesin kendisi olabileceği, hiçbir kadının bir parçasından (Afrika kökenli Amerikalı parçasından, lezbiyen parçasından, Yahudi parçasından) vazgeçme gereğini hissetmeyeceği güvenli bir ortam olmasını da gerektirir.

Kadın Diye Bir Kategori?

"Kadınların ortak deneyimi"nden söz etmeye başlayabilir miyiz? "Kadınlar hakkında" hepimizi kapsayan doğrular var mıdır? Evrensel bildirilerde bulunmak için belki henüz çok erken. Aile terapisti Rachel Hare-Mustin, çocukluğunda annesine "Herkes benden nefret ediyor!" diye yakındığında, annesi, "Herkes henüz seninle tanışmış değil ki!" diye yanıtlamış. Rachel gibi, biz de henüz bütün kadınlara, hatta bütün kadın kategorilerinin temsilcilerine kulak vermiş değiliz.

Elbette ki hepimiz genelleme yaparız. Benim kolektif ve sıfatsız "biz" kullanımımın (ya da yanlış kullanımımın) gösterdiği gibi, "kendimiz" hakkında konuşma gereğini duyarız. "Kendimiz" hakkında konuşmak birliğin, dayanışmanın, ait olmanın ve grup kimliğinin yaratılmasına yardımcı olur. Kadınların ortak deneyiminin kabulü, bizi utanç ve suçluluktan, altta kalmanın ortaya çıkardığı geniş çapta paylaşılan sorunları patolojik hale getirmekten uzaklaştırır. Kendimiz hakkında genelleme yaptığımızda, ("Siyah güzeldir") *onlar* hakkımızda genelleme yaptığı zaman ortaya çıkanlardan çok daha doğru, onaylayıcı ve güçlendirici mesajlar yaratırız. Özellikle de "onlar" baskın grup ise. Baskın olan ve altta kalanlardan oluşan grupların tarihinde, baskın olanların altta kalanlar hakkında yarattığı "doğrular", değişmez bir biçimde statükonun haklı görülmesine ve sürdürülmesine hizmet eder.

Herhangi bir grup hakkındaki genellemeler (kadınlar, İrlandalılar, Metodistler, ilk çocuklar, öğretmenler) değişik kategorilerden insanların dünyayı görmek için kullanmaya eğilimli olduğu bir dizi özel süzgeci değerlendirmemize yardımcı oldukları zaman yararlıdır. Bu arada, sözünü ettiğimiz ve duyduğumuz genellemeler konusunda fazlasıyla dikkatli olamayız. Kim genelleme yapıyor? Hangi örnekten yola çıkıyor? Süreç içinde kim yarar görüyor ya da etkisizleşiyor? Kime sıfat takılıyor, kime takılmıyor?

Genellemeler, kendi türleri hakkında yapılan genellemelere uyan ya da uymayan bireyler için neyin doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü, normal ya da anormal olduğunu bildirme iddiasındaysa, özellikle tehlikelidirler. Genellemeler, inanırsak gerçekleşen öykü-

lerdir. "Anlattığınız öykülere dikkat edin," diye uyarıyor bir psikolog, "çünkü yaşantınız kesinlikle onların güdümüne girecektir."

Genellemelerin diğer insanoğullarının deneyimini nasıl yok ettiğine de dikkat etmemiz gerekir. Bir seferinde, uçakta ünlü bir koşucuya rastladım ve küçük oğlum Ben için imza istedim. Talebimi sıcak karşılayıp şu ithafı yazdı: "Ben'e; İsa için Koş." Ailece Yahudiyiz, bu nedenle adamın varsayımları ve o an gerçeği söyleyemeyişim beni altüst etti. Sonradan, Yahudi olduğumuzu söyleyip ondan yeni bir imza isteme cesaretini bulamadığım için pişmanlık duydum.

Sıfatları olmayan egemen gruplar, koşucu gibi düşünmeye eğilimlidir. Daha belirsiz bir biçimde olsa bile, bunu ben de yapmıştım. Bu deneyimden kısa bir süre sonra, batı sahilinde, "Anneler ve Kızları: Hayati Bağlantı" diye adlandırdığım bir konferans verdim. Dinleyicilerden soruları alırken, Afrika kökenli bir Amerikalı kadın elini kaldırıp söylediklerimin onun deneyimine uymadığını, genelde siyahi kadınlara da kesinlikle uymayacağını belirtti. Ona dürüstçe, siyahi anneler ve kızlarıyla ilgili pek az bir deneyim sahibi olduğumu söyledim. O da, "Madem ki beyaz anneler ve kızları hakkında konuşuyorsunuz, neden bunu söylemiyorsunuz?" dedi.

Topluluk önünde dile getirilen bu eleştiri yüzünden kendimi savunmak zorunda ve ilk başlarda, terslenmiş hissettim. Sonradan, o kadının beyaz dinleyicilerin baskın olduğu bir topluluk önünde görüş bildirmesinin ne kadar cesurca olduğunu düşündüm. Ayrıca uçakta yaşadığım deneyimi anımsadım ve onun haklı olduğunu gördüm. Lezbiyenler ve özürlü kadınlar gibi gruplar acaba günde kaç kez bu deneyimle yüz yüze geliyorlardı? Bir kadın olarak, hem beni tanımlamayan hem de varlığımı kabul edemeyen genellemeler yapan egemenler tarafından eğitilmiş olmanın nasıl bir şey olduğunu bildiğim halde, baskın düşünceyle nasıl suç ortaklığı yapabilmiştim?

Daha fazla sayıda kadının daha dürüst bir öykü anlatmasını ve öğrenmesini olası kılacak bir dünya yaratmak için bize düşen rol ne olabilir? İçimizden, sıfatsız bir program (örneğin, "Doksanlı Yıllarda Annelik") oluşturma ayrıcalığına sahip olanlar, bu ayrıcalığı sorumlu bir biçimde kullanabilirler. Baskın gruplar arasında

bir panel düzenliyorsak, kendimize bir sıfat verebiliriz ("Panelimiz beyaz, orta sınıf, evli annelerin bakış açısıyla size seslenecektir; yani çoğunluğun bakış açısıyla"). Daha da iyisi, kapsayıcı ve çeşitli programlar düzenleyebilir ya da ortamlar yaratabiliriz. Bu zor bir iştir, çünkü "aynen bizim gibi" olan insanlarla bir araya geldiğimizde kendimizi daha rahat hissetmeye eğilimliyiz.

Zengin dokulu kadın öykülerine ve seslerine ne kadar çok yer açabilirsek, kadınlar olarak bizi birleştiren o evrensel dokuları o kadar iyi belirleyebiliriz. Bu tür bir birlik sessizliğe, baskıya, farklılıkların reddine değil, farklılığın kabulüne ve kutsanmasına dayanacaktır. Sonradan oluşturacağımız "ben" ve "biz"le ilgili doğrular, tıpkı yaşamlarımız gibi daha karmaşık, kapsayıcı, zengin ve kesin olacaktır.

Sonsöz

ASLAN YAZMAYI ÖĞRENDİĞİ ZAMAN

Tarzan'ın aslan da dahil olmak üzere bütün cangıl hayvanlarını nasıl yendiğini sorgulayan küçük bir oğlanla ilgili bir masal vardır. Çocuğun annesi, "Oğlum, aslan yazmayı öğrendiği zaman farklı bir masal dinleyeceksin," diye cevap verir. Yanıtın içinde, doğruyu söylemekle ilgili iki değerli ders bulunuyor. Birincisi, doğrunun her zaman birden fazla yorumu vardır. İkincisi, eline kalem alan kişi (Freudcu sembolizm kastediliyor) belirleyici merkezdedir ve genelde geçerli, gerçek ve bütüncül olarak (yanlış) algılanan bir öykü anlatabilir.

Bir kadının yaşamının merkezinde, başkaları tarafından dikte edilip belirlenmiş (yani başka birinin öyküsü içinde yaşanan) bir yaşama son vermek için kendi doğrularını keşfetme, dile getirme ve yaşama arayışı bulunur. Okurlara, yaşamlarımızdaki çeşitli kandırmalar hakkında düşünmeleri ve bizi etkileyen yalanları, sırları ve sessizlikleri —hem kendimizin hem de başkalarınınkileri— görmeleri için esin kaynağı olduğumu umuyorum. Ayrıca okurun, doğruyu söylemenin yavaş ve engebeli süreci hakkında bir şeyler öğrenmiş olduğunu da umuyorum. Barışı sağlamak gibi, doğruyu söylemek de "oluveren" ya da aramızda birdenbire ortaya çıkan bir şey değildir. Daha çok, üzerinde çalışılması, haritasının çıkarılması ve tasarlanması gereken bir şeydir.

Doğruyu söyleyebilme savaşımı, başkalarıyla yakınlık özlemimizin merkezindedir. Şair Adrienne Rich; kadınlar, onur ve yalan söylemekle ilgili saptamalarında bu noktaya değiniyor. Her şeyi

söylemek ya da bir anda anlatmak, hatta söyleme gereğini duyduğumuz şeyleri önceden bilmek zorunda olmadığımızı yazıyor. Ancak onurlu bir ilişkinin, her zaman aramızdaki doğruluk seçeneklerini ve yaşam olanaklarını genişletmeye çalıştığımız ilişki olduğunu anımsatıyor bize. Rich, yalnızca erkeklerin deneyimine değer veren bir kültürde kendi doğrularını açığa çıkarmaya başlamanın kadınlar için ıstıraplı ve yorucu olduğunu, ama edinmeye değer politikaların, edinmeye değer ilişkilerin bu zor yola sapmayı gerektirdiğini görüyor.

Kadınlar için zor yola sapmak, iyi hal ve tavır bir yana, olanak ve mekânla ilgili bize yönelik talimatlara da karşı gelmektir. Ayrıca kadınların toplumsal yaşamdan dışlanmasına karşı çıkmamızı da gerektirir. Kadınların nesnelleştirilmesi, küçültülmesi, görülmez hale getirilmesiyle işbirliği yaparsak, her türlü açık, doğru ve onurlu davranışa gölge düşürmüş oluruz.

Egemen grup olarak erkekler kendileri için, özgün bir merkezden hareket edip tepki vermelerini engelleyen, onları insanlıklarından eden güçler yaratmışlardır. Yine de erkeklerin katılmayacağı "miş gibi yapma" kategorileri bulunuyor. Örneğin, erkekler asla "o" (dişi) ya da "kadın başkan" gibi deyimler kendilerini kapsıyormuş gibi yapmazlar. Erkekler, kadın soyunun yapıtları insanlık soyunu temsil ediyormuş gibi yapmazlar. Erkekler, özel bir konu, olay, söylev ya da devlet organından dışlandıkları zaman bunu görmezlikten gelmezler. Aslında çoğu erkeğin sorunu bunun karşıtıdır; kadınlar hakkında konuşmanın erkekleri dışlamak *olduğunu* sanırlar. (Erkekler sık sık bana, "Neden kadınlar hakkında kitaplar yazıyorsunuz? Neden erkekleri dışlıyorsunuz?" diye sorular sormuşlardır.)

Doğruyu söylemek eşitsizlikle yan yana var olamaz. Gerçeklik dediğimiz şeye karmaşıklık, doku ve derinlik veren çeşitli seslerin ve vizyonların kaybı, doğruluk vizyonumuza derin bir gölge düşürür. Bu nedenle, birbirimize yalan söylemekten, gerçekleri gizlemekten vazgeçmemiz yeterli değildir. Birbirimizi *dahil etmemiz* ve uzun süredir susturulmuş olan o seslere, benliğin parçaları da dahil olmak üzere, mekân yaratmamız da gereklidir.

Belirli bir zaman ve mekânda, dürüst bir kadın olmanın bir anlamı da budur: Başkalarının bizim için doğru ve bizim iyiliğimi-

ze olduğunu ısrarla belirttiği bir şeyi alabilir ya da bırakabiliriz. Kendi deneyimimize, başka kadınların öykülerine ve "önemsiz" olduklarını öğrendiğimiz o erkeklerin sesine tutkuyla kulak verebiliriz. Kişiselle siyasalın birbirinden ayrılmazlığını anlayabiliriz, çünkü birtakım grup ve bireyler kendi doğrularını başkalarının doğrularını küçülterek, susturarak, hatta kökünü kurutarak yükseltme gücüne sahip olduğunda, kandırma ve ikiyüzlülük tırmanır.

Kadınlar, dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturuyorlar, yine de grup olarak gerçekte ne ekonomik ya da siyasal bir güce sahibiz, ne de toplumsal bir yetkemiz var. Erkeklerin karısı ve çocukların annesi olarak özel rolümüz bu gerçeği açıklıyormuş, ya da bunu katlanılabilir hatta doğal bir hale getirebilirmiş gibi yapmayı öğrenmişiz. Kadınlara dilin, politikanın ve kültürün her alanında tam anlamıyla değer verildiğinde, dünya neyin doğru ve neyin önemli olduğu konusunda bambaşka bir vizyona sahip olacaktır.

Kişisel ve siyasal dürüstlük savaşımında asla duraklamaya yer yoktur. Kaygı yükselip de kaynaklar yetersiz göründüğünde, bazı birey ve gruplar her zaman başkalarının zararına çalışırlar. Ancak bütün kadınların, bütün insanların, her türlü yaşamın onuruna ve bütünlüğüne itibar edilip saygı gösterildiği henüz var olmayan o dünya için özlem duyabilir, gerçekleşmesi uğruna çaba gösterebiliriz. Daha doğrusu, *bugün*, üzerinde çalıştığımız varsayımsal gelecekte dünyayı yönetmesini dilediğimiz değerlere uyarak yaşayabiliriz. Yaşamlarımızda farklılığa, karmaşıklığa, kapsayıcılığa ve bağlantıya şimdi saygı göstermek, herkes için doğruyu söylemenin yolunu genişletmek anlamına gelir.

Notlar

7 / Tony ve Marslılar

(1) Birinci sınıftan beri süren dostluğumuz için Marla Beth Isaacs'a teşekkür ediyorum.

2 / Kandırma ve Doğruyu Söyleme

(14-15) Murray Bowen'ın kuramsal bakış açışından esinlenen Stephanie Ferrara, insan kandırmacasını doğadaki kandırma bağlamında tartışan mükemmel bir yazı yazmıştı. Bkz. *Midwest Symposium on Family Systems Theory and Therapy*'de "Deception in Nature and the Family", Mayıs 1991 (Center for Family Consultation, 820 Davis Street, Suite 221, Evanston, IL 60201).

(16) Doğadaki kandırmaca örnekleri *St. Louis Post-Dispatch*, D. Bölümü, 12 Mart 1991, s.1'den alınmıştır. Kandırmacaya biyokültürel bir yaklaşımda sözü geçen bu yetkin kişiler arasında teolog Loyal Rue, moleküler biyolog Ursula Goodenough ve antropolog Robert Sussman yer almaktadır. Doğadaki kandırmacayla ilgilenen okurlar, bkz. Robert Trivers, *Social Evolution* (Menlo Park, Calif.: The Benjamin/Cummings Publishing Company, 1985); ve R.W. Mithcell ile Nicholas S. Thompson'un derl., *Deception: Perspectives on Human and Nonhuman Deceit* (Albany: State University of New York Press, 1986).

(16) Eğiticiler, diyor Vicki Hearne... : Vicki Hearne, *Adam's Task* (New York: Vintage Books, 1087), ss. 8-9'dan. İngilizce öğretmeni, şair ve profesyonel bir hayvan eğiticisi olan Hearne, insan-hayvan karşılaşmaları hakkında, eğiticilerin antropomorfik, tinsel anlam yüklü dilleri ve entelektüel ve akademik söylevlerin çatışmalı dünyası üzerine bir tartışmayla başlayan mükemmel bir kitap yazmıştır.

3 / Doğru Olanı Yapmak

(17-18) Robert Wolk ve Arthur Henley, *The Right to Lie* (New York: Peter H. Wyden, 1970), ss. 172-73.

(24) Tek bir kahraman erkek senatör kalkıp... : Bkz. Peter Breggin'in Hill/Thomas oturumları hakkındaki makalesi: "Abuses of Privilege," *Tikkun* 7, no.1 (1992): 17-22; June Jordon, "Can I Get a Witness?" *Progressive*, Aralık 1991, ss. 12-13. Ayrıca bkz. Toni Morrison, der., *Race-ing Justice, En-Gendering Power: Essays on Anita Hill, Clarence Thomas and the Construction of Social Reality* (New York: Pantheon, 1992).

(25) Yalan söyleme salgını acaba...: Yalan söyleme konusundaki etik/felsefi görüşlerle ilgilenen okurlar, bkz. Sissela Bok, *Lying: Moral Choice in Public and Private Life* (New York: Vintage Press, 1978).

(27) Paul Ekman, *Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage* (New York: Norton, 1985), s. 63. Haber *San Francisco Chronicle*'dan, 9 Ocak 1982, s.1.

(28) Bok, *Lying*, s. 23.

(30-32) Psikiyatr Nanette Gartrell ve kendi alanımdan daha birçok kişi homofobi konusunda bilinçlenmemi sağlamışlardır. Seçtiğimiz kişiyi açıkça sevme özgürlüğü konusunda Minnie Bruce Pratt, Barbara Smith, Audre Lorde, Adrienne Rich, Suzanne Phart, Holly Near ve June Jordon'un etkileyici çalışmalarından çok yararlandım.

4 / Mahremiyet Adına

Felsefeci Sissela Bok gizliliği isteyerek saklama, mahremiyeti ise "başkalarının istenmeyen erişiminden –fiziksel müdahale, kişisel bilgilenme ya da ilgiden– korunma durumu" olarak tanımlıyor. Bok'un özenli tanımlarına, ayrımlarına ve saklama söylemiyle ilgili çalışmalarına teşekkür borçluyum. Bkz. *Secrets: On the Ethics of Concealment and Revelation* (New York: Vintage Press, 1989), ss. 10-11.

Mahremiyetle gizlilik arasındaki ayrım aile terapisi literatüründe dile getirilir. Mark Karpel mahremiyetle gizliliği birbirinden, bir bilginin buna sahip olmayan kişiyle ilgisini belirleyerek ayırt

ediyor. Bkz. "Family Secrets: I. Conceptual and Ethical Issues in the Relational Context. II. Ethical and Practical Considerations in Therapeutic Management," *Family Process* 19 (1980): 295-306.
Mahremiyet ve gizlilik arasındaki ayrımlarla ilgili olarak, ayrıca bkz. Evan Imber-Black'in derlediği *Secrets in Families and Family Therapy* (New York: Norton, 1993).

(38) Bedenimi denetlemezsem...: "Doğru" ve kürtaj tartışması konusunda, bkz. Harriet Goldhor Lerner, "Whose Truth Counts?" *New Woman*, Ekim 1991, s.34'te.

(38) "Kaçış mesafesi" ve "toplumsal mesafe" konusunda bkz. Edward O. Wilson, *Sociobiology* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1980), 12. Bölüm; ayrıca, Bok, *Secrets*, s.11.

(38-39) Bkz. Alida Brill, *Nobody's Business: The Paradoxes of Privacy* (New York: Addison-Wesley, 1990). Brill, önsözünde, "Mahremiyet size başkaları tarafından, onların terbiyesi, onların anlayışı, onların merhametli davranışı, ülke yasaları tarafından garanti edilir. Ancak başkaları size izin verirse var olur; mahremiyet verilmiş bir haktır," der. Brill, güçsüz kılınmış gruplarla ilgili mahremiyet konuları üstünde özenle durur ve üreme, cinsel seçim ve ölüm şekilleri konusunda mahremiyetin çelişkilerini dile getirir.

(41-44) Aile sırlarıyla ilgili daha fazla bilgi için, 10. Bölüm'ün notlarına bakınız.

(44-45) Cinsiyetle birlikte; ırk farklılıkları, sınıf ve kültür de, mahrem ve gizli tutmamız gereken şeylerle ilgili inançlarımıza biçim verir. 10. Bölüm'ün notlarına bkz.

(45) Birçok feminist, kadınların sessizliği ile mahremiyet ve ataerkillik arasındaki bağlantıları araştırmıştır. Bkz. Robin Morgan, *The Word of a Woman: Feminist Dispatches 1968-1991*'de "The Politics of Science" (New York: Norton, 1992) ve Tillie Olsen, *Silences* (New York: Delacorte Press, 1978). Adrienne Rich'in, *On Lies, Secrets and Silence: Selected Prose 1966-1978* (New York: Norton, 1979) adlı yapıtına özellikle minnet borçluyum; buna bir denemesi de dahil: "Women and Honor: Some Notes on Lying", 1975, ss. 195-94. Yine şair ve yazar Audre Lorde'un, *The Cancer Journals* (San Francisco: Spinsters/ Aunt Lute Books,

1980) ve *Sister Outsider* (Freedom, Calif.: Crossing Press, 1984) de dahil olmak üzere bütün yapıtlarından yararlandım.
Dilbilimci Deborah Tannen'in kadın-erkek iletişimiyle ilgili tanınmış yapıtı da sessizliğin anlamlarını dile getiriyor. Bkz. *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation* (New York: William Morrow, 1990); Türkçesi: *Hiç Anlamıyorsun: Kadın-Erkek Konuşmaları* (İstanbul, Varlık Yayınları, 1997); ayrıca D. Tannen ile M. Saville Troike'nin derlediği *Perspectives on Silence* (Norwood, N.J.: Ablex Publishing Corporation, 1990).
Joan Laird, kadın yaşamındaki sessizliğin çeşitli biçimlerini ortaya dökmüştü. Bkz. Joan Laird, "Women's Secrets – Women's Silences" Imber-Black, derl., *Secrets in Families and Family Therapy* adlı yapıtta.

(46) Bir kadın konuşurken... : Adrienne Rich, 1975'te, "Bir kadın doğruyu söylediği anda, çevresindeki doğruluğun artması için mekân yaratır" diye yazar. (*On Lies, Secrets, and Silence*, s.191).

5 / Deliğe Giderken Garip Bir Şey Oldu

Bölüm başlığı için Pauline Bart'a özel olarak teşekkür ediyorum. Bkz. Pauline Bart ve Diana Scully, "A Funny Thing Happened on the Way to the Orifice: Women in Gynecology Textbooks," *American Journal of Sociology* 78, no.4 (1973): 1045-50.

(47-48) Erkekler gibi yapma ve onları koruma konusunda, bkz. Garriet Goldhor Lerner, *Women in Therapy* (New York: Harper & Row, 1989), 11. Bölüm, ss. 158-69.

(47) • Arlene Dahl. *Always Ask a Man* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1965), s.8.
Ergenlik çağında yeraltına inen kadınsı güç konusunda, bkz. Carol Gilligan, Nona Lyons ve Trudy Hanmer'in derlediği *Making Connections: The Relational Worlds of Adolescent Girls at Emma Willard School* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1990). Ayrıca, C. Gillgan, A.G. Roges ve D.L. Tdolman, derl. *Women, Girls and Psychotherapy: Reframing Resistance* (New York: The Hawort Press, Inc., 1991); ayrıca, Carol Gilligan, *In a Different Voice* (Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1984).

(48) Carolyn Heilbrun, "Belki de kadınlar ancak ilerlemiş yaşlarda, elliyi geçtikten sonra kesinlikle dişi taklitçiliğinden vazgeçip çok sevdikleri 'dişilik' ilkesini tersine çevirme fırsatını yakalayabilirler." *Writing a Woman's Life*'tan (New York: Ballantine Books, 1988), s. 126.

(51-54) Dişi üreme organlarının yanlış ve eksik adlandırılması konusunda, bkz. Harriet Goldhor Lerner, *Women in Therapy*, ss. 23-27'den "Parental Mislabeling of Female Genitals". "Raising Vulva Consciousness?", "And What Do Little Girls Have?" başlığıyla *New Woman*, Şubat 1991, ss. 110-11'de çıktı. (İlk önce *New Direction for Women*, Mayıs/Haziran 1990, s. 10'da çıkmıştı.)
Alice Walker'ın *Possessing The Secret of Joy* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1992) adlı kitabı sünnetin yol açtığı felaketlere değinir. İthafta, "Masum Vulva'ya sevgi ve saygıyla" der. Audre Lorde ayrıca sünnetin siyahi kadınlara karşı işlenen bir suç olduğunu anımsatır bize; bkz. Lorde, *Sister Outsider*, s. 120.
Sünnet konusunda, bkz. Robin Morgan ve Gloria Steinem, "The International Crime of Genital Mutilation", Steinem'in *Outrageous Act and Everyday Rebellions* adlı yapıtında (New York: New American Library, 1983), ss. 292-300. Ayrıca Gloria Steinem'in *Revolution from Within: A Book of Self-Esteem* adlı yapıtında (Boston: Little, Brown, 1992), ss. 356-57.

(51) Alıntı K. Taylor'dan, *Almost Twelve*, (Wheaton, III.: Tyndale House, 1972), italikler bana ait.
Tarih uzmanı Thomas Laqueur, yüzyıllar boyunca sevişme ve sevişmemeyi çok iyi araştıran bir kitap yazmıştır. Bkz. *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1990).

(57-58) Orgazm taklidi yapma, "hareketsiz yatma" ve kadınların ataerkil sistemde cinsellikleri ve üreme erkleriyle aralarındaki çarpıtılmış ilişkileri konusunda, bkz. Rich, "Women and Honor: Some Notes on Lying"; ayrıca bkz. Rich'in klasik metni, *Of Woman Born* (New York: Norton, 1976) ve "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence" adlı makalesi, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 5, no.4 (1980): 631-60.
Bkz. ayrıca Sonia Johnson, *Wildfire: Igniting the She/Volution* (Estancia, N.Mex: Wildfire Books, 1990) ve Sonia Johnson. *The Ship That Sailed into the Living Room: Sex and Intimacy Reconsi-*

dered (Estancia, N.Mex.: Wildfire Books, 1991). Sonia Johnson'un kitapları ve kasetleri Wildfire Books, Star Route 1, Box 55, Estancia, NM 87016 adresinden (tel: [505] 384-2500) ısmarlanabilir.

(55) Jinekolojik metinler...: Bkz. Scully ve Bart, "A Funny Thing Happened on the Way to the Orifice."

(56) Adrienne Rich, *On Lies, Secrets, and Silence*, s. 189'da, "şehvetli" rahibelerin ve "hırçın" eşlerin klitorisinin alınmasını ima ediyor.

(57) Virginia Woolf, *A Room of One's Own* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1929), s. 37.

(58-60) Caroly Heilbrun'un bilinç geliştirme ve kadınların, kadın deneyimleriyle ilgili kurmacalara karşı çıkmak için özgün grup deneyimlerini dile getirme gereksinimleri hakkındaki güzel sözlerine teşekkür borçluyum. Bkz. Heilbrun, *Writing a Woman's Life*, 1. Bölüm. Bkz. ayrıca Theresa De Lauretis, *Alice Doesn't: Feminism, Semiotics, Cinema* (Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 1984), s. 186.
1976'dan beri bir kadınlar grubuna üyeyim. Kadın grupları serbesttir, herkes bir grup kurabilir. Bkz. Harriet Goldhor Lerner, "Getting A Women's Group Started". *New Woman*, Mart 1992, s. 30. Ayrıca bkz. Gloria Steinem, "Helping Ourselves to Revolution", *Ms.* Kasım/Aralık 1992, ss. 24-29. Kadın grupları kurmak için pratik önerilerde bulunan Steinem, şu saptamayı yapıyor: "İki beyaz alkolik erkek, serbest, liderşiz, erişime açık bir bir iletişim ağı kurabiliyorsa, biz de kurabiliriz."

(59) Judith Lewis Herman, *Trauma and Recovery* (New York: Basic Books, 1992) s.29.

(60) *Writing a Woman's Life* s. 47'de Caroly Heilbrun, "Kadın yaşamlarını anlatan yazılar, ancak kadınlar yaşamlarını evlerinde sürdürmekten ve erkeklerin öykülerini yaşamaktan vazgeçince yazılabilir," diyor.

(60-61) Kurum ve deneyim olarak annelik hakkında, bkz. Adrienne Rich'in temel kitabı *Of Women Born*. Bkz. ayrıca sosyolog Jessie Bernard'ın klasik yapıtları, *The Future of Marriage* (New York: Bantam, 1973) ve *The Future of Motherhood* (New York: Dial, 1974).

Kadınlara "kutsal adlar verilmesi"ne karşı tepki olarak kadınların depresyona girmesi hakkında, bkz. Rich, *Of Woman Born* ve Lerner, *Women in Therapy*, ss. 202-03.

(61-62) ... terapistler bunu yapamaz: Bkz. Heilbrun, *Writing a Woman's Life*.

(62) Kuşkusuz, deneyimin her türlü yorumu...: Postmodern görüşler tarafsız bir "doğru" kavramına meydan okuyor ve terapide yapılan yorumların (genelde egemen kültürle uyumlu olan), bir anlam ve öyküye diğerlerine oranla ayrıcalık tanıdığını ileri sürüyor. Bkz. örneğin, Rachel Hare-Mustin ve Jeanne Marecek'in derlediği, *Making a Difference: Psychology and the Construction of Gender* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1990), ss. 22-64.
Psikoterapi literatürü, insani sorunlara "öyküsel bakış açısı" üzerindeki gitgide artan vurgulamaları yansıtıyor. Psikolog George S. Howard'ın deyimiyle, "bu bakış açısı, kimliği, yaşam öyküsünün yapılandırılmasıyla ilgili bir sorun olarak; psikopatolojiyi, yolunu şaşırmış yaşam öyküsü örnekleri olarak; psikoterapiyi ise, öykü onarımındaki uygulamalar olarak görmektedir." ("Cultural Tales: A Narrative Approach to Thinking, Cross-Cultural Psychology and Psychotherapy", *American Psychologist*, Mart 1991, s. 187). Bir psikiyatrın, insanların yeni, gelişmeyi destekleyici öyküler yaratmasına yardımcı olan çalışmasını betimlediği yapıtı için, bkz. James Gustafson, *Self-Delight in a Harsh World: The Main Stories of Individual, Marital and Family Psychotherahy* (New York: Norton, 1992).

(62) "Ustanın malzemesi...": Lorde, *Sister Outsider*, s. 110.
Kadınlar hakkındaki geleneksel görüşleri gözden geçiren feministlerin düzeltmeleriyle ilgilenen okurlar, Jean Baker Miller'ın klasik ve kolay erişilebilen kitabı *Toward a New Pschology of Women*'le işe başlayabilirler (Boston: Beacon Press, 1986).
Feminist düşünürler, psikanalitik ve aile sistemleri açısından bakan kadınlar hakkındaki görüşleri eleştirmeyi ve dönüştürmeyi sürdürüyorlar. Psikanalitik bir bakış açısı için, örneğin, Judith Jordan, Alexandra Kaplan, Jean Baker Miller, Irene Stiver ve Janet Surrey, *Women's Growth in Connection: Writing form the Stone Center* (New York: Guilford Press, 1991). Bir aile sistemleri bakış açısından, örneğin, Marianne Walters, Betty Carter, Peggy Papp ve Olga Silverstein (The Women's Project in Family

Therapy), *The Invisible Web: Gender Patterns in Family Relationships* (New York: Guilford Press, 1988). Bkz. ayrıca Lerner, *Women in Therapy*.
Feminist aile terapisi konusunda öncülük eden yapıtı için Rachel Hare-Mustin'e teşekkürler.

6 / Anlattığımız Öyküler Neyse Biz de Oyuz

Peggy McIntosh'un iki önemli eleştirel yazısına derin teşekkür borçluyum, "Feeling Like a Fraud, Part One" *Work in Progress*, The Stone Center Working Papers Series, no. 18 (1985); ve "Feeling Like a Fraud, Part Two" *Work in Progress*, The Stone Center Working Papers Series, no. 37 (1989). Bu yazılar doğrudan doğruya Peggy McIntosh, Wellesley College, Center for Research on Women, Wellesley, MA 02181'den istenebilir.

(63) Kadın deneyimiyle ilgili "doğru bir öykü" var mıdır? Psikolog Carol Tavris cinsiyet farklılıkları hakkındaki popüler söylenceleri inceleyen bilgece ve ilginç bir kitap yazmıştır. Bkz. *The Mismeasure of Woman* (New York: Simon and Schuster, 1992). Bkz. ayrıca Hare-Mustin ile Marecek'in derl., *Making a Difference*.

(65) Farklı etnik geçmişlerimiz...: Etnisite de cinsiyet gibi, kişisel bir başarı hakkında kişinin sakladığı ya da ifşa ettiği şeyleri biçimlendiren anahtar bir etkendir. Aile terapisti Monia McGoldrick'e, etnisite ve aile terapisi hakkındaki öncü yapıtı için teşekkürler.

(65-68) Kadınların yaşam öykülerinden tutkunun, serüvenin ve başarının reddi ve silinmesi üzerine, bkz. Carolyn Heilbrun'un beğeni kazanmış kitabı, *Writing a Woman's Life*. Heilbrun, ataerkil kültürün, kadınların hangi yaşam öykülerinin yazılıp anlatılabileceğini nasıl belirleyip kısıtladığını gösteriyor.

(67-72) Çeşitli öğretilerden geçmiş feminist bilginler, kadınların toplumsal alanda başarı kazanmasını engelleyen ya da erkek egemen hiyerarşiler içinde büyüyen kadınların kendilerini gayri meşru, suçlu ya da kendinden kuşkulu ve yanlış yerde hissetmesine yol açan güçleri araştırmışlardır. Peggy MacIntosh ile Caroly Heilbrun'un yapıtlarına ek olarak, bkz. Jean Baker Miller'ın öncü yapıtı *Toward a New Psychology of Women*; bkz. ayrıca Rosabeth

Moss Kanter, *Men and Women of the Corporation* (New York: Basic Books, 1977).
Ayrıca bkz. Harriet Goldhor Lerner, "Work and Success Inhibitions", *Women in Terapy*'de, ss. 171-99; bkz. ayrıca Irene Stiver, "Work Inhibitions in Women" *Work in Progress*, The Stone Center Working Papers Series, no.2 (1982).

(69) Bkz. McIntosh, "Feeling Like a Fraud, Part One" ve "Feeling Like a Fraud, Part Two."

(70) Alıntı McIntosh'tan, "Feeling Like a Fraud, Part One", s.5.

(71) Yeni kadın gelişimi kuramları, "sağlam bireycilik", "ayrılık" ve bağımsızlığın olgunluğu ya da zihinsel sağlığı belirlediği inancına meydan okuyor. Jean Baker Miller, Carol Gilligan, Peggy McIntosh ve The Stone Center'ın yazılarından oluşan yapıt (bkz. Jordan ve bşk., *Women's Growth in Connection*) bu yeni bakış açısını yansıtıyor. Psikoterapistler ve diğer ilgili okurlar, bu yazıları, The Stone Center, Wellesley College, Wellesley, MA 02181-8268'den sipariş edebilirler; tel: [617] 283-2838.
Bağlantı kurma ve işbirliği yapma yeteneği erkekler için daha az önemli değildir. Bkz. Alfie Kohn, *No Contest: The Case against Competition* (Boston: Houghton Mifflin, 1987) ve Mark Gerzon, *A Choice of Heroes: The Changing Faces of American Manhood* (Boston: Houghton Mifflin, 1992).

(75) Önü açık olmayan işler sonu olmayan düşlere yol açar...: Bkz. sosyolog Rosabeth Moss Kanter'in çalıştıkları. işlerin insanları nasıl "yarattığı" konusundaki sarsıcı kitabı, *Men and Women of the Corporation*. Ayrıca bkz. 13.Bölümle ilgili notlar.

7 / Ailemizden Kalan Miraslar

(76) Liz (Elizabeth Sprague) Hoffmeister'in kendi yayını, *The Crawded Nest* (Topeka, Kans.: 1976).

(80) Betty Carter'ın alıntıları (italikler yazara ait) *Mothers and Daughters*'dan, Elizabeth (Betty) Carter, Peggy Papp, Olga Silverstein ve Marianne Walters, The Woman's Project in Family Therapy Monograph Series, 1.cilt, no.1, (Washington, D.C., 1983), s. 16 (baskısı tükenmiş).

(80-84) Psikiyatrist Jerry Lewis ve aile işleyişi üzerinde ilk araştırmaları

yapan diğer kişilere teşekkürler. 9 Ekim 1990'da 77 yaşında ölmüş olan, Bowen aile sistemleri kuramının kurucusu Murray Bowen'ın yapıtına özellikle minnet borçluyum. Onun kuramsal katkıları; çeşitli kuşaklara uzanan bir bakış açısından insan duygusallığının işleyişini tanımlama konusundaki öncü çabalarını ve üçgenler, duygusal tepkisellik, duygusal kopma ve benliğin farklılaşmasına ilişkin kavramlarını da içermektedir. Bowen ve meslektaşları, özellikle Jack Bradt, çeşitli kuşaklara uzanan aile soyağacının kullanılmasında öncülük etmişlerdir. Dünyaya bakış açımızdaki önemli farklılıklara karşın. *Dans* başlıklı kitaplarımın her üçü de Bowen'ın çalışmasından büyük ölçüde etkilenmiştir. Bowen kuramını yeniden gözden geçirmek için, bkz. Michael Kert, "Family Systems Theory and Therapy", Alan Gurman ile David Knistern, derl., *Handbook of Family Therapy*'de (New York: Brunner/Mazel, 1981), ss. 226-64.

Ayrıca, bkz. Stephanie Ferrara'nın kaygılı ailelerin işleyişini betimlediği özet, "Deception in Nature and the Family"; bu yazı Bowen'ın kuramını ve Roberta Gilbert'in kitabı, *Extraordinary Relationships*'i temel alıyor (Minneapolis, Minn: CHRONIMED Publishing, 1992). CHRONMED Publishing'in adresi: P.O. Box 48945, Minneapolis, MN 55447-9727. Bowen kuramı, terapi ya da eğitim hakkında bilgi için, Georgetowm Family Center'la bağlantı kurunuz; adresi: 4404 MacArthur Blvd. N.W., Suite 102, Washington DC 20007; tel: (202) 965-0730.

Entelektüel açıdan Katherine Glenn Kent'e büyük ölçüde borçluyum. Fikirlerini cömertçe paylaşması, ailelerde doğruyu söyleme süreci anlayışımı oldukça genişletmiştir. Murray Bowen'ın kuramından anladıklarımı onun derslerine ve yıllarca süren dostluğumuz boyunca yaptığımız sayısız söyleşiye borçluyum.

Aile yaşamına duygusal başkaldırıyla ilgilenen aile terapistleri ve okurlar, cinsiyet konularını ele alan şu önemli kitaplara bkz.: Betty Carter ve Monica McGoldrick'in derl. *The Changing Family Life Cycle: A Framework for Family Therapy*, 2. basım (Boston: Allyn & Bacon. 1988); Monica McGoldrick, Carol Anderson ve Froma Wals'ın derl. *Women in Families: A Framework for Family Therapy* (New York: Norton, 1989); Walters, Carter, Papp ve Silverstein (The Women's Project in Family Therapy) *The Invisible Web*.

Yukarıdaki kitaplara ek olarak, Virginia Goldner, Rachel Hare-Mustin ve aile terapisi alanından diğer akademisyenler, aile içindeki kadınların kaderinin geniş ölçüde (ve görünmez bir bi-

çimde) cinsiyete göre erk düzenlemeleriyle nasıl biçildiğini belirtmişlerdir. Bkz. örneğin, Thelma Jean Goodrich'in derl., *Women and Power: Perspectives for Family Therapy*, (New York: Norton, 1991). Ayrıca bkz. Evan Imber-Black, "Women, Families, and Larger Systems", Ault-Riche'nin derl. *Women and Family Therapy*'de (Rockville, Md.: Aspen Systems Corporation, 1986), ss. 25-33.

(83) Şair Lynn Sukenich "matrafobi" deyimiyle birisinin annelik korkusunu kastetmiştir. Ayrıca bkz. Rich, *Of Women Born*, s. 235.

(84) Annesinin "çırağı" olarak bir kız çocuğu hakkındaki sezgileri, esin kaynağı oluşturan dersleri ve ailelerle çalışmaları için Betty Carter'a teşekkür ediyorum. Ayrıca Olga Silverstein, Laura Silverstein, Monica McGoldrick, Evan Imber-Black, Marianne Walters, Lois Braverman ve beni sürekli eğiten diğer aile sistemleri terapistlerine de, anne-kız ilişkileri anlayışımı zenginleştirdikleri ve bu ilişkiyi kültür, sınıf ve cinsiyet bağlamına oturttukları için teşekkür borçluyum.
Afrika kökenli Amerikalı anneler ve kızları arasındaki ilişkiler konusunda bkz. Patricia Bell-Scott ve bşk. *Double Stitch: Black Women Write about Mothers and Daughters* (Boston: Beacon Press, 1992). Anne-kız ilişkileri hakkındaki geleneksel kuramlara medya oyunları, popüler kültür ve görüntülendirmelerin incelenmesi yoluyla akademik açıdan feminist bir karşı çıkış için, bkz. Suzanna Danuta Walters, *Lives Together, Worlds Apart: Mothers and Daughters in Popular Culture* (Berkeley: University of California Press, 1992).

(84) Phillip Slater, daha 1970'li yıllarda, üretime yönelik bir toplumda anneliğin bir "kariyer" olarak tehlikeleri konusunda yazmıştı; bkz. *The Pursuit of Loneliness: American Culture at the Breaking Point* (Boston: Beacon Press, 1970). Ayrıca, öncü feminist sezgileri için Psikanalist Robert Seidenberg'e ve ilk başlardaki desteği için Anthony Kowalski'ye de minnet borçluyum.

(87) "Kamplarda"...: Ses bandından ("Feminist Jewish Women's Voices: Diversity and Community"), Eighth Annual National Women's Studies Convention, Fourth Plenary, National Women's Studies Association.

(88-89) Annelerimizin Oyküleri: Aile üyeleriyle iletişim kanallarını açma konusunda ayrıntılı bir rehberlik için, bkz. Harriet Goldhor

Lerner, *The Dance of Anger* (New York: Harper & Row, 1985 / *Öfke Dansı* (İstanbul, Varlık Yayınları, 1996) ve *Dance of Intimacy* (New York: Harper & Row, 1989) / *Dans Eden Benlikler* (Ankara, İmge Yayınları, 1994).

(89-91) Zamansız kayıplar aileleri baş edilmesi en zor duygusal sorunla baş başa bırakır. Ölümün çevresindeki gerçek ve duyguların sık sık üstü örtülür. Hemşire ve çocuk-doğum eğitimcisi olan arkadaşım Libby (Elizabeth) Rosen'a, bu alandaki çalışmalarıyla bana esin kaynağı olduğu için minnet borçluyum. Ayrıca bkz. Froma Walsh ve Monica McGoldrick'in derl., *Living Beyond Loss: Death in the Family* (New York: Norton, 1991); Freda Herz Brown'un, Carter ve McGoldric'in derl. *The Changing Family Life Cycle*'da yer alan yazısı, "The Impact of Death and Serious Illness on the Family Cycle". Ayrıca bkz. psikiyatr Sue Chance'in, oğlunun intiharının ardından yazdığı duygusal güncesi, *Stronger than Death* (Norton, 1992).

8 / Doğruya Karşı Dürüstlük

(92) Kadın müziğinin ve siyasal müziğin anası Holly Near, konuşmaktan, şarkı söylemekten ve kendi doğrularını yaşamaktan asla sapmamış ender bulunur başarılı bir sanatçıdır. Müzik çalışmaları, Redwood Cultural Work, 1222 Preservation Parkway, Oakland, CA 94612'den sipariş edilebilir. Ayrıca bkz. otobiyografisi, *Fire in the Rain, Singer in the Storm* (New York: William Morrow, 1990).

(94) Clark Moustakas, *Loneliness and Love* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1972), s. 109.

(95-100) Düşünme ve kaygı güdümlü tepkisellik arasındaki ayrım, Bowen aile sistemleri kuramı ve terapisinin merkezidir.

(100) "Dürüstlük" tanımı *The American Heritage Dictionary*'den (Boston: Houghton Mifflin, 1985), s. 620.

9 / Yalnızca "miş gibi yapmak"

(107) 'Miş' gibi yapmak "ilimli" bir fiildir: *The American Heritage Dictionary*, s. 981; ve *Random House Webster's College Dictionary* (New York: Random House, 1991), s. 1069.

(115-16) Aşırı yüklenme ve yetersiz yüklenme kavramları, Bowen aile sistemleri kuramında geliştirilmiştir. Aşırı yüklenme / aşırı sorumluluk hakkında yararlı bir kitap için, bkz. Claudia Bepko ve Jo-Ann Krestan, *Too Good for Her Own Good* (New York: HarperCollins, 1990).

(117) Evlat edinmeyi kuşatan gizlilik konusunda, 10. Bölüm'deki notlara bkz.

(117-19) Takip etme ve mesafe koyma modeli aile literatüründe öylesine geniş bir biçimde tanımlandı ki, kökenlerine erişmek oldukça zor. Philip Guerin ile Katherine Guerin, 1976'da bu konuyu işlemişlerdi. Üçgenler kavramı aile terapisi literatüründe de merkezi bir konumdadır ve Murray Bowen tarafından özenle işlenmiştir.

Jen ile Michelle hakkındaki metnin bir bölümü Harriet Goldhor Lerner'ın "My Mother-in-law Is Driving Me Crazy" başlığıyla *New Woman*, Temmuz 1992, s. 42'de, (kayınvalide üçgeni) ve "He Won't Make a Commitment," başlığıyla *New Woman*, Kasım 1992, s. 34'te (takip etmek ve mesafe koymak) çıkmıştı. Bu kalıplar hakkında daha fazla bilgi için, bkz. *Öfke Dansı*, 8. Bölüm ve *Dans Eden Benlikler*, 10. Bölüm.

(119) Alıntı Goethe'nin ve açımlama W. Brugh Joy'un *Joys' Way*'inden, (Los Angeles: Jeremy P. Tarcher, Inc., 1979), s. 63.

10 / Aile Sırları: Ortamdaki Rahatsızlık

Bölüm notlarının gösterdiği gibi, aile terapisti Evan Imber-Black'e, aile sırlarının gömülü olduğu daha geniş bir bağlamın üstünde özenle duran *Secrets in Families and Family Therapy* adlı kitabı için özellikle teşekkür ediyorum.

Profesyonel olmayan okurlar için, aile sırları konusunda iki kitap öneriyorum: Harriet Webster, *Family Secrets*, (Reding, Mass.: Addison-Wesley Publishing Company, 1991); ve Kittredge Cherry, *Hide and Speak: How to Free Ourselves From Our Secrets* (San Francisco: HarperCollins, 1991), sırlar konusunda bir yardımcı rehber.

(120) Her ailede... sırlar vardır: Peggy Papp'e, ebeveyn ve çocuklar arası gizlilik konusundaki kitabı için minnet borçluyum. Bkz.

Imber-Black'in *Secrets in Families and Family Therapy*'sinde, "The Worm in the Bud: Secrets Between Parents and Children".

(121) ...nasıl ayırt edebiliriz?: Bir "aile sırrı"nın belirlenmesi konusunda, bkz. Karpel, "Family Secrets" ve Imber-Black, *Secrets in Families and Family Therapy*.

(123) Evan Imber-Black, Marilyn Mason, Jo-Ann Krestan, Claudia Bepko ve diğer aile terapistleri utanç, damga ve gizlilik ile daha geniş toplumsal bağlam arasındaki bağlantıları dile getirmişlerdir. Bkz. Imber-Black, *Secrets in Families and Family Therapy*. Gizlilik, damgalama ve AIDS konusunda bkz. Gillian Walker, *In the Midst of Winter: Systemic Therapy with Families, Couples and Individuals with AIDS Infection* (New York: Norton, 1991); 8. Bölüm gizlilik, sır tutma ve ikaz görevi konuları üzerine. Ayrıca bkz. Imber-Black'in *Secrets in Families and Family Therapy* adlı kitabında, Lascelles Black'in "AIDS and Secrets" adlı yazısı.

(124-27) Zamansız ve normal dışı kayıplar; gizliliğe ve aile üyeleri arasında gerçekler, duygular, kimin suçlu olduğuna dair fantezilerle ilgili iletişimin kopmasına yol açar. 7. Bölüm'ün notlarına bkz.

(125) Peggy Papp, Imber-Black'in, *Secrets in Families and Family Therapy*'den.

(127) Aile sırlarının "konumlandırılması" konusunda: Janine Roberts, Evan Imber-Black'in bazı fikirlerini kullanarak, terapistlerle geniş sistemler işe karıştığında sırların konumlarını da dahil etmeye dayanan Mark Karpel'in özgün topolojisini genişletmiştir. Bkz. Imber Black'in *Secrets in Families and Family Therapy*'sinde yer alan Janine Roberts'in "On Trainees and Training: Safety, Secrets and Revelation" adlı yazısı.

(128) Letty Cottin Pogrebin, *Deborah, Golda, and Me* (New York: Crown Publishers, 1991), s.13.

(130) "Gammazlamak"...: Peggy Papp, bir çocuğun ya da yeni yetmenin arazlı ya da rol yapan tavrını bilinçaltından bir aile sırrını gammazlama girişimi olarak tanımlıyor. (Imber-Black'in *Secrets in Families and Family Therapy*'sinde.)

(131-33) Aile terapisti Edwin Friedman, bütün aile sırlarının aile yaşamı üzerinde derin bir olumsuz etki yarattığı ve ifşa edilmesi gerektiğini savunuyor. Diğer aile terapistleri (bkz. Imber-Black, *Secrets*

in Families and Family Therapy) sırların hem patoloji hem de adaptasyon açısından değer taşıdığını vurguluyor ve sırları açmanın iyileştirici mi yoksa zararlı mı olduğu konusunda görüş bildirmenin önemi üzerinde duruyorlar. Aile sırlarının işlevi, adaptasyon değeri ve terapik yönetimi konusunda son derece farklı bakış açıları bulunuyor.

Aile sırlarıyla ilgilenen terapistlerin ırk, kültür ve sınıf konusunda bilgilendirilmesi gerekir. Örneğin Boyd-Franklyn, Afrika kökenli Amerikalılarla çalışan terapistlerin kölelik ve ırkçılık tarihini anlamaları gerektiğini ve bunun aile içinde sır saklanması sürecine nasıl katkıda bulunduğunu gösteriyor. Imber-Black'in *Secrets in Families and Family Therapy*'sinde "Racism, Secret-Keeping, and African-American Families".

Maxine Hong-Kingston ve Amy Tan gibi kurgu yazarları Asyalı ailelerde kuşaklar arası sır ve suskunluk konusunu işlemişlerdir. Tüm marjinal grupların yazarları, hep utancı, damgayı, gizliliği ve zorunlu suskunluğu cinsiyet, kuşak, cinsel eğilim, kültür, sınıf ve ırkın özel tarihi tarafından biçimlendirilmiş olarak dile getirmişlerdir. Bkz. Cherrie Moraga ve Gloria Anzaldua'nın derl. *This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color* (New York: Kitchen Table/Women of Color Press, 1983); Barbara Smith'in derl. *Home Girls: A Black Feminist Antology* (New York: Kitchen Table/ Women of Color Press, 1983); Elly Bulkin, Minnie Bruce Pratt ve Barbara Smith, *Yours in Struggle: Three Feminist Perspectives on Anti-Semitism and Racism* (Ithaca, N.Y.: Firebrand Books, 1984); Claudia Tate'in derl., *Black Women Writers at Work* (New York: The Continuum Publishing Corporation, 1983); ve Progrebin, *Deborah, Golda, and Me*.

(132) Evlat edinen aileler için yararlı bir rehber: Lois Ruskai Melina, *Making Sense of Adoption* (New York: Harper & Row, 1989). Ayrıca Ann Hartman'ın, Imber-Black'in *Secrets in Families and Family Therapy*'sinde yer alan önemli makalesi "Secrecy in Adoption"u da hararetle öneririm.

(133-34) Billy vakası, Imber-Black'in *Secrets in Families and Family Therapy*'sinde Peggy Papp tarafından aktarılmıştı. Papp tarafından aktarılan "Selektif matematik özürlü" evlatlığın örneği, Deborah Donovan ve Denis MacIntyre'ın *Healing the Hurt Child* adlı kitabında yer almaktadır (New York: Norton, 1990). Donovan ve

McIntyre, aile sırlarının çocukta okul performansını engelleyen "kavrama körlüğü"ne yol açtığına değiniyor.

(133) Gizlilik ve bağımlılık konularında, bkz. Imber-Black'in *Secrets in Families and Family Therapy*'sinde yer alan Jo-Ann Krestan ve Claudia Bepko'nun "On Lies, Secrets, and Silence: The Multiple Levels of Denial in Addictive Families" adlı yazıları. Terapistler, bkz. Krestan ve Bepko, *The Responsability Trap: A Blueprint for Treating the Alcoholic Family* (New York: Free Press, 1985).

(134) Psikoterapide gördüğüm bir kadın...: Bkz. Lerner, *Women in Therapy*, ss. 23-37.

(134-35) Kadınlar... alenen...: Yalan söyleme, oyun oynama ya da yaşlarını saklama konusunda kültürel talimatlara razı olan kadınlar hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Harriet Goldhor Lernar, "Hiding Our Age", *New Woman*, Ekim 1992, s.37.

(135) *Lear*'in 1992 Şubat sayısındaki Heidi Vanderbilt'in ensest raporunda, ta 1970'li yıllarda psikiyatrik topluluktan uzmanların, bir milyon insan içinde ancak bir ile beş kişinin ensest vakası yaşadığını varsaydıkları belirtiliyor.
Judith Lewis Herman, *Trauma and Recovery* adlı kitabında, "İnsan hakları için güçlü siyasal hareketlerin yokluğunda, aktif tanıklık süreci, kaçınılmaz olarak aktif unutma sürecine yol açar" diyor (s.9). Bkz. ayrıca daha önce çıkan kitabı, *Father-Daughter Incest* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981). Ayrıca Robin Morgan, Audre Lorde, June Jordon, Susan Brownmiller'a ve kadınlara karşı-şiddeti kuşatan suskunluğu feminist açıdan irdelemiş olan diğer kuramcı ve eylemcilere de teşekkür etmek isterim.

11 / Gizli İlişki Büyük Bir Sırdır

(138) Frank Pittman, *Private Lies: Infidelity and the Betrayal of Intimacy* (New York: Norton, 1989).

(139) Pittman alıntısı "Mending Broken Ties", *New Woman*, Kasım 1990, s. 42'den.

(143-45) Peggy Vaughan'ın *The Monogramy Myth* adlı yardımcı el kitabından çok yararlandım. (New York: Newmarket Press, 1989).
Temelden farklı bir gözlem için, bkz. Sonia Johnson'un feminist

açıdan tekeşlilliğe karşı çıkışı. Johnson sadakat ve cinsel tekeşliliği yadsıyor: "... bir sürü rakam, ruhlarımızın ne durumda olduğu ve sevgililerimizle yatarken yüreğimizden neler geçtiği yerine, kaç tane çıplak âşığı yatağa attığımız üzerinde odaklaştırıyor bizi." *The Ship That Sailed into the Living Room*, s. 112.

12 / Beden Doğruyu Arar

(152) Clark Moustakas, *Loneliness and Love.*

(153) Beden dilini, sesini ve konuşma kalıplarını okuyarak kandırmacayı ortaya çıkaran teknikler konusunda, bkz. Ekman, *Telling Lies.*

(158) Kâr çılgınlığıdır...: Çevreyi kirleten maddelerin, bazı yöre ve topluluklukluklarda daha fazla göğüs kanserine ve diğer kanser türlerine neden oluşunun birincil rolü üzerinde açıkça konuşmalıyız. Bunun aksini yapmak kandırmacaların en ölümcülüne başvurmaktır. Jay Gould, Benjamin Goldman, Terry Tempest Williams, Rita Arditti, Tatiana Schreiber, Judith Brady'nin çalışmalarına ve çevre kirlenmesiyle kanser arasındaki bağlantıları belgeleyen eylemciliği ve ulusal çapta tartışmayı teşvik eden diğer birey ve gruplara minnettarım.
Sevgili arkadaşım ve meslektaşım Emily Kofron'a kanser hastalarıyla ilgili psikolojik kuramlar konusundaki çeşitli söyleşilerimiz ve göğüs kanseri araştırmalarına ayrılan kaynakları artırma amaçlı eylemleri için teşekkür borçluyum. Kofron, göğüs kanseri hakkında *The Family Therapy Networker* dergisinin Ocak/Şubat 1993 sayısına önemli bir yazı yazmıştı. Ayrıca bkz. Susan Sontag, *Illness as Metaphor and AIDS and Its Metophors* (New York: Anchor. 1990) ve Harriet Goldhor Lerner, "Can We Cause Our Own Cancer?", *New Woman*. Ocak 1992. s. 28.

(159-60) Kadınların duyduğu öfke ve bunun dile getirilmesini yasaklayan karmaşık güçler konusunda. bkz. Teresa Bernandez'in öncü çalışması, "Women and Anger: Conflicts with Aggression in Contemporary Women". *Journal of the American Medical Women's Association* 33 (1978): 215-19. Bkz. ayrıca Bernandez, "Women and Anger - Cultural Prohibitions and the Feminine Ideal. *Work in Progress*. The Stone Center Working Papers Series, No. 31 (1988) ve Lerner, *Öfke Dansı*. Doğruyu söyleme sürecinde öfkenin kullanımı ve istismarı konusunda bkz. Carol Tavris, *Anger:*

The Misunderstood Emotion (New York: Simon and Schuster, 1983).

(161) "Deneyim herkesin hatalarına verdiği addır." Oscar Wilde, *Lady Windemere's Fan*.

(162) Uçak bileti alıntısı David Reynolds'un kitabı *Even in Summer the Ice Doesn't Melt*'ten; bir kısmı *Yoga Journal*, Mayıs/Haziran 1992, s. 55'te çıkmıştı. Reynolds, Japon Morita ve Naikan psikoterapilerine dayanan ve birçok kitap yayınlamış olan Constructive Living'in kurucusudur.

(162-63) Audre Lorde'un *The Cancer Journals* adlı kitabı, ss. 22-23. Kendisini bir "siyahi feminist savaşçı, şair" olarak tanımlayan Lorde, göğüs kanseri ve kadınların korkusuyla sessizliğinin söyleme ve eyleme dönüştürülmesi üzerine ilk coşkulu, zorlayıcı feminist metni yazmıştır. Ayrıca Helene Davis'in *Chemo-Poet and other Poems* adlı kitabını da öneririm (Cambridge, Mass.: Alice James Books, 1989).

Audre Lorde, göğüs kanseriyle on dört yıl savaştıktan sonra 17 Kasım 1992'de St. Crois,Virgin Islands'daki evinde öldüğünde elli sekiz yaşındaydı. Lorde, şiirlerini, denemelerini ve otobiyografisini on yedi ciltte yayınladı. 1991'de New York eyaletinin mümtaz şairi seçildi ve Hunter, Oberlin, Haverford Üniversitelerinden onur doktoraları aldı. Lorde, yazılarında ve siyasal eylemlerinde ırkçılığa, homofobiye ve her türlü önyargıyla şiddete karşı cesur ve çarpıcı bir ifade kullandı. Yapıtları dünya çapında sayısız kadınla erkeğin yüreğine işledi.

Audre Lorde'un yaşamını onurlandırmak amacıyla, siyahi kadın yazarlar için adına bir burs koyuldu. Astrea Foundation / Audre Lorde Memorial Fund'a yapılacak bağışlar, Astrea Foundation, 666 Broadway, Suite 520, New York, NY 10012 adresine gönderilebilir.

(164) Sonia bu fikre sevinçle katılabilir...: "Ataerkillikte doğru olan tersine çevrildiği için, aklımızı kaçırmak tam anlamıyla akıl sağlığına kavuşmaktır." Sonia Johnson'un *From Housewife to Heretic* adlı kitabının önsözünden (Albuquerque: Wildfire Books, 1981). Johnson bu kitapta, ABD başkan adaylığının yanı sıra diğer siyasal ve duygusal yolculuklarının dökümünü yapıyor.

(164) Jean Tait ile Sonia Johnson'a, duydukları sevgi, bilgelikleri, ya-

şamları ve her şeyi cömertçe paylaştıkları için yürekten teşekkür borçluyum.

(166) "İrlandalılara özgü kuyruk acısı sendromu" deyimini ilk kez aile terapisti Monica McGoldrick'ten duydum.

(167-68) Cinsel ve aile içi şiddet kurbanları için tarih, bellek ve bağlantının yadsınması, bastırılması, ayrı tutulması ve iyileşme konusunda, bkz. Herman, *Trauma and Recovery*. Herman'ın kitabı ayrıca savaş gazileri ve siyasal terör kurbanları gibi travmaya uğramış diğer insanların deneyimlerini de araştırıyor. Ayrıca bkz. Ellen Bass ve Laura Davis'in *The Courage to Heal* adlı yardımcı kitabı (New York: HarperCollins, 1992).

(168) Tinselliğe ve ruhsal/kutsal sanatlara ilgi duyanlara, psikolog Carolyn Conger'ın çalışma gruplarının sunduğu öğrenim olanaklarını öneririm. Posta adres listesinde yer almak için, (800) 833-0611 no.lu telefonu arayınız.
Beden/zihin/ruh bağlantılarıyla ilgili pek çok kitap bulunuyor. Örneğin, bkz. Deepak Chopra, *Quantum Healing: Exploring the Frontiers of Mind/Body Medicine* (New York: Bantam Books, 1989), s.33. Bkz. ayrıca Steinem, *Revolution from Within*, ss. 197-248.

(169) Kilo, diyet, açlık konusunda, bkz. Jane R. Hirschmann ve Carol H. Munter'ın yardımcı kitabı, *Overcoming Overeating* (New York: Fawcett Columbine, 1988). "Anında" fiziksel temas konusunda Jean Tait ve Sonia Johnson'la yaptığım konuşmalara teşekkür borçluyum.
Psikolog Carol Tavris, kadın bedeni, cinselliği ve "hastalıkları"yla ilgili popüler söylencelere, *The Mismeasure of Woman* adlı kitabında meydan okuyor.

(169) Bkz. örneğin, Naomi Wolf, *The Beauty Myth: How Images of Beauty Are Used Against Women* (New York: William Morrow, 1991). Bkz. ayrıca Steinem, *Revolution from Within*.

(170) Lorde, *The Cancer Journals*, ss. 16, 64. Bkz. ayrıca Marsha Saxton ve Florence Howe'un derl. *With Wings: An Antology of Literature by and about Women with Disabilities* (New York: The Feminist Press, 1987). Kendine yardım amaçlı video kaset *Chronic Illness: The Constant Companion*, aynı zamanda yardımcı yazarı

ve yapımcısı olan Meredith Titus'u canlandırıyor; kaset Menninger Video Productions, (800) 345-6036'dan istenebilir.

13 / Gerçek Ben Ayağa Kalkabilir mi?

(171) Pat Parker alıntıları şair Judy Grahn'la bir söyleşiden yapılmıştır. Bkz. Dorothy Allison, "Memorial: Pat Parker 1944-1989", *Out/Look, National Lesbian and Gay Quarterly*, Sonbahar 1989.

(172-77) Rosabeth Moss Kanter'ın örgütsel yaşamda göstermeciliğin ve sayısal açıdan enderliğin etkisiyle ilgili son derece önemli yapıtı *Men and Women of the Corporation*'dan yararlandım (bkz. özellikle ss. 206-42). Kanter'ın araştırması erk, görece fırsat ve göstermeciliğin (sayısal açıdan enderlik) iş yerindeki kadın ve erkeklerin tavır ve davranışlarını nasıl biçimlendirdiğini gösteriyor. "Bireysel" ya da psikolojik değişim modellerinin "kadın sorununu" neden dile getiremeyeceği hakkında derin bir görüş sunuyor ve örgütsel reformun (yani sayıları dengeleme, fırsatları artırma ve erke eşit ulaşım kurallarının) gereğini savunuyor.

(172) Rosabeth Moss Kanter'dan alıntı, *Men and Women of the Corporation*, s. 161.

(174) Acaba kadınların "başarı korkusu" mu var, daha doğrusu, göstermelik rolündeki kişilere özgü görülme korkuları mı var? Bkz. Kanter, *Men and Women of the Corporation*, s.221.

(175) Rosabeth Moss Kanter'dan alıntı, *Men and Women of the Corporation*, s. 209.

(179-80) Bunun bir bölümü Harriet Goldhor Lerner'ın *New Woman*, Temmuz 1991, s.38'de yer alan "Should I Find Out My IQ" adlı yazısında çıkmıştı.

(181) Marianne Ault-Riché'ye, Menninger Kliniği'nde (Aralık 1983 - Kasım 1990 arası) "Bağlam İçinde Kadınlar" konferans dizisini oluşturup sürdürme vizyonu, cesareti ve yoğun çabası için minnet borçluyum. Konferanslara yıllarca zenginlik katan personele de, her ikimiz adına içten teşekkürler.

(183-84) Sıfatlandırma konusunda, felsefeci ve eğitimci Elizabeth Kamarck Minnich'e derinden teşekkür borçluyum. Minnich, "doğru bilimcilik, doğrunun kendisi örneğimizi adlandırmamızı gerektirdiğinde, sıfatları ya da markaları ... ekleyebiliriz. Bir ders

yalnızca beyaz insanları kapsıyorsa ve/veya tamamen beyazlara özgü geleneğe göre geliştirilmiş analitik bakış açılarından eğitim veriyorsa, böyle etiketlenmesi gerekir ve bakış açısı da böyle bildirilmelidir. ... 'Erkek ve Dünyası' adlı dersler verilebilir, ama cinsiyet analizinden yoksun değil, onu merkez edinmiş kurslar halinde. Yine de, tarihin şu anında 'Kadın ve Dünyası' üzerine derslerin verilmesi çok daha önemlidir," diyor. Carol Pearson, Donna Shavlik ve Judith Touchton'un derl. *Educating the Majority* adlı kitapta yer alan "The Circle of the Elite to the World of the Whole"dan (New York: Macmillan, 1989) ss. 277-93 (daha yüksek bir eğitime ilgi duyanlar için son derece önemli bir kitap).

Elizabeth Kamarck Minnich'in önemli yapıtı *Transforming Knowledge* (Philadelphia: Temple University Press, 1990) incelenmemiş söylem alışkanlıklarımızın hâlâ eski dışlamaları, değersizleştirmeleri ve hiyerarşileri nasıl tekrarladığını ortaya koyuyor.

Adrienne Rich, 1973'te "Toward a Woman-Centered University" başlıklı ileriyi gören bir deneme yazdı, yeni basımı *Lies, Secrets, and Silence*, ss. 125-55'te yer aldı.

(183) "Kadınları da kat içine ve karıştır, tamam": Bir konuşmadan kaynaklanan ve Women's Studies'de yer alan söyleşilerde sık sık alıntılanan bu sözler, Charlotte Bunch'tan alınmadır.

(185-86) Neyi nasıl düşüneceğimizi etkilemek için yapılan yanlış genellemelerin gizli gücünü anlamak için, bkz. Minnich, *Transforming Knowledge*.

(186) "Anlattığınız öykülere dikkat edin..": George S. Howard'ın bir Shakespeare açımlaması, "Culture Tales: A Narrative Approach to Thinking, Cross-cultural Psychology, and Psychoterapy", *American Psychologist* 46, no.3 (Mart 1991), ss. 187-97, alıntı, s. 196.

Carolyn Heilbrun, "Erk, geniş ölçüde hangi öykülerin anlatılacağına karar vermekle bağlantılıdır," *Writing a Woman's Life*, s.44.

(186) "Aynen bizim gibi" olanlarla bir araya gelme isteği konusunda, bkz. Bernice Johnson Reagon, "Coalition Politics: Turning the Century", Smith'in *Home Girls* adlı kitabında, ss. 356-68. Reagon, koalisyon çalışmasının zor olduğunu ve kendimizi güvende ve bakım altında hissetmeyi yeğliyorsak, yalnızca bizim gibi

insanları kabul edeceğimiz küçük bir kasabaya ya da kapalı bir odaya dönmemiz gerektiğini anımsatıyor bize. Reagon, Afrika kökenli Amerikalıların topluluğa dayalı kültürel yaşam ve tarihi üzerine, uluslararası çapta kabul gören bir konuşmacı ve bilgindir. Ayrıca ses tarzı cemaat koro üslubu ve bunun birçok uzantısı açısından Afrika-Amerikan geleneğine bağlı bir Afrika-Amerikan grubu olan Sweet Honey in the Rock'un kurucu üyesi ve lideridir.

Sonsöz: Aslan Yazmayı Öğrendiği Zaman

(188) "Oğlum, ... farklı bir masal dinleyeceksin": Linda Webb-Watson'un "The Sociology of Power" adlı yazısından, Goodrich, *Women and Power*, s. 54.

(188-89) Bkz. Rich, *On Lies, Secrets, and Silence*'da, "Women and Honor: Some Notes on Lying".

(189) Elizabet Kamarch Minnich, kadınlar hakkında konuşmanın erkekleri dışlamayı amaç edindiği varsayımının, erkekler hakkında konuşmanın kadınları dahil etmeyi amaç edindiğiyle ilgili alışılmış varsayımı tersine çevirdiğini yazıyor.

(189-90) Değişik ırklardan birçok feminist kadın, daha karmaşık, çeşitli ve değişik katmanlara yayılmış insanlık gerçeği vizyonuna katkıda bulundular. Daha önceki notlarımda andığım yazarlara ek olarak, Joy Harjo. Maya Angelou, Angela Davis, bell hooks, Paula Giddings, Louise Erdrich, Sandra Cisneros, Toni Morrison, Toni Cade Bambara, Paula Gunn Allen, Luisah Teish, Michelle Cliff, Mary Crow Dog, Alexis de Veaux, Paule Marshall ve Mary Helen Wasington'un yapıtlarına teşekkür borçluyum. Bu oldukça eksik bir liste. Ayrıca, Kitchen Table / Women of Color Press'in (Audre Lorde'la birlikte) kurucusu olan Barbara Smith'e de teşekkür ederim.

Feminist topluluk, bana daha kapsayıcı ve daha doğru bir biçimde düşünmem için ortam sağladı. *Ms.* dergisi, *New Directions for Women, Sojourner, Women's Review of Books* ve *Belles Lettres* de dahil olmak üzere feminist yayınların beni özendirip bilgilendirmesine güveniyorum. Başkalarını da bunlara ve diğer feminist dergilere abone olarak destek vermeleri için teşvik ediyorum.

Ayrıca Redwood Cultural Work'ün, çeşitli kültürlere dayalı feminist bakış açısından müzik, kültür ve politikayı birbirine bağ-

layacağına da güveniyorum. Redwood yirmi yıldır, bugün ABD'de var olan birçok kültürün folklor geleneklerinden kaynaklanan yeni müziği üretip sunarak, kültürel hakları ve toplumsal adaleti savundu. Katologlarını edinmek ya da konserler hakkında bilgi sahibi olmak için, (800) 88-SONG'u arayınız.

Dr. HARRIET LERNER ***kandırma dansı***

Hepimiz, kendimizi ve ilişkilerimizi korumak amacıyla "kandırırız".

Doğruyu söyleme savaşımı yakın ilişki, içtenlik ve özgüven gereksinimlerimizin merkezinde yer alır. Yine de "dürüstlük" adına birbirimizi hırpalarız. Bazen zor bir soruna öylesine kötü bir zamanlama ve taktikle yaklaşırız ki, doğruyu söylemeye yol açacak yerde, iletişim hatlarını kapatıveririz.

Kandırma Dansı, kadınların gerçeği saptırmak ve saklamak için başvurdukları yolları (ve bunun nedenlerini) ele alıyor. İlişkilerimizin yalan, taklit, suskunluk, 'miş' gibi yapma ve cesurca doğruyu söyleme çabalarıyla nasıl etkilendiğini gösteriyor.

Dr. Lerner, yirmi yılı aşkın klinik deneyimlerine dayanarak, bu konuya ilişkin zengin felsefesini ve düşünceli rehberliğini sunuyor. Kendine özgü tutkulu, mizah anlayışlı ve açık üslubuyla yaşamlarımızı etkileyen yalanları, sırları ve suskunlukları irdeleyerek, herkesin doğruyu söylemesini olası kılacak yola nasıl ulaşacağımızı gösteriyor. Gizli ilişki, aile sırrı, cinsellikten haz alma, taklidi gibi konularda doğrularımızı keşfetmemiz, dile getirmemiz ve yaşamamız için yol gösteriyor.

9659058
ADL

ISBN 978-975-434-175-1

9 789754 341751

VARLIK